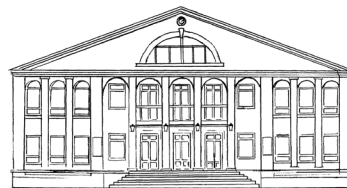


Держава та регіони

Серія:
Економіка та підприємництво
2019 р., № 1 (106)



Науково-виробничий журнал

Голова редакційної ради: **О. В. Покатаєва**,
доктор економічних наук, доктор юридичних наук,
професор

Головний редактор:

О. І. Трохимець, доктор економічних наук, доцент

Редакційна колегія:

О. І. Амоша, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік НАН України

В. М. Бородюк, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України

Ю. Г. Лисенко, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України

Б. М. Андрушків, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

В. Г. Бодров, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

Ю. Є. Петруня, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

В. В. Вігліньський, доктор економічних наук, професор

О. Л. Гальцова, доктор економічних наук, професор

Л. С. Головкова, доктор економічних наук, професор

В. М. Даніч, доктор економічних наук, професор

М. М. Іванов, доктор економічних наук, професор, академік АЕН України

Т. С. Клебанова, доктор економічних наук, професор

В. Л. Корінсьв, доктор економічних наук, професор, академік АЕН України

Г. Ю. Кучерова, доктор економічних наук, доцент

В. І. Ляшенко, доктор економічних наук, професор

М. Г. Пивоваров, доктор економічних наук, професор

О. В. Покатаєва, доктор економічних наук, доктор юридичних наук, професор

В. М. Порохня, доктор економічних наук, професор

М. М. Радсва, доктор економічних наук, професор

В. Л. Осецький, доктор економічних наук, професор

К. С. Салига, доктор економічних наук, професор

А. Г. Семенов, доктор економічних наук, професор, академік АЕН України

Л. Н. Сергєєва, доктор економічних наук, професор

А. А. Ткач, доктор економічних наук, професор, академік АЕН України

В. В. Томарєва-Патлахова, доктор економічних наук, доцент

А. М. Турило, доктор економічних наук, професор

О. І. Черняк, доктор економічних наук, професор

Іноземні члени редакційної колегії:

В. Курзенєв, доктор технічних наук, професор (Російська Федерація)

Ю. Осипов, доктор економічних наук, професор, Заслужений діяч науки Російської Федерації (Російська Федерація)

С. Пелих, доктор економічних наук, професор (Республіка Білорусь)

Ю. Сокол, доктор реабілітований, професор (Республіка Литва)

В. Фатєєв, доктор економічних наук, професор (Республіка Білорусь)

Технічний редактор: М. В. Блохіна

Дизайнер обкладинки: Я. В. Зоська

Редакція залишає за собою право редагувати та скорочувати авторські оригінали, в тому числі змінювати назву та рубрикацію. В статтю можуть вноситися зміни редакційного характеру без згоди автора (авторів).

Журнал включено до переліку фахових видань згідно з наказом МОН від 06.11.2014 р. № 1279

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Засновник:

Класичний приватний університет
Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія KB № 14178-3149 ПР від 24.04.2008 р.

Видавець:

Класичний приватний університет
Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 3321 від 25.11.2008 р.

Журнал ухвалено до друку вченою радою Класичного приватного університету 27.02.2019 р., протокол № 6

Усі права захищені. Повний або частковий передрук і переклади дозволено лише за згодою автора і редакції. При передрукуванні посилання на журнал "Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво" обов'язкове.

Редакція не обов'язково поділяє думку автора і не відповідає за фактичні помилки, яких він припустився.

Адреса редакції:

Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70Б.
Телефон: +38 (099) 273 83 99
Електронна пошта:
editor@econom.stateandregions.zp.ua
Офіційний сайт: www.econom.stateandregions.zp.ua

Підписано до друку 28.02.2019
Формат 60×84/8. Ризографія. Тираж 300 пр.
Замовлення № 0419/74.

Виготовлено на поліграфічній базі
Класичного приватного університету

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Краус Н.М., Краус К.М., Болдирева Л.М.

ЦИФРОВІ КОМПЕТЕНЦІЇ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ЗАДУМ, РЕАЛІЗАЦІЯ, РЕЗУЛЬТАТ.....	4
--	---

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Бусарева Т.Г.

КОНКУРЕНТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТНК: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ.....	10
--	----

Горбачова І.В.

ГЛОБАЛЬНИЙ ДОГОВІР ПРО МІГРАЦІЮ: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ.....	18
--	----

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Коваль В.В., Котлубай В.О., Арафтеній А.М.

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ІНСТИТУТ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	24
--	----

Кравчун А.С.

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ІНВЕСТИЦІЙНУ ПРИВАБЛИВІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	31
---	----

Кропельницька С.О., Мигович Т.М., Кулеша-Любінець М.М.

РОЗРОБЛЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЕКТІВ В УКРАЇНІ.....	37
--	----

Lukashova L.V.

SMALL BUSINESS: INTERNATIONAL DICHOTOMIES AND INNOVATION DEVELOPMENT STRATEGIES.....	44
---	----

Фурман О.М.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ.....	56
---	----

Шелеметьєва Т.В.

ВПЛИВ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ЕКОНОМІЦІ НА РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН.....	62
--	----

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Деренська Я.М.

АНАЛІЗ ПОРТФЕЛЮ ПРОЕКТІВ КЛЮЧОВИХ УКРАЇНСЬКИХ ВИРОБНИКІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	70
---	----

Квілінський О.С.

РОЗРОБЛЕННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	76
--	----

Киричок О.В.

МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ ЯК НАПРЯМ ФОРМУВАННЯ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА.....	82
---	----

<i>Кустрич Л.О.</i> ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ЛОГІСТИЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА.....	88
<i>Ростовцев С.С.</i> ДОПОВНЕНА РЕАЛЬНІСТЬ ЯК КОНКУРЕНТНА ПЕРЕВАГА У ТУРИСТИЧНОМУ БІЗНЕСІ.....	95
<i>Соколюк С.Ю.</i> КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ.....	101
<i>Ткаченко А.М.</i> КОРПОРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МОРСЬКОЇ ПОРТОВОЇ ГАЛУЗІ.....	107
<i>Шостаковська А.В., Мухіна Г.В.</i> УПРАВЛІННЯ МОТИВАЦІЄЮ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ВИЩИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ.....	115

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

<i>Мельникова М.В., Богачов О.С.</i> СТРАТЕГІЇ ПРОВАЙДЕРІВ НА РИНКУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ПОСЛУГ МІСТА.....	122
---	-----

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

<i>Веремчук А.В.</i> ФІНАНСОВА ІНКЛЮЗІЯ ТА ОЩАДНА ПОВЕДІНКА НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ.....	129
---	-----

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

<i>Малишко В.В., Доброскок С.С.</i> АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ВИДІВ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	135
---	-----

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

<i>Бенько М.М., Приймак Н.В.</i> АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ.....	141
<i>Монташевич С.М., Шутка С.Є.</i> ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЕДЕННЯ ОБЛІКУ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ В УКРАЇНІ.....	149

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 338.28:(004.08+621.377.6)

Краус Н.М.

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів та економіки
Київського університету імені Бориса Грінченка

Краус К.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри управління
Київського університету імені Бориса Грінченка

Болдирєва Л.М.

доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту і логістики
Полтавського національного технічного
університету імені Юрія Кондратюка

Kraus Nataliia

Dr. Sc. (Economics), Associate Professor,
Professor of the Department of Finance and Economics
Borys Grinchenko Kyiv University

Kraus Kateryna

Cand. Sc. (Economics),
Docent of the Department of Management
Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine

Boldyrieva Liudmyla

Dr. Sc. (Economics), Associate Professor,
Docent of the Department of Management and Logistics
Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

ЦИФРОВІ КОМПЕТЕНЦІЇ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ЗАДУМ, РЕАЛІЗАЦІЯ, РЕЗУЛЬТАТ

DIGITAL COMPETENCES IN THE FIELD OF HIGHER EDUCATION: CONCEPTION, REALIZATION, RESULT

У статті обґрунтовано сутність цифровізації освіти як такої, що базується на використанні в освітньому процесі цифрових комп'ютерних технологій. Зміст цифрової компетентності обґрунтовано з урахуванням того, що вона включає критичне й відповідальне використання цифрових технологій та взаємодію з ними в ході навчання, роботи і життя у соціумі. Розглянуто завдання, що ставляться перед владою всіх рівнів економічної агрегації й потребують вирішення для прискореної цифровізації освіти. Охарактеризовані цифрові технології висувають на перший

план питання про формування цифрових компетенцій, необхідних для системної модернізації інституту освіти. Запропоновано модель формування й управління цифровою освітою в Україні, визначено зміст цифрових компетенцій, новітніх спеціальностей та цифрових професій.

Ключові слова: цифрова освіта, цифрові компетенції, цифрові професії, цифрові комп'ютерні технології.

В статье обоснована сущность цифровизации образования как такая, что основана на использовании в образовательном процессе цифровых компьютерных технологий. Содержание цифровой компетентности обосновано с учетом того, что она включает критическое и ответственное использование цифровых технологий и взаимодействие с ними в ходе учебы, работы и жизни в социуме. Рассмотрены задачи, которые ставятся перед властями всех уровней экономической агрегации и требуют решения для ускоренной цифровизации образования. Охарактеризованные цифровые технологии выдвигают на первый план вопрос о формировании цифровых компетенций, необходимых для системной модернизации института образования. Предложена модель формирования и управления цифровым образованием в Украине, определено содержание цифровых компетенций, новейших специальностей и цифровых профессий.

Ключевые слова: цифровое образование, цифровые компетенции, цифровые профессии, цифровые компьютерные технологии.

Digital education contributes to effective collaboration of a large number of teachers and students in the field of acquisition of new knowledge, acquisition of digital competences. Digital education makes an effective and transparent educational process, offers new tools for scientific and educational cooperation. Digital education implies a radical transformation of the methodology of providing educational services through the integration of ICT technology into the educational process and using of the Internet culture of openness and the exchange of information and knowledge. In the article is substantiated the essence of digitization of education, as such, based on the use of digital computer technologies in the educational process. Successful outcome of digital education is the expected successful functioning of the economy within the "digital triangle": digital citizenship, digital creativity and digital entrepreneurship. The main resource of digital education is information. Digital education already changes the traditional system of education in the direction of forming its new quality. Among the competencies that are fundamental as a result of reforming the education system of Ukraine are: personal, social and educational competence; civil competence; competence of cultural awareness and self-expression. Digital competence involves confident, critical and responsible use and interaction with digital technology for learning, work and community participation. The content of digital competence is sound, considering that it involves confident, critical and responsible use of digital technologies and interaction with them in the course of study, work and life in the society. Modern digital technologies described and characterized in a scientific article highlight the question of formation of digital competencies necessary for reforming and systemic modernization of the institute of education. Taking into account already existing scientific developments in the field of digital education, the authors proposed a model for the formation and management of digital education in Ukraine.

Keywords: digital education, digital competencies, digital professions, digital computer technologies.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Становлення цифрової освіти зумовлене розвитком технологій, що сприяють трансформації освітньої системи, створенню віртуально-реальних зв'язків між освітою, наукою, суспільством, владою, бізнесом та інноваціями. Саме цифрова освіта сприяє ефективній співпраці великої кількості викладачів, студентів, учнів, вчителів у царині здобуття нових знань, набуття цифрових компетенцій.

Цифрова освіта робить ефективним та прозорим освітній процес, пропонує нові інструменти для науково-освітнього співробітництва.

Цифрова освіта передбачає радикальну трансформацію методології надання освітніх послуг за рахунок інтеграції технології ІКТ в освітній процес та використання Інтернет-культури відкритості й обміну інформацією і знаннями, цим самим продукуючи цифрові компетенції.

Реформування та системна модернізація інституту освіти, основою яких усе частіше виступають сучасні цифрові технології, висувають на перший план питання про формування цифрових компетенцій. Процеси, що відбуваються сьогодні, дають змогу ставити на порядок денний питання про становлення нової моделі освіти, де домінуючого значення набувають відносини щодо обробки, зберігання, передачі

і використання зростаючого обсягу даних, які пришвидшують інноватизацію та цифровізацію економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Із дослідженням загальних аспектів структурних змін і комплексної модернізації системи освіти й науки в напрямі їх інноваційності й цифровізації і проблем адаптації сучасної освіти України до викликів, що ставляться глобальним простором, пов'язані імена А. Бабкіна [1], В. Гройсмана [2], О. Голобородька [9], А. Добриніна [3], М. Згуровського [4], А. Петренка [5], Н. Краус, К. Краус [10], П. Купріяньського, А. Райкова, В. Сухомлина [3], Л. Устинова [6] та ін.

Водночас значна кількість проблем, таких як модель формування й управління цифровою освітою в Україні, зміст цифрових компетенцій, новітніх спеціальностей та цифрових професій, які може продукувати дана освіта, й загально становлення якісної цифрової віртуально-реальної національної освітньої платформи в межах глобальної світ-системи, залишаються недостатньо розкритими. До того ж відсутнє чітке трактування категоріального ряду, що супроводжує розкриття змісту понять «цифрова компетенція» та «освітні цифрові технології».

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є розроблення авторського бачення змісту актуальних цифрових компетенцій та визначення їхніх характерних особливостей. До завдань наукового дослідження належать: необхідність визначення новітніх цифрових професій, які є найбільш запитуваними на світовому ринку праці в провідних країнах світу; надання авторського розуміння економічних категорій «цифрова компетенція»

й «освітні цифрові технології»; виявлення завдань, що ставляться перед владою всіх рівнів економічної агрегації і потребують вирішення з метою прискореної цифровізації освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Цифрова освіта – освіта, яка забезпечує інноваційні можливості комунікацій, обміну знаннями, ідеями і досвідом між викладачем та студентом шляхом використання цифрових комп'ютерних технологій. Цифровізація освіти – це не тренд, а спосіб розвитку, прогресу та переходу на новий цивілізаційний етап у середній і вищій школах. Зміст та мета, яку переслідують реформатори в ході цифровізації освіти, полягає у застосуванні програмного забезпечення й ІТ-рішень, які зроблять навчання якісним і цікавішим, проживання у містах – комфортнішим, ведення бізнесу – легшим, та виведуть на якісно новий рівень взаємодію громади й влади.

Цифровізація освіти дає змогу інтенсифікувати освітній процес, збільшити швидкість та якість сприйняття, розуміння і засвоєння знань. Удалим результатом цифровізації освіти буде успішне функціонування економіки в рамках «цифрового трикутника», що представлений на рис. 1.

Основним ресурсом цифрової освіти є інформація. Цифровізація освіти вже міняє традиційну систему освіти у напрямі формування її нової якості. Це проявляється у такому:

- збільшується кількість віртуальних освітніх площадок;
- ВНЗ не обов'язково бути великим, щоб успішно конкурувати;
- один і той самий електронний ресурс може бути використаний багато разів для надання різних за змістом освітніх послуг;

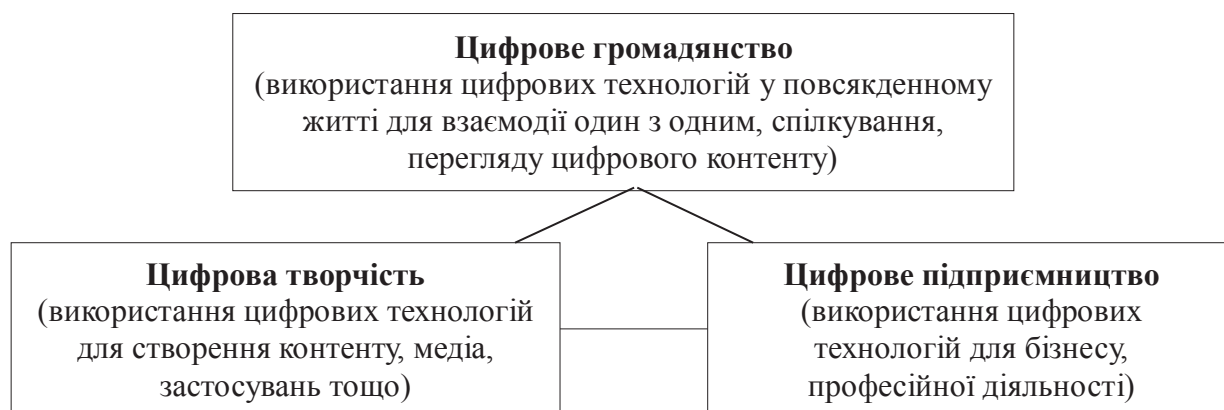


Рис. 1. Базова модель цифрового трикутника, що продукує цифрова освіта

Джерело: (розробка авторів)

- упровадження нових технологій в освіті та цифрових освітніх платформ для надання послуг.

Освітні цифрові технології дають змогу зробити процес навчання мобільним, диференційованим, індивідуальним, цікавим та насиченим. При цьому освітні новітні технології не замінюють викладача, а доповнюють його. Таким заняттям притаманні адаптивність, керованість, інтерактивність, поєднання індивідуальної та групової роботи, часова необмеженість навчання. Освітні цифрові технології відкривають перед викладачем нові можливості, дають змогу разом зі студентами отримувати задоволення від спілкування та пізнання в ході навчання.

Освітні технології дають змогу викладачу автоматизувати більшу частину своєї роботи, вивільняючи людський ресурс на пошук, спілкування, індивідуальну роботу зі студентами, уможливають отримання миттєвого зворотного зв'язку, поліпшують ефективність управління навчальним і дослідним процесами та освітою у цілому.

Серед компетенцій, які є базовими в результаті реформування системи освіти України, такі: грамотність; мовна компетентність; математична компетентність і компетентність у наукових технологіях, інженерії; цифрова компетентність; особистісна, соціальна та навчальна компетентність; громадянська компетентність; компетентність культурної обізнаності та самовираження. Цифрова компетенція має низку структурних складників, якими повинен володіти та вміти оперувати індивідуум у результаті успішної реалізації на практиці цифрової освіти. Їх зміст подано в табл. 1.

Цифрова компетентність включає у себе впевнене, критичне та відповідальне використання та взаємодію із цифровими технологіями для навчання, роботи й участі в суспільстві. Індивідууми мають розуміти, як цифрові технології можуть підтримувати комунікацію, творчість та інноваційність, усвідомлювати їхні можливості, обмеження, наслідки і ризики.

Особи, що володіють цифровими компетенціями, повинні розуміти загальні принципи, механізми та логіку, що лежить в основі цифрових технологій, які розвиваються, а також знати основи функціонування й використання різних пристроїв, програм і мереж [7].

Щоб реалізувати задум щодо становлення цифрової освіти в Україні та розширити перелік наявних компетенцій, потрібно вирішити низку завдань, серед яких:

- упровадження підходу з урахуванням компетентності, наскрізної (кросплатформової) цифрової компетентності, тобто коли вивчення предметів відбувається через використання цифрових технологій, у ході чого розвиваються й цифрові навички;

- збільшення частки та підвищення якості підготовки спеціалістів у сфері інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ): збільшення державного замовлення на підготовку ІКТ-спеціалістів, залучення до ІКТ-сфери дівчат і жінок;

- розроблення системи «соціального та інноваційного ліфтів» в ІКТ-сфері, у т. ч. інформування школярів та студентів щодо можливого стажування й проходження практики в ІКТ-компаніях, стимулювання розвитку молодіжного ІКТ-підприємництва;

Таблиця 1

Цифрові компетенції, що продукує цифрова освіта

Цифрові компетенції	Зміст та загальна характеристика цифрових компетенцій
Цифровий контент	Вміння змінювати, поліпшувати, використовувати цифровий контент для створення нового контенту; обізнаність щодо авторських прав та політики ліцензування відносно даних; уміння писати програмний код.
Вирішення проблем	Вміння вирішувати технічні проблеми, що виникають із комп'ютерною технікою, програмним забезпеченням, мережами; вміння вирішувати потреби та знаходити відповідні технічні рішення або кастимізувати цифрові технології до власних потреб; креативне користування; вміння самостійно визначати потребу в отриманні додаткових нових цифрових навичок.
Комунікація та взаємодія	Вміння спілкуватися, використовуючи цифрові технології; вміння ділитися інформацією, використовуючи цифрові технології; вміння контактувати із суспільством, користуватися державними і приватними послугами завдяки використанню цифрових технологій.
Інформаційна грамотність та грамотність щодо роботи з даними	Вміння шукати, фільтрувати дані; вміння оцінювати інформацію; вміння використовувати та управляти даними й цифровим контентом.
Безпека	Вміння захистити пристрої та контент, знання заходів безпеки, розуміння ризиків і загроз; захист персональних даних і приватності; розуміння впливу цифрових технологій на екологію; знання та навички для збереження свого здоров'я.

Джерело: згруповано авторами на основі [2; 3; 7; 8]

- вимірювання і сертифікація цифрових навичок. Адаптація методології вимірювання та впровадження незалежної сертифікації рівня цифрових навичок відповідно до потреб ринку праці;

- гармонізація нормативно-правової бази, яка регулює сертифікацію цифрових навичок у державних службовців, педагогічних працівників, інших верств, із міжнародними вимогами, а також нормативної бази, що стосується додаткових нарахувань до заробітної плати за умов підтвердження цифрових компетенцій;

- оновлення державного класифікатора професій, тобто розроблення та затвердження переліку «цифрових» професій (на основі вимог ринку праці, сучасних цифрових трендів), їх запровадження у закладах вищої освіти.

Серед сучасних «цифрових» професій, що є актуальними та запитуваними на світовому ринку праці в провідних країнах світу, варто назвати такі: оператор дронів, консультант із питань роботів, інженер сонячних електростанцій, спеціаліст із сонячних технологій, консультант із цифрової валюти, інженер із 3D-друку, механік електромобілів, проєктувальник медичних роботів, аналітик дорожніх даних, аналітик автотранспорту, дизайнер ігрофікації, естетист, шкільний дієтолог, персональний web-менеджер, ренатуралізатор, вірусний аналітик, аеробіолог, менеджер у сфері великих даних, спеціаліст з обслуговування людей срібного віку, екодизайнер, цифровий мемуарист, герокінезіолог, містопланувальник, посол із культури компанії, міський фермер, аудитор екосистем, експерт зі спрощення, архітектор віртуальної реальності, цифровий бібліотекар.

Ключові зміни, які простежуються нині в українській освіті, такі: виші не лише повинні забезпечити навчальний процес, а й стати майданчиком для створення інновацій, що неможливо без злиття з наукою і практикою; об'єднання ресурсів для реалізації спільних проєктів, створення науково-освітніх on-line платформ; з'явилася змога вибудовування персоніфікованих освітніх траєкторій; розвиток рівневої системи тематичних модулів; нарівні з традиційною освітою суспільство користується нетрадиційною, що можна пояснити зростанням їхніх компетенцій до інновацій [9; 10].

Набуває все більшого поширення дистанційна форма навчання, чому сприяє розвиток інформаційних технологій і комунікацій. Цифрові-

зація навчання дає змогу збільшити віртуальну мобільність студентів, дає можливість студентам університетів України навчатися в університетах інших країн та проходити там стажування. Цифровізація освітніх послуг в Україні дає змогу гідно конкурувати в межах єдиного європейського освітнього простору.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У підсумку зазначимо, що цифрова освіта є акселератором соціально-економічного життя суспільства у сучасному світі і здатна стрімко підвищити ВВП країни. Однак у цій справі не повинно бути пауз і парадоксів. Прагматизм організаційної та інституціональної дії разом із соціальною відповідальністю повинні бути в основі інституціонального забезпечення цифрових компетенцій у сфері вищої освіти.

Інституціоналізація сучасного господарського порядку в напрямі становлення і розвитку цифрових компетенцій має враховувати особливості еволюції соціальних цінностей, які домінують у господарському порядку сьогодення, і базуватися на якісному інституті освіти і креативних інноваторах.

Незважаючи на масштабність наукових здобутків, що вже є, все ж важливо провести в майбутньому дослідження, спрямовані на розроблення «дорожньої карти» цифрової трансформації освіти України, щоб на базі цього пізнання сформувати цифрове суспільство, для членів якого притаманні цифрові навички та вища освіта за новітніми спеціальностями. До того ж цифрова освіта повинна бути «інституціонально оформлена», тобто у вигляді стандартів, норм і правил. А даний етап є досить затяжним у часі та потребує долучення до нього великої кількості провідних науковців, дослідників та фахівців-практиків.

Бібліографічний список:

1. Бабкина А.В. Цифровая трансформация экономики и промышленности: проблемы и перспективы. Санкт-Петербург : Политехн. ун-т, 2017. 807 с.
2. Гройсман В. Цифрова економіка здатна стрімко підвищити ВВП. *Новини економіки*. URL : <http://ua-ekonomist.com/16214-cifrova-ekonomka-zdatna-strmko-pdvischiti-vvp-groysman.html> (дата звернення: 12.05.2018).
3. Навыки в цифровой экономике и вызовы системы образования / В.П. Куприяновский и др. *International Journal of Open Information Technologies*. 2017. Vol. 5. № 1. С. 19-25.

4. Згуровский М.З. Цифровая наука в программе «Горизонт 2020». Системні дослідження та інформаційні технології. 2015. № 1. С. 7-20.
5. Петренко А.И., Згуровский М.З. Становление и горизонты цифровой науки. *Системні дослідження та інформаційні технології*. 2014. № 4. С. 7-19.
6. Устинова Л.Н. Роль цифровых технологий в эффективной работе инновационного кластера. *Инновационные кластеры в цифровой экономике: теория и практика* : труды научно-практ. конф. с международным участием г. Санкт-Петербург, 17-22 мая 2017 г. Санкт-Петербург : ун-т, 2017. С. 211-216.
7. Ключові компетентності для навчання впродовж життя 2018 – Цифрова компетентність. *Дистанційне та змішане навчання інформатики*. URL : <http://dystosvita.blogspot.com/2018/01/2018.html> (дата звернення: 23.04.2018).
8. Цифрова адженда України – 2020 («Цифровий порядок денний» – 2020). Концептуальні засади (версія 1.0). Першочергові сфери, ініціативи, проекти цифровізації України до 2020 року. *HITECH office*. URL : <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> (дата звернення: 22.06.2018).
9. Голобородько О.П., Краус Н.М., Краус К.М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. *Ефективна економіка*. 2018. № 1. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf (дата звернення: 11.05.2018).
10. Краус Н., Краус К. Цифровізація в умовах інституційної трансформації економіки: базові складові та інструменти цифрових технологій. *Інтелект ХХІ століття*. 2018. № 1. С. 211-214.

References:

1. Babkin A.V. (2017) *Tsifrovaya transformatsiya ekonomiki i promyshlennosti: problem i perspektivy* [Digital transformation of economy and industry: problems and prospects]. St. Petersburg: Polytechnic University. (in Russian).
2. Hroisman V. (2017) Tsyfrova ekonomika zdatna strimko pidvyshchyty VVP [Digital economy can rapidly increase GDP], *Novyny ekonomiky* [News of the economy]. Available at: <http://ua-ekonomist.com/16214-cifrova-ekonomka-zdatna-strmko-pdvischiti-vvp-groisman.html> (accessed 12 September 2017).
3. Kupriyanovskiy V.P., Sukhomlin, V.A. (2017) *Navyki v tsifrovoy ekonomike i vyzovy systemy obrazovaniya* [Skills in digital economy and challenges of the education system], [International Journal of Open Information Technologies], vol. 5, no. 1, pp. 19-25.
4. Zhurovskii M.Z. (2015) *Tsifrovaya nauka v programme "Gorizont 2020"* [Digital science in the program "Horizon 2020"], [System research and information technology], no. 1, pp. 7-20.
5. Petrenko A. (2014) *Stanovlenie i gorizonty tsifrovoy nauki* [Formation and horizons of digital science], [System research and information technology], no. 4, pp. 7-19.
6. Ustinova L. N. (2017) *Rol tsifrovyykh tekhnologiy v effektivnoy rabote innovatsionnogo klastera* [Role of digital technologies in effective operation of an innovative cluster]. Proceedings of the *Innovatsionnye klastery v tsifrovoy ekonomike: teoriya i praktika: materialy Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii (Russia, St. Petersburg, May 17–22, 2017)*, St. Petersburg: Polytechnic University, pp. 211-216.
7. *Kliuchovi kompetentnosti dlia navchannia vprodovzh zhyttia 2018 – Tsyfrova kompetentnist* [Key competencies for lifelong learning 2018 – Digital competency]. *Dystantsiinetazmishanenavchannia informatyky* [Distance and mixed computer science education]. Available at: <http://dystosvita.blogspot.com/2018/01/2018.html> (accessed 18 June 2018).
8. *Tsyfrova adzhenta Ukrainy – 2020 ("Tsyfrovyi poriadok denniy" – 2020)*. *Kontseptualni zasady (versiia 1.0)*. *Pershocherhovi sfery, initsiatyvy, proekty "tsyfrovizatsii" Ukrainy do 2020 roky* [Digital adzhda of Ukraine 2020 ("Digital agenda" – 2020). Conceptual basis (version 1.0). Priority areas, initiatives, projects of "digitalization" of Ukraine by 2020]. [HITECH office]. Available at: <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> (accessed 22 November 2017).
9. Holoborodko O.P., Kraus N.M., Kraus K.M. (2018) *Tsyfrova ekonomika: trendy ta perspektyvy avanhardnogo kharakteru rozvytku* [Digital economy: trends and prospects for the avant-garde developmental character]. *Efektivna ekonomika* [Effective economy], no. 1. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf (accessed 11 May 2018).
10. Kraus N.M., Kraus K.M. (2018) *Tsyfrovizatsiia v umovakh instytutsiinoi transformatsii ekonomiky: bazovi skladovi ta instrumenty tsyfrovyykh tekhnolohii* [Digitalization in the context of the institutional transformation of the economy: the basic components and tools of digital technologies]. *Intelekt XXI stolittia* [Intellect of the XXI century], no. 1, pp. 211-214.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 43.238.12

Бусарєва Т.Г.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

Busarieva Tatiana

PhD, Associate Professor
Associate Professor of the Department of International Economics
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

КОНКУРЕНТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТНК: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ

COMPETITIVE CAPACITY OF TNC: THE ESSENCE AND FEATURES OF FORMATION

В останнє десятиліття у науковій економічній літературі з'явилася значна кількість публікацій, присвячених різним аспектам формування конкурентних переваг соціально-економічних систем суб'єктів різного рівня, – від малих та середніх підприємств до великих транснаціональних корпорацій, регіональних кластерів та національних економік у цілому. Особливістю формування сучасної техніко-економічної парадигми є поява нових детермінантів, які зумовлюють пріоритетність підвищення конкурентоспроможності ТНК, які історично формують фундамент стабільності національної економіки. На початку XXI ст. необхідність дослідження конкурентного потенціалу ТНК стає все більш актуальним науковим завданням, оскільки знання основних його складників і ступеня їх розвитку в конкретній компанії визначить майбутні напрями її розвитку та діяльності.

Ключові слова: ТНК, конкурентний потенціал, конкурентні переваги, конкурентна динаміка, конкурентоспроможність.

В последнее десятилетие в научной экономической литературе появилось значительное количество публикаций, посвященных различным аспектам формирования конкурентных преимуществ социально-экономических систем субъектов разного уровня, – от малых и средних предприятий до крупных транснациональных корпораций, региональных кластеров и национальных экономик в целом. Особенностью формирования современной технико-экономической парадигмы является появление новых детерминант, обуславливающих приоритетность повышения конкурентоспособности ТНК, которые исторически формируют фундамент стабильности национальной экономики. В начале XXI века необходимость исследования конкурентного потенциала ТНК становится все более актуальной научной задачей, поскольку знание основных его составляющих и степени их развития в конкретной компании определит будущие направления ее развития и деятельности.

Ключевые слова: ТНК, конкурентный потенциал, конкурентные преимущества, конкурентная динамика, конкурентоспособность.

© Бусарєва Т.Г., 2019

In the last decade in the scientific economic literature there has been a significant number of publications devoted to various aspects of the formation of competitive advantages of socio-economic systems of subjects of different levels from small and medium enterprises to large transnational corporations, regional clusters and national economies as a whole. A feature of the formation of a modern technical and economic paradigm is the emergence of new determinants that determine the priority of increasing the competitiveness of TNCs that historically form the foundation of the stability of the national economy. At the beginning of the 21st century, the need to explore the competitive potential of TNCs is becoming increasingly relevant to the scientific task, as knowledge of its main components and the degree of their development in a particular company will determine future directions of its development and activities. The relevance of the article is to analyze the importance of the development of the competitive potential in order to increase the international competitiveness of TNC in the conditions of the formation of paradigm of the economy of knowledge. It is important to mention that nowadays the competitive potential is determined by the internal capabilities of the company to strengthen its competitive position and external factors, which can both promote and prevent the firm on the way to implementing its strategy. Harmonization of the development of the competitive potential of the enterprise due to internal and external opportunities requires a new approach to the formation of competitive capability strategies. Therefore, for the development of the competitive potential of an enterprise, it is necessary to integrate in a process of management of all elements of its structure in order to achieve synergy effect. All this must be taken into account when designing a strategy for the development of competitive potential, paying attention to the internal and external competitive capabilities of the enterprise, which depend on the respective potentialities that determine them.

Keywords: TNCs, competitive potential, competitive advantages, competitive dynamics, competitiveness.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В основі соціально-економічного розвитку та економічного зростання будь-якої країни лежить формування ефективної господарюючої системи, що базується на виробництві конкурентоспроможних товарів і послуг. Усі країни світу й основні господарюючі суб'єкти (транснаціональні корпорації – ТНК) залучені в конкурентну боротьбу, спрямовану на підвищення їхньої міжнародної конкурентоспроможності. Формування конкурентного потенціалу передбачає охоплення всіх основних внутрішньофірмових процесів, що протікають у різних функціональних сферах його внутрішнього середовища у зіставленні з основними конкурентами. У результаті забезпечується системний погляд на підприємство, який дає змогу виявити всі сильні і слабкі сторони, а також розробити на цій основі комплексну методику оцінки можливостей довгострокового перспективного розвитку компанії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Науковий аналіз становлення та розвитку конкурентного потенціалу та його окремі теоретичні та практичні питання досліджено в роботах: Д. Андріссена, Н. Бонтіса, С.М. Клімова, Р. Коуза, Б. Льова, Б.Б. Леонтьева, Л.І. Лукичева, Б.З. Мільнера, І.В. Проніна,

Т. Стюарта, Р. Тіссена та ін. Проблеми використання конкурентного потенціалу як провідними ТНК світу, так і міжнародними компаніями розглянуто в працях Е. Брукінг, Л.Г. Глушко, В.Ю. Зубко, Р. Каплана, А.Н. Козирева, Д. Нортон, А. Пуліка, М. Мелоуна, Л.В. Постановова, К. Свейбі, К. Тейлора, Л. Едвінсона та ін. Однак залишається невирішеною значна кількість наукових проблем відносно визначення основних елементів конкурентного потенціалу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Незважаючи на величезну кількість публікацій, присвячених проблемам збільшення рівня конкурентоспроможності ТНК, недостатньо проаналізованими залишаються питання, які аналізують конкурентний потенціал ТНК як основний елемент удосконалення міжнародної діяльності ТНК.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є аналіз особливостей формування та розвитку конкурентного потенціалу як основного складника підвищення конкурентоспроможності ТНК в умовах становлення економіки знань.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасних умовах зростаючого рівня конкурентної боротьби питанням розвитку конкурентного потенціалу приділяється все

більше уваги. Перш за все, це пов'язано з тим, що конкурентний потенціал є базою, на основі якої компанія здатна зберігати та збільшувати свою конкурентоспроможність у довгостроковій перспективі. Детальна інформація щодо тлумачення терміну конкурентний потенціал наведена в табл. 1.

Вивчивши теоретичний матеріал, можна зробити висновок, що визначення категорії «конкурентний потенціал» зазнало істотних змін – від визначення його як сукупності ресурсів та можливостей і «частини загального потенціалу» до розуміння конкурентного потенціалу як набору ключових чинників успіху і складників, які мають на меті визначення інноваційності та адаптивності.

На нашу думку, конкурентний потенціал – це лише можливість, якої організація може скористатися з тим або іншим ступенем ефективності, а може й зовсім не скористатися. В останньому випадку ефективність конкурентного потенціалу незалежно від його величини буде дорівнювати нулю. Ефективність реалізації конкурентного потенціалу можна визначити як відношення прибутку за певний період до вартісної оцінки конкурентного потенціалу підприємства. Показник ефективності реалізації конкурентного потенціалу може бути розрахований і як спів-

відношення збільшення величини прибутку до приросту величини конкурентного потенціалу за певний період. У цілому ефективність реалізації конкурентного потенціалу залежить від безлічі взаємопов'язаних чинників починаючи від ефективності управління організацією у цілому і закінчуючи продукцією, що виготовляється, або послугою, що надається. Розгляд робіт різних фахівців дає змогу констатувати, що запропонований склад структурних елементів конкурентного потенціалу є неповним. Таким чином, автори пропонують розглядати структуру конкурентного потенціалу в такий спосіб: маркетинговий потенціал, кадровий, інноваційний-технологічний, логістичний, фінансовий, інформаційно-комунікативний.

Між елементами конкурентного потенціалу існує зв'язок, у рамках якого вони взаємодіють та впливають один на одного і на конкурентний потенціал. Очевидно, що вплив кожного окремого елемента структури на розвиток конкурентного потенціалу буде різним. Загалом важливість кожного складника буде визначатися специфікою ринку й особливістю діяльності самого підприємства. У статті запропонована модель конкурентного потенціалу, яка відображає взаємодію між його структурними компонентами.

Таблиця 1

Тлумачення поняття «конкурентний потенціал»

Автор	Визначення
Ж.Ж. Ламбер	Ті характеристики, властивості товару або марки, які створюють для фірми певну перевагу над своїми прямими конкурентами. Перевага є відносною, зумовленою порівняно з конкурентом, який займає найкращу позицію на ринку товару або сегменті ринку
Р. Холл	Послідовно і краще, ніж конкуренти, виробляє товар (і/або вдосконалює збутову систему) з атрибутами, які є ключовими критеріями покупки для більшості споживачів на цільовому ринку
Г.Л. Азоєва	Концентровані прояви переваги над конкурентами в економічній, технічній, організаційній сферах діяльності підприємства, які можна виміряти економічними показниками (додатковий прибуток, більш високі рентабельність, ринкова частка, обсяг продажів)
Д. Стівен	Виявлення і реалізація внутрішніх резервів – стратегічного потенціалу, який складається з трьох складників: професіоналізму, знань, виробничого процесу. Важливо визначити, чим і як стратегічний потенціал фірми відрізняється від стратегічного потенціалу конкурентів
Г.Я. Гольдштейн	Це ключові чинники успіху, класифіковані за двома ознаками: функціональною (виділення областей виробництва, збуту, маркетингу) та ресурсною (технологія, знання фахівців, імідж і репутація, фінанси)
А.Г. Андреев	Частина загального потенціалу, що забезпечує досягнення конкурентних переваг компанії в умовах внутрішньофірмових трансформацій і впливу зовнішніх ринкових сил
О.І. Остапенко, Н.В. Верещак	Як реальна, так і потенційна здатність компанії розробляти, виготовляти, збувати й обслуговувати в конкретних сегментах ринку конкурентоспроможні вироби, тобто товари, що перевершують за якісно-ціновими параметрами аналоги і користуються більш пріоритетним попитом у споживачів
К.П. Янковський, І.Ф. Мухарь	Конкурентні переваги низького порядку, пов'язані з можливістю використання більш дешевих матеріалів, енергії, робочої сили; а також високого порядку: унікальна продукція, прогресивна технологія і висококваліфіковані фахівці, хороша репутація компанії
А.Б. Ідрісов	Наявність таких чинників: внутрішньої компетенції; зовнішньої компетенції, а також динамічної здатності. При цьому конкурентну позицію підприємства визначає його здатність швидко адаптуватися до змін на ринку й управляти наявними знаннями, а також високий інноваційний потенціал у всіх сферах діяльності

Джерело: складено автором на основі [1]

Згідно з даними табл. 2, на конкурентний потенціал впливають маркетинговий, інноваційний, ресурсний і творчий потенціали, які формують внутрішні конкурентні можливості підприємства. При цьому ці потенціали знаходяться у взаємозв'язку один з одним, так що творчий потенціал безпосередньо впливає на інноваційний у сфері генерування і пропозиції нових ідей із приводу створення нових товарів і технологій; на маркетинговий потенціал як джерело нових творчих рішень у сфері комунікативної політики, способів просування товарів і послуг, формування довгострокових відносин з клієнтами і споживачами компанії. Ресурсний потенціал формує матеріальну базу для розвитку маркетингового та інноваційного потенціалів і нематеріальну базу як людських ресурсів на творчий потенціал. Таким чином, для розвитку конкурентного потенціалу підприємства необхідно комплексно підходити до процесу управління всіма елементами його структури з метою досягнення синергетичного ефекту. Все це необхідно враховувати під час розроблення стратегії розвитку конкурентного потенціалу, звертаючи увагу на внутрішні і зовнішні конкурентні можливості підприємства, які залежать від відповідних потенціалів, які їх визначають [2, с. 12-17].

Конкурентний потенціал визначається внутрішніми можливостями компанії щодо посилення своєї конкурентної позиції і зовнішніми

чинниками, які можуть як сприяти, так і перешкоджати фірмі на шляху до реалізації її стратегії. Узгодження розвитку конкурентного потенціалу підприємства за рахунок внутрішніх і зовнішніх можливостей вимагає нового підходу до формування стратегій конкурентного потенціалу. У табл. 2 представлено напрями розвитку конкурентного потенціалу за рахунок внутрішніх можливостей.

Інтелектуальний потенціал ефективний в економічному і соціальному плані, ніж будь-який інший капітал. Його товарний продукт в умовах ринкової економіки утворює особливу форму приватної власності – інтелектуальну власність. У зв'язку із цим інтелектуальний капітал як частину людського потенціалу слід розглядати як вартість, що приносить додаткову вартість, і водночас як здатність індивіда створювати своєю інтелектуальною працею (тобто працею складною, висококваліфікованою, а тому високоефективною) більше споживчих вартостей (і велику вартість!), аніж праця проста, некваліфікована. Способом реалізації інтелектуального капіталу служить в наших умовах не тільки інформаційна технологія в найширшому сенсі цього слова, а й сама інтелектуальна діяльність людини, його людський потенціал. Перша ставить собі за мету донести товарний продукт інтелектуальної праці до місця його використання, а друга – перетворити його на

Таблиця 2

**Напрями розвитку конкурентного потенціалу
на основі використання внутрішніх можливостей**

Компоненти конкурентного потенціалу	Напрямок розвитку
Маркетинговий потенціал	- організація і проведення маркетингових досліджень на базі власного відділу маркетингу; - дослідження когнітивних процесів споживача і впливу на формування споживчої свідомості; - вдосконалення інформаційної системи маркетингу; - впровадження CRM-технологій; - розвиток маркетингового мислення
Інноваційний потенціал	- прискорення циклу НДДКР виробництва; - організація науково-дослідних лабораторій на базі підприємства; - залучення співробітників різного рівня в процес розроблення інновацій
Ресурсний потенціал	- прискорення оборотності оборотних активів; - оптимізація витрат; - реінвестування чистого прибутку в оновлення основних виробничих фондів; - впровадження системи контролю якості; - розвиток організаційної культури підприємства; - зниження плинності кадрів; - підвищення кваліфікації співробітників; - розвиток програм щодо соціальної підтримки персоналу; - вертикальна і горизонтальна інтеграція
Кадровий потенціал	- формування нематеріальної системи мотивації співробітників підприємства; - створення комфортного творчого та психологічного середовища всередині компанії; - формування креативних груп

Джерело: складено автором на основі [3, с. 44-50]

конкурентну споживчу вартість. Процес формування інтелектуального потенціалу взагалі, людського капіталу зокрема став найважливішим чинником не тільки конкурентоспроможності вироблених товарів, а й економічного зростання національних економік у багатьох розвинених країнах. Першопрохідці технологій із різних сфер бізнесу (як великого, так і малого) одностайні в тому, що за останні роки їм стали доступні рішення, про які вони раніше і не мріяли. За оцінкою провідних оглядачів, у наступні 10–15 років високий рівень інтелектуального капіталу буде гарантований у силу активного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), а також появи групи високорозвинених країн і регіонів, які вже зробили або продовжують робити довгострокову ставку на формування економіки знань

У рамках нової техніко-економічної парадигми інтелектуальні ресурси стають найважливішими ресурсами організацій, змінюється спосіб формування конкурентних переваг. Концептуальною основою нової техніко-економічної парадигми є Індустрія 4.0, яка ознаменує новий етап промислової революції, фундамент якої становлять наукомісткі технології, засновані на когнітивних здібностях людини. Основа інтелектуального капіталу компанії – це співробітники, їхні знання, вміння, професійні навички, а також організаційні та управлінські здібності. Це поєднання людських, організаційних, професійних, управлінських методів і способів діяльності та управління підприємством. Традиційний спосіб формування конкурентних переваг (власний індустріальної економіки) змінюється на когнітивний (економіка знань). Якщо традиційний підхід пов'язаний із використанням матеріальних ресурсів, то когнітивний передусім орієнтований на використання компетенцій і інтелектуального потенціалу компанії. На підставі вищевикладеного нами були представлені підходи до визначення поняття конкурентоспроможності компанії в рамках традиційної і нової індустріальної парадигм.

Основні позитивні ефекти, очікувані компанією за орієнтації на внутрішні можливості, пов'язані з підвищенням його конкурентоспроможності на основі забезпечення гарантованих умов поставок сировини і збуту продукції, зниженням витрат, у тому числі трансакційних, зростанням завантаження обладнання, компенсацією ризиків і підвищенням технологічного рівня. Негативні ефекти пов'язані з утратою гнучкості

і зниженням ефективності управління гоміздкими організаційно-виробничими структурами. У зв'язку із цим виникає завдання визначення меж збільшення числа бізнес-процесів, що реалізуються в рамках одного підприємства і забезпечують його конкурентоспроможність.

В умовах гіперконкуренції основною конкурентною перевагою є можливість надавати товари та послуги, які максимально відповідають запитам споживачів у мінімально короткі терміни. Найчастіше поєднати всі необхідні ресурси і здійснити всі необхідні бізнес-процеси на конкурентоспроможному рівні окреме підприємство не в силах, оскільки нові запити на ринку виникають набагато швидше, ніж процеси, здійснювані на підприємстві. Усе це зумовило виникнення аутсорсингових підприємств (від англ. *outsourcing* – використання зовнішніх ресурсів для здійснення діяльності, передача окремих бізнес-функцій або бізнес-процесів іншому підприємству). У табл. 3 автором показано основні шляхи розвитку конкурентного потенціалу ТНК на основі використання зовнішніх можливостей і ресурсів.

У рамках підприємства, орієнтованого на зовнішні можливості і ресурси, функціональні стратегії реалізують підрядні організації, отже, їх стратегічна діяльність повинна бути підпорядкована меті ефективної реалізації конкурентної стратегії промислового підприємства, що є координатором мережі. На підприємстві, орієнтованому на внутрішні можливості, координація функціональних стратегій здійснюється на рівні окремих бізнес-одниць

Найбільш цікавою з погляду розвитку конкурентного потенціалу є його тотожність із поняттям «конкурентна перевага», кілька згадок цього терміна зустрічається у Пенроуз (1959 р.), Ансоффа (1965 р.), однак лише як спосіб описати, що необхідно компанії для того, щоб ефективно конкурувати на ринку. Водночас родоначальником цього терміна вважається Майкл Портер. У статті в *Harvard Business Review* 1979 р. він не згадує самого поняття «конкурентна перевага», при цьому описує п'ять сил конкуренції (тобто викладає основу теорії конкурентної переваги промислового підприємства). Його книга «Конкурентна перевага» (*Competitive Advantage*), опублікована в 1985 р., вводить термін у широкий ужиток. У стратегічному менеджменті класифіковано як мінімум два підходи до джерел конкурентної переваги: ринковий підхід, так само званий теорією промислового підприєм-

Шляхи розвитку конкурентного потенціалу

Компоненти конкурентного потенціалу	Напрями розвитку
Маркетинговий	- аутсорсинг маркетингу
Інноваційний	- аутсорсинг інноваційних процесів
Ресурсний	- аутсорсинг фінансів - аутсорсинг трудових ресурсів - виробничий аутсорсинг - організація мережевої взаємодії - поглинання і злиття
Ринковий	- пошук незадоволених потреб - пошук вільних ринкових ніш і сегментів - стимулювання збільшення споживання за рахунок інтенсифікації маркетингових зусиль

Джерело: складено автором на основі [4, с. 169-174]

ства (market based view / industrial organization – MBV/IO), і ресурсний підхід (resource based view – RBV). Обидва підходи часто скорочують до перших букв – IO і RBV. Останнім нововведенням став відносинський підхід (relational view) .

Існує велика кількість визначень поняття «конкурентні переваги» як в іноземній, так і у вітчизняній науковій літературі. Так, Жан-Жак Ламбен відносить до конкурентних переваг «...ті характеристики, властивості товару або марки, які створюють для фірми певну перевагу над своїми прямими конкурентами. Перевага є явищем відносним, зумовленим порівняно з конкурентом, який займає найкращу позицію на ринку товару або сегменті ринку» [7, с. 589]. Інший американський учений Р. Холл вважає, що це ті умови, коли компанія «...послідовно і краще, ніж конкуренти, виробляє товар (і/або вдосконалює збутову систему) з атрибутами, які є ключовими критеріями покупки для більшості споживачів на цільовому ринку».

Серед вітчизняних авторів слід виділити підхід Г.Л. Азоева, який визначає конкурентні переваги як «...концентровані прояви переваги над конкурентами в економічній, технічній, організаційній сферах діяльності підприємства, які можна виміряти економічними показниками (додатковий прибуток, більш високі рентабельність, ринкова частка, обсяг продажів). Необхідно особливо підкреслити, що конкурентну перевагу не можна ототожнювати з потенційними можливостями компанії. На відміну від можливостей це факт, який фіксується в результатах реальних і очевидних переваг покупців. Саме тому в практиці бізнесу конкурентні переваги є головною метою і результатом господарської діяльності».

На нашу думку, конкурентні переваги – це ключові сильні сторони компанії, зокрема характеристика підприємства, за допомогою яких воно заявляє про себе клієнтам та які роблять компанію та її продукцію унікальними. З одного боку, конкурентні переваги – це конкурентні стратегічні активи, що демонструють цінність, яку підприємство приносить своїм клієнтам. З іншого боку – це активи, від яких залежить те, як підприємство зможе протистояти новим загрозам із боку конкурентів, – загрозам, про існування яких воно, можливо, навіть не здогадується й які можуть з'явитися в результаті

радикальних змін у світі високих технологій. Виявлення та використання таких унікальних якостей дасть змогу підприємству конкурувати з іншими виробниками в ринковому середовищі, яке постійно розвивається.

У зв'язку з постійною зміною кон'юнктури ринку, змінами чинників, що впливають на діяльність організації, конкурентні переваги, як і будь-які інші явища, не можуть існувати вічно, кожне з них переживає свій життєвий цикл. З огляду на те, що всі зміни не можуть відбуватися одночасно, життєві цикли конкурентних переваг у різних організаціях і в різні моменти часу різні, а отже, всі конкурентні переваги відрізняються за стадіями життєвого циклу, які утворюють другу ознаку класифікації конкуренції переваг. Для сучасного підприємства характерна проблема не тільки формування конкурентних переваг, а й їх утримання, тобто проблема стійкості конкурентної переваги. Від ступеня стійкості переваги залежить, наскільки довго воно може забезпечувати суб'єкту лідерство перед конкурентами. Звідси впливає ще одна класифікаційна ознака конкурентних переваг – характер їх динаміки, відповідно до якого переваги поділяються на стійкі і нестійкі. На думку М. Портера, стійкість конкурентної переваги досягається, коли воно протистоїть виснаженню внаслідок поведінки конкурентів, для чого необхідно звертати увагу на організаційні здібності і ресурси, що лежать в основі конкурентної переваги сфери діяльності й які повинні протистояти дублюванню іншими підприємствами [5, с. 34-37].

Стійку конкурентну перевагу прийнято називати перевагою високого порядку, яке досягається з великими труднощами, дуже повільно і вимагає великих витрат на її підтримку.

До нього відносять унікальну продукцію, унікальну технологію і фахівців, хорошу репутацію організації (це особливо цінна конкурентна перевага). Дістати стійку конкурентну перевагу в сучасному висококонкурентному середовищі вельми складно, оскільки для їх створення потрібно вивчити всі фактори, що впливають на досягнення підприємством конкурентних переваг, з урахуванням постійно змінюваного середовища їх функціонування. Нестійкі конкурентні переваги прийнято називати перевагами низького порядку. Вони пов'язані з можливістю використання дешевих ресурсів: робочої сили, матеріалів (сировини), енергії. Низький порядок конкурентних переваг пов'язаний із тим, що вони дуже нестійкі і легко можуть бути втрачені або внаслідок зростання цін і заробітної плати, або через те, що ці дешеві виробничі ресурси так само можуть використовувати (або перекупити) ринкові конкуренти. Іншими словами, переваги низького порядку є перевагами з малою стійкістю, не здатними забезпечити перевагу над конкурентами на тривалий період часу.

Процес формування конкурентних переваг ТНК напряму взаємопов'язаний із застосуванням та використанням конкурентних компетенцій, адже ключові компетенції забезпечують міцну конкурентну позицію компанії і рівень прибутковості виходячи з конкурентних можливостей і ресурсів компанії, що, своєю чергою, дає змогу сформувати конкурентні переваги. Піраміда формування конкурентної переваги представлена на рис. 1. Логіка процесу включає у себе такі етапи: 1) організація, володіючи певним рівнем ресурсів, розвиває здібності до діяльності, що сформує можливість; 2) у міру набуття досвіду можливість трансформується в компетенцію – сукупність навичок, знань, ноу-хау, ресурсів і технологій окремих функціональних напрямів; 3) унікальна компетенція створює основу для конкурентної переваги, коли її помічають споживачі.

Розглянемо окремі складники піраміди. Ресурс створює конкурентну перевагу, якщо: є важкодідворювальним, має можливість тривалого

користування, має перевагу, має стійкість до нейтралізації. Ключові компетенції мають такі особливості: компетенція ширше технології або одного складника ключової характеристики; компетенції рідко спираються на досвід або діяльність одного напряму (частіше виникають як результат синергізму); формування і вдосконалення компетенцій – завдання вищого керівництва; для перетворення ключових компетенцій на переваги необхідно вкласти в їх створення більше, ніж конкуренти; компетенції повинні бути достатньо широкими і гнучкими; ключова компетенція забезпечує конкурентну перевагу лише в тому разі, якщо є унікальною порівняно з аналогічною компетенцією конкурентів.

Виділяють три категорії ключових компетенцій:

- відпрацьовані – взяті на озброєння основними конкурентами і перетворилися в галузеві стандарти (є обов'язковою умовою виживання на ринку);
- неперспективні – у даний момент зберігають силу, але в найближчому майбутньому можуть стати широкодоступними;
- стійкі – можуть служити основою для формування стратегії компанії.

Ключові компетенції не фігурують у балансовому звіті, але, безсумнівно, є джерелом конкурентної переваги, оскільки вони унікальні і впливають на споживчі властивості й ціну продукції. Ключова компетенція визначається своєю назвою: це здібності та навички, сукупність яких становить специфічний досвід організації і формує відповідні вміння. Щоб мати якості ключової компетенції, вміння повинні бути унікальними. Саме тому ТНК зовні конкурують на ринку товарів і послуг, а насправді йде жорстка конкуренція на освоєння нових компетенцій, які проявляються у синергії нових навичок і нових аспектів здібностей працівників організацій.

Конкурентна перевага досягається за рахунок успішних стратегічних дій. Розроблення оптимальної стратегії є найважливішою умовою успішної діяльності компанії на ринку. Формування стратегії здійснюється залежності від характеру конкурентної боротьби, сильних

Конкурентні переваги
Стратегічні активи
Ключові компетенції
Конкурентні можливості
Ресурси компанії

Рис. 1. Формування конкурентної переваги компанії

Джерело: [6, с. 21-25]

і слабких сторін підприємства, характеру попиту на продукцію. Передумовами формування стратегії є аналіз ринкової ситуації й оцінка сильних і слабких сторін підприємства, його стратегічних можливостей.

Проаналізувавши вищезазначене, можна стверджувати, що між поняттями «конкурентний потенціал», «конкурентні переваги», «міжнародна конкурентоспроможність» існує причинно-наслідковий зв'язок. Конкурентний потенціал визначає конкурентні можливості, в основі яких лежать матеріальні і нематеріальні ресурси компанії. За відсутності ресурсної бази підприємство не здатне функціонувати. Наявність ресурсів є необхідною умовою існування підприємства, але недостатньою для перемоги в конкурентній боротьбі. Ефективне використання ресурсів та правильна їх комбінація дають змогу підприємству формувати конкурентні переваги щодо інших учасників ринку. Конкурентоспроможність – «це відповідність за всіма параметрами вимогам ринку, покупців, споживачів». Одним з основних напрямів забезпечення конкурентоспроможності продукції є досягнення переваги.

Таким чином, конкурентна перевага є причиною, конкурентоспроможність – наслідком, а конкурентний потенціал – це основа, без якої неможливо виграти в конкурентній боротьбі за споживача.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Конкурентна перевага досягається за рахунок успішних стратегічних дій. Розроблення оптимальної стратегії є найважливішою умовою успішної діяльності компанії на ринку. Формування стратегії здійснюється залежно від характеру конкурентної боротьби, сильних і слабких сторін підприємства, характеру попиту на продукцію. Передумовами формування стратегії є аналіз ринкової ситуації й оцінка сильних і слабких сторін підприємства, його стратегічних можливостей. Проаналізувавши вищезазначене, можна стверджувати, що між поняттями «конкурентний потенціал», «конкурентні переваги», «міжнародна конкурентоспроможність» існує причинно-наслідковий зв'язок. Конкурентний потенціал визначає конкурентні можливості, в основі яких лежать матеріальні і нематеріальні ресурси компанії. За відсутності ресурсної бази підприємство не здатне функціонувати. Наявність ресурсів є необхідною умовою існування підприємства, але недостатньою для

перемоги в конкурентній боротьбі. Ефективне використання ресурсів та правильна їх комбінація дають змогу підприємству формувати конкурентні переваги щодо інших учасників ринку. Конкурентоспроможність – «це відповідність за всіма параметрами вимогам ринку, покупців, споживачів». Одним з основних напрямів забезпечення конкурентоспроможності продукції є досягнення переваги. Таким чином, конкурентна перевага є причиною, конкурентоспроможність – наслідком, а конкурентний потенціал – це основа, без якої неможливо виграти в конкурентній боротьбі за споживача.

Бібліографічний список:

1. Бечко П.К., Лиса Н.В. Податковий менеджмент : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 288 с.
2. Варналій З.С. Шляхи детінізації економіки України та її особливості. *Банківська справа*. 2018. № 2. С. 56-63.
3. Дроздов А. Истоки формирования теневой экономики в Украине. *Ученые записки Таврического национального университета*. 2016. Вып. 12. № 1. С. 51-55.
4. Податковий кодекс України. Київ : ІВЦ ДПА України, 2016. С. 336-240.
5. Рябушкин Б.Т., Чурилова Э.Ю. Методы оценки теневого и неформального секторов экономики. Москва, 2017.
6. Данные Росстата. URL : <http://www.gks.ru> (дата обращения: 08.04.2018).

References:

1. Bechko, P.K. and Lysa, N.V. (2017) Podatkovyy menedzhment [Tax management], Tsentru uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
2. Varnalij, Z.S. (2018) Shliakhy detinizatsii ekonomiky Ukrainy ta ii osoblyvosti "The ways of shadow economy reducing in Ukraine and its features", *Bankivs'ka sprava*, vol. 2, pp. 56-63.
3. Drozdov, A. (2016) Ystoky formirovaniya tenevoj ekonomyky na Ukrayne. "Backgrounds of Ukrainian shadow economy formation", *Uchenye zapysy Tavrycheskoho natsyonal'noho unyversyteta.*, Part. 12. Vol. 1, pp. 51-55.
4. DPA Ukrainy (2017), "Podatkovyy kodeks Ukrainy", DP IVTs DPA Ukrainy, pp. 240-336.
5. Riabushkyn, B.T., Churylova, E.Yu. (2016) Metody otsenky tenevoho y neformal'noho sektorov ekonomy-ky [Methods of the shadow and informal economy sector equated scores], Moscow, Russia.
6. Federal'naja sluzhba gosudarstvennoj statistiki (2012), "Dannye Rosstata" available at: <http://www.gks.ru> (Accessed 08.04.2018).

Горбачова І.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
та європейської інтеграції
Житомирського національного агроєкологічного університету

Gorbachova Irina

Candidate of Economics, Associate Professor, Associate Professor
Department of International Economic Studies and European Integration
Zhytomyr National Agricultural Agroecology University

ГЛОБАЛЬНИЙ ДОГОВІР ПРО МІГРАЦІЮ: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

GLOBAL MIGRATION AGREEMENT: OPPORTUNITIES FOR UKRAINE

Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується посиленням глобалізаційних процесів, однією із форм прояву яких є трудова міграція. Статтю присвячено дослідженню сутності підписаного Глобального договору про безпечну, впорядковану та врегульовану міграцію. Розкрито напрями та перспективи співробітництва між країнами ЄС та можливостями імплементації й адаптації цілей договору в Україні. Доведено, що підписання договору Україною сприятиме позитивному міжнародному співробітництву між усіма сторонами у сфері міграції. Визначено, що жодна держава не може самостійно регулювати міграцію, також окреслено основні заходи з удосконалення міграційної політики в рамках адаптації найкращих міжнародних практик до українського контексту. Імплементація даного договору в Україні сприятиме створенню для мігрантів та громад сприятливих умов, що забезпечують повну соціальну інтеграцію, інвестування в розвиток навичок і та підвищення рівню кваліфікації та компетенції, мінімізації негативних наслідків міграційних процесів.

Ключові слова: міграція, договір, цілі, співробітництво, ринок праці, глобалізація.

Современный этап развития мировой экономики характеризуется усилением глобализационных процессов, одной из форм проявления которых является трудовая миграция. Статья посвящена исследованию сущности подписанного Глобального договора о безопасной, упорядоченной и урегулированной миграции. Раскрыты направления и перспективы сотрудничества между странами ЕС и возможностями имплементации и адаптации целей договора в Украине. Доказано, что подписание договора Украиной будет способствовать позитивному международному сотрудничеству между всеми сторонами в сфере миграции. Определено, что ни одно государство не может самостоятельно регулировать миграцию, также обозначены основные мероприятия по совершенствованию миграционной политики в рамках адаптации лучших международных практик в украинском контексте. Имплементация данного договора в Украине будет способствовать созданию для мигрантов и общин благоприятных условий, обеспечивающих полную социальную интеграцию, инвестированию в развитие навыков и повышение уровня квалификации и компетенции, минимизации негативных последствий миграционных процессов.

Ключевые слова: миграция, договор, цели, сотрудничество, рынок труда, глобализация.

Migration influences important economic, social, demographic and ethnic processes, both in the midst of individual states, and on the picture of these processes on a global scale. Migrations historically more often led to an increase in the polyethnic population of individual regions, states, and individual parts of the states. The movement of different ethnic groups leads to changes in the placement of peoples, changes in the social and ethnic composition of cities and villages, expands

interethnic contacts, increases the number of mixed marriages. In a market economy and labor market formation, migration processes are global in nature and are a means of actively supporting the territorial-sectoral balance of labor resources in national economies. Therefore, an in-depth study of the processes and instruments of the international regulatory policy on population movements is extremely important both in the world and within national economies. So the migration problem is global. Regulation of migration is one of the most serious tasks for international cooperation in our time. In response to the above-mentioned pressing issues, the United Nations General Assembly (UN) has agreed on the text of the Global Compact on Safe, Organized and Regular Migration. The Global Migration Agreement is the first global agreement on a global approach to international migration in all its aspects. It is not legally binding, but has enormous potential. Ukraine will consider the possibility of joining the Global Agreement on safe, orderly and lawful migration at another stage, under favorable conditions, since it is currently making significant efforts to secure the rights and needs of internally displaced persons. Ukraine also needs to work more actively with other states to ensure the mutual benefit of migration, for example, by establishing partnerships to identify significant gaps from the point of view of certain professions in one country, which may be filled by skilled migrants from another country.

Keywords: migration, contract, goals, cooperation, labor market, globalization.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями Міграція населення (лат. migratio – переселення) – механічні переміщення людей через кордони тих чи інших територій зі зміною місця проживання назавжди, на більш-менш тривалий час або з регулярним поверненням до нього [1]. Міграція населення – складний суспільний процес, що впливає на різні боки соціально-економічного життя людства. Міграція впливає на важливі економічні, соціальні, демографічні та етнічні процеси як усередині окремих держав, так і на картину цих процесів у світовому масштабі [1]. Міграції історично частіше призводили до підвищення поліетнічності населення окремих регіонів, держав, окремих частин держав. Переміщення різних етносів зумовлюють зміни в розміщенні народів, змінюють соціальний та етнічний склад міст і сіл, розширюють міжетнічні контакти, збільшують кількість змішаних шлюбів [2]. Мігранти приносять із собою елементи власних культур, мов, психології, світогляду, особливості побуту та ведення господарства [2]. Міграції населення є важливим чинником суспільного розвитку. Здійснюючи вплив на економіку, народонаселення та інші соціальні системи, міграції сприяють їх ефективному функціонуванню. В умовах ринкової економіки і формування ринку праці міграційні процеси мають глобальний характер і є засобом активної підтримки територіально-галузевої збалансованості трудових ресурсів у національних господарствах. Тому глибоке дослідження процесів та інструментів регуляторної міжнародної політики світу стосовно переміщення населення є вкрай визначальним як у світовому масштабі, так і в межах національних економік.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Питанням розвитку та регулювання територіально-просторових переміщень присвячено праці таких вітчизняних та зарубіжних учених: О. Амоші, Д. Богині, Е. Лібанової, Д. Лукьяненка, У. Садової, Л. Семів, Я. Столярчук, Д. Мортенсена, К. Пісарідіса, Е. Райнерта, Дж. Ріфкіна, Дж. Уїкхема та ін. Водночас фундаментальні дослідження феномена міжнародної трудової міграції констатують, що дієві інструменти врегулювання світових територіальних переміщень практично відсутні. У науковій літературі бракує досліджень у напрямі формування концепцій регулювання та розвитку міграційних процесів. Усе вказане вище та місце України в структурі глобальних трудових міграцій зумовили актуальність дослідження.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті полягає у визначенні ключових інструментів урегулювання процесів світових переміщень у рамках підписання Глобального договору про міграцію та визначенні шляхів і можливостей упровадження його в Україні. Для досягнення означеної мети необхідно вирішити такі завдання:

- визначити сутність та роль міграції в світі;
- розкрити сутність Глобального договору про безпечну, впорядковану та врегульовану міграцію;
- дати оцінку реакції світу та Європейського Союзу на можливості імплементації цілей договору;
- визначити заходи з удосконалення міграційної політики в рамках адаптації найкращих міжнародних практик до українського контексту.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Міграції бувають такими масовими, що суттєво впливають на розвиток не тільки окремих країн, а й цілих континентів. Наприклад, після епохи великих географічних відкриттів європейці заселили величезні простори Північної та Південної Америки, Австралії, докорінно змінивши їхню етнічну картину [2]. В історії таких «країн мігрантів», як США, Канада, Австралія, були періоди, коли механічний приріст населення перевищував природний приріст [2]. До Америки примусово ввозилося багато чорношкірих рабів з Африки, а до Австралії англійці відсилали власних злочинців на заслання [2]. Упродовж століть суттєво змінювалися напрями та причини міграцій; міграції відрізнялися за обсягом та складом переселенців.

У Західній Європі за період 1815-1914 рр. «чиста» еміграція становила 35-40 млн. осіб. Великі потоки мігрантів до Америки дали Велика Британія, Італія, Німеччина, Іспанія, Франція, Ірландія, країни Скандинавії, Польща, Росія, Україна [3]. У ХХ ст. посилюється потік мігрантів із Китаю, Японії, Південно-Східної Азії до Америки [3]. У другій половині ХХ ст. до країн Європи приїхало багато переселенців з Африки, Південно-Західної Азії; до Росії прибували мігранти з Кореї, Китаю, В'єтнаму. Новітня міграція спочатку мала сезонний характер, але поступово африканці, індійці, турки, іранці оселилися в країнах Західної Європи назавжди [2]. Наприкінці ХХ ст. посилюється потік мігрантів із Куби і В'єтнаму до США, із Туреччини, Хорватії, Боснії та Герцеговини – до Німеччини. Етнічні німці репатріюють із Росії, Казахстану до Німеччини; росіяни – з Азербайджану, Казахстану, Таджикистану, Ічкерії до Росії та інших країн; євреї – до Ізраїлю [2].

Наприкінці ХХ ст. новим трендом у потоках міграції стало зростання кількості біженців. У 1990-х роках територіальні конфлікти, міжнародні локальні суперечки, гостра політична боротьба, інколи голод породжують нову «хвилю» міграції населення. Великі внутрішні і зовнішні потоки біженців спостерігаються в багатьох країнах Південної та Південно-Західної Азії (Афганістан, Індія, Шрі-Ланка, Іран, Ірак, Ізраїль, Ліван), Африки (Ангола, Ефіопія, Чад, Сомалі, ПАР, Уганда), Латинської Америки (Куба, Нікарагуа, Гватемала, Перу, Колумбія) [2]. Збільшується потік біженців із республік Центральної Азії (Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан) та країн Південного Кавказу до Росії [2]. Розпад

соціалістичної Югославії спричинив міграцію населення з її території до країн Західної Європи [2]. На початку ХХІ ст. у світі налічувалося щонайменше 20 млн. біженців.

Що стосується міграції України, то тривалий час міграції були бурхливим явищем, що мало своїм витоком драматичну історію українського народу, гноблення різноманітними окупантами та відсутність власної державності. Відкриття кордонів унаслідок отримання безвізового режиму з країнами Європейського Союзу створило можливості для досягнення громадянами основної мети еміграції – підвищення рівня життя шляхом тимчасових поїздок за кордон із метою заробітку. Це спричинило зростання масової трудової міграції, яка в 2018 р. сягнула 2-3 млн осіб (Росія – 1 млн. заробітчан, Польща – 300 тис., Італія – 200 тис., Чехія – 200 тис., Португалія – 150 тис., Іспанія – 100 тис., Туреччина – 35 тис., США – 20 тис. заробітчан) [3]. Серйозними проблемами залишаються нелегальна трудова міграція, торгівля людьми, зокрема продаж жінок у сексуальне рабство, тощо [3]. Крім виїзду за кордон власних громадян, включення у світові міграційні процеси виявилось для України в тому, що територія держави стала використовуватися як транзитний коридор для нелегальних мігрантів, так і кінцеве місце призначення шукачів притулку громадян країн Африки й Азії [4]. Близько 2 тис. іноземців щорічно клопочуться про набуття статусу біженця в Україні. Офіційно в Україні перебувають біженці з понад 40 країн світу, найбільше серед них афганців [4].

Починаючи з 2014 р. неконтрольований потік біженців до Європи, зростання терористичної загрози з боку ІДІЛ та агресія Росії проти України поставили питання про перегляд безпекової політики ЄС.

У вересні 2015 р. Рада ЄС прийняла рішення про розселення 120 тис. мігрантів до інших країн ЄС. Утім, рішення не знайшло консенсусу і дотепер залишається невиконаним. Більше того, у червні 2017 р. Єврокомісія розпочала «процедуру порушення» проти Польщі, Угорщини та Чеської Республіки через відмову цих країн приймати мігрантів з Італії та Греції [5].

Політика розселення виявилася неефективною через різні бачення шляхів вирішення кризи у різних державах-членах; окрім того, ситуація продемонструвала брак солідарності серед країн ЄС та призвела до неодноразових звинувачень партнерів у непослідовній міграційній політиці.

Міграційна криза та наростаюча загроза з боку «Ісламської держави» мали наслідком погіршення безпекової ситуації всередині Євросоюзу. Низка країн ЄС стали цілями терористичних атак. Члени ЄС почали проводити політику посилення власної безпеки, та відсутність чіткої спільної стратегії призводить до виникнення додаткових конфліктів між країнами. Агресивна зовнішня політика Російської Федерації є ще одним вагомим чинником, що впливає на безпекову ситуацію в ЄС. Причому колективна безпека європейських країн можлива і поза НАТО. Стаття 42.7 Договору про ЄС передбачає надання допомоги державами-членами країні ЄС, що зазнала збройної агресії на своїй території, всіма можливими для них засобами [5]. Після теракту 13 листопада 2015 р. в Парижі Франція вперше в історії активувала цю статтю. Показово, що Франція тоді в першу чергу звернулася до ЄС, а не до НАТО. Та допомога Франції в рамках статті 42.7 була доволі обмеженою. Тож брак дієвих гарантій безпеки в ЄС виводить на новий рівень необхідність реалізації додаткових механізмів, які б дали змогу зробити оборонний компонент Євросоюзу більш мобільним та функціональним.

Отже, міграційна проблема є глобальною. Її глобальність визначається тим, що переміщення населення між державами стосується всіх континентів Земної кулі, її розв'язання можливе за умови поєднання зусиль усієї міжнародної спільноти. Регулювання міграції – це одне з найсерйозніших завдань для міжнародного співробітництва у наш час.

У відповідь на вирішення вказаних вище загальних проблем Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних націй (ООН) погодила текст Глобального договору про безпечну, впорядковану і регулярну міграцію [6]. Глобальний договір про міграцію – це перша у світі глобальна угода про загальний підхід до міжнародної міграції в усіх її аспектах. Він не є юридично обов'язковим, але має величезний потенціал. Всесвітній пакт про міграцію був узгоджений у липні 2018 р.

Договір заснований на цінностях державного суверенітету, розподілу відповідальності, недискримінації та прав людини. 34-сторінковий договір викладає загальний підхід до міжнародної міграції і містить 23 завдання, спрямовані на поліпшення організації потоків біженців та точніше визначення їхніх прав, підвищення рівня кваліфікації та компетенції, мінімізацію нега-

тивних наслідків міграційних процесів. Країни-учасниці погоджуються, наприклад, обмежувати тиск на країни з багатьма мігрантами та сприяти самозабезпеченню новоприбулих. Він дає змогу перейти від режиму реагування до режиму активної участі, передбачає управління всіма аспектами міжнародної міграції. У ньому визнається право кожної людини на безпеку, гідність і захист. Прийняття пакту демонструє зусилля ООН, спрямовані на боротьбу з часто небезпечним та нелегальним переміщенням людей через кордони.

Документ узгодили 193 країни, однак США, Угорщина, Ізраїль, Польща, Австрія, Швейцарія, Чехія та Австралія у різний час заявили, що не підтримують міграційний пакт ООН [6].

У Кабінеті міністрів Чехії зазначили, що в документі відсутнє чітке розмежування понять легальної й нелегальної міграції. У грудні 2017 р. президент США Дональд Трамп вирішив вивести країну з учасників Всесвітнього пакту про міграцію ООН, заявляючи, що він порушує суверенітет США. У заяві зазначається, що цей договір «містить численні положення, що несумісні з політикою США щодо мігрантів і біженців та принципами адміністрації Трампа стосовно міграції» [7].

24 липня 2018 р. міністр закордонних справ Угорщини Петер Сіярто повідомив, що країна офіційно оголосила про вихід із переговорного процесу щодо впровадження міграційного пакту. За словами Сіярто, існує принциповий конфлікт у питанні міграції між угорською позицією і підходом ООН. Договір підтримує міграцію та називає її одним із прав людини, а це є неприйнятним для Будапешту [7].

Натомість канцлер Німеччини Ангела Меркель переконана, що документ є правильною відповіддю на міграційну кризу. Виступаючи під час дебатів у парламенті, вона заявила, що цей пакт забезпечить право мігрантів на доступ до медичних послуг та отримання фінансової підтримки [8].

Попри те, що Словаччина також відмовилася підтримати відповідний пакт, 29 листопада 2018 р. міністр закордонних справ Словаччини Мірослав Лайчак подав у відставку на знак протесту проти відмови парламенту. Лайчак був головою Генеральної Асамблеї ООН, коли був прийнятий Пакт про міграцію, та раніше обіцяв залишити посаду, якщо його країна не приєднається до нього [8].

3 грудня Єврокомісар із внутрішніх справ і питань міграції Дімітріс Аврамопулос закликав

країни Європейського Союзу підтримати міграційний пакт ООН. Він запевнив, що цей пакт не передбачає збільшення мігрантів, які прибувають до Європи [8]. За його словами, метою міграційного пакту ООН є просування безпечної і впорядкованої міграції та скорочення нелегального перевезення людей. Прихильники пакту стверджують, що міграція може допомогти національній економіці багатьох країн, омолодивши робочу силу в розвинених країнах зі старіючою нацією і надаючи необхідне джерело грошових коштів біднішим країнам за допомогою грошових переказів. Противники пакту, своєю чергою, попереджають, що приплив мігрантів може кинути виклик національному суверенітету приймаючих країн. Як відомо, Глобальний договір ООН про безпечну, впорядковану і регулярну міграцію не є обов'язковим до виконання. Документ стосується таких питань, як захист мігруючих людей, інтеграція їх у нові країни та повернення їх у рідні країни.

Україна розгляне можливість приєднання до Глобальної угоди про безпечну, впорядковану та законну міграцію на іншому етапі за сприятливих умов, оскільки нині докладає значних зусиль для забезпечення прав і потреб внутрішньо переміщених осіб. Про це йдеться у спільному коментарі Міністерства закордонних справ України і Державної міграційної служби України у зв'язку з проведенням 10-11 грудня у Марракеші Конференції ООН для прийняття Глобальної угоди про безпечну, впорядковану та законну міграцію. «Збройна агресія Російської Федерації призвела до незаконної окупації Автономної Республіки Крим, м. Севастополь, спроб їхньої анексії та поширення Російською Федерацією міжнародного збройного конфлікту на Донеччину та Луганщину. Ці злочинні дії перетворили близько 1,5 мільйона громадян України на вимушених переселенців. Українська сторона докладає усіх можливих зусиль, щоб забезпечити права та потреби внутрішньо переміщених осіб, але попереду ще багато роботи, яка вимагає значних матеріальних та фінансових ресурсів. Ураховуючи викладене, Україна розгляне можливість приєднання до Глобальної угоди про безпечну, впорядковану та законну міграцію на іншому етапі за сприятливих умов», – зазначається у коментарі Міністерства закордонних справ України [9].

Водночас у документі підкреслюється, що українська сторона віддана своїм зобов'язанням за міжнародними конвенціями та договорами

з питань прав людини, реадмісії тощо і попри серйозні виклики і проблеми, пов'язані з вимушеним переселенням значної кількості наших громадян усередині країни, Україна продовжує приймати іммігрантів та створювати належні умови для їхнього перебування в нашій країні.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Сьогодні майже 6 млн. українських мігрантів зайняті нелегальною працею, причому найчастіше – у розвинених країнах. Як можна врегулювати цю ситуацію? Вважаємо, що в основі обговорення договору повинні лежати три основних ідеї, які задаватимуть чітке політичне спрямування майбутньої міграції.

По-перше, необхідно визнати і зміцнити вигоди від міграції, про які так часто забувають у ході суспільної дискусії. Мігранти приносять величезну користь як країнам, що їх приймають, так і країнам їхнього походження. Вони займають такі робочі місця, які не вдається заповнити за рахунок місцевих кадрів, і тим самим стимулюють економічну діяльність. Багато з них стають новаторами і підприємцями. Майже половину всіх мігрантів з України становлять жінки, які приїжджають у пошуках кращого життя і можливостей у плані працевлаштування. Українські мігранти також роблять значний внесок у міжнародний розвиток тим, що відправляють на батьківщину грошові перекази. Основне завдання полягає у тому, щоб максимально збільшити вигоди від такої впорядкованої, продуктивної міграції і покінчити зі зловживаннями і забобонами, які перетворюють життя меншини мігрантів на справжнє пекло.

По-друге, Україні необхідно зміцнити верховенство права, що лежить в основі її роботи з мігрантами та дій щодо їх захисту, заради своєї ж економіки, свого суспільства і самих мігрантів. Уряди, які споруджують на шляху міграції великі перешкоди або встановлюють жорсткі обмеження в плані можливостей для працевлаштування мігрантів, собі ж наносять нікому не потрібний економічний збиток, оскільки перешкоджають тому, щоб їхні потреби в робочій силі задовольнялися на впорядкованих та законних основах. Що ще гірше, вони тим самим ненавмисно заохочують неврегульовану міграцію. Люди, що зважилися на виїзд і позбавлені законних каналів для міграції, неминуче вдаються до незаконних методів. Це не тільки ставить їх в уразливе становище, а й підриває авторитет України. Тому найкраще для України

в законний спосіб покінчити з недоброю славою беззаконня і зловживань, якою оточені мігранти, – забезпечити додаткові законні канали для міграції, що дасть змогу усунути чинники, що підштовхують людей до порушення правил, і сприятиме задоволенню потреб їхніх ринків праці в іноземній робочій силі.

Україні також необхідно активніше співпрацювати з іншими державами для забезпечення взаємної вигоди від міграції, наприклад шляхом налагодження партнерських зв'язків для виявлення суттєвих прогалин із погляду певних професій в одній країні, які можуть бути заповнені кваліфікованими мігрантами з іншої країни.

По-третє, Україні необхідно активізувати міжнародне співробітництво для захисту вразливих мігрантів, а також біженців, і ми повинні відновити цілісність режиму захисту біженців відповідно до норм міжнародного права. Сумна доля тисяч людей, які гинуть у марній спробі перетнути моря і пустелі, – це не просто людська трагедія, а й надзвичайно серйозний політичний провал, адже нерегульовані масові переміщення людей у відчайдушних умовах породжують відчуття, що кордони знаходяться під загрозою, а уряди не контролюють ситуацію. Це, своєю чергою, призводить до драконівських заходів прикордонного контролю, які підривають колективні цінності й увічнюють трагедії, які ми так часто спостерігаємо в останні роки.

Україна повинна виконувати основні зобов'язання щодо захисту життя і прав людини тих мігрантів, яким не змогла допомогти існуюча система. Необхідно вжити термінових заходів для надання допомоги тим, хто зараз опинився в транзитних таборах, кому загрожує рабство і хто зіштовхується із ситуаціями насильства. Важливо також вжити заходів у вигляді допомоги з метою розвитку, зусиль щодо зменшення наслідків зміни клімату та діяльності із запобігання конфліктів, щоб уникнути таких нерегульованих масових переміщень людей у майбутньому. Отже, уряду України необхідно приєднатися до Глобального договору, що може сприяти перетворенню міграції на реально благо для всіх.

Бібліографічний список:

1. Петронюк Ю.П. Перспективи міжнародної трудової міграції в умовах тектонічних зсувів світової економіки. *Євроінтеграційні процеси в суспільстві: трансформація та розвиток* :

мат. міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 22-23 квітня 2018 р. Тернопіль : ТІСІТ, 2018. 256 с.

2. Даджанов А.В. Методологічна рефлексія дослідження системи міжнародної трудової міграції. *Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект*. 2018. Т. 2. С. 73-80.
3. Котновченко І.В. Міжнародна міграція робочої сили: попури на тему економічного розвитку. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2018. № 748. С. 295-310.
4. Кравченко В.В. Україна в системі світової міграції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2018. № 748. С. 422-428.
5. Інформаційний портал. URL : <https://www.dw.com/uk>.
6. Інформаційний портал. URL : <https://www.migrationpolicy.org/article/eu-membership-highlights-polands-migration-challenges>.
7. Інформаційний портал. URL : <https://migrationonline.cz/en/an-overview-of-the-migration-policies-and-trends>.
8. Інформаційний портал. URL : <https://www.tatsacheneberdeutschland.de/en/chapter/society/structuring-immigration>.
9. Інформаційний портал. URL : <https://mfa.gov.ua/ua/press-center/news/69299>.

References:

1. Petronyuk Y.P. (2018). Perspectives of international labor migration in conditions of tectonic shifts in the world economy. Ternopil: TISIT. 256 p.
2. Dajanov A.V. (2018). Methodological reflection of the study of the system of international labor migration [Problems of development of foreign economic relations and attraction of foreign investments: regional aspect] №2, pp. 73-80.
3. Kotnovchenko I.V. (2018). International labor migration: Popuri on the topic of economic development [Bulletin of Lviv Polytechnic National University] № 748, pp. 295-310.
4. Kravchenko V.V. (2018). Ukraine in the system of world migration [Bulletin of Lviv Polytechnic National University] №748, pp. 422-428.
5. Information portal: <https://www.dw.com/uk>.
6. Information portal: <https://www.migrationpolicy.org/article/eu-membership-highlights-polands-migration-challenges>.
7. Information portal: <https://migrationonline.cz/en/an-overview-of-the-migration-policies-and-trends>
8. Information portal: <https://www.tatsacheneberdeutschland.de/en/chapter/society/structuring-immigration>.
9. Information portal: <https://mfa.gov.ua/ua/press-center/news/69299>.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.24(477)

Коваль В.В.

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри прикладної економіки
Одеського торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

Котлубай В.О.

кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Одеська юридична академія»

Арафтеній А.М.

аспірант
Інституту проблем ринку економіко-екологічних досліджень
Національної академії наук України

Koval Victor

Dr.Sc. (Economics), Prof.
Professor of the Department of Applied Economics
Odessa Trade and Economic Institute
of Kyiv National University of Trade and Economics

Kotlubai Viacheslav

Cand. Sc. (Economics),
National University "Odessa Law Academy"

Araftenii A.

Graduate Student
Institute of Market Problems and Economic&Ecological Research
of the National Academy of Sciences of Ukraine

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ІНСТИТУТ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP AS AN INSTITUTE FOR DEVELOPMENT OF SOCIAL CAPITAL IN CONDITIONS OF DECENTRALIZATION OF THE ECONOMY OF UKRAINE

Розкрито засади становлення інституційних партнерств між державним і приватним секторами, що до останнього часу переважно обмежувалися матеріалізацією великих концесійних договорів, тому потребує дослідження умов для прийняття державно-приватного партнерства на місцевому рівні. Метою статті є розвиток державно-приватного парт-

нерства як інституту соціального капіталу в умовах децентралізації економіки України. Проведено аналіз стану створення та розвитку об'єднаних територіальних громад. З урахуванням структурних недоліків централізованої адміністративної системи наведено теоретичні аргументи на користь застосування державно-приватного партнерства просування форми управління на місцевому рівні та можливих напрямів формування соціального капіталу в умовах децентралізації.

Ключові слова: децентралізація, соціальний капітал, державно-приватне партнерство, об'єднані територіальні громади.

Раскрыты основы становления институциональных партнерств между государственным и частным секторами, что до последнего времени в основном ограничивалось материализацией крупных концессионных договоров, поэтому требует исследования условий для принятия государственно-частного партнерства на местном уровне. Целью данной статьи является развитие государственно-частного партнерства как института социального капитала в условиях децентрализации экономики Украины. Проведен анализ создания и развития объединенных территориальных общин. С учетом структурных недостатков централизованной административной системы приведены теоретические аргументы в пользу применения государственно-частного партнерства продвижения формы управления на местном уровне и возможных направлений формирования социального капитала в условиях децентрализации.

Ключевые слова: децентрализация, социальный капитал, государственно-частное партнерство, объединенные территориальные общины.

At the present stage, one of the main directions of the transformation of the Ukrainian economy is the further reformation of the economic management system. An effective means of improving the effective functioning of state ownership is the development of partnership relations between the state and business, which will allow to attract additional resources into the state sector of the economy. In recent years, one of the main priorities of government strategic development programs has been the issue of establishing a public-private partnership institute, which is not only an indicator of the successful interaction between business and government structures, but also an alternative means of restoring and modernizing the national economy. But aggravation of the crisis phenomena in Ukraine to a large extent hinders the process of public-private partnership. Already for quite a long time in the leading countries of the world there is a development of the system of public-private partnership. In Ukraine, the development of partnership relations between the state and business is at an initial stage. The purpose of this article is to develop public-private partnership as an institution of social capital in conditions of decentralization of the Ukrainian economy. The foundations for the establishment of institutional partnerships between the public and private sectors, which until recently were largely limited to the substantiation of large concession contracts, are disclosed, and therefore requires studying the conditions for the adoption of public-private partnerships at the local level. The analysis of creation and development of the united territorial communities is carried out. Taking into account the structural weaknesses of the centralized administrative system, the theoretical arguments in favor of the application of public-private partnership to promote the form of governance at the local level and the possible directions of social capital formation in the conditions of decentralization are given. Public-private partnership as a part of the model of economic development of the state becomes important and needs constant improvement.

Keywords: decentralization, social capital, public-private partnership, unification of territorial communities.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Нині відбувається перехід до форм управління з використанням комерційної бази в державний сектор, децентралізацію, розподіл відповідальності з приватним партнером, що призводить до значного бюджетного навантаження в процесі підтримки багатьох соціально важливих секторів. Стає все більш популярною форма інтеграції між державою та приватним

сектором, яка називається державно-приватне партнерство (ДПП). Упровадження реформи і перенесення центру відповідальності багатьох питань до регіонального рівня може слугувати імпульсом для посилення державно-приватного партнерства та його місця в реалізації соціально важливих регіональних проектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Н. Бутенко [1],

Л. Тараш [13], П. Шилебницький [15] та інші дослідники зробили значний внесок у розвиток теорії і практики взаємодії органів влади і приватного капіталу. Розвиток державно-приватного партнерства багато в чому пояснюється зміною філософії управління державними проектами в 1980-ті роки. У той час з'явилося поняття «нова державна адміністрація», що охоплює широкий спектр понять, який використовуються для опису нової хвилі реформи державного сектору в усьому світі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Державно-приватне партнерство – це інституційна та інституціоналізована взаємодія між державою і бізнесом для реалізації економічно й соціально значних проектів та програм. У контексті поточного переходу вітчизняної економіки до ринкових механізмів у всіх сферах різні форми державно-приватного партнерства є ефективною інституцією для прискореного розвитку.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є обґрунтування напрямів розвитку державно-приватного партнерства як інституту соціального капіталу в умовах децентралізації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Державно-приватне партнерство – модель, яка отримала широке поширення в усьому світі для створення, модернізації, організації та управління різними видами інфраструктурних проектів. Такі проекти часто вимагають чималих фінансових впливань, а також великих витрат часу і високих професійних якостей менеджерського персоналу [10].

Сьогодні практично жодна держава не здатна повною мірою задовольнити населення всіма соціальними благами, тим більше з використанням сучасних стандартів і технологій, як цього вимагають сучасні реалії. Зарекомендований у світовій практиці тимчасовий договір на передачу у користування бізнесом окремих об'єктів державної власності, переважно інфраструктурних об'єктів, але й соціальних об'єктів, із можливістю державного контролю засвідчує актуальність застосування в Україні.

Державно-приватне партнерство дає можливість залучити значні фінансові ресурси в суспільний сектор економіки країн, що розвиваються, а також внести різні технологічні та організаційні інновації. Влада цих країн особли-

во готують проблему високого загального стану інфраструктурного будівництва та державних послуг, при цьому для більшості із цих країн бюджетні кошти залишаються обмеженими.

Висока актуальність цієї проблеми пов'язана з тим, що визначається країнами, що виникають, і потребує великої необхідності розвитку всіх видів інфраструктури. Наприклад, щорічні потреби в інфраструктурних інвестиціях у розвинених країнах оцінюються, відповідно до різних досліджень, від 1% до 2% ВВП (3%, якщо враховують ремонт і обслуговування). Для освоєння країн щорічні потреби в інфраструктурних інвестиціях оцінюються в 4,5% ВВП (і до 10% з урахуванням ремонту і обслуговування) [7, с. 5]. При цьому, як правило, доступ до довгострокового фінансування на міжнародних ринках капіталу для цих країн є значно обмеженим порівняно з розвиненими країнами. Тому саме державно-приватне партнерство може відкривати нові можливості для привласнення засобів у масштабних інфраструктурних проектах. Причому ці горизонти відкриваються не тільки внутрішніми інвесторами, а й іноземним капіталом.

Державно-приватне партнерство необхідне й тому, що залежно від місцевих вимог і інтересів обох партнерів існує величезна різноманітність щодо складу, розроблення і реалізації державно-приватного партнерства. Усі ці особливості прописуються в угоді між державами і приватними партнерами, в яких фіксуються цілі, стандарти, взаємні ролі та обов'язки, розподілені ризики і преференції [8]. Слід відзначити сталу тенденцію позитивної динаміки росту кількості укладених договорів про державно-приватне партнерство (рис. 1).

Однак, у практиці країн, що розвиваються, переважно простежуються спрощені погляди на державно-приватне партнерство як на форму залучення коштів, з одного боку, держави, а з іншого – комерційних структур для вирішення основних економічних завдань.

Однак, слід відзначити і зворотний бік існуючих невиконаних і неефективних державно-приватних підприємств (з урахуванням міжнародного досвіду), який проявляється в потенційно більшій кількості держав і суспільства, ніж для приватної компанії. Крім того, на даний момент широкий розвиток державно-приватних підприємств у країнах, що розвиваються, стикається з неефективністю законодавства у цих регіонах, а також у вигляді бюрократії і реалізації та-

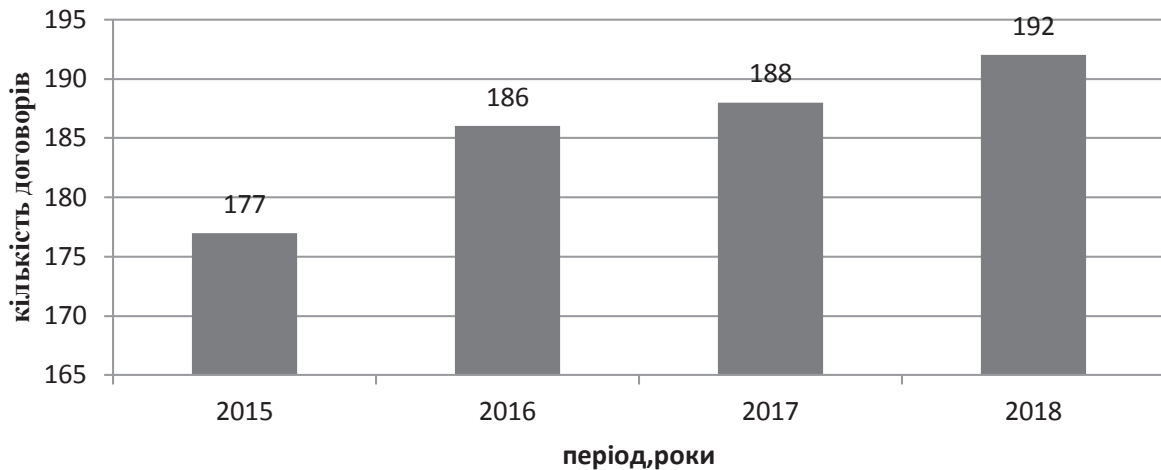


Рис. 1. Динаміка кількості створення договорів про державно-приватне партнерство за 2015-2018 рр.
Джерело: складено за [16; 17]

ких проектів. Багато експертів розглядають цю сферу відносин як ринок потенційно високорентабельних проектів, що потребує узгодженості в партнерській моделі всіх учасників.

Існує безліч визначень державно-приватного партнерства, але можна зазначити, що одне вузьке визначення державно-приватного партнерства не матиме практичного значення, оскільки партнерства мають різні форми і значення в різних країнах. У будь-якому разі державно-приватне партнерство формується, коли державні та приватні суб'єкти вирішують співпрацювати для того, щоб максимально ефективно реагувати на суспільні потреби шляхом обміну ресурсами, ризиками та вигодами. Державно-приватне партнерство було визначено Європейською Комісією як форма співпраці органів державної влади з підприємствами, що мають на меті гарантувати фінансування, будів-

ництво, реконструкцію, управління або обслуговування інфраструктури.

Слід підкреслити, що державно-приватні партнерства є довгостроковими зобов'язаннями між суб'єктами, принаймні одна з яких є публічною. Ця співпраця зазвичай триває від 25 до 35 років залежно від характеру проекту і підтримується або через чіткі договірні відносини, або через створення спеціального змішаного капіталу.

Децентралізація влади реалізується внаслідок створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ), передачі місцевим органам частини повноважень і фінансових ресурсів для більш раціонального їх використання [12, с. 23]. Починаючи з 2015 р. в Україні з'явилися об'єднані територіальні громади, а в 2018 р. їх кількість збільшилася на 670 од. і становить 829 громад. Динаміку створення територіальних громад показано на рис. 2.

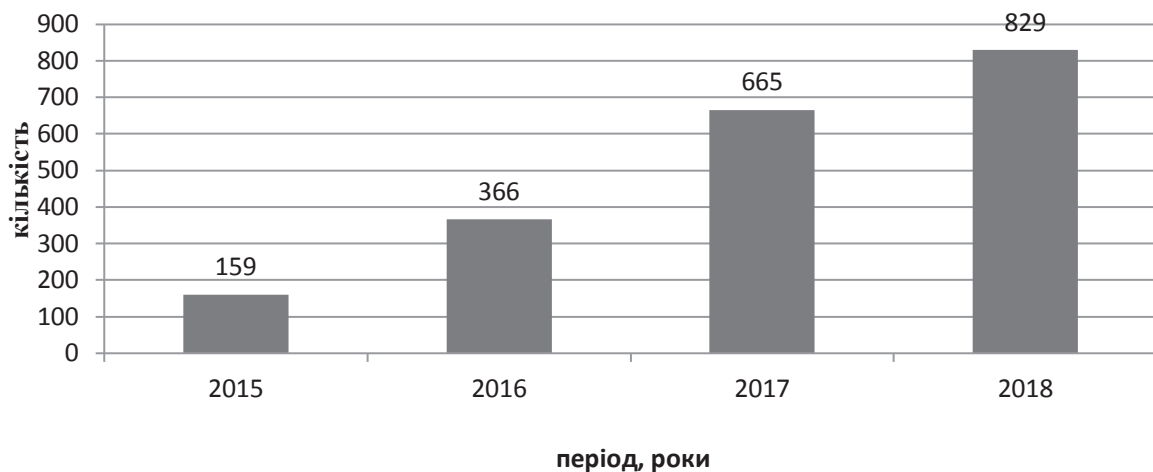


Рис. 2. Динаміка створення об'єднаних територіальних громад за 2015-2018 рр.

Джерело: складено за [16; 17]

Децентралізація означає передачу значних повноважень і бюджетів із державних органів до місцевого самоврядування, щоб якомога більше компетенцій було надано органам місцевого самоврядування, де вони можуть їх найбільш успішно реалізувати.

Основною перешкодою процесу децентралізації є низька інформаційна компетентність для підвищення рівня обізнаності серед представників органів місцевого самоврядування і населення для добровільного об'єднання територіальних громад, що дасть змогу акумулювати фінансові ресурси для надання послуг населенню, у т. ч. у соціальній сфері. Одним із напрямів взаємодії об'єднаних територіальних громад виступає створення спільних виконавчих органів чи управляючих або підприємств для реалізації спільних завдань, що переважно стосуються соціальної сфери, комунального господарства та ін. [11, с. 258].

Незважаючи на багатообіцяючі перші результати процесу об'єднання громад, його все ще добровільний характер перетворюється на проблему. Він уповільнює передачу контролю над основними адміністративними важелями управлінським одиницям, досить великим для того, щоб ефективно надавати елементарні послуги населенню.

Зважаючи на те, що близько 58% доходів проходить через державний бюджет [6], місцевим органам влади, які не мають можливості планувати власні ресурси, просто не вистачає гнучкості для фінансування більш амбітних місцевих схем. З іншого боку, державні приватні партнерства можуть базуватися на використанні приватного капіталу, таким чином звільняючись від фінансового тягаря. У цьому сенсі партнерство пропонує місцевим органам влади новий фінансовий інструмент для подолання їхньої зростаючої залежності від державного уряду.

Тісний контакт із підприємницькою культурою є ще одним аспектом державно-приватного партнерства, який може бути корисним для місцевої влади. Зокрема, співпраця з приватними установами може допомогти місцевим органам самоврядування визначити свої слабкі сторони та прийняти основні принципи управління та ефективності приватного сектору в місцевій адміністрації. Основними принципами нового державного управління, що впливають із практики приватних організацій, є продуктивність, загальна якість управління та послуги, орієнтовані на клієнта. У цьому контексті державне приватне партнерство є не просто механізмом «викор-

истання» приватного сектору для виробництва суспільних благ, а й потенційним інструментом підвищення ефективності державного сектору.

Хоча, як відомо, державі приватні партнерства мають низку позитивних змін і переваг, які можуть виявитися корисними для органів місцевого самоврядування, але вони також беруть на себе певні важливі загрози. Ці загрози впливають як із самої сутності, так і з особливостей місцевих органів влади, а також загальних рис державно-приватного партнерства.

Можна констатувати, що основні умови для успішної реалізації місцевого державно-приватного партнерства закладаються на попередніх етапах формування партнерства. Забезпечення економічного розвитку разом із захистом суспільних інтересів є необхідною умовою для забезпечення того, щоб державно-приватне партнерство було виправдане. Політичні та соціальні пріоритети повинні бути уточнені та альтернативні, методи побудови повинні бути вивчені, перш ніж приймати рішення про перехід до партнерства з приватним сектором. Проведення конкурсних торгів також має вирішальне значення. Проте інвестори повинні очікувати фінансові доходи для подачі заявки. Ретельний відбір, а також ефективне планування можуть сприяти тому, щоб забезпечити велику кількість альтернативних пропозицій. Отже, обов'язок державного органу влади для встановлення договірних умов, які забезпечать внесок приватного сектору в суспільні цілі, – охорона навколишнього середовища та обслуговування соціальних, а також економічних місцевих потреб.

У цьому контексті структурні та операційні слабкості місцевих органів влади створюють важливі перешкоди. Вище визначено, що відсутність фінансових ресурсів, а також досвідчений і кваліфікований персонал, який міг би ефективно обробляти попередні етапи, є серйозним недоліком у забезпеченні позитивних результатів державно-приватного партнерства. Проведення партнерського договору є досить складною і дорогою процедурою. Існування протилежних інтересів між потенційними партнерами, а також недосконалість інформація про свої наміри можуть викликати необхідність ретельного встановлення договірних умов і збільшити трансакційні витрати. Існує також загроза того, що під час цього процесу держава може отримати вигоду від недоліків місцевого самоврядування і скористатися власним досвідом за рахунок загального суспільного інтересу.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Державно-приватне партнерство – це інституціоналізована форма формування соціального капіталу [12]. Відповідно до експертів ООН, державно-приватне партнерство забезпечує синергетичний ефект від спільного використання ресурсів та управління технологіями, які існують у приватному секторі та регулюють діяльність держави.

Публічно-приватне партнерство застосовується, по-перше, для вирішення проблем створення інфраструктури як середовища для сприятливого економічного розвитку та зростання економіки, рівня життя; по-друге, для поліпшення ефективності державних витрат у контексті обмежених ресурсів.

Інститут державно-приватного партнерства і можливості його використання в певних сферах державної діяльності безпосередньо залежить від визначених державою потреб для збереження суверенної компетенції у відповідній сфері.

Аналіз практики здійснення державно-приватного партнерства в Україні показує, що держава найбільш активно використовує партнерства для реалізації соціальних функцій. Таким чином, соціальний капітал не тільки забезпечує стабільний оборот соціального капіталу, а й установлює соціальний вектор її розвитку через інституцію державно-приватного партнерства.

Бібліографічний список:

1. Бутенко Н.В. Розвиток партнерства в національній економіці : монографія. Київ : ІЕП НАН України, 2015. С. 358.
2. Варнавский В.Г., Клименко А.В., Королев В.А. Государственно-частное партнерство: теория и практика : учебное пособие. Москва, 2010. 287 с.
3. Василенко В.Н., Благодарный А.И., Бойченко Э.Б. Диагностика развития регионов: виды, подходы, приемы : монография. Донецк, 2012. С. 286.
4. Голян В. За яких умов децентралізація влади здатна вивести Україну з економічної кризи? URL : <http://ua-ekonomist.com/10217-vasilgolyanza-yakih-umov-decentralizatsiya-vladizdatna-vivesti-ukrayinu-z-ekonomichnoyi-krizi.html>.
5. Гриценко Л.Л. Концептуальні засади державно-приватного партнерства. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка»*. 2012. № 3. С. 52-59.
6. Бориславська О.М., Заверуха І.Б., Школик А.М. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України.

Київ, 2012. URL : <https://www.slideshare.net/CentrePravo/ss-59923454>.

7. Доцюк Л. Адміністративно-територіальна арифметика (замість 11500 громад має бути не більше 1500). *Урядовий кур'єр*. 2014. № 83. С. 7.
8. Ефимова Л.И. Некоторые модели государственно-частных партнерств: тенденции и зарубежный опыт. 2008. URL : <http://www.eatu.m/?gstrAction=DOC&gintDocID=71>.
9. Державно-приватне партнерство в системі регулювання економіки : монографія / Т.І. Єфименко та ін. Київ : Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2012.
10. Запатрина И. Публично-частное партнерство в Украине: перспективы использования для реализации инфраструктурных проектов и предоставления публичных услуг. *Экономика и прогнозирование*. 2010. № 4. URL : http://www.ukrppp.com/images/stories/PPP_econ_forec_Zapatr_1.pdf.
11. Особливості розвитку регіонів України в нових економічних умовах : монографія / І.Г. Павленко та ін. Сімферополь, 2012. 539 с.
12. Скрипнюк О. Децентралізація влади як чинник забезпечення стабільності конституційного ладу: теорія й практика. *Віче*. 2015. № 12. С. 22-24.
13. Тараш Л.І., Петрова І.П. Узагальнення практики використання форм державно-приватного партнерства. 2015. № 2. С. 97-103.
14. Фукуяма Ф. Що таке соціальний капітал? *Київська лекція Френсіса Фукуяма*. 2006. № 177. URL : <http://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/shcho-take-socialniy-kapital> (дата звернення: 23.08.2017).
15. Шилепницький П.І. Державно-приватне партнерство: теорія і практика : монографія. Чернівці, 2011. С. 454.
16. Об'єднані територіальні громади: перелік та основні дані. URL : <https://decentralization.gov.ua/gromada> (дата звернення: 19.02.2018).
17. Стан здійснення ДПП в Україні. URL : www.me.gov.ua (дата звернення: 19.02.2018).
18. Шлафман Н.Л., Квач Я.П., Коваль В.В. Адаптивні заходи регуляторного впливу на підприємницьку діяльність в умовах реалізації державно-приватного партнерства. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. Вип. 1 (48). С. 393-396.

References:

1. Butenko, N.V. (2015). Rozvitok partnerstva v natsional'niy ekonomitsi [Development of partnership in the national economy, National Academy of Sciences of Ukraine]. Institute of Industrial Economics, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].

2. Varnavskiy, V.H., Klimenko, A.V. (2010). Hosudarstvenno-chastnoe partnerstvo: teorii i praktika [Public and private partnership: theory and practice]. Moscow: Vysshaya shkola ekonomiki [in Russian].
3. Vasilenko V.N., Blagodarnyi A.I., Boichenko E.B. (2012). Diagnostika Razvitiya Regionov: Vidy, Podkhody, Priemy [Diagnostics of the Development of Regions: Types, Approaches, Tricks]. Donetsk, YugoVostok, [in Russian].
4. Holyan V. Za yakykh umov detsentralizatsiya vlady zdatna vyvesty Ukrayinu z ekonomichnoy kryzy? (2015) [Under what conditions decentralization of power is able to bring Ukraine out of economic-crisis?]. Available at: <http://ua-ekonomist.com/10217-vasil-golyan-za-yakih-umov-decentralizatsiyavivesti-ukrayinu-z-ekonomichnoy-kryzi.html> [in Ukrainian].
5. Hrytsenko, L.L. (2012). Kontseptualni zasady derzhavno-pryvatnoho partnersva [Conceptual framework of public private partnership]. Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu – Bulletin of Sumy State University, № 3, P. 52-59 [in Ukrainian].
6. Boryslavska, O.M. et al. (2012) Detsentralizatsiia publicnoi vlady: dosvidy evropeyskykh krain ta perspektyvy Ukrainy [Decentralization of public power: European experience and prospects of Ukraine]. <https://www.slideshare.net/CentrePravo/ss-59923454>.
7. Dotsyuk L. Administratyvno-terytorial'na aryfmetyka (zamiest' 11500 gromad mae buty ne bil'she 1500) [Administrativ-territorial arithmetic (at most 1500 communities must be instead of 11500)]. Uryad. Cur'er – Governm. Courier, 2014, No. 83, P. 7 [in Ukrainian].
8. Yefimova, L.I. (2008). Nekotorye modeli hosudarstvenno-chastnykh partnerstv: tendentsii zarubezhnyi opyt [Some models of public private partnership: trends and international experience]. [www.eatc.ru](http://www.eatc.ru/doc.id_71.book_1.php). Retrieved from http://www.eatc.ru/doc.id_71.book_1.php [in Russian].
9. Yefymenko, T.I. et al. (2012). Derzhavno-pryvatne partnerstvo v systemi rehulyuvannya ekonomiky [Public-private partnership in the system of economic regulation]. Kyiv: Instytut ekonomiky ta prohnozuvannya NAN Ukrayiny [in Ukrainian].
10. Zapatrina, I. (2010). Publichno-chastnoe partnerstvo v Ukraine: perspektivy ispolzovaniia dlia realizatsii infrastrukturykh proektov i predostavleniia publichnykh usluh [Public private partnership in Ukraine: perspectives for realization of infrastructure projects and public services]. *Ekonomika i prohnozirovanie – Economics and Forecasting*. Retrieved from http://www.ukrppp.com/images/stories/PPP_econ_forec_Zapatr_1.pdf [in Russian].
11. Pavlenko I.G., Gumenna O.V., Matukova G.I. et al. Osoblyvosti Rozvytku Regioniv Ukrainy v Novykh Ekonomichnykh Umovakh, za nauk. red. S.Yu. Ts'okhly [Peculiarities of the Development of Ukraine's Regions under New Economic Conditions], edited by S.Yu. Ts'okhla. Simferopol', DIAPI, 2012 [in Ukrainian].
12. Skrypniuk, O. Detsentralizatsiia vlady yak chynnyk zabezpechennia stabilnosti konstytutsiinoho ladu: teoriia i praktyka. [The decentralization of power as a factor of stability of constitutional system: theory and practice]. *Viche*, no. 12 (2015), pp. 22-24.
13. Tarash, L.I. and Petrova, I.P. (2015). *Uzagal'nennya praktiki vikoristannya form derzhavno-privatnogo partnerstva* [Generalization of the practice of using the forms of public-private partnership]. *Bulletin of the Economic Science of Ukraine*, vol. 2 (29), pp. 97-103 [in Ukrainian].
14. Fukujama, F. (2006), "What is social capital? Kyiv Lecture by Francis Fukuyama", *Denj*, [Online], no. 177, available at: <https://goo.gl/LEcbiy> (Accessed 23 August 2017).
15. Shylepnytskyi, P.I. (2011). *Derzhavno-privatne partnerstvo: teoriya i praktika*: [Public-private partnership: theory and practice, Institute of Regional Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine] Chernivtsi, Ukraine [in Ukrainian].
16. Ob'yednanni teritorial'ni gromadi: perelik ta osnovni dani. [Joint territorial communities: list and background data] Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/gromada> (Accessed 19.02.2018).
17. Stan zdiysnennya DPP v Ukraïni. [The state of implementation of PPP in Ukraine]. Retrieved from www.me.gov.ua (Accessed 19.02.2018).
18. Shlalfman NL, KvachYa.P., Koval V.V. (2013). Adaptyvni zahody reguljatornogo vplyvu na pidpryjemnyc'ku dijial'nist' v umovah realizatsii derzhavno-pryvatnogo partnerstva [Adaptive measures of regulatory influence on entrepreneurial activity in the conditions of realization of public-private partnership]. *Bulletin of socio-economic research*, no. 1 (48), pp. 393-396 [in Ukrainian].

УДК 336.5

Кравчун А.С.

кандидат наук з державного управління, здобувач
Класичного приватного університету (м. Запоріжжя)

Kravchun Anatolii

PhD in Public Administration,
External Doctoral Candidate
Classic Private University

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ІНВЕСТИЦІЙНУ ПРИВАБЛИВІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

THE INFLUENCE OF INFORMATION TECHNOLOGIES ON THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF THE NATIONAL ECONOMY

У статті зазначено проблематику та перспективи залучення інвестиційних технологій, що можуть вплинути на інвестиційну привабливість національної економіки. Висвітлено основні компоненти інформаційних технологій, що впливають на інвестиційну привабливість національної економіки. Звернено увагу на причини зростання ролі інформаційних технологій у житті суспільства як частки інформаційних продуктів і послуг у валовому внутрішньому продукті країни, що розгалужені в інформаційному просторі по всій країні. Розглянуто основні форми інвестицій унаслідок використання інформаційних технологій в економічних процесах національної економіки, а також виділено інструментарій інформаційних технологій. Запропоновано модель впливу інформаційних технологій на інвестиційну привабливість національної економіки.

Ключові слова: інформаційні технології, інвестиційна привабливість, суспільство, глобалізаційні процеси, продуктивність, інвестовані кошти.

В статье указаны проблематика и перспективы привлечения инвестиционных технологий, которые могут повлиять на инвестиционную привлекательность национальной экономики. Освещены основные компоненты информационных технологий, влияющих на инвестиционную привлекательность национальной экономики. Обращено внимание на причины возрастания роли информационных технологий в жизни общества как доли информационных продуктов и услуг в валовом внутреннем продукте страны, разветвленных в информационном пространстве всей страны. Рассмотрены основные формы инвестиций вследствие использования информационных технологий в экономических процессах национальной экономики, а также выделен инструментарий информационных технологий. Предложена модель влияния информационных технологий на инвестиционную привлекательность национальной экономики.

Ключевые слова: информационные технологии, инвестиционная привлекательность, общество, глобализационные процессы, производительность, инвестированные средства.

The research conducted in the article identified the issues and pessimists of attracting investment technologies that could affect the investment attractiveness of the national economy. The scientists involved in the research of information technologies in Ukraine were underlined. The purpose of the research, concerning the influence of information technologies on the economic processes of the national economy, is stated. The main components of information technologies influencing the investment attractiveness of the national economy were highlighted. The article determines that information technology is a purposeful organized set of information processes using computer facilities that provide high speed of data processing, rapid information search, dispersion of data, access to

sources of information, regardless of their location. It is noted that the characteristic features of information technologies in the economic environment of the national economy are significant amounts of investment in information systems, including appropriate investments in personnel, hardware and software, with which it may be possible to increase investment attractiveness, for example, with respect to automation of processes of the administrative apparatus. The attention is paid to the study of the reasons for the growth of the role of information technologies in the life of society, as a part of information products and services in the gross domestic product of the country, expanded in the information space throughout the country. The article considers the main forms of investment that may be due to the use of information technologies in economic processes of the national economy, as well as allocated information technology tools. The model of the impact of information technologies on the investment attractiveness of the national economy is proposed. The main advantages of using information technologies in economic processes of the national economy are summarized. The article states that in order to increase the level of inflow of investments should be: transparent and open business rules, development of the internal market, positive IT image, legislative stimulation, further introduction of e-government, European digital signatures, implementation of the cyber-crime Convention, transparency fiscal system, participation in the COSME program.

Keywords: *information technologies, investment attractiveness, society, globalization processes, productivity, invested funds.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток суспільства супроводжується поширенням інформаційних технологій у всіх сферах життя суспільства, які, своєю чергою, відіграють вагомий роль в інвестиційній привабливості всіх напрямів економічних процесів у суспільстві. Дана обставина є кроком уперед щодо становлення ІТ-галузі в національній економіці як одного з інструментів залучення інвестицій у країну. Важливим моментом залишається проблематика щодо визначення подальших перспектив впливу ІТ-галузі на національну економіку, зокрема для поліпшення інвестиційної привабливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Дослідженням інформаційних технологій в Україні займалися: О. Бабанін, Н. Бойко, Л. Брожик, В. Гамалій, А. Грознік, Б. Дмитришин, Н. Мешко, С. Сардак, К. Сокол та ін. Питанням щодо страхування інвестиційної діяльності під впливом інформаційних технологій приділили увагу такі вчені, як: І.Т. Балабанов, Дж.К. Ван Хорн, Е.Ф. Жуков, О.В. Забеліна, Д. Норткотт, Л.А. Орланюк-Малицька, В.С. Райхер, Л.І. Рейтман, В.В. Шахов, Р.Т. Юлдашев, В.Е. Янов, У. Шарп та ін.

У напрямі функціонування інформаційних технологій та їх впливу на національну економіку проводили дослідження О.С. Бабанін, С.В. Войтко, А.О. Маслов, С.О. Пиріг, І.О. Седікова, Л.І. Федулова, М.П. Чайковська, А.А. Чухно та ін. Але дослідження всіх аспектів впливу ІТ-сфери на національну економіку не були достат-

ньо висвітленими, тому подальший розгляд цього питання дасть змогу краще визначити вплив інформаційних технологій на національну економіку, зокрема на інвестиційну привабливість.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті – провести дослідження впливу інформаційних технологій на економічні процеси національної економіки під кутом впливу на інвестиційну привабливість та сформувати модель впливу інформаційних технологій на інвестиційну привабливість національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поява нових форм співробітництва в інвестиційній діяльності в межах національної економіки є однією з ознак впливу інформаційних технологій. Інформаційні технології дають змогу інтегруватися до глобального простору та залучити більше ресурсів унаслідок більшої обізнаності інвесторів про Україну. Використання інструментів інформаційних технологій у напрямі збільшення інвестиційної привабливості впливає на зміцнення конкурентоспроможності окремих підприємств, галузей та економіки у цілому. Зниження витрат в економічних процесах визначає актуальність використання інформаційно-технологічних інструментів та засобів ІТ.

Однією з проблем для національної економіки є інтенсифікація економічного розвитку; для того щоб подолати розрив у рівнях економічного розвитку між країнами світу, необхідна активізація використання інформаційних технологій. Завдяки різноманіттю інструментарію, що надають інформаційні технології, можливо зменшити асиметрію розвитку регіонів країни та рівномірно залучити

інвестиції до кожного регіону країни. В Україні ще в 1998 р. було прийнято Національну програму інформатизації, що визначає загальні засади формування комплексу взаємопов'язаних окремих завдань (проектів) інформатизації, які спрямовані на організацію державної політики щодо сучасної розбудови інфраструктури України за рахунок використання фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів, виробничого і науково-технічного потенціалу держави [3]. Інформаційна технологія – цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів із використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування [3].

Характерними особливостями інформаційних технологій в економічному середовищі національної економіки є значні суми інвестицій в інформаційні системи, включаючи відповідні вкладення в персонал, апаратне та програмне забезпечення, за допомогою чого можливо буде підвищити інвестиційну привабливість, наприклад відносно автоматизації процесів адміністративного апарату. Значне зростання питомої ваги технологічних рішень в економічних процесах вимагає від учасників економічних відносин використовувати страхові інструменти щодо упередження можливих проблем.

Однак усе частіше навіть малі компанії інвестують значну частину своїх фінансових ресурсів у монолітні системи планування ресурсів, наприклад як SAP. Інформаційні технології спонукають суб'єктів економічної діяльності до визнання ролі інформаційних технологій та їх імплементації, щоб мати конкурентну позицію на ринку. Нині інформаційні технології знаходяться під пильною увагою у зв'язку зі зростанням їхньої частки в економічних процесах та впливу на інвестиційну привабливість. Також окремі дослідники вважають, що під пильним наглядом мають бути фондові ринки у разі інвестування в напрямі електронної торгівлі та аутсорсингу. За останні роки рівень оновлення інформаційних систем дедалі більше впливає на функціонування суб'єктів економічної діяльності, які формують окремі галузі країни, тому наявність інформаційних технологій свідчить про актуальність даної сфери [2].

Основними компонентами інформаційних технологій, що впливають на інвестиційну привабливість національної економіки, є: поліпшен-

ня продуктивності, надання більшого обсягу послуг за менші гроші; підвищення ефективності в бізнес-процесах, скорочуючи період виходу на ринок і спрощення опрацювання транзакцій; диференціація продукту та послуг суб'єктів економічної діяльності. Для України як країни з перехідною економікою залучення додаткового капіталу в сучасних умовах є важливим аспектом наявності симетричності інформації та прозорості ринку для більшості інвесторів. Надходження інвестицій в ІТ-сферу також може бути позитивною рисою, тому що вона свідчить про підвищення вартості компанії на ринку. Варто навести приклад промислових гігантів, зокрема Boeing і British Aerospace, що успішно інтегрували систему BAAN, яка дала їм змогу збільшити ринкову капіталізацію та залучити нові інвестиції.

Основними формами інвестицій, які можуть бути наслідком використання інформаційних технологій в економічних процесах, є: 1) власні кошти – основне джерело фінансування нових ІТ-проектів, а подальший розвиток бізнесу забезпечується за рахунок рефінансування одержуваного прибутку; 2) кредити – цей спосіб підходять лише тим ІТ-компаніям, що володіють певною матеріальною базою; 3) венчурне інвестування (Venture Capital, VC) – надання коштів на довгий термін молодим компаніям, що знаходяться на ранній стадії розвитку, в обмін на частку у цих компаніях; 4) приватні інвестори, що мають вільні кошти і готові їх інвестувати в підприємницькі проекти початківців, зокрема у високоризикові, розраховуючи через декілька років отримати певну суму; 5) стратегічне інвестування – стійкий дохід протягом часу перебування як акціонера або дасть певні стратегічні переваги для роботи на нових ринках; 6) акціонерний капітал – публічне розміщення акцій [3].

Причинами зростання ролі інформаційних технологій у житті суспільства є зростання долі інформаційних продуктів і послуг у валовому внутрішньому продукті країни, розгалуження інформаційного простору по всій країні, що полегшує доступ до світових інформаційних ресурсів [4]. Наявність широких можливостей із висвітлення інформації за рахунок сучасної комп'ютерної техніки і доступу до Інтернет-ресурсів створює нові умови впливу на рівень інвестицій. Інформатизація відносин трансформує зміст і характер праці: підвищення рівня інтелектуалізації праці; здатність генерувати оригінальні ідеї та продукувати інновації; наявність необхідних знань, навичок, компетенцій та досвіду; використання знань та

технологій разом; дистанційне виконання операційних функцій. Усі вищевикладені заходи підвищують привабливість усіх галузей економіки для залучення інвестицій. Ринок праці також відіграє одну з вагомих ролей у створенні привабливого інвестиційного клімату в країні, зокрема з появою віртуального ринку праці з'являються нові можливості для інвестування, а саме: робоча сила виступає як інформаційний товар (послуга) або інтелектуальний продукт; віртуальні суб'єкти, до яких слід віднести замовників послуг та їх виконавців; створення розгалуженої інфраструктури, до складу якої входять онлайн-платформи для пошуку роботи і пропонування послуг [4].

Також інформаційні технології значно впливають на фінансову сферу національної економіки; в основі змін на глобальному рівні стали технологічні компанії «Великої п'ятірки» (Amazon, Facebook, Google, Apple, Microsoft), що створили багато інноваційних продуктів та послуг, які формують нові стандарти якості, швидкості та зручності для споживачів.

Іншою ситуацією, яка сприяла зростанню ролі інформаційних технологій, стало збільшення трудової міграції та збільшення грошових переказів, пошук малим та середнім бізнесом альтернативних шляхів фінансування своєї діяльності. Основними рушійними силами використання інформаційних технологій стали використання послуг через мобільний телефон; відкриті інтерфейси програмування додатків (API) та створення зручних мобільних додатків; масове використання мобільних додатків для комунікації; використання чат-ботів, які, своєю чергою, допомагають побудувати більш довірливі стосунки між фінансовими провайдерами та споживачами; соціальні мережі, що стають корисним інструментом залучення інвестицій; альтернативні види платежів; релевантність українських законодавчих актів щодо електронних грошей як у Європейському Союзі; прийняття участі в міжнародній стандартизації платежів з QR-кодами на таких ринках, як Індія та Китай, що призводить до нової хвилі можливостей, які забезпечать доступ мільйонам мікро- та малих підприємств до електронних платежів, як наслідок, можливі інвестиційні надходження; розвиток маркеплейсів – послуги кредитування через посередницькі цифрові платформи, які поєднують кредиторів із позичальниками; модель P2P-кредитування – платформи, які мають власні кредитні портфелі та збирають свій відсоток упродовж «життя» такого портфеля; штуч-

ний інтелект – автоматизація банківських послуг, зберігання точних даних та записів у заданому алгоритмі; цифрова ідентифікація та біометрія – ідентифікація за голосом, відбитком пальця або розпізнаванням обличчя; відкриті API-банки, за допомогою чого можливо використовувати передові дані аналітики та цифрових технологій, що загалом позитивно вплине на враження споживачів під час користування послугами [5].

Варто зауважити, що вітчизняний ринок перебуває на стадії активного становлення та збільшує свою частку в усіх економічних процесах за допомогою новітнього інформаційного забезпечення та нового обладнання, що розширює доступ до Інтернету. Під інформаційними технологіями варто розуміти наявну систему методів і способів збирання, накопичення, зберігання, пошуку та оброблення інформації, що допомагає здійснювати та пришвидшувати різні економічні операції.

Також для сталого розвитку сучасної інформаційної галузі в Україні необхідно: зростання рівня кваліфікації серед IT-фахівців та компаній-замовників; більш адаптивний підхід до вибору інформаційних технологій з урахуванням майбутнього розвитку; прозорість в економічному середовищі за рахунок інформаційних технологій, що сприяє інвестиційній привабливості [6].

Аналізуючи представлену модель впливу інформаційних технологій на інвестиційну привабливість національної економіки (рис. 1), варто детальніше розкрити її сутність. По-перше, варто підкреслити можливі наслідки подальшої інтеграції інформаційних технологій у національну економіку: надання в економічних процесах пріоритету інформації та знанням, розширення інформаційного простору, зростання частки інформаційних продуктів у ВВП. Найбільш поширеними інвестиціями в разі залучення інформаційних технологій стануть приватні інвестори, кредити, венчурне інвестування, державне стимулювання, спеціалізовані центри (надання грантів), субвенції, торгове партнерство, стратегічне інвестування, акціонерний капітал.

У межах даних інвестицій найбільш актуальним є подальше становлення фінтеху в національній економіці, а саме: платформи кредитування, мобільність, бізнес-моделі (поява нових), цифрова ідентифікація та біометрія, платформи-агрегатори, штучний інтелект, маркетплейси, відкриті API. Однак для того щоб зростав рівень надходження інвестицій, мають бути: прозорі та відкриті правила ведення біз-

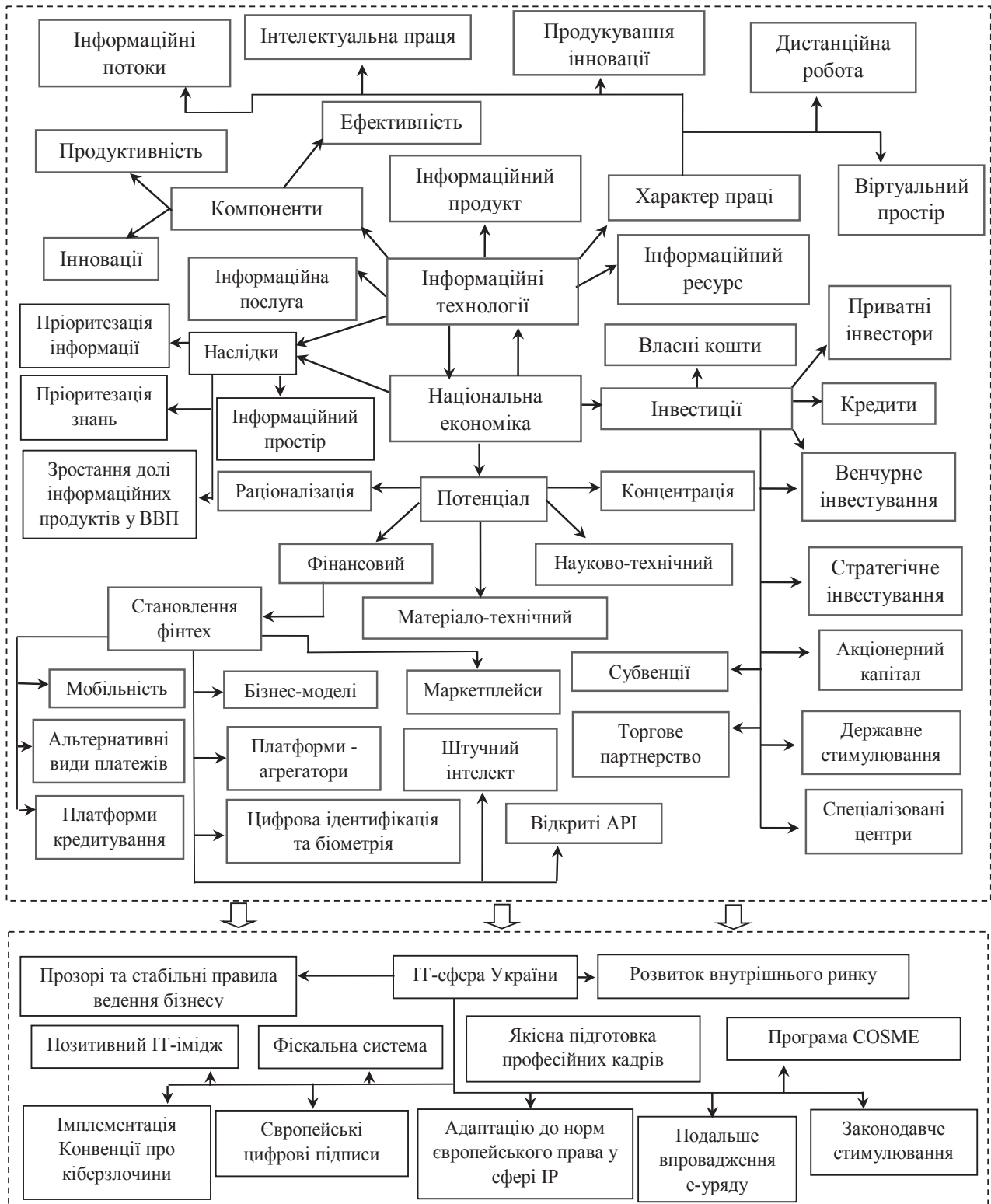


Рис. 1. Модель впливу інформаційних технологій на інвестиційну привабливість національної економіки

несу, розвиток внутрішнього ринку, позитивний ІТ-імідж, законодавче стимулювання, подальше впровадження е-уряду, європейські цифрові підписи, імплементація Конвенції про кіберзлочини, прозорість фіскальної системи,

участь у програмі COSME [7] – це набір тематичних підпрограм, реалізація яких покликана: 1) вирішити проблеми у сфері малого і середнього підприємництва, які пов'язані з доступом до фінансування, виходом на нові ринки та

вдосконаленням внутрішніх бізнес-процесів; 2) розвивати національної економіки (ІТ-сфера, туризм, різні галузі промисловості).

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підсумовуючи вищевикладене, варто сказати, що ІТ-ринок в Україні за підтримки держави має бути цілісною індустрією, яка може впливати на рівень залучення інвестиційних надходжень до національної економіки. Основними перевагами використання інформаційних технологій в економічних процесах є автоматизація рутинної роботи. Також варто розуміти, що чим більше буде вкладень в інформаційну систему, яка виступає одним з інструментів поліпшення економічних процесів, тим більше національна економіка буде конкурентоздатною відносно країн – членів ЄС. Але як інвестиції, так і інформаційні технології мають бути обґрунтованими для оцінки відповідності поданих аргументів на користь здійснення інвестиційного проекту.

Бібліографічний список:

1. Ставицька А.В. Потенціал ринку інформаційних технологій України: реалії та перспективи. 2016. URL : https://www.researchgate.net/publication/322644803_Potencial_rinku_informacijnih_tehnologij_Ukraini_realii_ta_perspektivi. (дата звернення: 12.09.2018).
2. Ерастов В.І. Проблеми оцінки результатів вкладення коштів в інформаційні системи та технології страхових компаній. 2017. URL : http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/12_1_2017ua/24.pdf. (дата звернення: 15.09.2018).
3. Катренко А.В., Пастернак О.В. Системні аспекти інвестування в галузі інформаційних технологій. 2014. URL : http://science.lp.edu.ua/sites/default/files/Papers/45_66.pdf. (дата звернення: 19.09.2018).
4. Лизанець А.Г. Розвиток віртуального ринку праці в умовах інформаційного суспільства. 2017. URL : http://economyandsociety.in.ua/journal/12_ukr/81.pdf. (дата звернення: 19.09.2018).
5. Фінтех в Україні: тенденції, огляд ринку та каталог. 2018. URL : http://data.unit.city/fintech/fgt34ko67mok/fintech_in_Ukraine_2018_ua.pdf. (дата звернення: 26.12.2018).
6. Винничук Р.О., Склярчук Т.В. Особливості розвитку ІТ-ринку в Україні: стан та тенденції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Логістика*. 2015. № 833. С. 3-8.
7. Програма COSME. 2014. URL : <http://cosme.me.gov.ua/> (дата звернення: 20.09.2018).

References:

1. Stavytska A.V. (2016) Potentsial rynku informatsiinykh tekhnolohii Ukrainy: realii ta perspektivy [Potential of the Ukrainian Information Technology Market: Realities and Prospects] available at: https://www.researchgate.net/publication/322644803_Potencial_rinku_informacijnih_tehnologij_Ukraini_realii_ta_perspektivi. (Accessed 12 September 2018).
2. Erastov V.I. (2017) Problemy otsinky rezultativ vkladennia koshtiv v informatsini systemy ta tekhnolohii strakhovykh kompanii [Problems of estimating the results of investment in information systems and technologies of insurance companies] available at: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/12_1_2017ua/24.pdf (Accessed 15 September 2018).
3. Katrenko A.V., Pasternak O.V. (2014) Systemni aspekty investuvannia v haluzi informatsiinykh tekhnolohii [System aspects of investing in information technology] available at: http://science.lp.edu.ua/sites/default/files/Papers/45_66.pdf (Accessed 19 September 2018).
4. Lyzanets A.H. (2017) Rozvytok virtualnogo rynku pratsi v umovakh informatsiinoho suspilstva [The development of a virtual labor market in an information society] available at: http://economyandsociety.in.ua/journal/12_ukr/81.pdf. (Accessed 19 September 2018).
5. FINTEKKh V UKRAINI: tendentsii, ohliad rynku ta kataloh [FINTECH IN UKRAINE: trends, market overview and catalog] (2018) available at: http://data.unit.city/fintech/fgt34ko67mok/fintech_in_Ukraine_2018_ua.pdf. (Accessed 26 December 2018).
6. Vynnychuk R.O., Skliaruk T.V. (2015) Osoblyvosti rozvytku IT-rynku v Ukraini: stan ta tendentsii [Features of the IT market development in Ukraine: state and trends] *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*. *Lohistyka*. № 833, 3-8 p.
7. Prohrama COSME [Program COSME] 2014. available at: <http://cosme.me.gov.ua/> (Accessed 20 September 2018).

УДК 364.6

Кропельницька С.О.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Мигович Т.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Кулеша-Любінець М.М.

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та клінічної психології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Kropelnytska Svitlana

PhD, Associate Professor
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Myhovich Tetiana

PhD, Associate Professor
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Kylesha-Liubinets Myroslava

PhD, Associate Professor
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

РОЗРОБЛЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЕКТІВ В УКРАЇНІ

DEVELOPMENT AND REALIZATION OF SOCIAL PROJECTS IN UKRAINE

У статті досліджено теоретичні аспекти розроблення та реалізації соціальних проектів в Україні. Визначено сутність та наведено види соціальних проектів. Охарактеризовано методи аналізу проблеми під час розроблення соціальних проектів, зокрема такі як побудова дерева цілей, діаграма Ісікави, SWOT-аналіз, WBS, метод шести капелюхів. Виокремлено складники менеджменту у соціальному проектуванні, серед них – планування, розроблення, реалізація та оцінювання. Охарактеризовано етапи розроблення та реалізації соціальних проектів. Розглянуто ключові аспекти соціального планування. Підкреслено важливість документального підтвердження витрат бюджету проекту. Описано джерела фінансування соціальних проектів. Зазначено, що важливими етапами завершення проекту є моніторинг і оцінка результатів, а також представлення звіту про виконання соціального проекту та його презентація.

Ключові слова: проект, соціальний проект, методи аналізу проблеми, складники менеджменту у соціальному проектуванні, етапи розроблення та реалізації соціальних проектів, джерела фінансування соціальних проектів.

В статье исследованы теоретические аспекты разработки и реализации социальных проектов в Украине. Определена сущность и приведены виды социальных проектов. Охарактеризованы методы анализа проблемы при разработке социальных проектов, в частности такие как построение дерева целей, диаграмма Исикавы, SWOT-анализ, WBS, метод

шести шляп. Выделены составляющие менеджмента в социальном проектировании, среди них – планирование, разработка, реализация и оценка. Охарактеризованы этапы разработки и реализации социальных проектов. Рассмотрены ключевые аспекты социального планирования. Подчеркнута важность документального подтверждения расходов бюджета проекта. Описаны источники финансирования социальных проектов. Отмечено, что важными этапами завершения проекта являются мониторинг и оценка результатов, а также представление отчета о выполнении социального проекта и его презентация.

Ключевые слова: проект, социальный проект, методы анализа проблемы, составляющие менеджмента в социальном проектировании, этапы разработки и реализации социальных проектов, источники финансирования социальных проектов.

The article investigates the theoretical aspects of the development and implementation the social projects in Ukraine. The authors define the essence of social projects and social design. There are also types of social projects according to different criteria, in particular the object and the nature of the changes; activity direction; the financing scale and peculiarities; the term and territory of realization. The uniqueness, temporal character, inconsistency, multi-vectority of social object development, the factors multiplicity as specific features of social projects are characterized. Identified problem is several stages. It is noted that social projects can be developed in education, health care, in the field of social protection and provision, as well as in improving the well-being and security the different segments of the population. The paper also describes the problem analysis methods in the social projects development, such as the target tree construction, Ishikawa diagram, SWOT analysis, WBS, method 6 hats. The components of management in social designing, among them planning, development, realization and evaluation are singled out. The development stages and implementation the social projects are described. The key aspects of social planning are considered. The importance of compliance with development strategies, as well as documentary confirmation the project budget expenditures, was emphasized. The funding sources for social projects are described, in particular, grant financing, sponsorship and patronage, public funding, and crowdfunding or community funding. It is noted that an important stage in the project completion is the monitoring and results evaluation, as well as the report presentation on the implementation of the social project and its presentation, its main characteristics are determined. As a result, it is noted that the process of formation and implementation the social projects is rather complicated. Providers of such projects require consultation and support the relevant specialists. The necessity of state support in this process was emphasized.

Keywords: project, social project, methods of problem analysis, components of management in social designing, stages of development and implementation the social projects, financing sources the social projects.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток України як самодостатньої європейської держави неможливий без вирішення значної кількості проблем соціального характеру. Оскільки фінансування їх вирішення зазвичай не приносить прибутку у грошовому виразі, дуже часто соціальна сфера розглядається як другорядна. Проте в сучасних умовах ефективність економіки та функціонування держави визначається саме рівнем життя населення, впровадженням раціональних форм організації життя людей із погляду умов праці, побуту, відпочинку, розвитку особистості, її відтворення. Тому актуальним є використання новітніх підходів у вирішенні завдань соціального характеру, які дають змогу досягти результату за короткий термін, здійснювати цілеспрямований вплив на різноманітні об'єкти, вийти за рамки стандарт-

них структур та процесів. Зокрема, цього можна досягти за рахунок розроблення та реалізації соціальних проектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Соціальному проектуванню присвячено праці таких учених, як О.В. Безпалько, Н.Т. Гончарук, Н.В. Коленда, О.В. Пономаренко, А.А. Семез, В. Шкуро та ін. В їхніх роботах досліджено як теоретичні, так і практичні аспекти функціонування соціальних проектів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проте необхідність розроблення та реалізації соціальних проектів як на державному, так і на місцевому рівні потребує деталізованого дослідження сучасних характеристик даного процесу та його складників для

підвищення якості соціального проектування та зменшення ймовірності настання негативних наслідків від проблем соціального характеру.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є теоретичний аналіз процесу розроблення та реалізації соціальних проектів, його складників; вивчення методів аналізу соціальних проблем та перетворення їх на цілі, які планується досягти; характеристика складників менеджменту у соціальному проектуванні; визначення основних етапів соціального проектування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У ринковій економіці перманентними є процеси конкуренції в усіх секторах економіки, які викликають необхідність, з одного боку, відповідати вимогам споживачів, з іншого – здійснювати пошук інноваційних підходів до діяльності та нових джерел її фінансування. У соціальній сфері ці завдання можна вирішити за рахунок розроблення та реалізації соціальних проектів.

Соціальне проектування можна розглядати як конструювання соціальної дійсності. Соціальне проектування – це науково-теоретична і водночас практична діяльність зі створення проектів розвитку соціальних систем, інститутів, об'єктів на основі соціального передбачення, прогнозування та планування їх соціальних якостей і властивостей [1].

Соціальний проект – це сконструйоване ініціатором проекту соціальне нововведення, метою якого є створення, модернізація або підтримання у змінному середовищі матеріальної чи духовної цінності, яке має просторово-часові та ресурсні межі і вплив якого на людей визнається позитивним соціальним значенням [2, с. 17].

Також соціальний проект розглядають як комплексний план заходів, що передбачає вкладення ресурсів (інформаційних, фінансових, інтелектуальних, матеріальних, управлінських та ін.), спрямований на досягнення якісно нового соціального ефекту (зростання рівня й якості життя населення, забезпечення зайнятості, підтримка галузей соціальної сфери, запобігання соціальним конфліктам тощо) і здійснюваний у певний термін [3, с. 162].

Соціальні проекти розробляються в освіті для надання допомоги дітям, школярам, молоді; у сфері охорони здоров'я населення – для пропагування здорового способу життя; у сфері охорони навколишнього середовища – для вирішен-

ня екологічних проблем та допомоги тваринам; у сфері функціонування громад – для поліпшення якості життя людей; у соціальній сфері – для надання допомоги особам похилого віку, безхатькам, поліпшення безпеки, надання допомоги військовослужбовцям, мігрантам тощо.

Обсяг і характер соціальних проектів демонструє рівень розвитку соціальної відповідальності організації зокрема та громади у цілому.

Громада (організація) в ході реалізації соціальних проектів може мати декілька цілей: як розвиток толерантного, доброго та освіченого суспільства, так і власну вигоду (прибуток, висвітлення у ЗМІ, імідж соціально відповідального бізнесу). Найчастіше у сучасних соціальних проектах гармонійно поєднуються обидві цілі.

Кожен соціальний проект можна аналізувати за різними критеріями, зокрема за такими, як: об'єкт проектуваних змін; характер змін; напрям діяльності; особливості фінансування; масштаб фінансування; термін реалізації; територія. Загалом виділяють інноваційний, підтримуючий; спонсорський, інвестиційний, кредитний, бюджетний, грантовий, благодійний, за рахунок коштів організації, за рахунок членських внесків, не потребує фінансування; короткостроковий, середньостроковий, довгостроковий; мікропроект, малий проект, мегапроект; освітній, науково-технічний, культурний, політичний; міжнародний, національний, регіональний, обласний, міський (районний), селищний проект тощо [4, с. 83].

Варто зауважити, що до загальних ознак проектів належать їх цільовий характер, скоординованість діяльності проектної групи, обмеженість часового ресурсу в реалізації, інноваційність та визначена відповідальність.

Проте, на нашу думку, соціальні проекти як такі, що реалізуються здебільшого як некомерційні, мають такі специфічні ознаки, як унікальність (неповторність), тимчасовий характер, суперечливість, багатовекторність розвитку соціального об'єкту, множинність чинників його буття.

Важливою особливою ознакою сучасного соціального проекту є ефект поширення, тобто соціальні проекти реалізуються для вирішення соціальної проблеми, що, своєю чергою, спричиняє поштовх до поліпшення економічного добробуту.

Цей факт підтверджується тим, що соціальне проектування перейшло у площину управління й доволі актуальним питанням на разі є формування ефективної системи соціального менеджменту як функціональної підсистеми, об'єктом якої є персонал підприємства, а цільова

спрямованість – забезпечення ефективного використання трудового потенціалу, розвиток персоналу та максимально можливе задоволення потреб працівників шляхом побудови та реалізації дієвої соціальної та кадрової політики на підприємстві, спрямованої на регулювання соціальних процесів та отримання відповідного соціального й економічного ефекту [5].

Основним елементом соціальних систем будь-якого ступеня складності й масштабу є людина з її потребами та інтересами, своїм баченням світу, ціннісними орієнтаціями. Ось чому разом із загальними умовами утворення та існування системи соціального менеджменту додається ще одна обов'язкова умова – наявність загальних цілей, що мають вирішальне значення для спільної діяльності людей [6, с. 125].

Менеджмент у соціальній сфері, як і будь-яке управління, складається з планування, розроблення, реалізації та оцінювання.

Ключовими питаннями соціального планування є сприяння вирішенню соціальної проблеми у громаді, посиленню соціального включення, поліпшенню рівності та забезпеченню рівного доступу до користі, яку проект несе громаді. Не менш важливо під час планування соціальних проектів зберегти відповідність нормам європейського та національного законодавства щодо дотримання соціальних норм і стандартів. Також на стадії планування варто передбачити, чи матиме проект потенційний негативний вплив на екологію, зовнішнє середовище, територію, об'єкти інфраструктури, культурної спадщини та саме населення і загалом які ризики для громади передбачає проект.

Наступним важливим кроком у плануванні та розробленні проекту є опис та вибір методу аналізу проблем соціального характеру, які згодом будуть перетворені на цілі відповідного соціального проекту.

Аналіз та діагностика проблем – це виявлення причинно-наслідкових зв'язків конкретної ситуації. Існує два способи розгляду проблеми: по-перше, проблемою вважається ситуація, коли поставлені цілі не досягнуті; по-друге, проблемою вважають ситуацію потенційної можливості (щось мало статися, але не сталося). При цьому під ситуацією розуміється реальний стан справ (стан об'єкта управління) щодо поставленої мети.

Під час опису проблеми соціального проекту варто враховувати актуальні потреби суспільства або окремих суспільних груп, зацікавлених сто-

рін, партнерів, які можуть бути залучені до підготовки та реалізації проекту, прийнятність проекту.

Ідентифікація проблеми виконується в кілька етапів.

1. Усвідомлення й установаження симптомів ускладнень або можливостей. При цьому під симптомом розуміється ступінь прояву проблеми та її наслідків.

2. Збір, аналіз зовнішньої (щодо організації) і внутрішньої інформації.

3. Виділення релевантної інформації. Це виділення даних, що відносяться до існуючої проблеми, мети, періоду часу і т. д.

4. Виявлення причин виникнення проблеми, аналіз основної причини.

5. Опис проблеми за допомогою відповідей на питання, що дають змогу менеджерам виявити основні причини подій, що відбулися: хто, що, коли, де, чому, яким чином, скільки [7].

Основні методи аналізу проблем – це побудова дерева цілей, діаграма Ісікави, SWOT-аналіз, WBS, метод шести капелюхів тощо.

Метод дерева проблем орієнтований на отримання відносно стійкої структури проблематики. Для досягнення цього під час побудови початкового варіанта структури враховувалися закономірності і використовувалися принципи формування ієрархічних структур. Переваги методу дерева проблем полягають у тому, що він:

- дає змогу представити значний обсяг інформації про проблематику в компактній формі;
- відмінно справляється із завданнями виявлення та ранжування наявних проблем, а також із завданнями класифікації, тобто розподілу проблем за типами проектів;
- дає можливість наочно побачити співвідношення і взаємозв'язок різних типів проблематики;
- допомагає виділити центральну (кореневу) проблему і відстежити її вплив на різні типи проблематики.

Метод дерева цілей орієнтований на отримання повної і відносно стійкої структури цілей, проблем, напрямів, тобто такої структури, яка протягом якогось періоду часу мало змінювалася за неминучих змін, що відбуваються в системі управління. Для досягнення цього під час побудови варіантів структури слід враховувати закономірності цілеутворення і використовувати принципи та методики формування ієрархічних структур цілей.

Цей метод дослідження систем управління служить для того, щоб не виникало проблем переходу від загальної мети до її складових цілей, результатів і конкретних дій для їх досягнення.

Причинно-наслідкова діаграма (Ісікаві) – метод якісного аналізу проблеми, що дає змогу виявити найбільш суттєві чинники, які впливають на кінцевий результат. Індикатори аналізу: люди, машини, матеріал, метод роботи, середовище.

SWOT – метод якісного аналізу проблеми, що дає змогу виявити внутрішні і зовнішні, сильні і слабкі сторони проекту. Індикатори аналізу: Strengths (сильні сторони), Opportunities (можливості), Weaknesses (слабкі сторони), Threats (загрози).

Work breakdown structure (WBS) – метод ієрархічного структурування проекту, або структура декомпенсації, де завдання проекту відображають відношення одне до одного та до проекту загалом. Допомогає передбачити результати проекту залежно від різних сценаріїв. WBS має структуру відгалужень, що охоплює всі етапи проекту. Проект ділиться на легко керовані компоненти до тих пір, поки не призначається на його виконання один із членів команди.

Технологія «шість капелюхів мислення» – одна з методик, яку можна використовувати для дослідження проблеми проекту. Е. де Боно розробив метод структурування творчого мислення, який можна використовувати й індивідуально, але найбільш продуктивним, відповідно до наших даних, він є саме у груповій дискусії. Сутність цього методу дуже проста й полягає у послідовній зміні позицій мислення, кожна з яких метафорично позначена у вигляді того або іншого капелюха.

Попри значну кількість методів аналізу соціальних проблем під час формування та наукового обґрунтування проектів фахівці радять користуватися SMART-моделлю, розробленою німецьким ученим Пітером Друкером. SMART-модель – аббревіатура п'яти критеріїв, за якими необхідно оцінити ідею: specific, measurable, attainable, relevant, time-bound (конкретність, вимірність, територіальність, реалістичність, визначеність у часі).

Наступним етапом у розробленні проекту є формування бюджету. Варто пам'ятати, що розроблення проекту потребує детальних фінансових обчислень із документальним підтвердженням кожного роду витрат на кожен із заходів проекту.

Загалом до витрат соціального проекту, як і будь-якого іншого, належать видатки на фінансування праці, так звані людські ресурси, транспортні витрати (поїздки), обладнання та витратні матеріали, утримання офісу проекту, послуги

та інші витрати, будівельні роботи, внески в натуральній формі. Варто зауважити, що до бюджету слід включити як неявні попередні витрати, оплату кошторисної документації, так і коефіцієнт інфляції, що підтверджується відповідними статистичними прогнозами та показниками.

Важливо, щоб бюджет соціального проекту відповідав концепції соціального проекту; детально описував витрати проекту, у тому числі витрати організації та інших партнерів/донорів; показував власний внесок організації (волонтери, час, офіс, засоби, гроші тощо); пояснював суть усіх витрат, щоб для грантодавця всі витрати були зрозумілими, оскільки він буде оцінювати проект із найпесимістичніших позицій та прорахунку максимальної кількості ризиків.

Джерелами фінансування соціальних проектів можуть бути гранти, гроші спонсорів і бізнесу, державні кошти чи краудфандинг.

Грантове фінансування є привабливим, оскільки нині коштів, що надходять в Україну на реалізацію соціально-культурних проектів, дуже багато. Проте отримати грант може лише організація, яка постійно моніторить цей процес, належним чином подає заявку і вчасно звітується.

Спонсорство і меценатство є популярними джерелами фінансування. Для залучення цих коштів необхідно мати велику базу контактів у різних сферах (підприємництво, поліграфія, будівництво, логістика) і дбати про власну репутацію. Для когось ключовим моментом є можливість одержати вигоду від такого фінансування, іншим важливо бути причетними до сприяння розвитку соціальної сфери.

Державне фінансування отримують зазвичай великі проекти. Проте існують проблеми зі звітністю і затримкою коштів, а також значне обмеження щодо розміру витрат [8].

Краудфандинг, або спільнокошт, – це відкритий конкурс, переважно через Інтернет, для збору фінансових ресурсів або у вигляді дарування, або в обмін на основі різних форм винагороди та/або підтримки правом голосу ініціатив, спрямованих на досягнення конкретних цілей [9].

На етапі реалізації проекту відбувається офіційний старт проекту та організується діяльність для його впровадження. На цьому етапі можливе проведення тендерів та укладання договорів на технічні роботи чи поставки. Група фахівців проекту реалізовує завдання, проводить заходи. Менеджер проекту для оцінки можливості досягнення мети проекту залучає представників

цільової групи та інших зацікавлених сторін, порівнює та аналізує реальні показники реалізації проекту з плановими. На підставі отриманих результатів моніторингу можна скоригувати та спрямувати в потрібне русло хід реалізації проекту або змінити певні цілі, якщо в них відбулися суттєві зміни з етапу написання проекту.

Діяльність, спрямована на реалізацію соціального проекту з метою зміни соціальної ситуації та покращення становища цільової групи, можлива тільки за умови поєднання, з одного боку, базових взаємопов'язаних компонентів взаємодії, таких як цільова група, стиль управління, імідж, проектна команда, та змістових компонентів, з іншого – таких як послуга, ресурс, фінанси, ідея.

Останнім етапом є оцінювання функціонування соціального проекту та подання відповідної звітності. Моніторинг і оцінка результатів дають можливість оцінити логіку програми, її діяльність, хід її здійснення на певних установлених етапах та, за необхідності, приймати коригувальні заходи. Оцінка є невід'ємною частиною управління проектом і дуже важливим засобом у процесі управління. Оцінка доповнює моніторинг, надаючи незалежну і детальну інформацію про те, що виконано в процесі реалізації соціального проекту.

Оцінка також виявляє непередбачувані результати і наслідки ініціатив із розвитку, які можуть залишитися непоміченими під час регулярного моніторингу, оскільки такий моніторинг фокусується на виконанні плану розвитку.

В основі будь-якого моніторингу лежать показники, що мають бути визначені на етапі підготовки соціального проекту та включені до зазначених документів у вигляді таблиці результатів [10].

Кінцевою стадією оцінювання є підготовка звіту про виконання соціального проекту та його презентація. Загалом у звіті відображаються підсумки оцінки, інформація про фактичний стан реалізації проекту, вказуються шляхи вирішення проблем та можливості внесення змін до стратегії реалізації проекту. Звіт повинен бути коротким і систематизованим, концентруватися на наданні ключової важливої інформації, проте обґрунтованим, із достатньою кількістю фактів і свідчень (також представлених у вигляді графіків, таблиць і схем для більш наочного уявлення). Порівняння вхідних даних до реалізації проекту та вихідних даних після є основою не тільки якісного звіту, а й підсумковим результатом реалізації проекту.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Велика кількість проблем соціального характеру може бути вирішена за рахунок соціальних проектів. Проте розроблення та реалізація успішного соціального проекту є складним та багатоетапним процесом. В Україні в сучасних умовах є незначна кількість установ та організацій (на зразок Проектно-освітнього центру розвитку інновацій та інвестицій у регіоні), де працюють фахівці, які можуть якісно науково обґрунтовано написати проектну заявку, надати консультації щодо розроблення соціального проекту, правильного розрахунку витрат на заходи та уникнення помилок у написанні звіту. Вважаємо за необхідне на державному рівні підтримувати функціонування такого роду інституцій для полегшення пошуку раціональних шляхів вирішення питань суспільного добробуту.

Бібліографічний список:

1. Безпалько О.В. Соціальне проектування : навчальний посібник. Київ, 2010. 127 с.
2. Семез А.А. Соціально-педагогічне проектування : навчально-методичний посібник. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. 132 с.
3. Пономаренко О.В. Інструменти управління ризиками соціальних проектів. *Актуальні проблеми державного управління*. 2008. Вип. 4 (34). С. 160-166.
4. Шкуро В. Типологія соціальних проектів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. Педагогіка. Соціальна робота*. 2012. № 6. С. 81-83.
5. Коленда Н.В. Компонентна структура системи соціального менеджменту підприємства. URL : <http://www.conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/79.pdf> (дата звернення: 15.10.2018).
6. Гончарук Н.Т. Управління керівним персоналом у сфері державної служби України : дис. ... доктор з держ. управління : 25.00.03. Київ, 2007. 440 с.
7. Трофимова Л.А., Трофимов В.В. Методи прийняття управлінських рішень. URL : https://stud.com.ua/31864/management/metodi_priynyattya_upravlinskih_rishen (дата звернення: 24.11.2018).
8. Чотири способи фінансування проектів: де взяти гроші. URL : <http://www.zomc.org.ua/granti-programi-stazhuvannya/yak-otrimati-grant/item/1091-4-sposoby-finansuvannia-proektiv-devziaty-hroshi> (дата звернення: 24.11.2018).
9. Schwiendbacher A., Larralde B. Crowdfunding of small entrepreneurial ventures. *SSRN Electronic Journal*. 2010. URL : http://www.papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID1699183_code301672.pdf (last accessed: 17.11.2018).

10. Методичні рекомендації з планування, моніторингу та оцінювання процесів відновлення. URL : <http://www.adm.dp.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/mtd/metodrecplanuvannya.pdf> (дата звернення: 26.12.2018).

References:

1. Bezpalko O.V. (2010) *Sotsialne proektuvannia* [Social design]. Kyiv, (in Ukrainian).
2. Semez A.A. (2012) *Sotsialno-pedahohichne proektuvannia* [Socio-pedagogical design]. Kirovograd: RVV KDPU named after V. Vinnichenko, (in Ukrainian).
3. Ponomarenko O.V. (2008) Instrumenty upravlinnia ryzykamy sotsialnykh proektiv. [Risk Management Tools for Social Projects]. *Actual problems of public administration*, vol. 4, no. 34, pp.160-166.
4. Skuro V. (2012) Typolohiia sotsialnykh proektiv [Typology of social projects]. *Bulletin of the Taras Shevchenko Kyiv National University. Psychology. Pedagogy. Social work*, no. 6, pp. 81-83.
5. Kolenda N.V. (2017) Komponentna struktura systemy sotsialnoho menedzhmentu pidpriemstva [Component structure of the company's social management system]. *website* Available at: <http://www.conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/79.pdf> (accessed 15 October 2018).
6. Goncharuk N.T. (2007) *Upravlinnia kerivnym personalom u sferi derzhavnoi sluzhby Ukrainy* [Management of leaders in the civil service of Ukraine]: (PhD Thesis), Kyiv.
7. Trofimova L.A., Trofimov V.V. (2012) *Metody pryiniattia upravlinskykh rishen*. [Methods of making managerial decisions]. *website* Available at: https://stud.com.ua/31864/menedzhment/metodi_priynyattya_upravlinskykh_rishen (accessed: 24 November 2018).
8. 4 sposoby finansuvannia proektiv: de vziaty hroshi (2016) [4 ways to fund projects: where to get money]. *website*. Available at: <http://www.zomc.org.ua/granti-programi-stazhuvannya/yako-otrimati-grant/item/1091-4-sposoby-finansuvannia-proektiv-de-vziaty-hroshi> (accessed 24 November 2018).
9. Schwiembacher, A. & Larralde, B. (2010). Crowdfunding of small entrepreneurial ventures. *SSRN* (Electronic Journal) Available at: http://www.papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID1699183_code301672.pdf (accessed: 17 November 2018).
10. *Metodychni rekomendatsii z planuvannia, monitorynhu ta otsiniuvannia protsesiv vidnovlennia* [Methodological recommendations for planning, monitoring and evaluation of the restoration process] *website*. Available at: <http://www.adm.dp.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/mtd/metodrecplanuvannya.pdf> (accessed 26 December 2018).

Lukashova L.V.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Doctoral Student at Department of Management
Kyiv National University of Trade and Economics

Lukashova Liudmyla

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри менеджменту
Київського національного торговельно-економічного університету

SMALL BUSINESS: INTERNATIONAL DICHOTOMIES AND INNOVATION DEVELOPMENT STRATEGIES

МАЛЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО: МІЖНАРОДНІ ДИХОТОМІЇ ТА ІННОВАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ

The article substantiates the dichotomies of small business, due to legislative conflicts. It was clarified that the existing legislative conflict leads to distortions in the definition of small businesses as a result of impossibility to substantiate the rule of any of the existing legislative acts. The list of main and additional criteria for the identification of small businesses is highlighted. A comparative analysis of the results, conditions, programs to promote and support the development of small business has been carried out. The author has identified the innovative priorities of the national small business. Particular attention was paid to the substantiation of innovative priorities for the development of small business in agriculture, as the most promising, historically determined and undervalued type of economic activity from the point of view of efficiency. High-quality innovative solutions are considered as the basis for building an effective innovation strategy.

Keywords: dichotomies, small business, small business entities, micro business entities, innovation development strategies.

Актуальність даної тематики обумовлена вагомістю та значущістю малого підприємництва в структурі національної економіки. Мале підприємництво є важливим соціально-економічним фактором розвитку країни, що забезпечує зростання валового внутрішнього продукту, вирішення ряду нагальних соціальних проблем суспільства, стимулює підвищення конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу економіки. В статті визначено перелік основних та додаткових критеріїв для ідентифікації суб'єктів малого підприємництва. Обґрунтовані дихотомії малого підприємництва, спричинені законодавчими колізіями, що полягають у одночасному застосуванні альтернативних критеріїв ідентифікації суб'єктів, які трактуються як основні. З'ясовано, що наявна законодавча колізія спричиняє викривлення у визначенні суб'єктів малого підприємництва внаслідок неможливості обґрунтування верховенства жодного з чинних законодавчих актів, а усунення подвійного трактування в найкоротші терміни є об'єктивною необхідністю гармонізації розвитку національного малого підприємництва. Також для удосконалення дихотомічного розподілу та чіткої ідентифікації суб'єктів малого підприємництва вбачається доцільним використання зарубіжного досвіду щодо застосування додаткових критеріїв, систематизація та узагальнення національної практики в даному напрямку. В роботі проведений порівняльний аналіз результатів, умов, програм підтримки розвитку малого підприємництва, представлені пріоритетні галузі щодо суб'єктів малого підприємництва та фактори, які сприяють їх розвитку. Охарактеризовано специфіку підприємницької діяльності суб'єктів малого підприємництва в провідних країнах світу. Визначені інноваційні пріоритети національного малого підприємництва. Особлива увага була приділена обґрунтуванню інноваційний пріоритетів розвитку малого підприємництва в сільському господарстві як найбільш перспективному, історично обумовленому та недооціненому з точки зору ефективності виду

економічної діяльності. Високоякісні інноваційні рішення розглядаються як підґрунтя для побудови ефективної інноваційної стратегії суб'єктів малого підприємництва.

Ключові слова: дихотомії, мале підприємництво, суб'єкти малого підприємництва, суб'єкти мікропідприємництва, інноваційні стратегії розвитку.

В статті обосновані дихотомії малого підприємництва, обумовлені законодавчими колізіями. Виділен перелік основних і додаткових критеріїв для ідентифікації суб'єктів малого підприємництва. Проведен порівняльний аналіз результатів, умов, програм сприяння і підтримки розвитку малого підприємництва. Визначені інноваційні пріоритети національного малого підприємництва. Особливу увагу було приділено обґрунтуванню інноваційних пріоритетів розвитку малого підприємництва в сільському господарстві, як найбільш перспективному, історично обумовленому і недооціненому з точки зору ефективності виду економічної діяльності. Високоякісні інноваційні рішення розглядаються як основа для побудови ефективної інноваційної стратегії.

Ключевые слова: дихотомии, малое предприятие, субъекты малого предпринимательства, субъекты микропредпринимательства, инновационные стратегии развития.

Problem definition. Small business is an important socio-economic factor for the development of the country; therefore, it requires a well-balanced, scientifically reasoned approach to the identification of small business entities, as well as taking into account the trends of its development both in Ukraine and abroad in order to improve the national economy. Thanks to small enterprises, markets structure becomes more flexible and the commercial risks for large enterprises are reduced. Small business can create a solid background for the further development of medium and large enterprises and, based on the world experience, it is one of the most important sources for generation and introduction of innovations. Small business contributes to the handling of a number of social problems, namely unemployment. As of March 2018, 1,712.8 thousand unemployed people were officially registered in Ukraine, 1,711.9 thousand of them are of working age (the unemployed population was counted according to the methodology of the International Labor Organization (ILO)). In the 2017 year, 322,921 of small enterprises were registered in Ukraine, which makes 95.5% of all national business entities, including 278,114 of microenterprises, which makes 82.2% of business entities [1]. The number of workers employed at small enterprises in 2017 amounts to 1,651 thousand people, accounting for 28.6% of the total employed population. Justification of the dichotomy, as well as innovation priorities for small business development, will create the background for improving the macroeconomic situation in the country and will help to identify the reserves for the national economic growth.

Review of recent studies and publications. Problems of national small business development were considered in the works of such aca-

demic economists as Z.S. Varnaliy, R.R. Bilyk [2], I.D. Paderin [3], G.T. Piantnytska [4], I.G. Britchenko, S.F. Smerychevsky, O.V. Akhunzianov, T.M. Banasko [5], T.A. Gogol [6], A.I. Kovaliov [7], M.O. Slatvinska [8], L.A. Sarana [9], I.M. Vakhovych, Yu.O. Sheiko [10], O.Yu. Apostoliuk [11], O.V. Dykan [12], and others. It is worthwhile noting that the great majority of theoretical and applied studies for the problems of national small business development are focused on the direction of accounting and financial results analysis, tax regulation, financial mechanism of their development etc. Problems of modern small business were also studied by foreign economists F. Peck, K. Jackson, G. Mulvey [13], E. Jędrych, J. Paliszkiwicz, K. Malewska, K. Szymańska [14], C. Grammich, T. Edison, N. Moore, E. Keating [15], B.M. Sharma [16], S. Carter, A. Kuhl, Su. Marlow, and Sa. Mwaura [17], and others, but applying foreign experience is only possible by being adapted to the economic environment of Ukraine.

Assignment of issues not being solved. It is worth noting that the dichotomy and the dichotomous distribution of small business entities are left behind the attention of modern scientific thought, which set in motion studies in this direction. Increasing the relevance of the abovementioned studies resulted from the current trends in small business development in Ukraine and in the world, as well as from the demand for its innovative activation, which is primarily due to the reasonable choice and implementation of effective innovative strategies. It should be noted that to a large extent, the current difficulties with small business development in Ukraine are conditioned by the imperfect innovative activity of small business entities, as well as the lack of theoretical insights on the topic.

The purpose of the article is to justify the dichotomy of small business and to set the priority innovative strategies at the current development stage of the national economy.

Presentation of the basic study material. Dichotomy (from Greek διχοτομία: διχῆ, “dividing into two” + τομή, “cutting”) means split, partition into two parts, that are rather connected from the inside than with each other; the method of logical division of a class into subclasses, which basically means that the item under division is fully divided into two mutually exclusive parts. Dichotomous division in various fields of human activity is a way to form items of one concept or term and is intended to establish the classification of elements. The dichotomous distribution is applicable not only in mathematics, biology, literature, linguistics, statistics, computer sciences, etc. but is also widely used in the economy by definition of certain concepts, categories, and by making the classifications, namely, the consistent dichotomous classification allows identifying small and micro business entities. Dichotomy distribution of business entities and allocation of small business entities is carried out by applying a number of characteristics subdivided in turn into additional ones.

Currently, there are some differences in the effective legislation regarding interpretation and identification of small business entities. The Commercial Code of Ukraine (CCU) [18] defines two main characteristics, according to which a business entity can be classified as micro, small, medium or large enterprise, namely: the average number of employees for the accounting period and

the annual income resulted from any activity. At the same time, the Law of Ukraine “On Accounting and Financial Reporting in Ukraine” [19] defines three main characteristics: book value of assets, net operating income and an average number of employees (Table 1). This Law amends Article 2 of the Law of Ukraine “On Accounting and Financial Reporting in Ukraine”, namely: the classification of enterprises (other than budget organizations) was added and two remarks were made: 1) newly created enterprises, by determining whether they comply with the characteristics, use indicators at the date of annual financial statements. That is, in the first accounting period (which is considered to be the year from the date of company establishment till December 31), new enterprises will determine for the first time to which category they belong, based on the results of their activity during the current year; 2) if an enterprise belonging to one of the mentioned categories does not meet the mentioned characteristics according to the indicators of annual financial statements for two years in a row, there is a possibility to automatically transfer from one category of enterprises to another within two years. Furthermore, the Law of Ukraine No. 2164-VIII obliged to develop and submit to the Verkhovna Rada of Ukraine a draft law regarding bringing the provisions of the Commercial Code of Ukraine into conformity with the Law in relation to the characteristics for assigning the business entities to micro, small, medium or large enterprises.

Since 2018 for the purposes of accounting and financial statements, a new classification is used,

Table 1

Differences by interpretation of small business entities in Ukraine

Business entities	Interpretation according to the Law of Ukraine No. 2164-VIII [13] dated October 5, 2017	Interpretation according to Article 55 of the CCU [12]
Micro business entities	Microenterprises are enterprises performance of which at the date of annual financial statements for the year preceding the accounting period meets at least two of the following requirements: book value of assets – up to EUR 350 thousand (in order to determine the compliance with the requirements indicated in Euro, the official exchange rate of hryvnia against foreign currencies (average for the period) is used; the rate is calculated based on the rates of the National Bank, established for Euro during the relevant year); net operating income (goods, works, services) – up to EUR 700 thousand; an average number of employees – up to 10 persons.	Micro business entities are private individuals and legal entities – economic entities of any corporate and ownership structure, having the average number of employees for the accounting period (calendar year) not more than 10 persons and the annual operating income does not exceed the equivalent of EUR 2 million as calculated according to the average annual exchange rate of the National Bank of Ukraine (NBU).
Small business entities	Small enterprises that do not correspond to the characteristics of microenterprises and performance of which at the date of annual financial statements for the year preceding the accounting year, meet at least two of the following characteristics: the book value of assets – up to EUR 4 million; net operating income (goods, works, services) – up to EUR 8 million; the average number of employees up to 50 persons.	Small business entities are private individuals and legal entities – economic entities of any corporate and ownership structure, having the average number of employees for the accounting period (calendar year) not more than 50 persons and the annual operating income does not exceed the equivalent of EUR 10 million as calculated according to the average annual rate of the National Bank of Ukraine (NBU).

Source: developed by the author based on [18-19]

which does not comply with the Commercial Code. The new classification of small business entities resulted from the adaptation of legislation to the requirements of International Financial Reporting Standards (IFRS), which are the standards approved by the International Accounting Standard Board (IASB), as well as to Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council dated 26.06.2013 (Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council dated June 26, 2013 "On annual financial statements, consolidated financial statements and relative reports of certain types of enterprises," which amends Directive 2006/43/EU of the European Parliament and of the Council and terminates Directives of the Council 78/660/EEC and 83/349/EEC. It should be noted that Article 3 clause 2 of the Directive specifies additional conditions for small enterprises, namely that Member States may set limits beyond the values provided in subclause (a) the balance sheet total: EUR 4,000,000; and (b) net turnover: EUR 8,000,000, of the first paragraph. However, these figures should not exceed EUR 6,000,000 of balance sheet total and EUR 12,000,000 of net turnover.). The amendments came into force on 01.01.2018. The innovation also caused changes in the accounting standards. However, it is already clear that the classification affects the terms for disclosure of financial and consolidated financial statements by various types of enterprises; use of simplified forms of financial statements. When an entity is classified as small or micro enterprises it also leads to simplified accounting, namely to exclude holidays cover (R(S)A 25 – Regulation (standard) of accounting 25 "Financial statements of a small business entity").

It should be noted that according to the Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine" [18], in order to identify a business entity as a small or micro enterprise it is enough it would comply with at least two of three main characteristics (book value of assets, net operating income, average number of employees). In addition, we can specify the number of additional characteristics by which business entities are distinguished, namely: being a public interest entity (the Law of Ukraine No. 2164-VIII provides the term of a public interest entity. These are issuing enterprises with listed stocks or banks, insurers, non-governmental pension funds, other financial institutions (except for other financial institutions and non-governmental pension funds belonging to micro and small enterprises) and enterprises that according to of

the Law belong to large enterprises. Even a micro-enterprise can be an enterprise of public interest); having an accounting department and minimum number of accountants; mandatory reporting under IFRS; availability of condensed financial statements (only the balance sheet and the income statement); complete reporting need; management reports need; obligatory disclosure of annual financial statements together with audit report on own web page (Table 2).

According to the information provided by the European Information and Research Centre, the share of GDP created by small business entities in developed countries varies around 50-90%. It is somewhat lower in the UK due to the specifics in business activity and the scale of small and medium enterprises in the country. The share of GDP created by small business entities in Ukraine is at the level of 7.7% [20] (Table 3).

The foreign experience in support of small business development deserves special focus. It involves initiating and implementation of national and international programs for promotion and support of this type of business entities (Table 4).

In addition to national promotion and support programs for small business development, such international programs as COSME (Competitiveness of Small and Medium Enterprises), HORIZON 2020 (the largest framework program of the European Union for science and innovation financing), and SME Facility also play an important role for its development.

Innovative development of the country motivates to search for new approaches to the fulfillment of innovative potential of the economy. One of the most significant sources of generating innovation is innovation-oriented small business entities. Taking into account the significant contribution of the mentioned entities to the development of the national economy, small business needs to be innovatively activated, which means first of all specifying the priority innovative strategies and stimulating their introduction into the practice of business entities.

Up to date, there are different approaches to the formation, grouping, and selection of innovative strategies. According to L. Faeia and R. Rendell, an innovation strategy is hinged on new "break-through" products or solutions [21, p. 48]. The main advantage of this kind of strategy is that it cannot be used by any competitor. According to this approach, the innovation strategy is very close to the concept of an exploratory strategy, which is defined

Table 2

Comparative analysis of national business entities according to additional characteristics

№	Characteristics	Business entities			
		Micro enterprises	Small enterprises	Medium enterprises	Big enterprises
1.	Public interest entity	If an enterprise is an issuing enterprise with listed stocks or bank, insurer, non-governmental pension fund.		If an enterprise is an issuing enterprise with listed stocks or bank, insurer, non-governmental pension fund or other financial institution.	
2.	Accounting department with a minimum number of accountants	Not obligatory			Accounting department headed by the chief accountant, consisting of not less than two persons. Except for non-governmental pension funds and collective investment schemes.
3.	Mandatory reporting under IFRS	If an enterprise is public interest entity, public joint stock company, an enterprise engaged in mining activity of national importance or enterprise which carries out an economic activity specified by the Cabinet of Ministers of Ukraine (CMU).			Yes
4.	Consolidated financial statements (only the balance sheet and the income statements)	Yes, if not required by IFRS.		No, except for social businesses and representative offices of foreign economic entities, if they are not required by IFRS.	
5.	Complete reporting need	Yes, if required by IFRS.		Yes, except for social businesses and representative offices of foreign economic entities, if they are not required by IFRS.	
6.	Management reports need	No		Yes, but have the right not to provide the nonfinancial information in the management report.	
7.	Obligatory disclosure of annual financial statements together with the audit report on own web page.	Only for public interest entities, public joint stock companies, natural monopoly entities in the national market and enterprises engaged in mining activity of national importance till April 30. Other financial institutions till June 1.		Yes, till June 1.	
					Yes. Till April 30 except for the big enterprises that are not issuing enterprises; till June 1 for the big enterprises that are not issuing enterprises.

Source: developed by the author based on [18-19]

as a competitive strategy focused on drastic innovations. It should be noted that such a similarity restricts artificially the concept of innovation strategy to focus on creating something exceptionally new, excluding any modifications. G. Mintzberg notes that the innovation strategy is formed based on actions carried out in different sections of the innovation organisation [22]. G.T. Pyatnitska suggests to define the innovation strategy as “a long-term perspective for further development, which provides the formation of innovative advantages” and gives a conditional division of innovative strategies into groups, namely: strategies based on manager behaviour in relation to innovation; innovations formation strategies; strategies for enterprise innovation activities; strategies based on a certain innovative orientation of an enterprise [23, p. 321]. Taking into account the foregoing, another group of strategies is appropriate, that is, innovative

development strategies that reflect the long-term development of a business entity based on the use of new technologies, new ways of production management, trade of new or modified goods taking into account the general economic prospects, availability of resources and directions for changing the environment. In other words, innovation development strategies are based on the use of product and process innovations, that in turn are characterized by revolutionary (jump-like) or evolutionary (step-by-step) innovation changes.

The choice of innovation strategy depends, first of all, on the type of business activity of small business entity, its specific features and characteristics, list of problems and difficulties that business entity is facing by starting and carrying out business activity, as well as possible ways of solving mentioned difficulties through the well-chosen and implemented strategy. According to the State

Table 3
Comparative analysis of results and conditions for the development of small business entities (SBE) in the world

№	Indicators	Countries					
		Poland	France	Germany	UK	USA	Japan
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Number of SBE	3.6 mln of micro enterprises (94.7% of all registered entities), 0.17 mln of small companies (4.4%).	3 mln	99.7% of all commercial enterprises.	Small and medium business entities up to 96%. 80% of small enterprises with more than 50 employees. Small and medium business covers employment of 25% of labour force.	Small enterprises cover 35% of net incomes, 30% of all export, 50% of employment in the private sector economy.	6.5 mln of small enterprises which is 90% of the total number. Small enterprises cover about 55% of all sold goods and 40 mln of employees. Small business involves 85% of the labour pool of Japan.
2	GDP share created by SBE, %	54%	50%	50%	20%	More than 50%	90%
3	SBE priority areas	Distributive industries, services, construction industry, industrial production, health care	Service industries	Service industries, woodworking industry, chemical industry	Agricultural industry	Trade, financial sector, manufacturing sector, social services, innovation sector, consulting	Construction industry, consumer goods industry, service industries.
4	Specific features of SBE activity	40% of new enterprises are established by women.	Almost half of all created jobs are covered by SBE.	2/3 of all created jobs are covered by small enterprises. 4/5 of the young population gain qualification and almost 70% of graduates of higher education begin their work at small enterprises.	The UK has tight control over activities of the enterprises, which counteracts any unlawful business actions.	The share of women in small business management is steadily increasing. Over the past year, the number of enterprises managed by women has increased by 29%.	Half of small enterprises are individual enterprises.
5	Factors contributing to development of SBE	- high level of entrepreneurs education; - capital investments by individuals who have returned from abroad.	High level of competition and struggle for markets motivate the SBE to innovate and increase their potential.	- progress in infrastructure development and communication facilities; - raising the general education level of people together with the accumulation of working experience in large companies; - the contribution of small enterprises in solving unemployment issues; - extension of the service sector.	Favourable conditions for private business.	The flexible tax system and measures to maintain fair competition in the marketplace.	The Japanese small business development model is characterized by close interaction between small and large enterprises.

End of the table 3

1	2	3	4	5	6	7	8
6	State policy in entrepreneurship development	<ul style="list-style-type: none"> - simplification of administrative procedures and reduction of the administrative load; - increasing the availability of external sources of financing; - promotion the exports and increasing the innovation of enterprises. 	<ul style="list-style-type: none"> - simplification of the procedure for establishing the new enterprises, as well as infrastructure for operation; - promotion of more rapid financing of the existing small enterprises; - tax advantages by investing in small business development; - training of skilled management personnel for small business entities. 	<ul style="list-style-type: none"> - provision of conditions for the growth and development of the "middle class"; - the increase of self-interest of young people for business activity; - creation of an educational base at higher and secondary educational establishments for teaching and practical training of young people for active business; - increased financial assistance and technical support to start-up companies; - simplifying of bureaucratic issues; stimulating the business innovation potential of SBE through the preferred use of indirect support measures. 	<ul style="list-style-type: none"> - extension of export opportunities; - assistance by transfer of technology; - improvement of domestic product competitiveness comparing to import; - simplified access to long-term loans for reconstruction, purchase of equipment, manufacturing of new goods and services; - sharing of information regarding the programs aimed at increasing the competitiveness of small enterprises; - providing analysis and representation for small enterprises at trade negotiations. 	<p>The mechanisms of state policy related to small business development are formed in accordance with the tasks that the state is focusing on according to the level of economic development.</p>	<p>One of the directions of state policy regarding small business is a constant evaluation of their effectiveness by a diagnosis of small business development level.</p>

Source: developed by the author based on [20]

Statistics Service of Ukraine [1], as of the year 2017, 27% of all small enterprises were engaged in wholesale and retail trade, 15% in agriculture, forestry and fishery, and 12% in industry. These types of economic activity are priority directions for national small business entities and require high attention, as well as to take into account their specific features while specifying the innovative development strategies. During the study of the problem, special attention was paid to specifying the innovative priorities and prospects of small business development in agriculture as the most promising, historically contingent and underestimated sector in terms of the effectiveness of this type of business activity.

In regard to innovation priorities for the agricultural sector, they must comply with the existing list of requirements for the implementation of this type of business activity, namely: dependence on nature and meteorological conditions, operation on large expensive equipment, seasonal demand for workers, need for optimization of logistics and storage facilities, monitoring the state of plants or animals etc. All this determines the special needs of small enterprises involved in agriculture, forestry, and fishery, as well as the need for an individual approach to choosing an innovative development strategy. A properly chosen innovative development strategy will enable business entities to use the existing resources more efficiently, to optimize their work and increase labour productivity, to reduce time for routine work, to minimize risks, to improve product quality and optimize the storage time, to accelerate the process of making managerial decisions, to analyse carefully the current activity, as well as to plan effectively the future activity, to make the key business processes automatic. The basis for building an effective innovation strategy is high-quality innovative solutions that can increase the efficiency and productivity of activities. An example of an innovative solution for small business entities in the field of agriculture, namely in plant production, is the use of modern cartography. 80% of all information related to human activity has geospatial references. Importance of the geospatial factor in agricultural sector increases up to 95%. The use of modern electronic mapping solutions is a key approach in this area and helps to solve many standard problems for farmers. First of all, it is relevant for small enterprises due to insignificant costs for the implementation of this innovative solution. The first direction for applying modern cartography is the use of digital thematic maps with clear

Table 4

Specific features of promotion and support programs for small business entities

№	Country	Characteristics of national promotion and support programs for small business entities	Government bodies responsible for the development and support of small business entities
1	Poland	Programs that are implemented at the expense of EU funds, republican programs, regional programs.	Ministry of Economy, PARP (Polish Agency for Enterprise Development) that are subordinated to the Minister for Economic Affairs. The task of the Agency is to manage the funds from the state budget and the European Union. PARP is initiating the formation of a regional centres network for the promotion of small and medium enterprises, general Polish service system for small and medium enterprises.
2	France	Programs implemented by government and authorized collaborative organizations.	Ministry of Small and Medium Enterprises, Commerce and Crafts
3	Germany	Support programs for existing small and medium enterprises consist of two program blocks: "healthy" companies and bankrupt companies. "Healthy" companies are provided with programs for regulation of development, investment development, as well as the support of liquidity and loans. Bankrupt companies are provided with crisis management and restart programs, rescue and restructuring programs, liquidity support, consulting on financial difficulties and contribution to employment of departing employees.	Authorities at the federal level, federal lands, city and land districts. Important functions of small business support are transferred to public law institutes, including specialised banks and chambers of commerce.
4	UK	Currently, 4 types of programs are being implemented: - consulting programs for new and existing companies; - financial assistance programs; - regional programs for small enterprises support in Scotland, Wales, Northern Ireland; - programs stimulating the export activity of small enterprises.	Department of Trade and Industry. As a part of the Department, the Small Business Service (SBS) was created, a special body with regional offices for support and development of small enterprises. Under the Department, the Strategic Council for small and medium enterprises operates.
5	USA	Financial support for programs and initiatives for the development of small enterprises is provided by different combinations that include budget funds of different levels with private capital and resources of non-governmental organizations.	The Small Business Administration (SBA) having numerous regional offices interacting with the Centres for entrepreneurship development (created together with universities or administrations). The main functions of SBA are: to provide access of small and medium enterprises to financial resources; to provide information, education, and consulting services; to provide access to the government orders; to protect interests of small enterprises.
6	Japan	Local and central authorities stimulate the establishment and development of small enterprises by grants, issued only for science and technology programs, loans, loan guarantees, tax preferences, assistance in staff training, and simplified access to information.	Administration of the Ministry of Commerce and Industry. There is a four branch support system for small business in the country: the central government, local authorities, big business, and independent associations of small enterprises.

Source: developed by the author based on [20]

borders of certain land plots that can be corrected. Areas are easily distinguished visually; there is an opportunity of single-click view of the complete information about each plot depending on the needs of the user. It is easy to know the plot area, type of planting growing there, the average fertility or productivity, the history of previous seeds, the last fertilization and other necessary information according to the needs of the user. As the second direction, it is worth to consider digital models of the landscape. These data are extremely informative as they reflect on the map the additional landscape of the land plot, allowing identifying lowlands, which is subject to flooding and highlands that may suf-

fer from droughts. Thus, thanks to the mentioned resource, one can effectively adjust the irrigation system, as well as to cast seeds of moisture-tolerant or moisture-resistant crops in the appropriate areas. Accompanying electronic documentation, such as passports of plots, protocols, photos can be attached to plots at an online map and displayed by more detailed study of the plot. In addition, due to the use of innovative cartographic solutions, it is possible to visualize the dynamics of soil analysis, to analyse satellite images, to create maps of crop yields, to identify the most productive areas, to track the crops dynamic, to control the state of fields, to make crop forecast etc.

The need for logistics optimization for small enterprises involved in the agricultural sector determines the use of innovative logistics solutions as a basis for an innovative strategy. Business entities-farmers face a significant amount of logistics problems and risks, namely: equipment wear, excessive fuel consumption, the risk of goods damage during shipment, the risk of goods damage during storage, non-optimal product planning, out-of-control transfer of equipment, complex analysis for use efficiency of transport resources. In solving the abovementioned problems can help efficient logistic IT-solutions that enable the creation of optimal routes. The routes are built by special algorithms in real time in order to reach the maximum efficiency of given vehicles for timely and quality collection of goods, as well as shipment of goods to the specified location at the right time. As practice shows, implementation of automated logistics solutions in farmers activity significantly saves fuel consumption, time, even during the first month of work, and the most important that it achieves a higher quality of procurement, reduces the risk of goods deterioration so that reduces significantly the losses. This can be achieved by maximum use efficiency of all available vehicles: 100% load capacity operation of each vehicle and following the exact route within the timeframe specified. Such tasks can be carried out with the help of services analysing the location of collection points, distance to them, load capacity of each vehicle, possible shipment routes, the maximum shipment time, and even quality of the road surface. Integration with GPS monitoring systems also enables controlling of the entire vehicle stock of the business entity in real time and, accordingly, timely intervention in case of significant delays or deviations from the route. Due to innovative solutions in logistics the reduction of a number of employees can be achieved, it also has a positive impact on the amount of the costs for a small business entity. Modern logistics solutions allow also planning of collection and transportation of agricultural products from fields to elevators or storage facilities, taking into account the important stages of technological processes. Weather conditions can also be taken into account due to the fact that some crops are to get in by dry weather; other types of crops are to get in after rain and some crops – after light soil frost since that affects the quality characteristics and further storage conditions. It is worth noticing that an average 6.6% of grain loss occurs due to a violation of optimal crop harvesting timeframes.

Another area for application of innovative logistics solutions is the integration of electronic doc-

ument management systems, inventory management, and efficient procurement planning, which simplifies greatly the exchange of information between related divisions of a small enterprise. These IT solutions can be implemented both as a package with logistics solutions, as well as separately if an entity operates with other accounting or inventory software.

Particular attention should be given to specialized CRM (Customer Relationship Management, an application software for enterprises designed to automatic cooperation strategies with the customer, namely: to increase sales level, to optimize marketing, and to improve services provided to the customers by keeping information about them) and HRM (Human Resources Management, a program for human resources management, aimed at providing the enterprise with qualified staff able to perform the assigned functions and optimal deployment of staff) systems that allow to thoroughly analyse the current activities, as well as to plan the future activity, to simplify the process of managing the cooperation with the staff, customers, partners, to provide an opportunity for online instruction of employees, as well as responding to their requests. An employee, in turn, can create field reports with the attached photo or video materials. In addition, you can track the activity and efficiency of each employee. Based on the reports, the effective loyalty programs that motivate the employees can also be implemented. An example is a business entity that collects agricultural products from the population, keeps a clear account of the products shipped to each partner and provides bonuses (cash, products, discount etc.) when reaching a certain amount, which the system automatically informs the administration and the person, who got a bonus. Flexible and convenient automated personnel management system based on key performance characteristics is another effective innovative solution for small enterprises and is considered relevant for most types of business activity.

The mentioned above stipulates the need for an individual approach to the substantiation of the innovative strategy for the development of a small business entity, with due consideration of the specific features of its type of business activity, and shows that applying a single general innovation strategy is impossible for the entire group of business entities. Individualization of the strategy only, which is based on innovative solutions, will make the increase in efficiency of business activity possible.

Findings. Small business was and remains the driving force for the economies of most countries of the world. Identifying the trends and dichotomy of the national small business will contribute to its harmonious development and create the background for further economic growth. A detailed analysis of the dichotomous division of business entities allowed detecting the inconsistencies in current legislation in regard to the identification of small businesses, namely: simultaneous application of various characteristics that are interpreted as the main ones. The existing legislative conflict leads to distortions by definition of small business entities due to the fact that it is impossible to specify the rule of any of the aforementioned legislative acts. The elimination of double interpretation in the shortest possible time is an objective necessity for harmonizing the development of small enterprises. In addition, in order to improve the dichotomous distribution and to clear identification of small enterprises, it is considered appropriate to use foreign experience in applying additional characteristics, as well as systematization and generalization of national practices in this direction.

Innovative priority for development of national small business entities is the innovative activation of the entities, which means substantiation of innovative strategies and stimulation of their introduction into the practical activity of business entities. The study found out that the choice of innovation strategy by small business entity depends on the type of its business activity. As the background for building an effective innovation strategy, high-quality innovative solutions are required, which can increase the efficiency and productivity of the activity. The results of the author's research on innovation priorities for small business are provided by agricultural sector case.

The results of the study require further research of the problem, amendments, improvements, and practical applying by national small business entities.

Бібліографічний список:

- Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- Варналій З.С., Білик Р.Р. Конкурентоспроможність малого і середнього підприємництва в Україні на регіональному рівні // Малий і середній бізнес. – 2015. – № 1-2 (60-61). – С. 97-106 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aup.org.ua/%D0%BC%D1%81%D0%B1-2015-%E2%84%96-1-2>.
- Падерін І.Д. Стратегічне управління підприємствами малого та середнього бізнесу промислового регіону: монографія / за наук. ред. д.е.н., проф., ак. АЕНУ І.Д. Падеріна. – Дніпро: ТОВ Акцент ПП, 2016. – 184 с.
- П'ятницька Г.Т. Методичні та практичні підходи до оцінювання інноваційного потенціалу малих підприємств ресторанного господарства / П'ятницька Г.Т., Григоренко О.М., Найдюк В.С. // Агросвіт. – 2018. – №4. – С. 53-63.
- Брітченко І.Г., Смерічевський С.Ф., Ахунзянов О.В., Банасько Т.М. Закономірності і перспективи розвитку малого підприємництва в структурі національної інноваційної системи України: монографія / Смерічевський С.Ф., Ахунзянов О.В., Банасько Т.М., Брітченко І.Г. та ін. // Херсон: Видавничий дім «Гельветика». – 2017. – 224 с.
- Гоголь Т.А. Обліково-аналітичне забезпечення управління підприємств малого бізнесу: монографія. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2014. – 384 с.
- Ковальов А.І. Економічний розвиток регіону на основі активізації підприємницької діяльності: монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. А.І. Ковальова – Одеса: Атлант, 2014. – 178 с.
- Слатвінська М.О. Альтернативні системи оподаткування малого бізнесу: стан, проблеми, перспективи: монографія / М.О.Слатвінська – Одеса: ОНЕУ, 2012. – 252 с.
- Сарана Л.А. Ефективність регіональних програм підтримки малого та середнього бізнесу / Л.А. Сарана // Konzeptuelle grundsätze des wirtschafts wachstums bei der globalisierung: kollektive : [Monographie]; herausgegeben vom Doktor der Wirtschaftswissenschaften, Professor W. Jatsenko. – Verlag SWG imex GmbH Nürnberg, Deutschland, 2016. – 487 p.
- Вахович І.М., Шейко Ю.О. Регіональний вимір стимулювання розвитку малого підприємництва: монографія / І.М.Вахович, Ю.О.Шейко – м. Луцьк: видавництво «Вежа Друк». – 2016. – 272 с.
- Апостолюк О.Ю. Напрями вдосконалення оподаткування малого підприємництва в Україні / О.Ю. Апостолюк // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 7. – С. 93-97. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_7_17.
- Дикань О.В. Розвиток малого бізнесу в Україні: проблеми та шляхи забезпечення. Вісник економіки, транспорту і промисловості, № 57, м. Київ. – 2017. – С. 58-66. – Режим доступу: <http://btie.kart.edu.ua/issue/view/6070>.
- Peck F., Jackson K., Mulvey G. Regulation and growth-oriented small businesses in North-West England / Peck F., Jackson K., Mulvey G. // Journal of Small Business and Enterprise Development. – 2018. – V. 25 Issue 2. – pp. 294-312. Retrieved from: <https://www.emeraldinsight.com/doi/full/10.1108/JSBED-07-2017-0232>.

14. Jędrych E., Paliszkievicz J., Malewska K., Szymańska K. Small and medium-sized enterprises in the European Union: development challenges in 2014-2020 perspective: monograph / Jędrych E., Paliszkievicz J., Malewska K., Szymańska K. // Lodz University of Technology. – 2014. – 161 p.
15. Grammich C., Edison T., Moore N., Keating E. Small Business and Defense Acquisition: A Review of Policies and Current Practices: monograph / Clifford A. Grammich, Thomas Edison, Nancy Y. Moore, Edward G. Keating // Santa Monica, CA: RAND National Defense Research Institute. – 2011. – 77 p. – Retrieved from: <https://www.rand.org/pubs/monographs/MG443.html>.
16. Sharma B.M. Monograph on Micro, Small and Medium Enterprises (MSMEs) / Sharma B.M. // Kolkata: The Institute of Cost & Works Accountants of India. – 2006. – 21 p. Retrieved from: http://icmai.in/upload/Institute/Updates_Archives/msme_book.pdf.
17. Carter S., Kuhl A., Marlow Su. and Mwaura Sa. (2017), "Households as a Site of Entrepreneurial Activity" / Sara Carter, Aniela Kuhl, Susan Marlow and Samuel Mwaura // Foundations and Trends in Entrepreneurship: Vol. 13: No. 2, pp. 81-190. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.1561/03000000062>.
18. Господарський кодекс України: чинний документ № 436-15 в поточній редакції від 17.06.2018 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
19. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 05.10.2017 р. №2164-VIII [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2164-19>.
20. Інформаційна довідка Європейського інформаційно-дослідницького центру [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://radaprogram.org/sites/default/files/infocenter/piblications/pidtrymka_msp.pdf.
21. Фаэй Л., Рэнделл Р. Управление стратегией на уровне рынка // Фаэй Л., Рэнделл Р. Курс МВА по стратегическому менеджменту / пер. с англ. – М.: Альпина Паблицер, 2002. – 588 с.
22. Mintzberg H., Lampel J., Quinn J.B., Ghoshal S. (2003). Strategy Process: Concepts, Contexts, Cases, 5th Edition / Mintzberg H., Lampel J., Quinn J.B., Ghoshal S. // England: Pearson Educational Limited. – 497 p.
23. П'ятницька Г.Т. Управління підприємством в епоху глобалізму: монографія. – К.: «Логос», 2006. – 568 с.
2. Varnaliy, Z.S. & Bilik, R.R. (2015). Konkurentospromozhnist maloho i serednyoho pidpryemnytstva v Ukrainy na rehionalnomy rivny [Competitiveness of small and medium enterprises in Ukraine at the regional level] // Maliy i seredniy biznes – Small and medium business / (Vols. 1-2 (60-61), (pp. 97-106). Retrieved from: <http://aup.org.ua/%D0%BC%D1%81%D0%B1-2015-%E2%84%96-1-2>. [in Ukrainian].
3. Paderin, I.D. (2016). Stratehichne upravlinnia pidpryemstvamy maloho ta serednyoho biznesu promyslovoho rehionu [Strategic management of small and medium enterprises of the industrial region]. I.D. Paderin (Ed.). Dnipro: TOV Akcent PP [in Ukrainian].
4. Piatnytska, G.T., Hrihorenko, O.M. & Naydyuk, V.S. (2018). Metodychni ta praktychni pidhody do otsynyuvannya innovatsiynoho potentsialu malyh pidpryemstv restorannoho hospodarstva [Methodical and practical approaches to the assessment of the innovative potential of small enterprises in the restaurant industry]. Ahrosvit – Agrosvit, no. 4, pp. 53-63. [in Ukrainian].
5. Britchenko, I.H., Smerichevskii, S.F., Akhunzianov, O.V., & Banasko, T.M. (2017). Zakonomirnosti i perspektivy rozvytku maloho pidpryemnytstva v strukturi nacionalnoi innovaciinoi systemy Ukrainy [Regularities and prospects of small business development in the structure of the national innovation system of Ukraine]. Kherson: Vydavnychii dim "Helvetika" [in Ukrainian].
6. Hohol, T.A. (2014). Oblikovo-analitychne zabezpechennia upravlinnia pidpryemstv maloho biznesu [Accounting and analytical support for the management of small businesses]. Chernihiv: Vydavets Lozovii V.M. [in Ukrainian].
7. Kovaliov, A.I. (2014). Ekonomichnii rozvytok rehionu na osnovi aktyvizatsii pidpryemnytsskoi dialnosti [Economic development of the region on the basis of activation of entrepreneurial activity]. A.I. Kovaliov (Ed.). Odesa: Atlant [in Ukrainian].
8. Slatvinska, M.O. (2012). Alternatyvni systemy opodatkuвання maloho biznesu: stan, problemy, perspektyvy [Alternative small business taxation systems: status, problems, prospects]. Odesa: ONEU [in Ukrainian].
9. Sarana, L.A. (2016). Efektivnist rehionalnykh prohram pidtrymky maloho ta serednyoho biznesu [The effectiveness of regional programs supporting small and medium businesses]. Nuremberg: Verlag SWG imex GmbH [in German].
10. Vakhovich, I.M., & Sheiko, Yu.O. (2016). Rehionalnii vymir stymulyuvannya rozvytku maloho pidpryemnytstva [Regional dimension of stimulating small business development]. Lutsk: vydavnytstvo "Vezha Druk" [in Ukrainian].

References

1. Sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [The site of the State Statistics Service of Ukraine]. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].

11. Apostolyuk, O.Yu. (2016). Napriamy vdoskonalennia opodatkuvannia maloho pidpryemnytstva v Ukraini [Directions of improvement of taxation of small business in Ukraine]. *Investucii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, no. 7, pp. 93-97. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_7_17. [in Ukrainian].
12. Dykan, O.V. Rozvytok maloho biznesu v Ukraini: problemy ta shliahy zabezpechennia [Small business development in Ukraine: problems and ways of providing]. *Visnyk ekonomiky, transportu i promyslovosti – Bulletin of Economics, Transport and Industry*, no. 57, pp. 58-66. Retrieved from: <http://btie.kart.edu.ua/issue/view/6070>. [in Ukrainian].
13. Peck, F., Jackson, K., Mulvey, G. (2018). Regulation and growth-oriented small businesses in North-West England / Peck F., Jackson K., Mulvey G. // *Journal of Small Business and Enterprise Development*, V. 25, Issue 2, pp. 294-312. Retrieved from: <https://www.emeraldinsight.com/doi/full/10.1108/JSBED-07-2017-0232>. [in English].
14. Jędrych, E., Paliszkiewicz, J., Malewska, K., Szymańska, K. (2014). Small and medium-sized enterprises in the European Union: development challenges in 2014-2020 perspective: monograph / Jędrych E., Paliszkiewicz J., Malewska K., Szymańska K. // Lodz University of Technology. [in English].
15. Grammich, Clifford A., Thomas R. Edison, Jr., Nancy Young Moore, and Edward G. Keating. (2011). *Small Business and Defense Acquisitions: A Review of Policies and Current Practices*. Santa Monica, CA: RAND Corporation. Retrieved from: <https://www.rand.org/pubs/monographs/MG443.html> [in English].
16. Sharma, B.M., (2006). *Monograph on Micro, Small and Medium Enterprises (MSMEs)*. Kolkata: The Institute of Cost & Works Accountants of India. Retrieved from: http://icmai.in/upload/Institute/Updates_Archives/msme_book.pdf. [in English].
17. Carter, S., Kuhl, A., Marlow, Su. and Mwaura, Sa. (2017). "Households as a Site of Entrepreneurial Activity" *Foundations and Trends in Entrepreneurship*: Vol. 13: No. 2, pp. 81-190. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.1561/03000000062>. [in English].
18. *Hospodarskyi kodeks Ukrainy [Commercial Code Ukraine]*. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. [in Ukrainian].
19. *Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do zakonu Ukrainy "Pro bukhalterskii oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini" vid 05.10.2017 № 2164-VIII [Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine" On Accounting and Financial Reporting in Ukraine" from 05.10.2017, № 2164-VIII]*. (n.d.) zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2164-19>.
20. *Informasiina dovidka Evropeiskoho informacino-doslidnitskoho tsentru [Information note of the European Information and Research Center]*. radaprogram.org. Retrieved from: http://radaprogram.org/sites/default/files/infocenter/piblications/pidtrymka_msp.pdf.
21. Fahey, L. & Randall, R. (2002). *Upravlenie strategiej na urovne rynku [Management of the strategy at the market level]*. M.: Alpina Pablisher [in Russian].
22. Mintzberg, H., Lampel, J., Quinn, J.B., Ghoshal, S. (2003). *Strategy Process: Concepts, Contexts, Cases*, 5th Edition. England: Pearson Educational Limited [in English].
23. Piatnytska, G.T. (2006). *Upravlinnya pidpryemstvom v epohu hlobalizmu [Enterprise management in the era of globalization]*. Kyiv: "Logos" [in Ukrainian].

Фурман О.М.

Інститут післядипломної освіти
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Furman Oleksiy

Institute of Continuing Education,
Kyiv Taras Shevchenko University

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ

STATE REGULATION OF THE ACTIVITIES OF BANKS

У статті досліджено особливості регулювання діяльності банків в Україні. З'ясовано, що стабільність банківської системи – це її здатність протистояти зовнішнім і внутрішнім впливам, зберігати стійку рівновагу й надійність, а для підтримання стабільної банківської системи функціонує банківське регулювання. Відзначено, що головною метою банківського регулювання і нагляду є безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів. Виявлено, що державне регулювання діяльності банків в Україні здійснюється у двох формах – адміністративній та індикативній, які у своїй сукупності спрямовані на створення єдиних державних стандартів банківської діяльності в Україні. Запропоновано для регулювання банківської системи використовувати захисні (протекційні) та попереджувальні (превентивні) заходи.

Ключові слова: банк, банківська система, рівновага, надійність, банківське регулювання, банківський нагляд.

В статье исследованы сущность и особенности регулирования деятельности банков в Украине. Выяснено, что стабильность банковской системы – это ее способность противостоять внешним и внутренним влияниям, сохранять устойчивое равновесие и надежность, а для поддержания стабильной банковской системы функционирует банковское регулирование. Отмечено, что главными целями банковского регулирования и надзора являются безопасность и финансовая стабильность банковской системы, защита интересов вкладчиков и кредиторов. Выведено, что государственное регулирование деятельности банков в Украине осуществляется в двух формах – административной и индикативной, которые в своей совокупности направлены на создание единых государственных стандартов банковской деятельности в Украине. Предложено для регулирования банковской системы использовать защитные (протекционные) и предупредительные (превентивные) меры.

Ключевые слова: банк, банковская система, равновесие, надежность, банковское регулирование, банковский надзор.

The urgency of the research is determined by the fact that maintaining stability and stable operation of the banking system in the conditions of globalization and the occurrence of systemic crises requires the improvement of forms and instruments of banking regulation and supervision, which can increase the responsibility of banks for the adequacy of the assessment of the risks they take. For the effective functioning of the national economy is important a complex of measures, among which the prominent place belongs to the mechanisms of state regulation of the banking supervision system. Therefore, today in Ukraine is important the question of stability of the banking sector, returning to him the confidence of both external and domestic investors and lenders, preventing crises in the banking system. This article is about the specifics of regulation of banks' activities in Ukraine. It is designated that the banking system of Ukraine is based on a two-tier principle: the first level of the banking system of Ukraine is represented by the National Bank of Ukraine (NBU); The second level of the banking system of Ukraine is made up of commercial banks, different in terms of legal form, specialization, sphere of activity and property. It was clarified that the stability of the banking

system is its ability to withstand external and internal influences, maintain a stable balance and reliability, and maintain banking system functioning in order to maintain a stable banking system. It is noted that the main objective of banking regulation and supervision is the security and financial stability of the banking system, protection of the interests of depositors and creditors. It is revealed that the state regulation of the activity of banks in Ukraine is carried out in two forms – administrative and indicative, which in their aggregate are aimed at the creation of uniform state standards of banking in Ukraine. It is proposed to use protective (protective) and preventive (preventive) measures to regulate the banking system.

Keywords: bank, banking system, equilibrium, reliability, banking regulation, banking supervision.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальність вибраної теми полягає в тому, що банківська система, яка є частиною економічної системи, займає стратегічне положення в економіці. Збереження стійкості й стабільна робота банківської системи в умовах глобалізації та виникнення системних криз вимагають удосконалення форм та інструментів банківського регулювання та нагляду, які зможуть підвищити відповідальність банків за адекватність оцінки прийнятих на себе ризиків.

Виведення національної економіки з кризового стану, в якому вона опинилася у останні роки, можливе лише у разі вжиття комплексу заходів, серед яких чільне місце належатиме механізмам державного регулювання системи банківського нагляду. Для досягнення цієї мети перед державою постає питання стабільності банківського сектору, повернення до нього довіри, запобігання криз у банківській системі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблемам державного регулювання діяльності банків присвячено чимало праць економістів і фахівців банківської справи. Серед зарубіжних авторів можна виділити роботи Р. Бернда, О. Муричева, М. Олсена, П. Роуза, Е. Хелферта. Ці ж проблеми розглядали й вітчизняні науковці, такі як: О.С. Власюк, Р.В. Войтович, Г.В. Дмитренко, І.О. Дробот, О.Ю. Лебединська, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова, В.В. Тертичка, В.В. Юрчишин та ін. Водночас, незважаючи на значну кількість публікацій, різні аспекти проблеми державного регулювання банків в Україні все ще потребують додаткових досліджень.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є аналіз системи банківського регулювання в Україні та визначення напрямів її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих на-

укових результатів. Одне з вирішальних місць в економіці будь-якої країни належить банківській системі. Економічна література досить традиційно трактує поняття «банківська система». У більшості підручників і монографій віддається перевага вивченню сутності фінансового посередництва, ролі банків в економіці, їх функціям, завданням, структури банківської системи. О.І. Лаврушин уважає, що банківська система являє собою сукупність банків, банківської інфраструктури, банківського законодавства й банківського ринку, які перебувають у тісній взаємодії один з одним і зовнішнім середовищем [8, с. 7]. Г.А. Тосунян пропонує доповнити вищенаведене визначення, включаючи в перелік елементів також союзи й асоціації кредитних організацій, обґрунтовуючи це тим, що останні являють собою важливий елемент самоврядування [10, с. 72]. У міжнародній практиці найпоширенішою є думка про те, що банківська система – це сукупність банківських і небанківських фінансових установ, які виконують окремі банківські операції [4, с. 121].

Із точки зору Р.І. Хасбулатова, основними цілями функціонування банківської системи є:

- зміцнення стійкості елементів системи, що дає змогу виключити можливість виникнення системних банківських криз;
- виконання в повному обсязі функцій банківською системою;
- підтримка довіри з боку інвесторів, кредиторів і вкладників банків, передусім населення [11, с. 239].

Банківська система України побудована за дворівневим принципом.

Перший рівень банківської системи України представлений Національним банком України (НБУ), який здійснює регулювання діяльності спеціалізованих банків через економічні нормативи та нормативно-правове забезпечення здійснюваних цими банками операцій. Основною функцією НБУ є забезпечення стабільності грошової одиниці України, а також сприяння дотриманню ста-

більшості банківської системи і в межах своїх повноважень – ціновій стабільності. НБУ виступає емісійним центром держави, банком банків, банком уряду, органом банківського регулювання і нагляду, монетарного та валютного регулювання економіки, впливає за допомогою визначених законодавством функцій та операцій на всі сфери економічного життя країни. Як головний банк держави НБУ виступає координатором діяльності кредитних інститутів і виконує функції управління грошово-кредитними і фінансовими процесами в економіці країни, зберігає кошти державного бюджету України та позабюджетних фондів. Йому належить монопольне право випуску грошей в обіг, а також випуску національних грошових знаків за рішенням Верховної Ради України. НБУ створює державну скарбницю України та організовує її діяльність, зберігає резервні фонди грошових знаків, дорогоцінні метали та золотовалютні запаси. Також НБУ репрезентує інтереси держави із центральними банками інших країн, у міжнародних банках та інших фінансово-кредитних організаціях [6, с. 121].

Другий рівень банківської системи України становлять комерційні банки, різні за організаційно-правовою формою, спеціалізацією, сферою діяльності та власності.

Стабільність банківської системи багато в чому впливає на успіх державної політики України у цілому. Стабільність банківської системи можна визначити як здатність протистояти зовнішнім і внутрішнім впливам, зберігати стійку рівновагу й надійність протягом часу. Тобто стабільність має дві важливі характеристики: стійку рівновагу й надійність [7, с. 121].

Під рівновагою зазвичай розуміється збалансований стан, у якому відсутня тенденція до зміни. Рівновага може піддаватися аналізу в порівняльній статистиці, тобто коли порівнюються два й більше рівноважних стани. У тому разі коли відзначаються розходження в рівноважних станах, що є наслідком впливу екзогенних змінних, і відбувається порушення збалансованого стану, рівновагу не можна вважати стійкою. Порушення рівноваги систем, що динамічно розвиваються, називається кризою. Стійка рівновага припускає, що система перебуває у збалансованому стані, який не порушується під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Таким чином, стійка рівновага – це один зі складників стабільності [5, с. 126].

Надійність банківської системи – це інтегрована характеристика надійності її елементів – комерційних банків. Надійність банку є більш вузьким поняттям відносно стійкості, оскільки воно обмежене певним відрізком часу й пов'язане більшою мірою з ефективністю ризик-менеджменту в банку. Надійність банку в силу специфіки бізнесу визначається здатністю менеджменту ефективно управляти всім спектром ризиків, які банк прийняв на себе [5, с. 126].

На стабільність банківської системи впливає низка чинників, які доцільно розділити на чинники макро- і мікрорівня. До чинників макрорівня слід віднести макроекономічну стабільність і ринкову інфраструктуру. До чинників мікрорівня – ефективне законодавство в країні, розвиток фінансового ринку із властивою йому організаційною інфраструктурою; участь у регулюванні Центрального банку; забезпечення ліквідності комерційних банків; систему гарантування вкладів. У зв'язку із цим банківське регулювання функціонує для створення стабільної банківської системи.

Відповідно до ст. Закону «Про Національний банк України», банківське регулювання – одна з функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства [1].

Головною метою банківського регулювання є безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів. Завданнями банківського регулювання є:

- забезпечення дотримання державних, суспільних та приватних інтересів у процесі підприємницької діяльності кредитних організацій;
- забезпечення безперервного грошового обігу, ефективності платежів та міжбанківських розрахунків між суб'єктами економічного обороту, безперебійного функціонування платіжно-розрахункової системи у межах банківської системи [2, с. 77].

Банківське регулювання в Україні здійснюється Національним банком, адже саме цей державний орган наділений спеціальною компетенцією у сфері управління банківською системою [3, с. 156]. НБУ створює систему норм, що регулюють діяльність банків та визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського

нагляду і відповідальність за порушення банківського законодавства.

Згідно зі ст. 66 Закону України «Про банки і банківську діяльність», державне регулювання діяльності банків в Україні здійснюється в таких формах (рис. 1).

У сукупності форми банківського регулювання спрямовані на створення єдиних державних стандартів банківської діяльності в Україні, що дає змогу забезпечувати рівні умови під час здійснення діяльності банків та інших фінансово-кредитних установ і стабільність банківської системи України.

Зміст поняття «банківське регулювання» включає у себе більш вузьке за змістом поняття «банківський нагляд». Під банківським наглядом розуміється система «контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів із метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку» [1].

Метою банківського нагляду є стабільність банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках. Це система, якою користуються уряд із

метою гарантування стабільності фінансового сектору національної економіки, його безпеки і здоров'я [9, с. 224].

Основні завдання банківського нагляду наведено на рис. 2.

Таким чином, основне завдання банківського нагляду НБУ полягає у створенні ефективної системи захисту інтересів кредиторів і вкладників банку, оперативного реагування на події, які дестабілізують діяльність банку.

Система нагляду НБУ за діяльністю комерційних банків включає як дистанційний нагляд, так і проведення інспекційних перевірок на місцях, оскільки дані фінансової звітності, що надсилаються до органів нагляду, не завжди адекватно відображають реальне фінансове становище банку. Безпосередньо процес нагляду за діяльністю комерційних банків здійснюють регіональні управління НБУ, відділи банківського нагляду яких на підставі отриманої інформації та звітності здійснюють контроль як над фінансовим становищем комерційних банків, так і над дотриманням ними встановлених економічних нормативів, банківського законодавства та нормативних актів НБУ.

Для усунення порушень у діяльності комерційних банків та виправлення їхнього фінансового становища банківський нагляд усіх рівнів має повноваження застосовувати до банків різні заходи впливу – від проведення

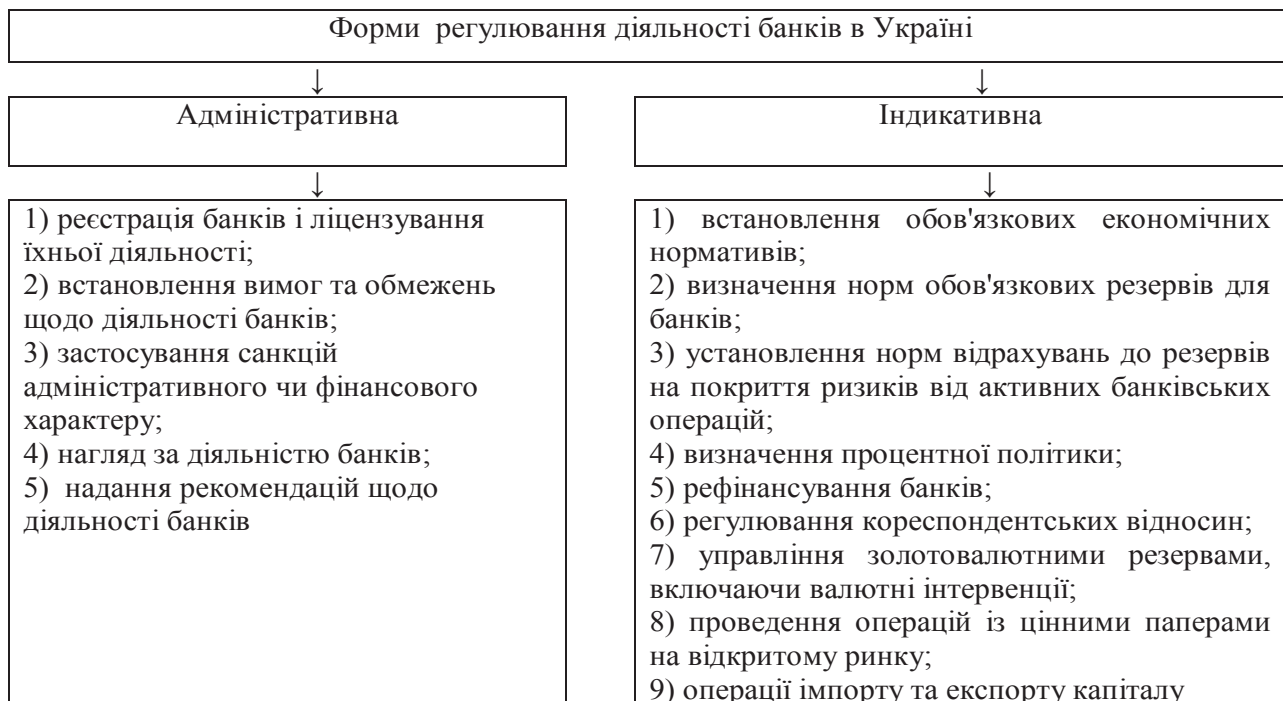


Рис. 1. Форми регулювання діяльності банків в Україні

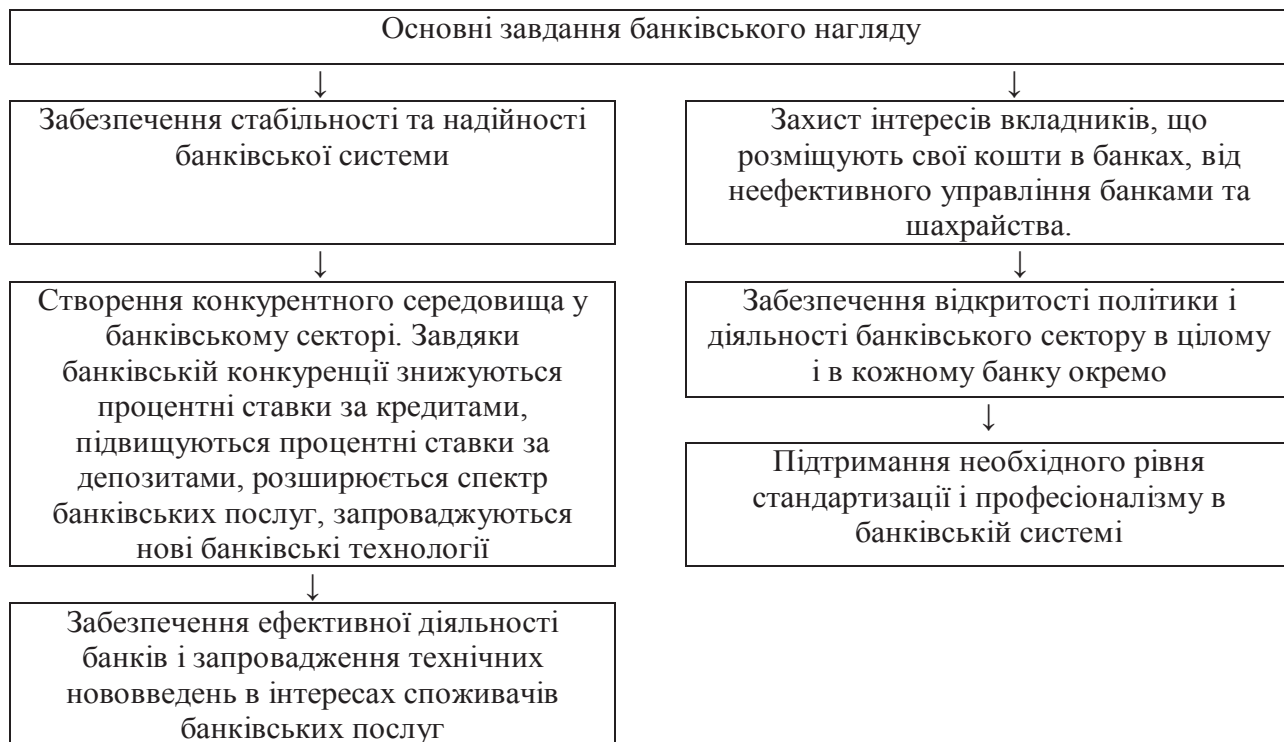


Рис. 2. Основні завдання банківського нагляду

Джерело: [9, с. 225]

з керівництвом банків спільних нарад з обговорення проблемних питань та надсилання банку попередження до припинення діяльності банку та вилучення його з Республіканської книги реєстрації банків [3, с. 187].

Тобто банківський нагляд є моніторингом процесів, що мають місце в банківській сфері на різних стадіях функціонування банків: створення нових банків та їхніх установ, діяльності банків, їх реорганізації та ліквідації. Це своєчасне реагування на порушення та негативні тенденції у діяльності комерційних банків із метою їх нормалізації, укріплення фінансового стану, підтримки стабільності та надійності як кожного банку зокрема, так і банківської системи у цілому.

Ми вважаємо, що здійснення державного регулювання банківської діяльності є необхідною умовою, яка визначається основною функцією банків в економічній системі країни. Банківський нагляд повинен забезпечувати належний контроль над діяльністю банків, щоб не спостерігалось порушення законодавчих та нормативних актів Національного банку України. У зв'язку із цим ми пропонуємо виділити такі види державного регулювання діяльності банків в Україні (рис. 3).

На нашу думку, превентивні заходи мають реалізуватися через затвердження обов'язкових

для виконання норм, які ми поділяємо на функціональні та інституційні. Дані норми регулюють ризику за операціями банківських установ.

Інституційні норми виражаються у відносних величинах, що регулюють переважно організаційні питання, операційну діяльність, визначення цілей кредитування, порядок проведення ревізій тощо. Функціональні норми на відміну від інституційних мають визначене цифрове значення і можуть мати загальний чи селективний характер [6, с. 95].

Так, загальні норми впливають на кредитний ринок узагалі, а за допомогою селективних норм визначаються коефіцієнти ризику за окремими операціями банку.

Вживання протекційних заходів, на нашу думку, має передбачати захист від загрозової для банку ситуації, що вже склалася, котра може спричинити неплатоспроможність, банкрутство, збитки. Протекційні заходи, зокрема, повинні включати:

- створення та функціонування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб;
- рефінансування банківських установ центральним банком;
- формування банками резерву для відшкодування можливих утрат за позичками та іншими активами;
- цільову допомогу інших фінансових органів.

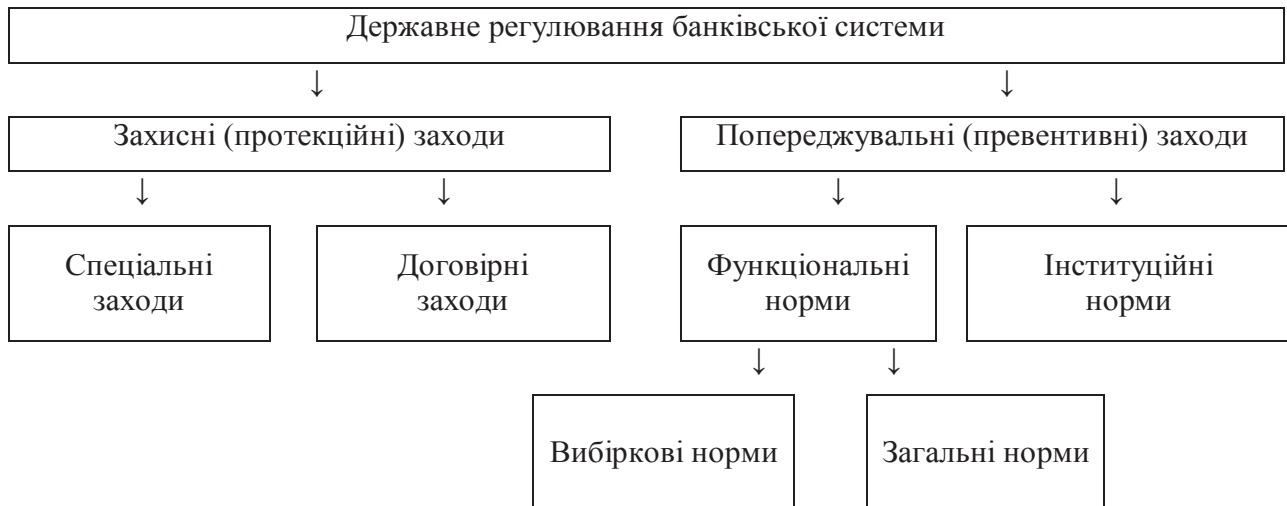


Рис. 3. Види державного регулювання банківської діяльності

Джерело: власна розробка

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проведене дослідження привело нас до висновку про те, що під стабільністю банківської системи варто розуміти її здатність протистояти зовнішнім і внутрішнім впливам, зберігати стійку рівновагу й надійність. Стабільність банківської системи підтримується банківським регулюванням, яке полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства. Нами запропоновано для регулювання банківської системи використовувати захисні (протекційні) та попереджувальні (превентивні) заходи.

Бібліографічний список:

1. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 № 679-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.
2. Дзюблук О.В., Адамик Б.П., Балянт Г.Р. Банківська система України: становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів : монографія ; за ред. О.В. Дзюблук. Тернопіль : Астон, 2012. 358 с.
3. Банківська система України на шляху євроінтеграції : монографія / за ред. С.А. Буковинського. Київ : УБС НБУ, 2015. 496 с.
4. Гайдес М.А. Общая теория систем (системы и системный анализ) Винница : Глобус-пресс, 2005. 201 с.
5. Иванов В.В. Анализ надежности банка. Москва, 2014. 286 с.
6. Інституційне регулювання банківської діяльності в Україні : монографія / за заг. ред. С.К. Реверчука. Львів : Магнолія-2006, 2012. 248 с.

7. Коваленко В.В. Стратегічне управління фінансовою стійкістю банківської системи: методологія і практика : монографія. Суми : УАБС НБУ, 2010. 228 с.
8. Лаврушин О.И. Банковская система России. *Аналитический банковский журнал*. 2014. № 11. С. 5-9.
9. Сенищ П.М. Банківська діяльність в реалізації державної політики економічного зростання України : дис... доктора екон. наук : 08.00.08. Київ, 2017. 503 с.
10. Тосунян Г.А. Государственное управление в области финансов и кредита в России. Москва, 2013. 312 с.
11. Хасбулатов Р.И. Международные финансы : учебник для магистров. Москва : Юрайт, 2014. 567 с.

References:

1. Law of Ukraine "On the National Bank of Ukraine" dated May 20, 1999 No. 679-XIV [Electronic resource]. – Mode of access: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.
2. Banking system of Ukraine: formation and development in the conditions of globalization of economic processes: monograph / O.V. Dzyublyuk, B.P. Adamik, G.R. Balant; ed. O.V. Dzyublyuk. – Terнопil: Aston, 2012. – 358 p.
3. The banking system of Ukraine on the path of European integration: monograph / Avt. count; ed. S.A. Bukovinsky / National Bank of Ukraine. Center for Scientific Research. – K.: UBS NBU, 2015. – 496 pp.
4. Gaides M.A. General theory of systems (systems and system analysis) / M.A. Haydes – Vinnitsa : Globus Press, 2005. – 201 p.
5. Ivanov V.V. Bank Reliability Analysis / V.V. Ivanov – M., 2014. – 286 p.

6. Institutional regulation of banking activity in Ukraine: monograph / For co. edit S.K. Reverchuk. – Lviv: Magnolia-2006, 2012. – 248 p.
7. Kovalenko V.V. Strategic management of financial stability of the banking system: methodology and practice: monograph / V.V. Kovalenko – Sumy: NBU NBU, 2010. – 228 p.
8. Lavrushin O.I. Banking system of Russia / O.I. Lavrushin // Analytical Banking Magazine – 2014 – № 11 – P. 5-9.
9. Senich P.N. Banking activity in realization of the state policy of economic growth of Ukraine: dissertation ... Doctor of Economics. Sciences; 08.00.08 / P.S. Arsenic – Kyiv, 2017. – 503 p.
10. Tosunyan G.A. Public administration in the field of finance and credit in Russia / G.A. Tosunyan – M., 2013 – 312 p.
11. Khasbulatov R.I. International Finance: A Masters Textbook / R.I. Hasbulatov – M.: Publishing House Yurait, 2014. – 567 p.

УДК 33.338.486

Шелеметьєва Т.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного туризму
Запорізького національного технічного університету

Shelemetieva Tetiana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer of the Department of International Tourism,
Zaporizhzhiv National Technical University

ВПЛИВ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ЕКОНОМІЦІ НА РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН

INFLUENCE OF TRANSFORMATION PROCESSES IN THE ECONOMY FOR THE DEVELOPMENT OF TOURISM IN UKRAINE: THE MODERN STATE

У статті розглянуто чинники впливу на формування сучасного й перспективного стану туристичної галузі України. Значну увагу приділено визначенню сутності дефініції «трансформація». Відзначено, що більшість учених дотримується процесного підходу та розглядає її як певний процес реалізації змін. Досліджено трансформаційні процеси в національній економіці загалом і туристичної галузі зокрема. Запропоновано класифікацію чинників впливу на розвиток туризму в Україні. Вивчення наведених чинників дає можливість більш ретельно прогнозувати тенденції розвитку туризму в країні. Зазначено, що трансформаційні процеси в економіці України можна віднести до динамічних, зовнішніх та позитивних чинників впливу на розвиток туристичної галузі. Досліджено, як у сучасних умовах проявляються глобалізаційні та інтеграційні процеси в туризмі, зокрема позитивний та негативний вплив.

Ключові слова: трансформація, розвиток економіки, розвиток туризму, вплив чинників, глобалізація, інтеграція.

В статье рассмотрены факторы влияния на формирование современного и перспективного состояния туристической отрасли Украины. Значительное внимание уделено определению сущности дефиниции «трансформация». Отмечено, что большинство ученых придерживается процессного подхода и рассматривает ее как некий процесс реализации изменений. Исследованы трансформационные процессы в национальной экономике в целом и туристической отрасли в частности. Предложена классификация факторов

влияния на развитие туризма в Украине. Изучение приведенных факторов дает возможность более тщательно прогнозировать тенденции развития туризма в стране. Отмечено, что трансформационные процессы в экономике Украины можно отнести к динамическим, внешним и положительным факторам влияния на развитие туристической отрасли. Исследовано, как в современных условиях проявляются глобализационные и интеграционные процессы в туризме, в частности позитивное и негативное влияние.

Ключевые слова: трансформация, развитие экономики, развитие туризма, влияние факторов, глобализация, интеграция.

The national economy is an important and indispensable component of the development of modern society, which actually affects all its spheres of being. Today, Ukraine acts as a dynamically developing state and seeks to become more actively involved in the socioeconomic processes of the modern world, to integrate into the European community. The current level of socio-economic development of the state and regions, the extraordinary transformation processes in the economy of Ukraine determine the need to study new approaches to the development of the tourism industry in Ukraine. Modern transformational conditions constitute a new vector for the development of tourism in Ukraine and are increasingly affecting the national tourism system. Despite a large number of solid scientific works on this issue, domestic science has not paid enough attention to the impact of the transformational processes in the economy on the development of tourism in Ukraine. The article considers the factors influencing the formation of the modern and perspective state of the tourism industry in Ukraine. Considerable attention is paid to the definition of the essence of the definition of "transformation". It is noted that most scientists adhere to the process approach and consider it as a certain process of implementing changes. The transformational processes in the national economy in general and the tourism industry in particular are investigated. The classification of factors influencing tourism development in Ukraine is proposed. The study of the above factors makes it possible to more accurately predict trends in tourism development in the country. It is noted that transformational processes in the Ukrainian economy can be attributed to dynamic, external and positive factors of influence on the development of the tourism industry. The globalization and integration processes in tourism, in particular the positive and negative influences, are being investigated in modern conditions.

Keywords: transformation, development of economy, development of tourism, influence of factors, globalization, integration.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Національна економіка є важливою і невід'ємною компонентою розвитку сучасного суспільства, яка фактично впливає на всі його сфери буття. Сьогодні Україна виступає державою, яка динамічно розвивається і прагне більш активно включитися в суспільно-економічні процеси сучасного світу, інтегруватися в європейське співтовариство. Сучасний рівень соціально-економічного розвитку держави та регіонів, неординарність трансформаційних процесів в економіці України визначають необхідність дослідження нових підходів до розвитку туристичної галузі України. Сучасні трансформаційні умови становлять новий вектор розвитку для туризму України та дедалі сильніше впливають на національну туристичну систему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Питанню трансформації економіки України присвячено багато наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних уче-

них, зокрема: О. Амоші, А. Бойко, В. Вихарева, В. Геєця, С. Єрохіна, Є. Кирилюка, Н. Кухарської, В. Подунай, Г. Поченчука, О. Сотули, Л. Стеблянкової, Л. Чернюк та ін. Дослідженню проблем та особливостей розвитку туризму під впливом різних чинників присвячено наукові праці відомих українських учених: М. Босовської, З. Герасимчука, Г. Горіної, В. Зайцевої, В. Кифяка, С. Кузика, О. Любіцевої, М. Мальської, Л. Матвійчука, Т. Момонт, І. Писаревського, В. Пуцентейла, Т. Сокола, В. Цибуха, С. Цьохли, І. Школи та багатьох інших, російських фахівців: І. Балабанова, В. Гуляєва, М. Жукова, І. Зоріна, В. Квартальнова та ін. Так, наприклад, С. Кузик у своїх дослідженнях розглядає географічні чинники розвитку туризму та формування туристичних потреб та пропонує поруч із фізико-географічними та суспільно-географічними чинниками вирізняти історико-культурні та геополітичні [1]. Незважаючи на значну кількість ґрунтовних наукових праць із зазначеної проблематики, вітчизняною наукою ще не приділено достатньої уваги впливу трансформаційних процесів в економіці на розвиток туризму в Україні.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є дослідження чинників впливу на формування сучасного й перспективного стану туристичної галузі та визначення ролі трансформації національної економіки на розвиток туризму в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розвиток економіки супроводжується безперервними різномасштабними трансформаціями, аналізу яких присвячено багато досліджень. В економічній літературі сьогодні використовується декілька наукових підходів до з'ясування сутності поняття «трансформація» та її ролі в розвитку національної економіки. Систематизацію її трактування у загальному вигляді наведемо в табл. 1.

Отже, узагальнюючи різноманіття визначень до трактування сутності трансформація, необхідно визначити, що більшість учених дотримуються процесного підходу та розглядає її як певний процес реалізації змін. Також зазначимо, що при цьому трансформація – це об'єктивно-суб'єктивний процес змін, реалізації, подолан-

ня, перетворення та розвитку системи у цілому, спричинений внутрішніми або зовнішніми чинниками чи їх комбінацією.

За роки незалежності в економіці України відбулися глибокі якісні перетворення. Вдалося розв'язати одне з ключових завдань державотворчого процесу – сформувати основні атрибути національної економіки: грошову, фінансову, платіжну, податкову, митну, банківську та інші системи, що у своїй сукупності визначають економічну інфраструктуру державності. В Україні відбувся перехід до ринкової економіки, до її певної моделі. Визначальним аспектом під час характеристики типу економічної системи є власність на засоби виробництва. Для ринкової економіки та ринкової економічної системи основним, домінуючим типом власності є приватна.

Із 2000 р. окреслюється етап розвитку ринкових засад національної економіки. У цей період починається формування інтеграційної моделі економічних перетворень. Важливим наслідком регулятивних заходів із боку уряду стало економічне зростання та підвищення міжнародного авторитету України. Разом

Таблиця 1

Трактування сутності поняття «трансформація»

Автор	Тлумачення сутності
Велика економічна енциклопедія [2, с. 681]	Взаємодія різних процесів та явищ у сфері економіки, політики та ін., які в результаті забезпечують формування нової якості соціальної системи у цілому.
Великий економічний словник [3, с. 1089]	Одна з операцій процесу організації, яка означає реформування головної цілі у низку взаємозв'язаних локальних цілей та завдань, що забезпечують досягнення корінних результатів.
С.А. Єрохін [4, с. 13]	Зміна структури будь-якого об'єкта в рамках самоорганізуючого процесу.
О.В. Сотула [5, с. 55]	У вузькому сенсі перехідний період, обмежений у часі процес, який визначається поворотними подіями в суспільстві, полягає у переході від одного рівноважного стану до іншого. У широкому сенсі – це не обмежений у часі постійний процес перетворень системи, її елементів, зв'язків і відносин між ними.
В.В. Подунай [6, с. 151]	Процес подолання істотних елементів старого порядку і формування нового якісного стану економічної системи.
Г.М. Поченчук [7, с. 125]	Перетворення суспільної системи різного масштабу, глибини, спрямованості, спричинені внутрішніми або зовнішніми факторами чи їх комбінацією.
Л.П. Стеблякова [8, с. 21]	Об'єктивно-суб'єктивний процес, з одного боку, відбувається відповідно до об'єктивних законів, а з іншого – ініційований і регульований суб'єктами з метою його прискорення і надання йому певної спрямованості.
Є.М. Кирилюк [9, с. 18]	Суб'єктивний і об'єктивний процес розвитку (еволюції) економічних систем. Трансформація – це процес, що передбачає глибинні якісні перетворення системи.
А.І. Бойко [10, с. 24]	Відоображає певний момент у розвитку суцього, що характеризується переходом від накопичення певних ознак нового до руйнування старих засад, становленням якісно нового стану предмета.
В.В. Вихарев [11, с. 33]	Є тільки результатом системних змін, сам момент перетворення, а не процес переродження системи.
Н.А. Кухарська [12, с. 11]	Постійна форма життєдіяльності, руху, у ході якої співіснують старе й нове, народжуються і в певних умовах виживають та розвиваються інноваційні напрями, наприклад такі, як матеріально-технічна та соціальна база НТР, реформи, соціальні наслідки, а іноді й негативні для суспільства новоутворення і деформації.
В.М. Геєць [13, с. 75]	Передбачає зміну структури економіки й створення нових форм розвитку.

Джерело: розроблено автором

із тим сучасна вітчизняна економіка потребує глобальних інституційних реформ, структурної перебудови національного господарства, активізації інвестиційної діяльності в напрямі оновлення технологій та формування конкурентоспроможних виробництв. Сьогодні розвиток національної економіки характеризують як формування конкурентоспроможної економічної системи, в основу якої закладається інвестиційно-інноваційна модель розвитку [14].

Сьогодні абсолютно очевидно, що об'єктивною необхідністю трансформації економіки України є: перехід від екстенсивних методів господарювання до інтенсивних; забезпечення структурної перебудови економіки на базі новітніх технологій, розширення наукоємних виробництв; реалізація програм нарощування виробництва товарів споживчого ринку, збалансованих із динамікою платоспроможного попиту; пріоритетність малих форм господарювання; утримання інфляції, індексація всіх кількісних параметрів економічних показників; забезпечення ефективності соціальних реформ.

Складні та неоднозначні трансформаційні процеси, що відбуваються в економіці України, знаходять відображення в соціально-економічному розвитку країни. Одна з найбільш значних, постійних і довгострокових тенденцій, що супроводжує формування і розвиток світового господарства, – неухильне зростання впливу сфери послуг, а серед них туристичних, як на світову економіку у цілому, так і на економіку окремих країн і регіонів [15]. Маючи глобальний характер, туристична галузь взаємопов'язана з економічними циклами розвитку суспільства.

Туризм як галузь національного господарства відіграє винятково важливу в сучасних умовах соціально-економічну роль та є основою для формування туристичної індустрії. Розвиток туризму в Україні суттєво впливає на такі сектори економіки, як транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання, й є одним із найбільш перспективних напрямів структурної перебудови економіки [16]. Важливість сфери туризму для економіки й інших сфер суспільного життя будь-якої країни визначається, насамперед, його матеріальним і суспільним внеском.

Аналізуючи перспективи розвитку туристичної галузі в Україні на наступні десять років, передусім необхідно підкреслити, що сучасний туризм – це та сфера економіки і життєдіяльності

суспільства у цілому, яка тією чи іншою мірою інтегрує практично всі галузі. Саме це й визначає одне з перших місць, яке займає туризм у світовій економіці. Саме цей чинник повинен стати головним у формуванні нового державного підходу до туризму як тієї галузі, пріоритетний розвиток якої може позитивно вплинути на економічний і соціальний стан країни у цілому, стимулювати низку важливих галузей економіки, сприяти зміцненню нового позитивного іміджу України на світовій арені.

Спад або підйом економіки країни істотно впливає на динаміку туристичних потоків. Унаслідок зростання туристичних потоків зростає й рівень внеску туризму у світову економіку. Нині світова туристична система формує 9,5% ВВП і забезпечує 266 млн. робочих місць в економіці. На основі поточної тенденції і прогнозу на майбутнє аналітики Всесвітньої туристської організації (ЮНВТО, від англ. World Tourism Organization, UNWTO) припускають, що кількість міжнародних туристичних візитів у світі у 2018 р. зросте на 4-6% [17, с. 6].

Стратегічною метою розвитку туристичної галузі в Україні можна визначити створення конкурентоспроможного на світовому ринку туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби населення країни, забезпечити на цій основі комплексний розвиток територій та їх соціально-економічних інтересів за збереження екологічної рівноваги та історико-культурної спадщини. Програма дій, зорієнтована на досягнення цієї мети, має бути синхронізованою із загальними темпами становлення ринкових механізмів і співвідносною з політикою структурних реформ в економіці. Вона повинна також урахувати накопичений досвід розвитку туризму у світі, що створює сприятливі умови доопрацювання та розроблення відповідної нормативно-правової бази туризму.

Характерною рисою трансформаційних процесів, які відбуваються в економіці України, є активізація діяльності підприємств туристичної індустрії. Після входження України до Всесвітньої організації туризму (1997 р.), безумовно, простежуються нові тенденції, котрі суттєво позначаються на виборі видів туризму та місці його проведення.

Як зазначає С.Ю. Цьохла, на розвиток туристичної галузі впливає велика кількість різноманітних та багатогранних чинників: постійних та мінливих [15]. Чинники в туризмі – це момент, суттєва обставина туристської практики.

Під час прогнозування та планування розвитку туристичної галузі необхідно враховувати дію чинників впливу. Наявність сприятливих чинників призводить до лідерства окремих регіонів і країн у світовому туризмі, і, навпаки, небажані чинники знижують туристичний потік. Існує багато точок зору вчених стосовно їх класифікації.

Т.В. Момонт пропонує основні чинники, що впливають на розвиток туризму, розділити на дві групи: статичні і динамічні. Статичні мають незмінне в часі значення (природно-кліматичні, географічні, культурно-історичні). До динамічних належать демографічні, соціальні, економічні, культурні, науково-технічний прогрес, міжнародні чинники [18].

Н.Л. Жукова зазначає, що «весь комплекс чинників, що впливають на розвиток туристичної галузі, поділити на дві групи: чинники, які діють незалежно від діяльності організацій туризму; чинники, що сприяють розвитку туризму, активно використовувані туристичними організаціями у своїй діяльності» [19, с. 27].

І.М. Писаревський виділяє такі групи чинників впливу на розвиток туристичного ринку: статичні та динамічні; зовнішні та внутрішні; екстенсивні та інтенсивні; стимулюючі [20, с. 38].

Отже, загальної систематизації чинників впливу на туризм не існує, вітчизняні та зарубіжні фахівці в галузі туризму по-різному ставлять акценти під час визначення чинників, що впливають на розвиток туризму. Беручи до уваги вищевикладене, пропонуємо таку класифікацію чинників впливу на розвиток туризму в Україні (табл. 2).

Окрім того, особливе місце серед чинників, що впливають на розвиток туризму, має фактор сезонності [20, с. 38]. Залежно від сезону обсяг туристичної діяльності може зазнавати значних коливань. Вивчення наведених чинників дає можливість більш ретельно прогнозувати тенденції розвитку туризму в країні. На нашу думку, трансформаційні зміни в економіці України можна віднести до динамічних, зовнішніх та позитивних чинників впливу на розвиток туристичної галузі.

Таблиця 2

Класифікація чинників впливу на розвиток туризму в Україні

Ознаки класифікації	Групи	Види
За ступенем впливу	Статичні	природно-кліматичні; географічні; культурно-історичні
	Динамічні	демографічні; соціальні; економічні; культурні; науково-технічний прогрес; міжнародні
За напрямом впливу	Зовнішні (екзогенні)	демографічних і соціальних змін; економічного і фінансового розвитку; змін політичного і правового регулювання; технологічних змін; торгового розвитку; транспортної інфраструктури і безпеки подорожей
	Внутрішні (ендогенні)	природно-географічні особливості й кліматичні умови країни; наявність та якість природних ресурсів і можливість їх зручного використання; економічна ситуація в країні; внутрішня політика країни; політична стабільність; суспільний лад; рівень розвитку продуктивних сил; структура і рівень добробуту населення; можливість отримання пільг і знижок на туристичні послуги за рахунок держави й громадських організацій, підприємств та установ; стан розвитку туристичної інфраструктури, транспортних мереж; рівень життя в суспільстві; освітній та культурний рівень населення
За характером впливу	Екстенсивні	зростання чисельності робітників; збільшення кількості залучених до обороту матеріальних ресурсів; будівництво нових об'єктів туризму з технічним рівнем існуючих
	Інтенсивні	підвищення кваліфікації персоналу; розвиток професійно-кваліфікаційної структури; технічне вдосконалення матеріальної бази за рахунок упровадження досягнень і результатів науково-технічного прогресу, включаючи реалізацію цільових програм покращення культури й якості обслуговування; індустріалізації, технологізації і комп'ютеризації туризму; раціональне використання наявних матеріальних ресурсів, об'єктів, маршрутів та ін.
За результатами впливу	Позитивні	стабільність і відкритість політики та економіки; зростання суспільного багатства і доходів населення; скорочення робочого і збільшення вільного часу; розвиток транспорту, засобів комунікацій та інформаційних технологій; посилення урбанізації; побудова інтелектуального суспільства; заохочення національних та іноземних інвестицій у розвиток індустрії туризму; зміцнення позицій України на світовому туристичному ринку; спрощення та гармонізація податкового, валютного, митного, прикордонного та інших форм регулювання; стимулювання туризму для дітей, молоді, людей похилого віку, інвалідів і малозабезпечених сімей шляхом надання пільг; сприяння розвитку індустрії пріоритетної туристичної діяльності
	Негативні	кризи; милітаризація економіки; зростання зовнішньої заборгованості; політична нестабільність; зростання цін на предмети споживання; безробіття; фінансова нестабільність; зменшення обсягів споживання; несприятливе екологічне становище; банкрутство туристичних підприємств; невиконання туристичними фірмами своїх зобов'язань

Нові виклики світової економіки поставили перед Україною об'єктивну необхідність розвитку в умовах глобалізації і, як результат, неготовність до глобальної конкуренції і глобальної інтеграції. Проблеми соціально-економічного розвитку України в умовах глобалізації пов'язані з тим, що країні доводиться вирішувати питання оптимального включення в глобальну економіку в умовах незавершеної системної соціально-економічної і політичної трансформації.

Сьогодні під впливом процесів глобалізації та інтеграції туризм набуває найбільш динамічного розвитку та стає одним із впливових чинників, від яких залежать зростання економіки, підвищення конкурентоспроможності країни на світових ринках, поліпшення добробуту населення. Під глобалізацією розуміється процес усесвітнього економічного, політичного і культурного взаємного зближення й утворення взаємозв'язків. Процеси глобалізації на туристичному ринку характеризуються зміною технологій, інтернаціоналізацією ділової активності, модернізацією транспортної інфраструктури, створенням механізму регулювання [21, с. 55]. Глобалізацію в туризмі можна визначити як процес різкого посилення туристичних потоків, а також потоків послуг, капіталу, інформації і технологій, національних урядів, що зазвичай не потрапляють під регулювання. Глобалізація має довготривалий характер, а її рушійною силою є, перш за все, революція у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, лібералізація ринків і загострення міжнародної конкуренції [22].

Вітчизняні вчені констатують, що в умовах глобалізації, враховуючи загальносвітові тенденції до «торговельно-економічного блокування», Україна також має вступити до регіонального інтеграційного об'єднання, оскільки залишається однією із небагатьох великих країн у європейському економічному просторі, які не увійшли до інтеграційних об'єднань.

Проте глобалізація світової економіки у цілому та міжнародної туристичної галузі зокрема має і зворотний вплив на країни та регіони, що приймають іноземних туристів. Одним із найістотніших наслідків глобалізації є порушення ціннісно-нормативної системи суспільства, його уніфікація, певною мірою вульгаризація. При цьому саме міжнародний туризм повинен стати одним із найефективніших засобів формування системи загальнолюдських цінностей. Він має сприяти формуванню «єдності світу в його різноманітті». Але, на думку В.А. Квар-

тальнова, сучасний туризм поки що не відіграє серйозної ролі у процесі вирішення глобального завдання людства – формування системи загальнолюдських цінностей [23].

Функціонування туристичної галузі в сучасних умовах неминуче визначається умовами глобалізації, її роль у сучасних соціальних процесах проявляється в тому, що туризм виступає одним із найбільш ефективних способів розширення взаємодії представників різних культур і країн, засобом для міжкультурного діалогу народів, своєрідним «полем» для вироблення принципів співпраці на міжнародному рівні. Також слід підкреслити, що туризм не тільки піддається впливу глобалізації, продуктом чого є міжнародний туризм, а й сам туризм є каталізатором її збільшення, сприяючи зміцненню економічних, ділових, міжкультурних зв'язків. Туризм є одним із маркерів, за допомогою яких можна відрефлексувати глобалізацію світу.

Зазначимо, що інтеграційні процеси зайняли домінуюче та пріоритетне місце у переліку феноменів та явищ, що визначають розвиток мега-, макро-, мікроекономіки та людства на найближчі десятиліття, стали особливою формою становлення суспільства та формування підприємницького середовища [24, с. 11]. Найбільш динамічними та активно зростаючими інтегрованими структурами у світі є франчайзингові. В Україні зазначена форма інтеграційних відносин знаходиться на етапі формування. Інтеграційні тенденції активно розвиваються на міжнародному ринку готельного господарства.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, туристичну галузь необхідно розглядати як самостійну соціально-економічну систему, яка одночасно інтегрована в суперсистеми «суспільство», «економіка», «природне середовище». Такий підхід дає змогу, з одного боку, виявити її структуру з різноманіттям внутрішніх зв'язків, а з іншого – визначити характер взаємодії із зовнішнім середовищем. Загальною закономірністю розвитку туризму слід уважати залежність від рівня соціально-економічного розвитку країни: високий і стабільний розвиток економіки здатен забезпечити сталий розвиток туристичної галузі. Класифікація чинників впливу дасть змогу проводити цілеспрямоване управління діяльністю та формувати програму пріоритетного розвитку туризму в національній економіці і забезпечувати високі економічні результати, стабільний розвиток. Головною метою

реалізації трансформаційних процесів економіки України є: створення надійного фундаменту зростання добробуту населення, стимулювання швидкого економічного зростання, забезпечення високої якості товарів та послуг, прискорення процесів європейської інтеграції та повноцінного входження України в інтеграційні структури світового співтовариства.

Бібліографічний список:

1. Кузик С.П. Географія туризму: навчальний посібник. Київ : Знання, 2011. 271 с.
2. Большая экономическая энциклопедия. Москва : Эксмо, 2008. 816 с.
3. Азрилян А.Н. Большой экономический словарь. Москва : Институт новой экономики, 2002. 1280 с.
4. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект). Київ : Світ знань, 2002. 528 с.
5. Сотула О.В. Перехідні і трансформаційні процеси в економіці України. *Збірник науково-технічних праць Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. 2016. № 5. С. 55-58.
6. Подунай В.В. Трансформационные преобразования в постиндустриальном обществе. *Вісник Донецького національного університету. Серія «Економіка і право»*. 2014. Вип. 1. С. 150-153.
7. Поченчук Г.М. Закономірності трансформаційних процесів національної економіки. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 16. № 1. С. 123-129.
8. Стеблякова Л.П. Трансформация экономических систем: теория и практика : автореф. дис. ... докт. экон. наук : 08.00.01. Москва, 2010. 54 с.
9. Кирилюк Є.М. Понятійний апарат досліджень трансформації економічних систем. *Економіка та підприємництво*. 2011. Вип. 26. С. 14-25.
10. Бойко А.І. Соціальна трансформація суспільства та проблема світогляду. *Наукові праці*. 2004. Вип. 19. С. 23-26.
11. Вихарев В.В. Понятие, сущность и содержание трансформации социально-экономической системы в современной экономической науке. *Вестник ЮРГТУ (НПИ)*. 2012. № 3. С. 132-136.
12. Кухарская Н.А. Сущность трансформации экономического развития Украины в условиях рыночных реформ. *Економічні інновації. Шляхи та механізми реалізації відтворювальної функції національної економіки*. 2013. Вип. 52. С. 113-123.
13. Геєць В.М. Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи) : монографія ; за ред. В.М. Геєця. Київ : Логос, 1999. 500 с.
14. Національна економіка: навчальний посібник / А.Ф. Мельник та ін. Київ, 2011. 463 с.
15. Цьохла С.Ю. Систематизація факторів розвитку туристичної індустрії. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Экономика и управление»*. 2009. Т. 22 (61). № 2. С. 373-380.
16. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навчальний посібник. Чернівці : Книги-XXI, 2003. 300 с.
17. Мазараки А., Бойко М, Охріменко А. Форсайт розвитку національної туристичної системи. URL : <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2018/03/02.pdf> (дата звернення: 21.02.2019).
18. Момонт Т.В. Основні фактори розвитку ринку туристичних послуг. *Економіка. Управління. Інновації*. 2012. № 1 (7). URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2012_1_35 (дата звернення: 21.02.2019).
19. Жукова М.А. Индустрия туризма: менеджмент организаций. Москва : Финансы и статистика, 2006. 200 с.
20. Писаревський І.М., Погасій С.О., Покологда М.М. Організація туризму : підручник / за ред. І.М. Писаревського. Харків : ХНАМГ, 2008. 541 с.
21. Радченко О.П., Шавалюк О.І. Особливості трансформації економіки України. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2017. Т. 16. Вип. 2 (36). С. 145-154.
22. Зайцева В.М., Корнієнко О.М. Міжнародний туризм та глобалізація в сучасному світі. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. № 2 (8). С. 55-65.
23. Кліменко О.В., Захарченко С.І. Формування ринку туристичних послуг в умовах глобалізації. URL : <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/28052/1/Hlobalizatsiia.pdf> (дата звернення: 21.02.2019).
24. Квартальнов В.А. Иностранный туризм. Москва : Финансы и статистика, 2003. 228 с.
25. Босовська М.В. Інтеграційні процеси в туризмі : монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 832 с.

References:

1. Kuzyk S.P. (2011) *Gheoghrafija turizmu* [Geography of tourism]: navch. posibnyk dlja stud. vyshh. navch. zakl. Kyjiv: Znannja, 271 p. (in Ukrainian).
2. *Bol'shaya ekonomicheskaya entsiklopediya* (2008) [Big economic encyclopedia]. Moskva: Eksmo, 816 p. (in Russian).
3. Azriilyan A.N. (2002) *Bol'shoy ekonomicheskij slovar'* [Big Economic Dictionary]. Moskva: Institut novoy ekonomiki, 1280 p. (in Russian).
4. Jerokhin S.A. (2002) *Strukturna transformacija nacionalnoji ekonomiky (teoretyko-metodologichnyj aspekt)* [Structural transformation of the national economy (theoretical and methodological aspect)]. Kyjiv: Vyd-vo «Svit znanj», 528 p. (in Ukrainian).

5. Sotula O.V. (2016) Perekhidni i transformaci-jni procesy v ekonomici Ukrajinu [Transitional and transformational processes in the Ukrainian economy] *Zbirnyk naukovo-tekhnichnykh prac' Cherkasjkogho nacionaljnogho universytetu imeni Boghdana Khmeljnyckogho*, no. 5. pp. 55-58. (in Ukrainian).
6. Podunai V.V. (2014) Transformatsyonnye preobrazovanya v postyndustrialnom obshchestve [Transformational changes in the post-industrial society]. *Bulletin of Donetsk National University. Series B : Economics and Law*. 2014, vol. 1, pp. 150-153 (in Ukrainian).
7. Pochenchuk H.M. (2014) Zakonomirnosti transformatsiinykh protsesiv natsionalnoi ekonomiky [Patterns of transformation processes of the national economy]. *Economic Analysis*, vol. 16, no. 1, pp. 123-129 (in Ukrainian).
8. Stebliakova L.P. (2010) Transformatsiya ekonomycheskykh system: teoriia i praktyka: avtoreferat doct. Dyss. [Transformation of economic systems : teory and practice. Abstract doct. Dyss.], Moscow, 54 p. (in Russian).
9. Kyryliuk I.M. (2011) Poniatiinyi aparat doslidzhen transformatsii ekonomichnykh system [The conceptual apparatus of economic transformation Research]. *Ekonomika ta pidpriemnytstvo: zb. nauk. prats molodykh uchenykh ta aspirantiv* [Economics and Business: Coll. Science. works of young scientists and graduate]. Kyiv state economic university named by V. Hetman. vol. 26, pp. 14-25 (in Ukrainian).
10. Boiko A.I. (2004) Sotsialna transformatsiia suspilstva ta problema svitohliadu [The social transformation of society and the problem of outlook]. *Proceedings*. vol. 19, pp. 23-26 (in Ukrainian).
11. Vyharev V.V. (2012) Poniatyie, sushchnost i sodержanye transformatsyy sotsyalno-ekonomycheskoi systemy v sovremennoi ekonomycheskoi nauke [Concept, essence and content of the transformation of the socio-economic system in modern economic science]. *Bulletin of SRSTU (NPI)*. no. 3, pp. 132-136 (in Russian).
12. Kukharskaia N.A. (2013) Sushchnost transformatsyy ekonomycheskoho razvytyia Ukrainy v uslovyakh rynochnikh reform [Transformatsii essence of economic development of Ukraine in the conditions of market reforms]. *Economic innovation. Ways and mechanisms for implementing reproductive function of the national economy : Coll. Science. Works*, vol. 52, pp. 113-123.
13. Heiets V.M. (1999). Transformatsiia modeli ekonomiky Ukrainy (ideolohiia, protyrichchia, perspektyvy) [Transformation of Ukrainian economic model (ideology, contradictions, perspectives)]. Kyiv: Lohos. 500 p. (in Ukrainian).
14. Meljnyk A.F., Vasina A.Ju., Zheljuk T.L., Popovych T.M. (2011) Nacionaljna ekonomika [National economy]: navch. posibnyk. Kyjiv, 463 p. (in Ukrainian).
15. Cjokhla S.Ju. (2009) Systematyzacija faktoriv rozvytku turystychnoji industriji [Systematization of the factors of tourism industry development] *Scientific notes of the Tauride National University. IN AND. Vernadsky. Series "Economics and Management."* vol. 22 (61), no. 2. pp. 373-380.
16. Klimova, O.I. Strukturni zminy v ekonomitsi: osnovni poniattia ta vydy [Structural changes in the economy: basic concepts and types]. *Proceedings of Cherkasy State Technological University. Aug...: Economics*, vol. 24 (1), pp. 60-65 (in Ukrainian).
17. Mazaraki A., Bojko M, Okhrimenko A. (2018) Foresajt rozvytku nacionaljnoji turystychnoji systemy [Foresight development of the national tourism system] Available at: <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2018/03/02.pdf> (accessed 21 February 2019).
18. Momont T.V. (2012) Osnovni faktory rozvytku rynku turystychnykh poslugh. *Ekonomika. Upravlinnja. Innovaciji* [Economy. Management. Innovations], vol. 1 (7). Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2012_1_35 (accessed 21 February 2019).
19. Zhukova M.A. (2006) Industriya turizma: menedzhment organizatsiy [Tourism industry: organization management]. Moskva: Finansy i statistika, 200 p.
20. Pysarevs'kyj I.M., Poghasij S.O., Pokolodna M.M. (2008) Orghanizacija turyzmu [Tourism organization]: pidruchnyk / za red. I.M. Pysarevs'kogho. Khar'kiv: KhNAMGh, 541 p. (in Ukrainian).
21. Radchenko O.P., Shavaljuk O.I. (2017) Osoblyvosti transformacii ekonomiky Ukrajinu. *Rynkova ekonomika: suchasna teorija i praktyka upravlinnja* [Market economy: modern theory and practice of management], Tom 16. vol. 2 (36). C. 145-154.
22. Zajceva V.M, Kornijenko O.M. (2012) Mizhnarodnyj turyzm ta globalizacija v suchasnomu sviti [International tourism and globalization in the modern world]. *Visnyk Zaporizjkogho nacionaljnogho universytetu* [Bulletin of the Zaporizhzhya National University.], no. 2 (8). pp. 55-65.
23. Klimentenko O.V., Zakharchenko S.I. Formuvannja rynku turystychnykh poslugh v umovakh globalizacii. Available at: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/28052/1/Hlobalizatsiia.pdf> (accessed 21 February 2019).
24. Kwartal'nov V.A. (2003) Inostrannyj turizm [Foreign tourism]. Moskva: Finansy i statistika, 228 p. (in Russian).
25. Bosovs'ka M.V. (2015) Integhracijni procesy v turyzmi [Integration processes in tourism]: monohrafija. Kyjiv: Kyjiv. nac. torgh.-ekon. un-t, 832 p. (in Ukrainian).

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 65.012.23:658.512(75)

Деренська Я.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління та економіки підприємства
Національного фармацевтичного університету

Derenskaya Yana

Candidate of Science (Economics), Associate professor,
Assistant Professor of Departments of Management and Economy of Enterprise,
National University of Pharmacy

АНАЛІЗ ПОРТФЕЛЮ ПРОЕКТІВ КЛЮЧОВИХ УКРАЇНСЬКИХ ВИРОБНИКІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

ANALYSIS OF PROJECTS PORTFOLIO OF TOP UKRAINIAN PHARMACEUTICAL MANUFACTURERS

У статті проаналізовано види проектів, які формують проектні портфелі ключових українських фармацевтичних підприємств. Зростання тривалості й кількості інвестиційних проектів, які виконують виробники фармацевтичної продукції, потребують використання концепції проектного управління. Під час формування проектних портфелів фармацевтичних підприємств виділено програми технічного переозброєння, виробничу, дослідження, поліпшення бізнесу, соціальну. За результатами аналізу виявлено актуалізацію напряду корпоративної соціальної відповідальності, який представлений розширенням кількості соціальних проектів. Основними видами проектів залишаються проекти технічного переоснащення виробництва, впровадження у виробництво і виведення на ринок нових видів фармацевтичної продукції, проведення досліджень.

Ключові слова: проект, програма, портфель, управління проектами, портфель проектів.

В статье проанализированы виды проектов, формирующие проектные портфели ключевых украинских фармацевтических предприятий. Рост длительности и количества инвестиционных проектов, реализуемых компаниями-производителями фармацевтической продукции, актуализирует необходимость использования концепции проектного управления. При формировании проектных портфелей фармацевтических предприятий выделены следующие программы: технического перевооружения, производственная, исследования, улучшения бизнеса, социальная. По результатам анализа выявлена актуализация проектов, связанных с корпоративной социальной ответственностью предприятий, расширением количества социальных проектов. Основными видами проектов остаются проекты технического перевооружения производства, внедрения в производство и вывод на рынок новых видов фармацевтической продукции, проведения исследований.

Ключевые слова: проект, программа, портфель, управление проектами, портфель проектов.

The article analyses the types of projects that form the project portfolios of leaders of the pharmaceutical market of Ukraine. The increased number and complexity of investment projects performed by domestic pharmaceutical manufacturers requires the use of the concept of project management.

The purpose of the study is to analyse the projects of top Ukrainian pharmaceutical manufacturers, group them into programs and create project portfolios. Investment projects of JSC «Farmak», PrJSC «Pharmaceutical Firm «Darnitsa», Arterium Corporation (it integrates two Ukrainian companies Kievmedpreparat and Galychpharm), Pharmaceutical Company «Zdorovye» were analysed according to official sites of these enterprises. The author formed the project portfolios of pharmaceutical enterprises, using program of technical re-equipment, production program, research program, program of business improvement, and social program. The program of technical re-equipment was represented by projects of the modernization of production, purchase and installation of new lines, automation of production. Production program included projects of manufacture, introduction to the market, and advertising of new types of pharmaceutical products. Next program (improvement of business) considered projects of implementation of rules of good practices, audits and certification of production. The R&D program included research projects of new drugs, pre-clinical and clinical research. Social program was represented by series of charitable projects, sponsor and patronage support projects, educational projects. According to the results of the analysis, the actualization of the direction of corporate social responsibility was revealed, which is represented by the expansion of the number of social projects. The main types of invest activity still are projects of technical re-equipment of production, introduction of new types of pharmaceutical products on the market, implementation of research.

Keywords: project, program, portfolio, project management, project portfolio.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Динаміка зростання фармацевтичного ринку України, який за обсягами є другим серед країн пострадянського простору, супроводжується укріпленням позицій вітчизняних виробників. Так, за обсягами продажу частка українських фармацевтичних компаній за останні роки зросла із 41,5% до 43,3% [1]. Утримування стійких темпів динаміки розширення ринку потребує значних інвестицій, щорічна сума яких перевищує 1,8 млрд. грн. [2]. Особливістю інвестиційних процесів у фармації є урізноманітнення асортиментних позицій, упровадження міжнародних стандартів якості і правил належних практик, проекти модернізації виробництва. Необхідність реалізації багатьох інноваційно-інвестиційних проектів потребує впровадження концепції проектного менеджменту.

Галузь є наукоємною, оскільки розроблення лікарського засобу, проведення довготривалих досліджень потребують значних інвестиційних коштів. Світовий фармацевтичний ринок вирішує проблему наукоємності шляхом використання стратегії злиття та поглинання, тоді як вітчизняні реалії не виявляють монополіста. Український ринок виробників фармацевтичної продукції представлений 115 компаніями [2], у п'ятірку лідерів при цьому входять ПАТ «Фармак», ПрАТ «Фармацевтична фірма «Дарниця», корпорація «Артеріум» («Київмедпрепарат» і «Галичфарм»), ТОВ «Фармацевтична компанія «Здоров'я» [3]. Серед ТОП-5 ринку також Sanofi (Франція). Однак процеси глобалізації

актуалізують необхідність протистояння закордонним фармацевтичним компаніям шляхом об'єднання зусиль вітчизняних виробників [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Розширення напрямів інвестиційної діяльності потребує від вітчизняних виробників фармацевтичної продукції впровадження у межах інтегрованої системи менеджменту підприємства також системи проектного менеджменту. Слід зазначити, що використання під час реалізації проектів лише окремих інструментів управління проектами вже не є достатнім (а також ефективним), оскільки одночасна реалізація кількох проектів (або десятків проектів) потребує впровадження саме системи управління проектами. Зазвичай йдеться про створення корпоративного стандарту управління проектами, проектного офісу тощо, на верхніх рівнях організаційної зрілості підприємства – про портфельне управління.

Ключовим стандартом з управління проектами є керівництво PMBOK®, згідно з яким проект – це тимчасове підприємство, призначене для створення унікальних продуктів, послуг або результатів [5, с. 5]. Зростання кількості проектів та їх групування формує поняття «програма» і «портфель проектів». Програма – це низка пов'язаних між собою проектів, управління якими координується для досягнення переваг і збільшення можливості управління ними, тоді як портфель – це набір проектів або програм та інших робіт, об'єднаних разом із метою ефективного управління цими роботами для досягнення стратегічних цілей [5, с. 16].

Таблиця 1

Проектні портфелі фармацевтичних підприємств

Технічне переозброєння	Виробнича програма	Поліпшення бізнесу (сертифікація)	Дослідження (R&D)	Соціальна програма
1	2	3	4	5
<p>1. Модернізація виробництва</p> <p>2. Запуск нової лінійки з випуску твердих лікарських форм</p>	<p>1. Виробництво інноваційних біотехнологічних продуктів</p> <p>2. Виробництво рентгеноконтрастних препаратів</p> <p>3. Введення на ринок 34 нових номенклатурних позицій</p> <p>4. Відновлення виробництва препарату L-Тироксин-фармак</p>	<p>1. Сертифікація виробництва за GMP європейського регуляторного органу HALMED (республіка Хорватія)</p>	<p>ПАТ «Фармак»</p> <p>1. Глобальні дослідження оригінальної молекули (міжнародні дослідження доказової бази та доведення ефективності на різних моделях)</p> <p>2. Розроблення оригінального комплексу біологічного походження «Ефіаль»</p> <p>3. Участь в європейській програмі з підтримки фундаментальних досліджень «Горизонт-2020»</p> <p>4. Розроблення власних активних фармацевтичних інгредієнтів</p>	<p>1. Проект створення екскурсійної програми для гостей компанії</p> <p>2. Проект міні-грантів «Екошкола»</p> <p>3. Проект «Зелений офіс»</p> <p>4. Проект «Біг для здоров'я»</p> <p>5. Організація Всеукраїнських спортивних ігор фармацевтів FARMAK CHALLENGE</p> <p>6. Організація спортивних змагань у партнерстві з Українською футбольною асоціацією медиків</p> <p>7. Участь у благодійницькій виставці-ярмарку дитячих виробів</p> <p>8. Соціальний проект «Корпоративне волонтерство»</p> <p>9. Участь в екологічній акції «Зелене місто»</p> <p>10. Проект «Рівень»</p> <p>11. Корпоративне видання «Фармак life»</p> <p>12. Акція «Я працюю один день для армії»</p> <p>13. Партнерство в організації VI Національного конгресу з міжнародною участю «Радіологія в Україні-2018»</p>
<p>1. Проект «Складський комплекс»</p> <p>2. Впровадження SAP ERP</p>	<p>1. Створення інноваційного інфузійного виробництва</p> <p>2. Введення на ринок 14 нових продуктів</p>	<p>1. Реєстрація препаратів у країнах Південно-Східної Азії</p>	<p>фармацевтична фірма «Дарниця»</p> <p>1. Благодійна допомога Київському опіковому центру за проектом із вирошування клітин шкіри «Банк шкіри. Лікування опіків»</p> <p>2. Меценат проведення міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика</p> <p>3. Проекти цільової підтримки незахищених верств населення</p> <p>4. Проекти благодійницької допомоги постраждалим співгромадянам та захисникам у ході АТО</p> <p>5. Проекти у сфері охорони здоров'я (надання фінансової допомоги науковим та спеціалізованим медичним закладам та їхнім освітнім ініціативам)</p> <p>6. Підтримка ініціатив спортивних асоціацій</p> <p>7. Екскурсії, організація практики та стажування, зустрічі-тренінги від фахівців «Дарниця», взаємодія зі студентськими гуртками, участь в ярмарках вакансій та днях кар'єри</p> <p>8. Проект мобільного сервісу GreenBook</p> <p>9. Програма «Енергія знань»</p> <p>10. Програма Talent Pool</p>	

Закінчення таблиці 1

1	2	3	4	5
	Корпорація «Артеріум»			
1. Монтаж трубопроводів згідно з проектом «Виробництво парентеральних лікарських засобів в умовах асептики на лінії шприцевого наповнення Margherini (Kolima)» (ПАТ «Галичфарм»)	1. Впровадження у виробництво нової форми препарату Антарес у таблетках 2. Впровадження у виробництво нової форми випуску препарату Гепаметон у формі таблеток 3. Впровадження у виробництво нового ветеринарного препарату Імдопран 4. Впровадження у виробництво препарату Гліптар у формі таблеток 5. Впровадження у виробництво нового препарату Ларитилен 6. Введення на ринок виробів медичного призначення (шприців та інфузійних систем) під брендом «Артеріум» 7. Проект співпраці з експортерського виробництва препарату для неврології (виготовлення ліків на замовлення пацієнта в умовах аптек)	1. Створення оригінального, складного для відтворення макету упаковки продукції корпорації 2. Сертифікація за ДСТУ ISO 14001:2015 3. Аудит дільниці розливу № 2 та дільниці упаковки (ПАТ «Галичфарм») на відповідність вимогам GMP (для продовження дії GMP сертифікату)	1. Проект дослідження з антибіотикорезистентності (визначення мікробіологічних паспортів різних відділень лікарень по всій Україні та формування карти антибіотикорезистентності) 2. Проект розроблення монографій на діючу речовину «цитиколін натрію»	1. Участь у соціальному проекті мережі аптек «Фармація» 2. Програма «Що варто знати» 3. Програма «Активний спосіб життя» («Артеріум» влаштовує і підтримує спортивні заходи: велопробіги та велотренування, благодійні марафони, дитячі велогонки, футбольні турніри, змагання зі спортивного орієнтування, відвідування басейну) 4. «Програма роботи зі стажерами» 5. Проект «Зелений офіс» 6. Проект навчання співробітників різних підрозділів принципам фармакогляду, проведення семінарів по фармаконагляду для студентів медичних університетів 7. Участь у проекті з профілактики діабету «Почки сьогодні» 8. Проект навчання співробітників «Корпоративний університет» 9. Благодійницький проект – придбання обладнання для Київського Центру дитячої кардіології та кардіохірургії 10. Розроблення продуктового сайту препарату L-лізину есцинат 11. Розроблення продуктового сайту препарату Амордерм Нео
1. Запуск ділянки з виробництва м'яких желатинових капсул	1. Введення на ринок близько 20 нових препаратів (Сертомакс-Здоров'я у формі крему, Нейротілін у м'яких капсулах, Цитиколін-Здоров'я у формі розчину, Кетогель, Декса-Здоров'я, Диметинден-Здоров'я, вітамін D3, Назо Бейбі, Гриппоцигрон, Бальзам, Бетайод плюс, Колігаз у формі жувальних таблеток, вітаміни E, A, A+E у м'яких капсулах, Артінін Актів та ін.)	1. Підтвердження сертифікації системи управління за ISO 14001:2015 2. Підтвердження сертифікації системи управління за ISO 9001:2015	ТОВ «Фармацевтична компанія «Здоров'я»	1. Участь у 4-й міжнародній галузевій виставці CPhI Middle East & Africa (OAE) 2. Благодійний проект – подарунок брендovаних ранців першокласникам 3. Спонсорство турніру з футболу «Дружба – 2018» 4. Спонсорство відкритого Всеукраїнського турніру з вільної боротьби 5. Допомога Національному фармацевтичному університету, підтримка молодих учених 5. Новорічні благодійні проекти (подарунки для недільних шкіл Харківських православних храмів та ветеранських організацій)

Виконання фармацевтичним підприємства мультипроектів ускладнює процес управління ними, що вирішується шляхом упровадження портфельного управління. Управління портфелем проектів – постійний процес визначення, встановлення пріоритетів та інвестування в проекти згідно зі стратегією організації [6, с. 5].

Незважаючи на те що провідні українські виробники лікарських засобів активно нарощують темпи проектної діяльності і суттєво урізноманітнюють її напрями [7-10], складним завданням залишається проблема групування даних відкритого доступу для формування уявлення щодо проектного портфеля фармацевтичних підприємств.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є аналіз проектів ключових українських виробників фармацевтичної продукції, їх групування у програми і створення портфелів проектів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За даними офіційних сайтів чотирьох ключових вітчизняних фармацевтичних підприємств і низки публікацій у ЗМІ, у портфелях проектів виділено п'ять базових програм: технічне переозброєння (проекти, пов'язані з модернізацією виробництва, купівлею і монтажем нових ліній, автоматизацією виробництва та ін.); виробнича програма (проекти впровадження у виробництво, виведення на ринок, реклами нових видів фармацевтичної продукції); поліпшення бізнесу (проекти впровадження правил належних практик, проведення аудитів і сертифікації виробництва); дослідження – R&D – research and development (проекти розробок нових лікарських засобів, науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок, проведення доклінічних і клінічних досліджень та ін.); соціальна програма (меценатство, благодійні проекти, партнерство, навчання тощо).

Оскільки проектні портфелі фармацевтичних підприємств, які аналізувалися, є динамічними і постійно переглядаються, для їх формування використані дані за 2018 р. (із часовим лагом 2017–2019 рр. для постійних програм). Результати проведеного дослідження – сформовані проектні портфелі ПАТ «Фармак», ПрАТ «Фармацевтична фірма «Дарниця», корпорації «Артеріум», ТОВ «Фармацевтична компанія «Здоров'я» – представлено в табл. 1.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Сформовані портфелі проектів ключових українських виробників фармацевтичної продукції виявили суттєву частку проектів соціального спрямування, які характеризують активізацію розвитку корпоративної соціальної відповідальності підприємств. За кількістю соціальні проекти займають від 16% до 45% у структурі портфелів окремих підприємств. Проте суттєвою залишається й частка традиційних програм (виробничої, технічного переозброєння і досліджень): проекти технічного переозброєння займають від 3% до 7%; виробничі проекти – від 30% до 67%; проекти R&D – від 3% до 9%. Вимогою часу є виконання проектів поліпшення бізнесу – вони займають від 2% до 12% у загальній кількості проектів, що реалізуються підприємствами. Слід зазначити, що у вартісному вираженні найбільші обсяги інвестування спрямовуються на виконання виробничих проектів, проведення досліджень і технічне переозброєння виробництва.

Подальшими кроками впровадження концепції проектного управління є категоризація проектів і розроблення рекомендацій щодо формування, аналізу і перегляду складу портфелів проектів.

Бібліографічний список:

1. Чорноротов О. Розвиток фармацевтичного ринку України. URL : <http://www.credit-rating.ua/analytics/analytical-articles/14332/> (дата звернення: 13.02.2019).
2. Конкуренцію на світовому фармацевтичному ринку краще долати спільно. URL : <http://www.tianxia.link/uk/article/7141-konkurentsiu-na-svitovomu-farmatsievtychnomu-rinku-krashchiodolati-spil-no> (дата звернення: 13.02.2019).
3. Український фармацевтичний ринок демонструє стрімке зростання. URL : <https://www.vz.kiev.ua/ukrayinskyj-farmatsevychnyj-gynok-demonstruyestrimke-zrostannya/> (дата звернення: 13.02.2019).
4. Пашков В. Глобалізація фармацевтичного ринку як загроза економічного суверенітету України. *Аптека*. 2013. № 24 (895). URL : <https://www.apteka.ua/article/235037> (дата звернення: 15.02.2019).
5. A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK® Guide). Newtown Square, Pennsylvania, USA : Project Management Institute, 2008. 756 p.
6. The Standard for Portfolio Management. Newtown Square, Pennsylvania, USA : Project Management Institute. 2008. 146 p.

7. За результатами 2018 року ПАТ «Фармак» став лідером фармацевтичного ринку за обсягами продажів на роздрібному ринку. URL : <https://business.ua/novosti-kompanij/item/4540-pat-farmak-vyviv-na-rynok-17-brendiv-ta-zalyshaietsia-liderom-farmatsevychnoho-rynku-ukrainy-deviat-rokiv-pospil> (дата звернення: 13.02.2019).
 8. Діденко С. Успіх за рецептом: на що робить ставку фармацевтична фірма «Дарниця». URL: <https://mind.ua/openmind/20182451-uspikh-za-receptom-na-shcho-robit-stavku-farmaceutichna-firma-darnicya> (дата звернення: 15.02.2019).
 9. Гарцилов Д. З увагою до щонайменших деталей. Огляд діяльності у сфері корпоративної соціальної відповідальності. URL : http://www.arterium.ua/upload/reports%202017/%D0%9A%D0%A1%D0%92%20%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%202017_180822.pdf (дата звернення: 15.02.2019).
 10. Доровской А. ООО «Фармацевтическая компания «Здоровье»: от качества препаратов – к качеству жизни! *Аптека*. 2018. № 28 (1149). URL : <https://www.apteka.ua/article/464310> (дата звернення: 15.02.2019).
- References:**
1. Chornorotov O. (2018) Rozvytok farmatsevychnoho rynku Ukrainy [Development of the pharmaceutical market of Ukraine]. Available at: <http://www.credit-rating.ua/ua/analytics/analytical-articles/14332> (accessed 13 February 2019).
 2. Konkurentsiu na svitovomu farmatsevychnomu rynku krashche dolaty spilno (2018) [Competition in the global pharmaceutical market is better to overcome together]. Available at: <http://www.tianxia.link/uk/article/7141-konkurientsiiu-na-svitovomu-farmatsiev-tichnomu-rinku-krashchie-dolati-spil-no> (accessed 13 February 2019).
 3. Ukrainskyi farmatsevychnyi rynek demonstruie strimke zrostannia (2018) [Ukrainian pharmaceutical market demonstrates rapid growth]. Available at: <https://www.vz.kiev.ua/ukrayinskyj-farmatsevychnyj-rynok-demonstruye-strimke-zrostannya/> (accessed 13 February 2019).
 4. Pashkov V. (2013) Hlobalizatsiia farmatsevychnoho rynku yak zahroza ekonomichnoho suverenitetu Ukrainy [Globalization of the pharmaceutical market as a threat to Ukraine's economic sovereignty]. *Apteka* [Pharmacy] (electronic journal), vol. 895, no. 24. Available at: <https://www.apteka.ua/article/235037> (accessed 15 February 2019).
 5. Project Management Institute (2008) A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK® Guide). Newtown Square, Pennsylvania, USA : Project Management Institute, 2008. 756 p.
 6. Project Management Institute (2008) The Standard for Portfolio Management. Newtown Square, Pennsylvania, USA : Project Management Institute. 2008. 146 p.
 7. Za rezultatamy 2018 roku PAT «Farmak» stav liderom farmatsevychnoho rynku za obsiahamy prodazhiv na rozdribnomu rynku (2019) [According to the results of 2018, Farmak PJSC became the leader of the pharmaceutical market in terms of sales in the retail market]. Available at: <https://business.ua/novosti-kompanij/item/4540-pat-farmak-vyviv-na-rynok-17-brendiv-ta-zalyshaietsia-liderom-farmatsevychnoho-rynku-ukrainy-deviat-rokiv-pospil> (accessed 13 February 2019).
 8. Didenko S. (2018) Uspikh za retseptom : na shcho robyt stavku farmatsevychna firma «Darnytsia» [The success of the recipe: what does the pharmaceutical company Darnitsa do?]. Available at: <https://mind.ua/openmind/20182451-uspikh-za-receptom-na-shcho-robit-stavku-farmaceutichna-firma-darnicya> (accessed 15 February 2019).
 9. Hartsylov D. (2017) Z uvaioiu do shchonaimenshykh detalei. Ohliad diialnosti u sferi korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti [With attention to the least details. Overview of Corporate Social Responsibility]. Available at: http://www.arterium.ua/upload/reports%202017/%D0%9A%D0%A1%D0%92%20%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%202017_180822.pdf (accessed 15 February 2019).
 10. Dorovskoi A. (2018) ООО «Фармацевтическая компания «Здоровье» : от качества препаратов – к качеству жизни! [LLC "Pharmaceutical company" Health": from the quality of drugs – to the quality of life!]. *Apteka* [Pharmacy] (electronic journal), vol. 1149, no. 28. Available at: <https://www.apteka.ua/article/464310> (accessed 15 February 2019).

Квілінський О.С.

кандидат економічних наук, докторант
Європейського університету

Kvilinski Alexy

PhD (Economics), Doctorate
in European University, Kyiv

РОЗРОБЛЕННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION OF INFORMATION SUPPORT FOR MANAGING THE DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES UNDER THE CONDITIONS OF THE INFORMATIONAL ECONOMY

Реалізація механізмів управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки неможлива без наявності інструментів для збору інформації щодо зовнішнього і внутрішнього середовища та без інструментів для підтримки процесів прийняття управлінських рішень. У статті здійснено розроблення та впровадження інформаційного забезпечення управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки згідно із запропонованими принципами на ПАТ «Кераммаш». Основу розробленого інформаційного забезпечення для ПАТ «Кераммаш» становлять автоматизовані робочі місця для аналітиків, які здійснюють обробку інформаційних потоків, необхідних для прийняття управлінських рішень щодо розвитку промислового підприємства.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, розроблення, модель, дані, управління, модель, розвиток, підприємство, інформаційні потоки.

Реализация механизмов управления развитием промышленного предприятия в условиях информационной экономики невозможна без наличия инструментов для сбора информации о внешней и внутренней среде и без инструментов для поддержки процессов принятия управленческих решений. В статье осуществлены разработка и внедрение информационного обеспечения управления развитием промышленного предприятия в условиях информационной экономики согласно предложенным принципам на ЧАО «Кераммаш». Основу разработанного информационного обеспечения для ЧАО «Кераммаш» составляют автоматизированные рабочие места для аналитиков, осуществляющих обработку информационных потоков, необходимых для принятия управленческих решений по развитию промышленного предприятия.

Ключевые слова: информационное обеспечение, разработка, модель, данные, управление, модель, развитие, предприятие, информационные потоки.

The article deals with the development and implementation of information management support of an industrial enterprise under the conditions of the information economy is impossible without the availability of tools for the collection of information on the external and internal environment and without tools to support the processes of making managerial decisions. To solve this problem, the task of developing information support for the management of the development of an industrial enterprise in the conditions of the information economy, the basis of which should be the principles of constructing the regulatory, technical and programmatic components and implementation of which at industrial enterprises will provide an opportunity to increase the efficiency and soundness of man-

agerial decisions and the timeliness of detecting deviations from plans to implement the company's development strategy. The complex approach is proposed to find with the use separate component of the information management of the development of the industrial enterprise in the conditions of the information economy is the system of electronic document management, the introduction of which became possible due to the computerization of most divisions of the enterprise, including production. The results of the research is carried out the development and implementation of information support for the management of the development of an industrial enterprise in the conditions of the information economy in accordance with the proposed principles at JSC Kerammash. Thus, the development and implementation of information support for the management of the development of an industrial enterprise in the conditions of the information economy has been carried out in accordance with the proposed principles at PJSC "Kerammash". The basis of the developed information support for PJSC "Kerammash" consists of automated workplaces for analysts who process the information flows necessary for making managerial decisions on the development of an industrial enterprise.

Keywords: *information support, development, model, data, management, model, development, enterprise, information flows.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Реалізація механізмів управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки неможлива без наявності інструментів для збору інформації щодо зовнішнього та внутрішнього середовища та без інструментів для підтримки процесів прийняття управлінських рішень. Для вирішення цієї проблеми актуальним є завдання з розроблення інформаційного забезпечення управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки, в основу якого мають бути покладені принципи побудови регламентного, технічного та програмного складників, забезпечення та впровадження яких на промислових підприємствах дасть можливість підвищити оперативність та обґрунтованість прийняття управлінських рішень і своєчасність виявлення відхилень від планів реалізації стратегії розвитку підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Практичні та теоретичні питання інформаційного забезпечення під час прийняття управлінських рішень не є новими, спроби запровадити автоматизацію та інформатизацію управління розвитком господарчих суб'єктів здійснювалися від появи відповідних технічних засобів. Серед основних наукових робіт із даної теми слід виокремити праці [1-11]. Проте існує потреба в розробленні нових підходів до вирішення проблеми створення інформаційного забезпечення управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є розроблення та впро-

вадження інформаційного забезпечення управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розроблення та впровадження інформаційного забезпечення управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки здійснено на ПАТ «Кераммаш». Це промислове підприємство вже мало елементи інформаційного забезпечення, але для ефективного функціонування в умовах інформаційної економіки необхідно здійснити інтеграцію елементів інформаційного забезпечення для врахування особливостей інформаційної економіки та поєднати розгалужені інформаційні системи в єдиний комплекс. Результатом розроблення інформаційного забезпечення управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки став комплекс регламентного, технічного та програмного забезпечення, наведений на рис. 1.

Основу розробленого інформаційного забезпечення для ПАТ «Кераммаш» становлять автоматизовані робочі місця (АРМ) для аналітиків, які здійснюють обробку інформаційних потоків, необхідних для прийняття управлінських рішень щодо розвитку промислового підприємства. Це аналітик з оцінювання конкурентоспроможності підприємства, з модернізації виробництва та зі стратегічного планування. Усі АРМ взаємодіють через бази даних, до яких входять база моделей, база неструктурованих даних та база структурованих даних.

База моделей містить алгоритми та моделі для обробки даних, необхідних для реалізації комплексу механізмів управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної

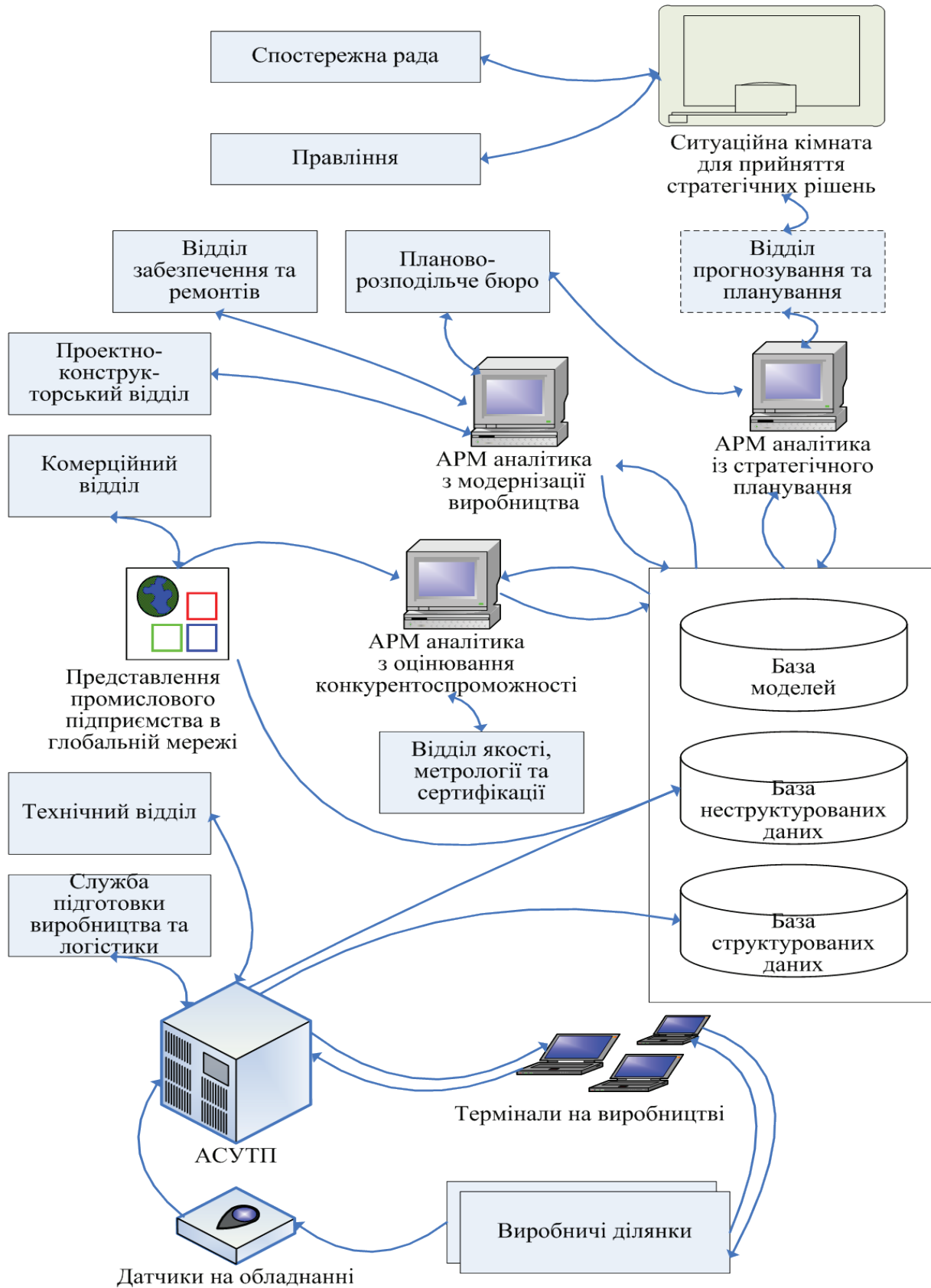


Рис. 1. Структура інформаційного забезпечення управління розвитком ПАТ «Кераммаш» в умовах інформаційної економіки

Джерело: розроблено автором

економіки. Завдяки наявності окремої бази моделей підвищується прозорість рішень, що приймаються, полегшується модернізація та вдосконалення моделей, спрощується підключення нових модулів інформаційного забезпечення, потреба у яких може виникнути пізніше.

База неструктурованих даних є сховищем знань, в якому містяться факти щодо інформаційної економіки, конкурентів, споживачів та самого підприємства з оцінками достовірності цих фактів. Ці знання можуть використовуватися для додаткового обґрунтування управлінських рішень, для мозкових штурмів, для формування альтернатив можливих стратегій розвитку.

База структурованих даних є класичною реляційною базою даних, яка містить формалізовані дані та використовується усіма інформаційними системами підприємства – від програм бухгалтерського обліку до систем управління документообігом.

Удосконалення інформаційного забезпечення ПАТ «Кераммаш» здійснено в процесі реалізації механізму формування стратегії розвитку промислового підприємства в інформаційній економіці, витрати на ці дослідження та розробки віднесено до витрат на розвиток управлінської, виробничої та маркетингової сфер. Елементи розроблення інформаційного забезпечення під час розвитку цих сфер діяльності ПАТ «Кераммаш» наведено в табл. 1.

Нижчим рівнем системи інформаційного забезпечення ПАТ «Кераммаш» є датчики на обладнанні, які збирають первинну інформацію з промислового обладнання та передають її на автоматизовану систему управління технологічними процесами (АСУТП). У процесі автоматизації контролю виробничо-технологічних операцій ПАТ «Кераммаш» здійснено автоматизацію

вхідного контролю фасонного металопрокату та системи контролю сушильної камери. Крім того, робітники на виробничих ділянках ПАТ «Кераммаш» передають дані щодо ходу виконання технологічних процесів через установлені промислові планети та термінали. Ця інформація теж акумулюється на автоматизованій системі управління технологічними процесами, після чого заноситься до баз даних підприємства. До бази структурованих даних заносяться показники щодо результатів вимірювань, розміщення продукції та матеріалів, результатів відбракування металопрокату, ходу виконання фарбувальних та сушильних робіт. До бази неструктурованих даних заносяться пропозиції, які виникають у робітників у процесі виконання їхніх виробничих обов'язків щодо вдосконалення процесів. Окрім того, від АСУТП через промислові термінали та планшети надходять накази для робітників виробничих підрозділів.

Пряму взаємодію з АСУТП здійснюють робітники технічного відділу та служби підготовки виробництва і логістики, які за своїми обов'язками мають оперативно реагувати на відхилення від планів та контролювати процес виконання виробничих планів. Завдяки навчанню менеджменту нижчої ланки виробничих підрозділів, технічного відділу та служби підготовки виробництва і логістики основам інформаційних технологій та роботі з інтерфейсом промислових планшетів підвищується оперативність реагування на нештатні ситуації та на відхилення від планів. Окрім людського контролю, в АСУТП додано можливість автоматизованого контролю виконання виробничих завдань.

Основну взаємодію з контрагентами згідно з розробленим інформаційним забезпеченням управління розвитком промислового

Таблиця 1

Заходи з розроблення інформаційного забезпечення ПАТ «Кераммаш»

Напрями розвитку	Заходи з розроблення інформаційного забезпечення
Розвиток інформаційного забезпечення виробничої сфери	Впровадження елементів Internet of Things
	Забезпечення нижчого менеджменту виробничих підрозділів технікою для доступу до інформаційної системи підприємства
	Підвищення кваліфікації нижчого менеджменту виробничих підрозділів щодо інформаційних технологій
Розвиток інформаційного забезпечення маркетингової сфери	Створення системи зворотного зв'язку для споживачів термічного обладнання
Розвиток інформаційного забезпечення управлінської сфери	Розроблення АРМ аналітика з оцінювання конкурентоспроможності
	Розроблення АРМ аналітика з модернізації виробництва
	Розроблення АРМ аналітика зі стратегічного планування
	Вдосконалення системи обміну інформацією на підприємстві

Джерело: сформовано автором

підприємства в умовах інформаційної економіки здійснює комерційний відділ, який використовує сервіси для представлення ПАТ «Кераммаш» у глобальній мережі. Також він відповідальний за зворотний зв'язок із користувачами продукції ПАТ «Кераммаш». Переважно це промислові підприємства, які використовують у своєму виробничому процесі різноманітне термічне обладнання. Завдяки налагодженню системи зворотного зв'язку, інтегрованого до інформаційного забезпечення ПАТ «Кераммаш», поповнюється база неструктурованих даних із пропозиціями від користувачів термічних печей та іншого обладнання. Завдяки зв'язкам із контрагентами комерційний відділ може отримувати також дані щодо конкурентів, які необхідні для порівняння показників підприємства з аналогічними показниками по галузі. Отримані дані в подальшому використовуються в АРМ аналітика з оцінювання конкурентоспроможності ПАТ «Кераммаш». Цей аналітик відноситься до відділу якості, метрології та сертифікації, до сфери компетенцій якого належить оцінювання внутрішніх показників ПАТ «Кераммаш», які порівняно із зовнішніми показниками дають можливість здійснити аналіз конкурентоспроможності порівняно з галуззю або з окремими конкурентами.

Другим головним АРМ інформаційного забезпечення ПАТ «Кераммаш» є АРМ аналітика з модернізації виробництва, який дає можливість оцінити заходи з удосконалення технологій і обладнання та побудувати план модернізації. Користувачами цього АРМ є робітники планово-розподільного відділу, відділу забезпечення та ремонтів, проектно-конструкторського відділу. Причому проектно-конструкторський відділ та відділ забезпечення та ремонтів здійснюють переважно заповнення пропозицій із можливих заходів, а планово-розподільче бюро їх аналізує з погляду відповідності наявним ресурсам та потребам.

Останнім АРМ інформаційного забезпечення ПАТ «Кераммаш» є АРМ аналітика з стратегічного планування. Цей аналітик відноситься до нового відділу прогнозування та планування. Встановлено, що наявне інформаційне забезпечення та організаційна структура ПАТ «Кераммаш» недостатньо ефективно поряються з виконанням функцій довгострокового планування, а функція прогнозування взагалі відсутня та не має виконавців. Тому запропоновано створити відповідний відділ, який має за допомогою цього АРМ робити аналіз глобального ринку, мож-

ливих перетворень інформаційної економіки, робити співставлення цих світових тенденцій зі змінами на локальних ринках термічного обладнання та обґрунтовувати сценарії розвитку. Спеціалісти відділу прогнозування та планування забезпечують функціонування ситуаційної кімнати, за допомогою якої відбувається представлення складників стратегії розвитку ПАТ «Кераммаш» правлінню підприємства для узгодження цілей та заходів для їх реалізації. Крім того, ситуаційна кімната може використовуватися для обґрунтування зроблених стратегічних рішень наглядовій раді ПАТ «Кераммаш». У загальному сенсі ситуаційна кімната – це приміщення, яке має засоби подачі інформації у зручному для аналізу групою керівників вигляді. У випадку промислового підприємства, такого як ПАТ «Кераммаш», ситуаційна кімната – це комплекс технологій та засобів, що можуть бути розгорнуті у будь-якому приміщенні для засідань, який виконує три основні функції:

- відображення мультимедійної інформації, що необхідна для візуалізації звітів щодо діяльності ПАТ «Кераммаш»;
- відображення сценаріїв розвитку підприємства в різних умовах трансформації зовнішнього середовища, яке здійснюється за допомогою візуального імітаційного моделювання;
- розрахунок чернеток прогнозів та наслідків реалізації планів підприємства в режимі прямого обговорення заходів із розвитку ПАТ «Кераммаш».

Також АРМ аналітика з стратегічного планування використовується планово-розподільчим бюро на етапі уточнення витрат та ефектів від окремих заходів із розвитку промислового підприємства і на етапі корегування стратегії розвитку ПАТ «Кераммаш» в умовах інформаційної економіки згідно зі змінами, які виникли внаслідок суттєвих змін зовнішнього середовища або внаслідок змін стратегічних цілей, які встановлюють власників підприємства.

Окремим складником інформаційного забезпечення управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки є система електронного документообігу, впровадження якої стало можливим завдяки комп'ютеризації більшості підрозділів підприємства, у тому числі виробничих.

Отже, розроблення та впровадження інформаційного забезпечення управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки на ПАТ «Кераммаш» дає мож-

ливість: підвищити оперативність прийняття рішень; забезпечити кожне прийняте стратегічне управлінське рішення прозорим обґрунтуванням та прогнозом його наслідків; зменшити втрати від надзвичайних ситуацій та негативних впливів зовнішнього середовища; забезпечити контроль управлінських та виробничих процесів; підвищити конкурентоспроможність підприємства за рахунок упровадження сучасних технологій та поліпшення якості продукції.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, здійснено розроблення та впровадження інформаційного забезпечення управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки згідно із запропонованими принципами на ПАТ «Кераммаш». Основу розробленого інформаційного забезпечення для ПАТ «Кераммаш» становлять автоматизовані робочі місця для аналітиків, які здійснюють обробку інформаційних потоків, необхідних для прийняття управлінських рішень щодо розвитку промислового підприємства.

Бібліографічний список:

1. Бир С. Кибернетика и управление производством ; пер. с англ. В.Я. Алтаева. Москва : Наука, 1963. 276 с.
2. Глушков В.М. Макроэкономические модели и принципы построения ОГАС. Москва : Статистика, 1975. 160 с.
3. Капитонова Ю.В., Летичевский А.А. Парадигмы и идеи академика В.М. Глушкова. Киев : Наукова думка, 2003. 456 с.
4. Акофф Р. Искусство решения проблем = The Art of Problem Solving ; пер. с англ. под ред. Е.Г. Коваленко. Москва : Мир, 1982. 224 с.
5. Лепейко Т.І., Мазоренко О.В. Обґрунтування технології формування інформаційного забезпечення функціонування та розвитку підприємства. *Бізнес Інформ*. 2013. № 6. С. 356-360.
6. Лисиця Н.М., Ус М.І. Інформаційне забезпечення та прогнозування розвитку партнерських відносин машинобудівних підприємств. *Бізнес Інформ*. 2014. № 9. С. 125-130.
7. Вольська О.М., Миколайчук Н.С. Інформаційне забезпечення як інструмент прогнозування та планування переходу до сталого розвитку підприємства. *Економічні інновації*. 2013. Вип. 54. С. 34-42.
8. Будько О.В. Класифікація обліково-аналітичної інформації з метою інформаційного забезпечення управління сталим розвитком підприємства. *Інноваційна економіка*. 2015. № 1. С. 207-212.
9. Касьянова Н.В. Інформаційне забезпечення системи управління розвитком підприємства. *Научный вестник Донбасской государственной машиностроительной академии*. 2011. № 1. С. 271-278.
10. Литвинова І.М. Стратегічний контролінг як елемент системи інформаційного забезпечення інноваційного розвитку підприємства. *Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки»*. 2015. № 12. С. 82-85.
11. Калініченко Л.Л. Інформаційне забезпечення процесів розвитку на промислових підприємствах. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2010. № 32. С. 196-199.

References:

1. Bir S. (1963) *Kybernetyka u upravlenye proyzvodstvom* [Cybernetics and production management] Moscow: Nauka, p. 276.
2. Glushkov V.M. (1975) *Макроэкономические модели у прынципи postroenyja OGAS* [Macroeconomic models and principles of OGAS construction], M.: Statistics, p. 160.
3. Kapitonova Yu.V., Letichevsky A.A., Glushkov V.M. (2003) *Paradyghmy u ydey akademyka* [Paradigms and ideas of academician], Kyiv: Naukova Dumka, 456 p.
4. Acoff R., Kovalenko E.G. (1982) *Yskusstvo reshenyja problem* [The Art of Solving Problems]. M.: Mir, 224 p.
5. Lepeiko T.I., Masorenko O.V. (2013) *Obgruntuvannja tekhnologhiji formuvannja informacijnogho zabezpechennja funkcionuvannja ta rozvytku pidpryjemstva* [Justification of the technology of formation of information support for the functioning and development of the enterprise]. *Business Inform*, no. 6, pp. 356-360.
6. Lisitsa N.M., Us M.I. (2014) *Informacijne zabezpechennja ta prohnozuvannja rozvytku partnersjkykh vidnosyn mashynobudivnykh pidpryjemstv* [Information provision and forecasting of development of partner relations of machine-building enterprises], *Business Inform*, no. 9, p. 125-130.
7. Volskaya O.M., Mykolaychuk N.S. (2013) *Informacijne zabezpechennja jak instrument prohnozuvannja ta planuvannja perekhodu do stalogho rozvytku pidpryjemstva* [Information provision as a tool for forecasting and planning of the transition to sustainable development of the enterprise], *Economic innovations*, Issue 54, p. 34-42.
8. Budko O.V. (2015) *Klasyfikacija oblikovo-analitychnoji informaciji z metoju informacijnogho zabezpechennja upravlinnja stalym rozvytkom pidpryjemstva* [Classification of accounting and analytical information for the purpose of information management of sustainable development of the enterprise], *Innovative economy*, no. 1, pp. 207-212.

9. Kasyanova N.V. (2011) Informacijne zabezpechennja systemy upravlinnja rozvytkom pidpryjemstva [Information support of the enterprise development management system], Scientific bulletin of the Donbas State Machine-Building Academy, no. 1, pp. 271-278.
10. Litvinova I.M. (2015) Strategichnyj kontroliugh jak element systemy informacijnogho zabezpechennja innovacijnogho rozvytku pidpryjemstva [Strategic Controlling as an Element of the Information Support System for Enterprise Innovation Development] Visnyk of Cherkasy University. Series: Economic Sciences, no. 12, pp. 82-85.
11. Kalinichenko L.L. (2010) Informacijne zabezpechennja procesiv rozvytku na promyslovykh pidpryjemstvakh [Information provision of development processes at industrial enterprises] Bulletin of economy of transport and industry, no. 32, pp. 196-199.

УДК 331.101

Киричок О.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки праці та менеджменту
Національного університету харчових технологій

Kyrychok Olena

Associate Professor of the Department
of Labor Economics and Management
National University of Food Technology

МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ ЯК НАПРЯМ ФОРМУВАННЯ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА

MOTIVATION OF PERSONNEL AS A DIRECTORY OF FORMATION OF THE EMPLOYEE BUSINESS POLICY

Досліджено питання щодо мотивації персоналу як напрям формування кадрової політики підприємства. Розглянуто питання щодо кадрової політики підприємства, також акцент зроблено на організацію кадрової політики на підприємстві. Надано оцінку ефективності формування кадрової політики підприємства за рахунок розрахунку основних показників щодо оцінки кадрів та їх руху на підприємстві, що було вибрано для поглибленого вивчення. За рахунок проведеного аналізу розроблено практичні рекомендації щодо вдосконалення формування кадрової політики підприємства. Визначено, що дієвим напрямом формування кадрової політики є напрям щодо вдосконалення системи мотивації персоналу на підприємстві. Обґрунтовано доцільність запропонованих заходів.

Ключові слова: персонал, управління, кадрова політика, ефективність, мотивація.

Исследован вопрос о мотивации персонала как направления формирования кадровой политики предприятия. Рассмотрены вопросы кадровой политики предприятия, также акцент сделан на организацию кадровой политики на предприятии. Дана оценка эффективности формирования кадровой политики предприятия за счет расчета основных показателей в оценке кадров и их движения на предприятии, выбранного для углубленного изучения. За счет проведенного анализа разработаны практические рекомендации по совершенствованию формирования кадровой политики предприятия. Определено, что действенным направлением формирования кадровой политики является направление по совершенствованию системы мотивации персонала на предприятии. Обоснована целесообразность предложенных мероприятий.

Ключевые слова: персонал, управление, кадровая политика, эффективность, мотивация.

Today, competitive staff and the effectiveness of social and labor relations are essential and relevant, since HR policy is an important component of the corporate strategy of the modern enterprise and one of the key factors competitiveness. This is the fact that the effective activity of the company depends not only on the qualitative and quantitative characteristics of employees, but also on the effectiveness of methods and mechanisms for managing them. It is important to study the peculiarities of the formation of personnel policy at domestic enterprises and to develop recommendations for its effective implementation. Thus, we can note that the chosen theme was and remains relevant every year. The question of motivation of the personnel as a direction of formation of the personnel policy of the enterprise is investigated. The questions concerning personnel policy of the enterprise are considered, also the emphasis is placed on organization of personnel policy at the enterprise. The question of conducting a questionnaire on the investigated enterprise during the selection of personnel is considered. The importance of this aspect is emphasized. The issue of internship has been dealt with. Namely, the elusive aspect of the training of new employees at the enterprise. The estimation of efficiency of formation of personnel policy of the enterprise is given at the expense of calculation of the basic indicators concerning estimation of personnel and their movement at the enterprise which was chosen for in-depth study. Through the analysis, practical recommendations for improving the staffing policy of the enterprise were developed. It was also determined that an effective direction in the formation of personnel policy is to improve the system of personnel motivation at the enterprise. The feasibility of proposed measures is substantiated.

Keywords: *personnel, management, personnel policy, efficiency, motivation.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблема мотивування персоналу є ключовою функцією управління, однією з найважливіших передумов досягнення стратегічної мети розвитку підприємств. Очевидна потреба у створенні науково обґрунтованого механізму мотивації праці. На сучасному етапі розвитку України проблема мотивації має велике значення.

Персонал є найскладнішим та специфічним видом ресурсів, що використовує підприємство у своїй діяльності. Ефективність діяльності підприємства великою мірою залежить від ефективності праці персоналу. Саме через зацікавленість працівника у результатах його роботи з створення належних умов праці можна домогтися підвищення продуктивності праці. Отже, тема стосовно мотивації персоналу була й залишається актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Питання кадрового забезпечення підприємства досліджували вітчизняні і зарубіжні науковці, а саме: Т.Ю. Базарова, Л.В. Балабанова, В.Г. Воронкова, Л.В. Івановська, О.В. Крушеницька, Ю.Г. Одогова, Є.П. Пархімчик, Л.І. Федулова, М. Армстронг, Г. Крудене, М. Мескон.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Досліджене підприємство потребує досконалого вивчення питання мотива-

ції праці як напряму формування кадрової політики підприємства.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті – дослідити стан мотивації персоналу в ПАТ «Яготинський маслозавод», розробити напрями вдосконалення мотивації персоналу як напряму формування кадрової політики на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасна кадрова політика підприємства повинна спрямовуватися на ринкові умови господарювання. Мета полягає у забезпеченні кожного робочого місця, кожної посади персоналом відповідних професій та спеціальностей належної кваліфікації.

Кадрова політика ПАТ «Яготинський маслозавод» орієнтована на:

1. Комплексну програму професійного розвитку:
 - створення матриці технологічних компетенцій;
 - оцінювання керівників і фахівців щодо матриці, аналіз результатів якої дає змогу виявити їхні сильні і слабкі місця, створити на їх основі програми навчання для співробітників, виключити вади в знаннях – від інженера до менеджера вищої ланки;
2. Відновлення програм навчання робітників:
 - відпрацьовування автоматизму навичок виконання операцій;
 - виявлення об'єктивних і суб'єктивних чинників браку і відмови устаткування;

- розроблення планів організаційно-технічних заходів і програм навчання майстрів і робітників для зниження частки суб'єктивних чинників.

В основі організації кадрової роботи лежать плановість, науковість і комплексність. На ПАТ «Яготинський маслозавод» створена система кадрової роботи, що покликана забезпечувати науково обґрунтований підбір, навчання і виховання кадрів. Ця система формується з урахуванням конкретних умов виробництва, вимог науково-технічного прогресу, завдань підвищення ефективності виробництва й якості праці. Вона виходить із необхідності підвищення творчої ініціативи й усебічного розвитку особистості кожного члена трудового колективу підприємства, найбільш повного використання людського чинника для прискорення економічного та соціального розвитку трудового колективу підприємства.

Одним із важливих завдань кадрової роботи на ПАТ «Яготинський маслозавод» є формування стабільного трудового колективу, який здатний досягати великих кінцевих результатів. Ця робота спрямована на забезпечення відповідності кадрів зростаючим вимогам сучасного виробництва, розвиток у працівників відповідальності за вирішення завдань підприємства, виховання кадрів на найкращих трудових традиціях, а також на підвищення зацікавленості робітників у найбільшій продуктивності праці.

Кадрова робота на підприємстві спрямована на досягнення такого стану, за якого б кожен працівник дорожив би своїм робочим місцем.

З урахуванням кваліфікації та інтересів виробництва на підприємстві відбуваються переміщення працівників. Для цього відділом кадрів організована підготовка та перепідготовка кадрів. Відділ кадрів турбується про те, щоб на підприємстві були створені необхідні умови для сумісництва навчання з роботою і дотримувалися пільги, передбачені чинним законодавством. Підприємство також підтримує навчальні заклади в підготовці молоді до праці, до формування професійних інтересів.

До завдань кадрової роботи на підприємстві входить проведення атестації керуючих працівників, спеціалістів та службовців, результати якої використовуються для забезпечення відповідності кадрів зростаючим вимогам.

На ПАТ «Яготинський маслозавод» значна увага приділяється кадровій політиці, зокрема це доброзичливе ставлення до працівників,

проведення стажувань, навчання персоналу, система морального та матеріального стимулювання. За потреби підприємства у нових працівниках відділом кадрів використовуються зовнішні джерела пошуку персоналу, наприклад подача оголошень у спеціалізованих виданнях.

Анкети претендентів на вакансії підприємства розроблено так, що дають змогу отримати загальну інформацію про працівника (особистісні дані, професійні здобутки, досвід роботи), його плани на майбутнє, а також містять тест на оцінку особистості кандидата на вакантну посаду. Підбір кадрів підприємства проводиться в кілька етапів.

Спочатку розглядаються анкети претендентів на посаду, з-поміж яких вибираються анкети, що, на думку керівника, найбільше відповідають заявленим у посадових інструкціях вимогам, і вибраних кандидатів запрошують на співбесіду. Під час співбесіди керівником підприємства оцінюються професійні та комунікативні здібності кандидата на посаду.

Також під час співбесіди потенційний кандидат дізнається про функціональні обов'язки у межах вакантної посади, про переваги та труднощі, які можуть виникати у процесі роботи. На основі проведених співбесід серед претендентів на вакантну посаду керівник вибирає кандидата, здібності та досвід якого найбільше відповідають вакантній посаді.

Прийнятий новий працівник протягом місяця проходить стажування. Стажування розпочинається навчанням (два тижні). За новим працівником призначається відповідальна людина – керівник стажування, який є водночас і консультантом, а також спеціалістом із тривалим стажем роботи на підприємстві. Від свого керівника працівник отримує певні інструкції та поради для виконання дорученої роботи. Саме від поставленої оцінки та рекомендацій керівника стажування залежить подальша доля нового працівника на підприємстві.

На ПАТ «Яготинський маслозавод» велику увагу приділяють підвищенню кваліфікації працівників. Керівників та спеціалістів для підвищення кваліфікації відправляють на навчання до Києва у профільні університети, що мають ліцензію на здійснення відповідної діяльності.

Досить важливе місце у кадровій політиці підприємства відведено мотивуванню працівників до якісного виконання своєї роботи. Керівництвом розроблена ціла система заохочень та санкцій щодо виконання працівниками

своїх обов'язків. На кожний місяць за кожним відділом установлений конкретний плановий показник.

За умови виконання планів продаж чи планів обслуговування протягом цілого року (за всі 12 місяців) відділ отримає 13-ту зарплату та нагороду морального характеру (грамоти, відзнаки, звання «Найкращий працівник року»).

На підприємстві позитивно оцінюється ініціативність працівників. Кожен із них відзначається грошовою винагородою за впровадження нової ідеї, вдосконалення процесу роботи у технічному чи структурному рішенні. На ПАТ «Яготинський маслозавод» передбачається преміювання.

Яготинський маслозавод добре знаний в Україні не тільки завдяки славнозвісному яготинському маслу. З моменту заснування у 1956 р. стабільно висока якість продукції заводу засвідчена як численними нагородами спеціалізованих виставок і конкурсів, так і народним визнанням.

Отже, оцінімо склад кадрів на ПАТ «Яготинський маслозавод». Маємо такі вихідні дані.

За результатами таблиці ми бачимо, що на підприємстві в 2017 р. відбулося зменшення працівників з 1 047 до 921 особи (табл. 1).

Таблиця 1

Вихідні дані для оцінки кадрів на ПАТ «Яготинський маслозавод»

Показник	Роки		
	2015	2016	2017
1. Середньорічна чисельність працюючих, осіб	1047	1061	921
2. Кількість прийнятого на роботу персоналу, осіб	12	14	8
3. Кількість працівників, що звільнилися, осіб	14	21	148
4. Кількість працівників, яких звільнено за власним бажанням і за порушення трудової дисципліни, осіб	8	11	67
5. Кількість працівників, які пропрацювали весь рік, осіб	1021	1026	765
6. Жінок	549	561	452
7. Чоловіків	498	500	469

Для повної оцінки сучасного стану кадрової політики ПАТ «Яготинський маслозавод» проведемо аналіз руху працівників, що дасть можливість у динаміці побачити загальний стан кадрового потенціалу. Отже, маємо такі дані про показники руху персоналу на ПАТ «Яготинський маслозавод» (табл. 2).

Таблиця 2

Показники руху персоналу ПАТ «Яготинський маслозавод»

Показник	Роки		
	2015	2016	2017
Коефіцієнт обороту з приймання персоналу	0,0115	0,0132	0,0087
Коефіцієнт обороту з вибуття	0,013	0,019	0,161
Коефіцієнт плинності кадрів	0,0076	0,0104	0,073
Коефіцієнт постійності складу персоналу підприємства	0,9752	0,9670	0,8306

Можемо зробити висновок, що на підприємстві, яке було вибрано для поглибленого вивчення, за 2015-2017 рр. спостерігається тенденція зменшення кількості працівників, це відобразилося й на показнику плинності кадрів, який збільшився, а також на коефіцієнті постійності складу персоналу підприємства, який також має тенденцію до зменшення. Такий стан пояснюється кризовим станом в економіці країни у цілому, а також небажанням молоді залишатися і працювати в маленьких містах країни.

Для поліпшення ситуації, що склалася, необхідно більше звертати увагу на розроблення та реалізацію заходів з удосконалення організації й оплати праці.

Виходячи із ситуації, що склалася, необхідно звернути увагу на мотиваційні механізми, що діють на підприємстві.

Мотивація персоналу на ПАТ «Яготинський маслозавод» повинна займати одне із центральних місць у системі кадрової політики. Мотивація персоналу є однією з функцій управління поряд з іншими функціями управління, такими як планування, організація, контроль, прийняття рішень. Сьогодні значне місце в діяльності персоналу займає індивідуальна мотивація персоналу, яка передбачає аналіз портрета людини, виявлення його бажань та намагань.

За даними діагностики кадрового складу та системи управління персоналом на ПАТ «Яготинський маслозавод» було встановлено, що компанія має певні проблеми, перелік яких представлений нижче:

- сьогодні спостерігається значне зменшення кількості персоналу підприємства, причому порівняно з попередніми роками спостерігається збільшення кількості звільнень за власним бажанням;

- високе значення показника плинності кадрів;

- надзвичайно низькою є частка молодих спеціалістів, на основі чого можна зробити

висновок, що робота в даній місцевості не є привабливим місцем для молоді;

- наявність неефективної системи мотивації та розвитку персоналу, які повною мірою побудовані на використанні традиційних методів, що у сьогоденних реаліях не здатні забезпечувати той рівень розвитку, який диктується швидкоплинними умовами зовнішнього середовища.

Зважаючи на проблеми, виявлені у системі управління персоналом ПАТ «Яготинський маслозавод», основна увага повинна приділятися таким елементам під час формування кадрової політики, як поліпшення рівня навчання персоналу, підвищення кваліфікації персоналу і рівня мотивації персоналу.

Проаналізувавши наявні проблеми у сфері управління кадрової політики ПАТ «Яготинський маслозавод», слід виділити актуальні напрями поліпшення та вдосконалення кадрової політики для підвищення ефективності кадрів.

Також необхідно враховувати певні пропозиції щодо формування кадрової політики з урахуванням мотивації персоналу на підприємстві та розробляти напрями щодо поліпшення та вдосконалення кадрової політики вже з урахуванням цього аспекту.

Таким чином, для підвищення ефективності праці й якості трудового життя необхідне вживання комплексних заходів у всіх напрямках моделі трудової діяльності, у тому числі за допомогою державної політики та соціальних інструментів, що сприяють підвищенню громадянської й творчої активності співробітників, залученню їх до вирішення постійно виникаючих проблем у сфері організації виробництва й праці. Ці міри трансформуються в загальну кадрову політику підприємства.

Отже, до можливих заходів підвищення ефективності формування кадрової політики на ПАТ «Яготинський маслозавод» можна віднести (рис. 1).

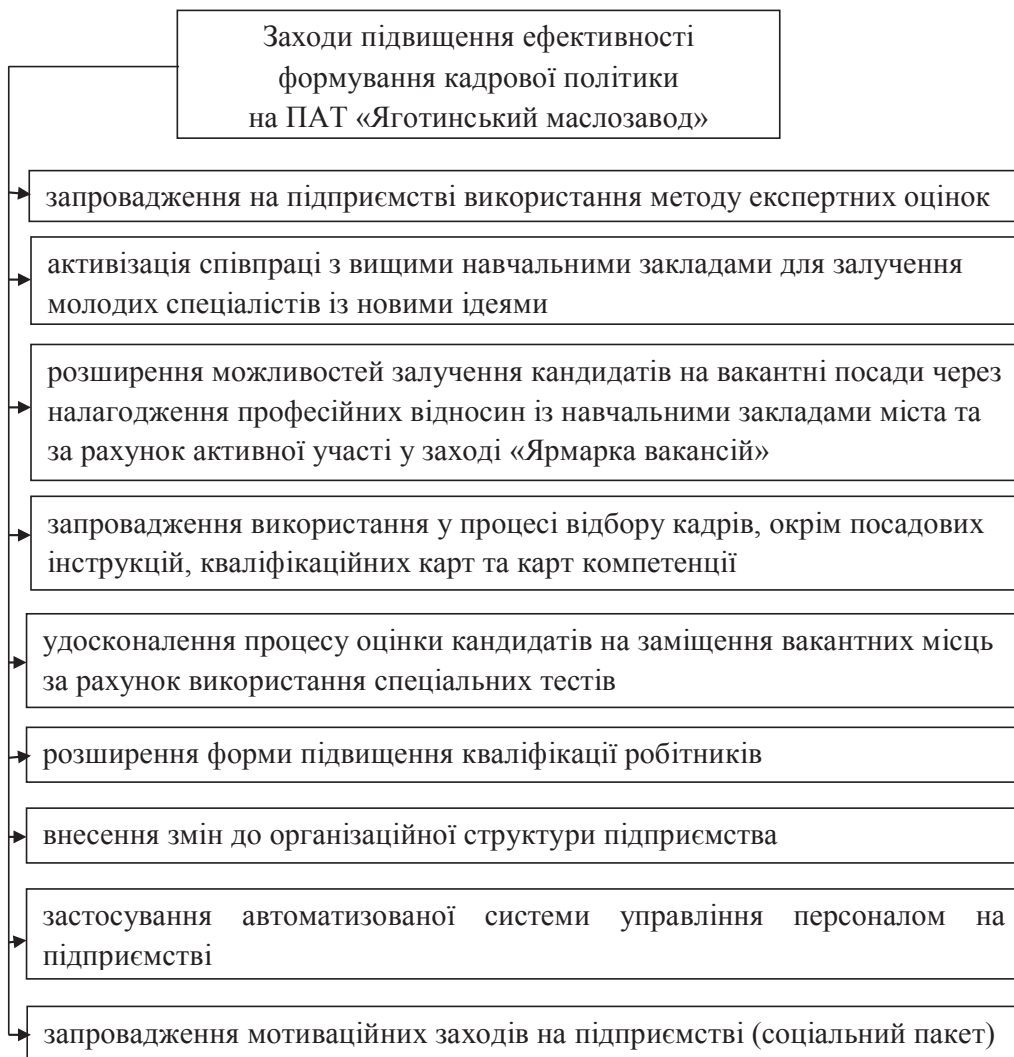


Рис. 1. Заходи підвищення ефективності формування кадрової політики на ПАТ «Яготинський маслозавод»

Реалізація наданих пропозицій дасть змогу підвищити ефективність управління персоналом, удосконалити використання трудових резервів, формування та реалізацію кадрової політики підприємства.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, добре спланована система мотивування дає змогу суттєво підвищувати ефективність роботи персоналу, збільшити обсяги виробництва продукції, поліпшити конкурентоспроможність промислових підприємств, оскільки невдоволений працівник не виконує роботи якісно, поширює негативну інформацію про підприємство, внаслідок чого втрачається репутація та престиж підприємства.

Бібліографічний список:

1. Войнаш Л.Г. Кадрова політика підприємства в сучасних умовах розвитку національної економіки. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2011. Вип. 1. С. 36-42.
2. Козловський С.В., Слупський Б.В., Олійник М.М. Кадрова політика держави: сучасний стан і перспективи її ефективного формування. *Сталий розвиток економіки*. 2012. № 1. С. 8-12.

3. Руденко М.В. Навчання персоналу як ресурсна складова управління підприємством. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2016. № 2. Т. 1. С. 33-38.

References:

1. Vojnash L. (2011) Kadrova polityka pidpryjemstva v suchasnykh umovakh rozvytku nacionalnoji ekonomiky [Personnel policy of the enterprise in the modern conditions of development of the national economy]. / *Jevropejskyj vektor ekonomichnogho rozvytku* [European vector of economic development]. TOV "Dnipropetrov. un-t ekonomiky ta prava im. Aljfreda Nobelja (electronic journal), vol. 1, pp. 36-42.
2. Kozlovsjkyj S.V., Slupsjkyj B.V., Olijnyk M.M. (2012) Kadrova polityka derzhavy: suchasnyj stan i perspektyvy jiji efektyvnogho formuvannja [Personnel policy of the state: the current state and prospects of its effective formation]. *Stalyj rozvytok ekonomiky* [Sustainable development of the economy], vol. 1., pp. 8-12.
3. Rudenko M.V. Navchannja personalu jak resursna skladova upravlinnja pidpryjemstvom [Training of personnel as a resource component of enterprise management]. *Visnyk Khmeljnycjkogho nacionaljnogho universytetu. Ekonomichni nauky* [Bulletin of the Khmelnytsky National University. Economic Sciences, vol. 2, no. 1, pp. 33-38.

Кустріч Л.О.

доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
Уманського національного університету садівництва

Kustrich Liliia

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management
Uman National University of Horticulture

ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ЛОГІСТИЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

INNOVATIVE ASPECTS OF MANAGEMENT BY DEVELOPMENT OF THE LOGISTIC ENTREPRENEURSHIP

У статті окреслено роль, значення та вплив інновацій на систему управління розвитком логістичного підприємництва. Встановлено, що використання інноваційних принципів управління є нагальною необхідністю, яка виникла на тлі розвитку інноваційних технологій та їх інтеграції в усі сфери людської діяльності, зокрема у логістику. Визначено місце інноваційної діяльності в організаційній системі підприємництва та розглянуто етапи процесу прийняття управлінських рішень у логістичному підприємстві. У підсумку зазначено, що інноваційні заходи у сфері логістичного підприємництва мають бути спрямовані на досягнення і підтримку організаційно-технологічних умов виробничо-комерційної діяльності на рівні, зумовленому вимогами конкурентного ринку.

Ключові слова: інновації, розвиток, управління, логістика, підприємництво.

В статье определены роль, значение и влияние инноваций на систему управления развитием логистического предпринимательства. Установлено, что использование инновационных принципов управления является необходимостью, возникшей на фоне развития инновационных технологий и их интеграции во все сферы человеческой деятельности, в частности в логистику. Определено место инновационной деятельности в организационной системе предпринимательства, а также рассмотрены этапы процесса принятия управленческих решений в логистическом предпринимательстве. В итоге указано, что инновационные мероприятия в сфере логистического предпринимательства должны быть направлены на достижение и поддержание организационно-технологических условий производственно-коммерческой деятельности на уровне, определяемом требованиями конкурентного рынка.

Ключевые слова: инновации, развитие, управление, логистика, предпринимательство.

Necessary of the condition For the efficiency of management decisions made in logistics, there is widespread use of innovative approach. The essence of management activity objectively determines the possibility and necessity of applying innovative methods of the system in logistics entrepreneurship. The indicated requires the research of issues of innovative development of logistic business and caused the relevance of the selected topic. Taking into account the above, the purpose of research is to determine the role, place and impact of innovations on the logistics business development management system. In article outlines the role, significance and impact of innovation on the management system of the development of logistics business in Ukraine. It has been established that the use of innovative management principles is a necessity that arose against the background of the development of innovative technologies and their penetration into all spheres of human activity, in particular, in logistics. It is determined that logistics is one of the most promising sectors of the modern economy, because it combines and drives the productive forces of an economic society, and also contributes to the achievement of economic goals. Based on innovative ideas, logistics is the most important factor

of modernization and scientific and technological progress. It is indicated that a necessary use of an innovative approach is a necessary condition for the effectiveness of management decisions made in logistics. It is summarized that logistic entrepreneurship cannot ignore the innovation processes generated by emergence and uncertainty. Therefore, the use of innovative principles of managing the development of logistics entrepreneurship is an important necessity. Innovative activities in the field of logistics business should be aimed at achieving and maintaining the organizational and technological conditions of production and commercial activities at a level determined by the requirements of a competitive market. The result of the innovation component of management is assessed by the achieved competitiveness, positive values of economic and financial indicators.

Keywords: *innovation, development, management, logistics, entrepreneurship.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах постійного прискорення темпів розвитку суспільства суб'єктам підприємницької діяльності доводиться розглядати інноваційну діяльність із різних позицій і підходів для вдосконалення управлінських процесів і прискорення терміну їх упровадження.

Логістика є рушійною силою сучасної економіки, оскільки вона поєднує і приводить у дію продуктивні сили економічного суспільства й сприяє досягненню господарських та соціальних цілей. Базуючись на інноваційних ідеях, логістика є найважливішим чинником модернізації та науково-технічного прогресу. Необхідною умовою ефективності прийнятих у логістиці управлінських рішень є широке використання інноваційного підходу. Сутність управлінської діяльності об'єктивно зумовлює можливість і необхідність застосування інноваційних методів у системі логістичного підприємництва. Зазначене вимагає дослідження питань інноваційного розвитку логістичного підприємництва та зумовило актуальність вибраної тематики.

Також актуальність указаної теми дослідження зумовлена географічними особливостями України, вступом країни до СОТ у 2008 р. та прискореною інтеграцією вітчизняних підприємницьких структур у світовий економічний простір, у результаті чого виникає потреба в упровадженні інноваційних логістичних рішень, запозиченні зарубіжних концепцій інноваційного розвитку логістики, їх адаптації та вдосконаленні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Теоретичним і методологічним аспектам інноваційного розвитку присвячено чимало спеціальних досліджень. Так, у працях Й.А. Шумпетера [4], П.Ф. Друкера [1], В.І. Плаксина [3], О.В. Горбачової [3], Л.М. Болдирєвої [6], Р.М. Кайерта [2] визначено теоретичні аспекти інноваційного розвитку підприємств. Н.І. Чухрай [7] та Р. Патора [7]

досліджено питання інновації та логістики товарознавчих процесів; А.О. Касич [14] вивчено досвід формування національних інноваційних систем у країнах, що розвиваються; дослідниками Т.О. Колодізевою [8] та Г.Р. Руденко [8] визначено ключові принципи реалізації інноваційних технологій у логістиці; Дж.Р. Стоком [10] та Д.М. Ламбертом [10] зазначено основні принципи стратегічного управління логістикою.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Тези, постулати, концепції, теоретичні положення та практичні пропозиції, висвітлені у наукових працях указаних авторів, створили міцне підґрунтя і посідають вагоме місце у вирішенні проблем щодо впровадження інновацій у сферу логістики та підприємництва. Однак питання щодо розроблення та реалізації інноваційних форм управління розвитком логістичного підприємництва залишаються малодослідженими. Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Головним завданням дослідження є визначення ролі, місця та впливу інновацій на систему управління розвитком логістичного підприємництва в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Складність і багатогранність підприємницької діяльності вимагає розвинених форм економічної діяльності, які проявляються у науковому, інформаційному, трудовому, фінансовому, правовому, організаційному, маркетинговому та логістичному забезпеченні. Динамізм підприємництва вимагає логістичного забезпечення, що досягається за допомогою інноваційних форм логістичних процесів.

У трактуванні терміна «інновація» існує безліч варіантів. Так, за словами П. Друкера, «інновація – це особливий інструмент, який дає змогу підприємцю використовувати зміни і перетворювати їх на нові можливості для, наприклад, відкриття нового бізнесу або надання нових послуг» [1, с. 28]. Р. Кайерт уважає, що

«інновація – це нове рішення проблеми, завдання, яке виникає на індивідуальному, груповому чи організаційному рівнях» [2, с. 73]. На думку В.І. Плаксина та О.В. Горбачової, «інновації – це система, що виникла в процесі створення, використання та реалізації результатів наукових досліджень і розробок, спрямованих на вдосконалення технічних, організаційних, економічних, соціальних і правових відносин у галузі науки, виробництва, культури, освіти та ін.» [3, с. 114].

Й. Шумпетер розглядав інновацію (нововведення) як засіб подолання економічних криз. На його думку, за допомогою нововведень підприємство може використовувати нові конкурентні прийоми, відмінні від колишніх цінових форм конкуренції, наприклад випуск нової продукції, застосування нових технологій виробництва, організації та управління тощо [4, с. 58]. На початку ХХ ст. Й. Шумпетер розробив інноваційну теорію підприємництва. Особливу увагу в реалізації інноваційної діяльності він приділяв підприємцям-новаторам, які прагнуть отримати більший прибуток за рахунок здійснення інновацій і які є активним елементом процесу економічного розвитку країни. Людей, які задумують і здійснюють інновації, Й. Шумпетер називав підприємцями [4, с. 61]. Розробляючи та впроваджуючи інноваційні рішення, підприємці створюють нові, раніше невідомі комбінації факторів виробництва [4, с. 62].

Термін «логістика» вперше був застосований у військових операціях і стосувався насамперед процесів забезпечення армійських підрозділів. Останніми роками вказане поняття набуло широкого вжитку в бізнесі і тепер асоціюється саме з підприємницькою діяльністю. Якщо раніше термін описував фізичний рух сировини і товарів, то тепер він включає планування, закупівлю, транспортування та зберігання продукції та послуг.

Першим автором праць із логістики вважають французького військового фахівця початку ХХ ст. А.Г. Джоміні, який у дослідженні *Précis de l'art de la guerre* («Трактат про мистецтво воєн», (1838 р.) визначив логістику як «практичне мистецтво руху військ» [5]. Він також стверджував, що логістика стосується не тільки перевезень, а й планування, управління, постачання, визначення місць дислокації військ, будівництва мостів, шляхів тощо.

Нині є багато визначень логістики. Автори публікацій [6; 7] розглядають її передусім як науку, що дає змогу оптимізувати кооперативні

зв'язки. Інші вважають основним середовищем застосування логістики внутрішньовиробничі процеси з обов'язковим включенням у логістику питань планування завантаження обладнання, визначення розмірів партій запуску деталей. Одні автори [8; 10] виокремлюють як основу логістичного підходу транспортне обслуговування, інші [6; 8] – складське господарство.

Деякі фахівці з логістики [9; 10] трактують її як «сукупність різноманітних видів діяльності з метою одержання з найменшими витратами необхідної кількості продукції в установлений час та в установленому місці, в якому існує конкретна потреба в даній продукції».

На думку деяких спеціалістів [11; 12], логістика – це «інтеграція процесу перевезень із виробничою сферою і включає вантажно-розвантажувальні операції, зберігання і транспортування товарів, а також необхідні інформаційні процеси».

Зважаючи на проведений ретроспективний аналіз щодо різноаспектності визначення термінів «інновація» та «логістика», нами запропоновано власне тлумачення вказаних термінів. Так, під інновацією слід розуміти кінцевий результат науково-технічної діяльності у матеріальному вираженні – у формі вдосконаленої продукції або технологічного процесу, орієнтований на економічну вигоду; логістику слід розглядати як організацію раціонального процесу просування товарів і послуг від постачальників сировини до споживачів, функціонування сфери обігу продукції, товарів, послуг, управління товарними запасами, створення інфраструктури руху товару; логістичне підприємство – це складна організаційно завершена (структурована) економічна система виробничо-комерційної діяльності у сферах виробництва, торгівлі та обслуговування, спрямована на отримання доходу і прибутку.

Підприємницька діяльність може здійснюватися і стабільно функціонувати тільки в умовах інноваційної активності, або по-іншому можна сказати, що необхідною умовою підприємництва є інновації [13, с. 48].

Розроблення й упровадження інновацій пов'язані з певними ризиками. Це зумовлює виникнення поняття підприємницького ризику. Основним інструментом подолання та недопущення підприємницьких ризиків є управління, засноване на сучасних методах менеджменту, у тому числі на використанні концепцій, принципів і методів логістики.

Логістичні процеси у підприємницькій діяльності утворюють функціональну логістичну структуру, що характеризує основні процеси, які властиві будь-якій підприємницькій діяльності, і складається з таких блоків логістичних процесів: закупівля, збут, переміщення, збереження товарів та послуг (рис. 1).

Перераховані блоки ув'язуються в єдину схему за допомогою управління, тобто за допомогою прийнятих управлінських рішень.

Інноваційні процеси зумовлені об'єктивними причинами й є властивими як поточній оперативно-господарській діяльності, так і стратегічній діяльності підприємства. Із цього випливає, що інноваційність є особливим ресурсом підприємства і чинником її конкурентоспроможності. Проблема полягає в усвідомленні того, для чого потрібна ідентифікація інноваційного складника менеджменту, і на цій основі постійному нарощуванні економічного потенціалу підприємства.

Використання інноваційних елементів у процесі управління логістичним підприємством значною мірою визначається рівнем розвитку управлінського персоналу, його кваліфікацією, професіоналізмом тощо.

У переліку критеріїв інноваційності управлінського персоналу чільне місце займає показник емерджентності – наявність особливих властивостей та елементів системи, не пов'язаних системоутворюючими зв'язками, – оскільки емерджентність, в першу чергу, вимагає від управлінського персоналу творчого підходу під час виконання своїх службових обов'язків. Загалом уся економіка насичена емерджентністю. Саме емерджентність породжує необхідність в інноваціях, творчому підході під час прийняття управлінських рішень.

Безпосереднім результатом використання інноваційного складника в діяльності логістичного підприємництва є забезпечення його кон-

курентоспроможності на основі вдосконалення виробничо-комерційної діяльності (рис. 2).

Під час розроблення певної моделі інноваційної діяльності відбувається зниження рівня невизначеності керованої системи, звідси впливає необхідність оцінки прийнятого рішення і внесення до нього коректив з урахуванням чинника емерджентності. Управлінський персонал підприємства повинен фіксувати всі випадки прояву емерджентності.

Логістичне підприємництво пов'язане із прийняттям певних управлінських рішень. У зв'язку із цим виникає необхідність виявлення ролі і місця інновацій у процесі прийняття управлінських рішень. Для цього слід визначити та розглянути етапи процесу прийняття управлінських рішень:

1. Отримання інформації – на цьому етапі велике значення має здатність управлінського персоналу сприймати й адекватно оцінювати дані, що надходять, оцінювати їх достовірність та корисність.

2. Фільтрація інформації – відсікання непотрібних, недостовірних (дезінформованих) даних та надлишкової інформації.

3. Постановка завдання – структурування інформації за схемою: «Наявна А (ситуація) – знайти Б (проблема)».

4. Розроблення моделі – відображення наявної ситуації.

5. Перетворення та обробка інформації.

6. Прогнозування розвитку або зміни ситуації – можливий стан ринку і керованих процесів.

7. Визначення можливих рішень.

8. Формування критеріїв вибору рішення згідно з наявними перевагами.

9. Вибір найкращого (оптимального) рішення.

10. Реалізація вибраного рішення.

Із наведеної сукупності етапів під час прийняття управлінського рішення очевидним є той факт, що кожен етап тією чи іншою мірою вимагає

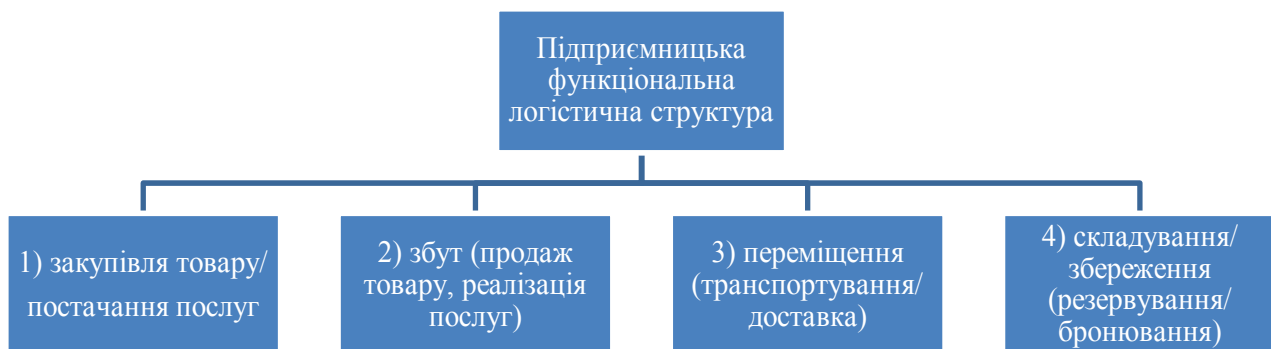


Рис. 1. Блок-схема підприємницької логістичної структури

Джерело: побудовано автором

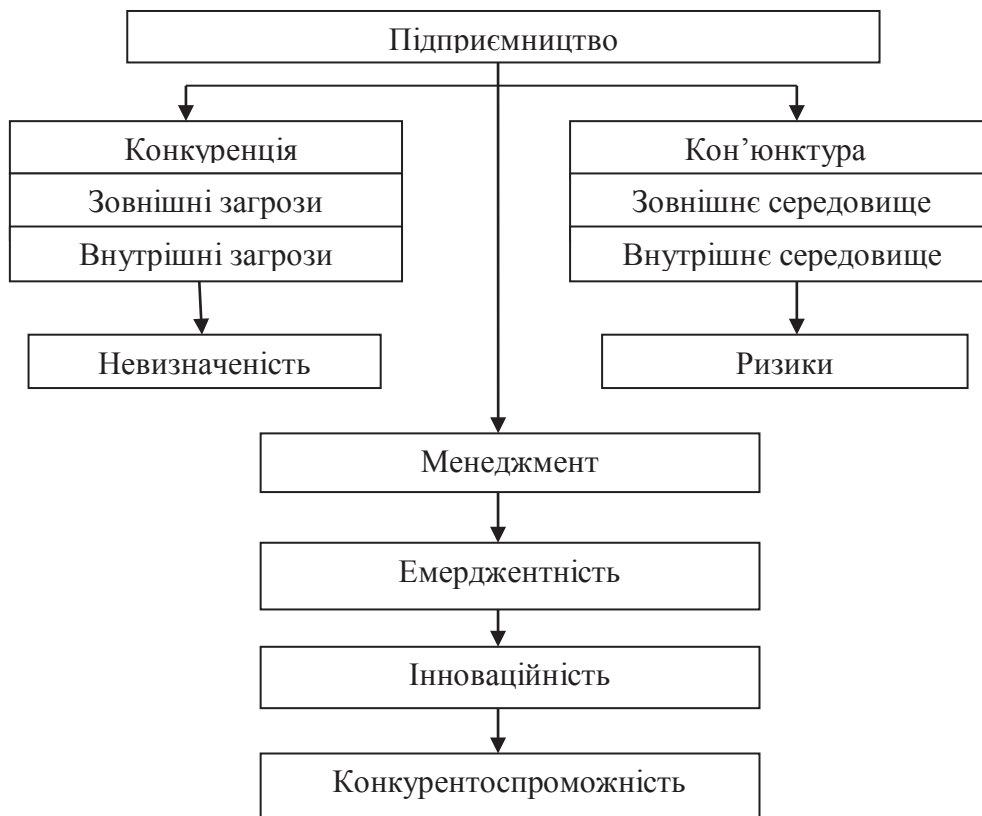


Рис. 2. Місце інноваційної діяльності в організаційній системі підприємництва

Джерело: побудовано автором

інноваційного підходу, особливо під час оцінки та фільтрації отриманої інформації, постановки завдання і побудови моделі інноваційної діяльності, формування варіантів можливих рішень і вибору остаточного оптимального рішення.

На основі дослідження різноаспектності розвитку логістичного підприємництва можна сказати, що інновації в управлінні розвитком логістичного підприємництва спрямовані на:

1) розроблення раціональних (оптимальних) процедур і операцій на базі логістичних бізнес-процесів розвитку;

2) генерування нових ідей у сфері управління поточними процесами шляхом застосування наукових досягнень;

3) використання світового досвіду в галузі логістики, вивчення інноваційної діяльності з урахуванням усіх економічних особливостей економічно розвинених країн;

4) розроблення форм, методів, алгоритмів, стандартів, модулів для діючих і новостворюваних структур, включаючи створення системи логістичних новоутворень і логістичних систем.

Застосування інноваційних аспектів в управлінні розвитком логістичного підприємництва сприятиме:

1) розширенню інформатизації суспільства і полегшенню доступу до новітніх технологій;

2) прискоренню розвитку економіки і зростанню конкуренції;

4) підвищенню ефективності логістичних процесів;

5) підвищенню рівня безпеки праці всіх учасників процесу;

6) зниженню впливу логістичних процесів на екологію;

7) глобалізації економіки.

Говорячи про розроблення та впровадження інноваційного інструментарію задля розвитку логістичного підприємництва не слід забувати і про певні перешкоди, що стримують інноваційних рух. Так, зокрема, слід виділити найбільш значимі проблеми у даному напрямі:

1) високий рівень корупції в країні;

2) великий розмір території;

3) низький розвиток транспортної інфраструктури, у тому числі через недоінвестування даного виду бізнесу, зокрема на державному рівні;

4) відсутність якісної та ефективної логістичної інфраструктури (терміналів і складів);

5) низька якість базової послуги транспортування;

6) митні, тарифні і нормативно-правові перешкоди на кордонах;

7) некомпетентність і недостатній масштаб розвитку бізнесу логістичних підприємств.

Для компенсації негативного впливу вищезазначених чинників необхідно не тільки впроваджувати інновації у сферу логістики, а й розвивати інноваційну логістику, тобто інвестувати в наукову базу, нові дослідження в галузі логістики для генерації нових ідей, технологій у цій галузі, переймати світовий досвід у галузі логістики.

На нашу думку, для досягнення вказаних цілей система інноваційного розвитку логістичного підприємництва має вирішувати такі завдання:

1) підвищення рівня свідомості та соціальної відповідальності громадян;

2) удосконалення нормативно-законодавчої бази на державному рівні;

3) розроблення бізнес-проектів та практичних пропозицій для залучення інвестицій;

4) створення сприятливого економічно-соціального середовища для підвищення рівня довіри потенційних інвесторів;

5) підвищення рівня і зниження складності управління логістичними процесами за рахунок упровадження прогресивних систем управління;

6) підвищення якості логістичної інфраструктури, створення ефективних об'єктів логістичної інфраструктури високого класу;

7) підвищення рівня обслуговування клієнтів;

8) зниження як постійних, так і змінних логістичних витрат;

9) оптимізація адміністративних витрат;

10) упровадження прогресивних методів управління та розвитку персоналу.

Таким чином, необхідність використання інновацій в управлінні розвитком логістичного підприємництва об'єктивно зумовлена особливостями функціонування ринкової економіки, зокрема її мінливістю під впливом попиту та пропозиції, необхідністю передбачати розвиток ринкової кон'юнктури у перспективі.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Сьогодні інновації розробляються й упроваджуються в усі види діяльності, у тому числі в логістику. Логістичне підприємництво як організаційно завершена економічна система виробничо-комерційної діяльності не може ігнорувати інноваційні процеси, породжувані емерджентністю і невизначеністю, в іншому

разі погіршується якість менеджменту і тим самим утрачається конкурентоспроможність. Тому використання інноваційних принципів управління розвитком логістичного підприємства є нагальною необхідністю.

Інноваційні заходи мають бути спрямовані на досягнення і підтримку організаційно-технологічних умов виробничо-комерційної діяльності на рівні, зумовленому вимогами конкурентного ринку. Результативність інноваційного складника менеджменту оцінюється досягнутою конкурентоспроможністю, позитивними значеннями економічних та фінансових показників і стійким становищем підприємства.

Зважаючи на важливість питання впровадження інновацій у сферу логістичного підприємства, вважаємо, що подальші наукові розвідки мають бути спрямовані на дослідження теоретико-практичних аспектів упровадження інформаційних технологій у логістичний бізнес, що сприятиме динамічному розвитку даної сфери та підвищенню рівня практичності логістичних процесів.

Бібліографічний список:

1. Друкер П.Ф. Инновации и предпринимательство. Санкт-Петербург : Бук Чембер Интернэшнл, 1992. 160 с.
2. Cyert R.M. A Behavioral Theory of the Firm. NJ, Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1963. 115 p.
3. Плаксин В.И., Горбачева О.В. Основы системы инновационной деятельности предприятия. Симферополь : ДиАйПи, 2009. 333 с.
4. Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку: дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу. Київ : Києво-Могилянська академія, 2011. 242 с.
5. Jomini A.H. Précis de l'art de la guerre (1838). URL : <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k86539g.image> (дата звернення: 17.02.2019).
6. Болдирєва Л.М. Інновації в логістиці: теоретико-методологічні та практичні аспекти. *Економіка Крима*. № 1 (34). С. 18-23.
7. Чухрай Н.І., Патора Р. Інновації та логістика товарів. Львів : Львівська політехніка, 459 с.
8. Колодізева Т.О., Руденко Г.Р. Інноваційні технології в логістиці. Харків, 2013. 268 с.
9. Кальченко А. Г. Логістика. Київ. 2003. 284 с.
10. Сток Дж.Р., Ламберт Д.М. Стратегическое управление логистикой. Москва : ИНФРА-М, 2005. 797 с.
11. Окландер М.А. Логістична система підприємства. Одеса : Астропринт, 2004. 309 с.
12. Смірнов І.Г. Логістика: просторово-територіальний вимір. Київ : Обрії, 2004. 334 с.

13. Касич А.О. Досвід формування національних інноваційних систем в країнах, що розвиваються. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 5 (143). С. 46-49.

References:

1. Druker P.F. (1992) *Innovatsii i predprinimatel'stvo* [Innovation and entrepreneurship]. SPb.: Buk Chamber Interneshnl. (in Rus.).
2. Cyert R.M. (1963) *A Behavioral Theory of the Firm*. NJ, Englewood Cliffs: Prentice-Hall. (in Eng.).
3. Plaksin V.I., Gorbacheva O.V. (2009) *Osnovy sistemy innovatsionnoy deyatel'nosti predpriyatiya* [Fundamentals of enterprise innovation]. Simferopol: DiApiPi. (in Rus.).
4. Schumpeter Y.A. (2011) *Teorija ekonomichnogo rozvytku : doslidzhennja prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomichnogo cyklu* [Economic Development Theory: Profit, Capital, Credit, Percent and Economic Cycle]. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy. (in Ukr.).
5. Jomini A.H. 1838. *Précis de l'art de la guerre*. Available at: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt-6k86539g.image>.
6. Boldyreva L.M. (2011) *Innovatsiyi v lohistytsi: teoretyko-metodolohichni ta praktychni aspekty* [Innovations in logistics: theoretical, methodological and practical aspects]. *Ekonomika Kryma*. vol. 1, no. 34, pp. 18-23.
7. Chukhray N.I., Patora R. (2001) *Innovatsiyi ta lohistyka tovariv* [Innovations and logistics of goods]. Lviv: Lviv Polytechnic National University. (in Ukr.).
8. Kolodizyeva T.O., Rudenko H.R. (2013) *Innovatsiyini tekhnolohiyi v lohistytsi* [Innovative technologies in logistics]. Kharkiv. (in Ukr.).
9. Kalchenko A.H. (2003) *Lohistyka* [Logistics]. Kiev. (in Ukr.).
10. Stoke J.R., Lambert D.M. (2005) *Strategicheskoe upravlenie logistikoy* [Strategic logistics of management]. Moscow: INFRA-M. (in Rus.).
11. Oklander M.A. (2004) *Lohistychna systema pidpryyemstva* [Logistics system of the enterprise]. Odessa: Astroprint. (in Ukr.).
12. Smirnov I.G. (2004) *Lohistyka: prostоровo-terytorial'nyy vymir* [Logistics: spatial-territorial dimension]. Kiev. Horizons. (in Ukr.).
13. Kasych A.O. (2013) *Dosvid formuvannya natsional'nykh innovatsiynykh system v krayinakh, shcho rozvyvayut'sya* [The experience of the formation of national innovation systems in developing countries]. *Actual problems of the economy*. vol. 5, no. 143, pp. 46-49.

УДК 338.482:004.946](045)

Ростовцев С.С.

кандидат наук із соціальних комунікацій,
старший викладач кафедри туристичного бізнесу
Харківської державної академії культури

Rostovtsev Serhii

Candidate of Sciences in Social Communications,
Senior Lecturer at Travel Business Department,
Kharkiv State Academy of Culture

ДОПОВНЕНА РЕАЛЬНІСТЬ ЯК КОНКУРЕНТНА ПЕРЕВАГА У ТУРИСТИЧНОМУ БІЗНЕСІ

AUGMENTED REALITY AS A COMPETITIVE ADVANTAGE IN TRAVEL BUSINESS

Метою статті є визначення потенціалу технології доповненої реальності як конкурентної переваги у туристичному бізнесі. Для цього здійснено аналіз поточного рівня впровадженості технології на підприємствах туристичного бізнесу. Проаналізовано ключові чинники, що сприяють розвитку AR-технології й визначають її як високоперспективний комунікаційно-маркетинговий інструмент, що ставить нові виклики перед представниками туристичного бізнесу. Розкрито технічні особливості запровадження технології доповненої реальності та її переваги над віртуальною реальністю (VR). На основі проведеного аналізу запропоновано можливі варіанти застосування технології доповненої реальності туристичними підприємствами, що в перспективі дасть змогу отримати конкурентну перевагу на туристичному ринку.

Ключові слова: доповнена реальність, інновації в туризмі, AR у туризмі, віртуальна реальність, конкурентоспроможність туристичних підприємств.

Целью статьи является определение потенциала технологии дополненной реальности как конкурентного преимущества в туристическом бизнесе. Для этого произведен анализ текущего уровня внедренности технологии на предприятиях туристического бизнеса. Проанализированы ключевые факторы, способствующие развитию AR-технологии и определяющие ее как высокоперспективный коммуникационно-маркетинговый инструмент, что ставит новые вызовы перед представителями туристического бизнеса. Раскрыты технические особенности внедрения технологии дополненной реальности и ее преимущества по сравнению с виртуальной реальностью (VR). На основе проведенного анализа предложены возможные варианты применения технологии дополненной реальности туристическими предприятиями, которая в перспективе позволит получить конкурентное преимущество на туристическом рынке.

Ключевые слова: дополненная реальность, инновации в туризме, AR в туризме, виртуальная реальность, конкурентоспособность туристических предприятий.

Strong concentration of enterprises on the travel market requires its participants to take radical actions to gain competitive advantage. Traditional methods of presenting business to consumers do not bring the expected results and allow only to withstand the basic competition, therefore an important aspect of the activity of any company is the search for new means of promotion and informing potential clients. One of the ways to gain competitive advantage by travel companies is to search and introduce innovations, which is a prerequisite for the successful operation of modern enterprises. Given the high level of technical means development, companies get access to a significant number of technical solutions, among which augmented reality technology is of particular interest. The purpose of the article is to determine the potential of the augmented reality technology as a competitive advantage in travel business. For this purpose, the current level of technology implementation in tourism business enterprises

has been analyzed. The key factors contributing to the development of AR-technology are analyzed and identified as a highly-promising communication and marketing tool that challenges tourist organizations. The specific features of the augmented reality technology implementation and its advantages over the virtual reality (VR) are revealed. Focusing on the tourism industry, as one of the most profitable branches of the economy, an author proposes possible variants of augmented reality technology usage by tourist enterprises, which in the long run will allow them to gain competitive advantage in the tourist market. In particular, recommendations are given on how to implement the augmented reality technology in such fields of activity as hotel business, restaurant business and transport. And considering the high adaptability of AR-technology, it is possible to talk about its high importance and the possibility of using it in a much larger number of businesses, bringing visible benefits to their owners and providing an interesting tool to the customers, which will increase their interest to business.

Keywords: *augmented reality, tourism innovations, AR in tourism, virtual reality, competitiveness of tourist enterprises.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Демонструючи стає економічне зростання, туристична індустрія виступає потужним соціально-економічним та політичним чинником, що становить основу розвитку багатьох країн і регіонів світу. Так, за даними Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), у 2018 р. загальна кількість міжнародних туристичних прибуттів показала найвищий приріст за останні сім років – 1,3 млрд. осіб та прибуток в \$1,6 трлн., що на \$94 млрд. більше за попередній рік [7].

Разом із тим спостерігається й значне збільшення кількості учасників туристичного ринку, що призводить до зростання конкурентної боротьби та пошуку нових можливостей. У таких умовах для утримання уваги потенційних клієнтів необхідно розвивати існуючі товари та послуги і створювати додаткові змісти, що сприятимуть збільшенню рівня зацікавленості туристів.

Однією з можливостей залучення та утримання уваги відвідувачів країни є застосування високих технологій на кожному етапі подорожі. Зокрема, особливої уваги потребує технологія доповненої реальності як потенційний інструмент отримання конкурентної переваги на туристичному ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Технологія доповненої реальності є відносно новим явищем, що зумовлює невелику кількість наукових досліджень серед вітчизняних науковців. Так, Л.Д. Божко аналізує віртуальний туризм у цілому з культурологічного погляду [9]. Особливості використання систем доповненої реальності у туристичній сфері досліджено в роботах П. Петриченка [12] та К. Костіна [10]. І дещо ширше представлені наукові здобутки закордонних дослідників. Серед них можна ви-

ділити такі прізвища, як Б. Келлер, М. Мьохрінг, Р. Шмідт, К. Байєр [3], А. Кечкеш, І. Томічич [2], І. Ілхан, Е. Челтек [1] та ін. Разом із тим слід зазначити, що технологія доповненої реальності як повноцінний інструмент підвищення конкурентоспроможності туристичних підприємств вивчена недостатньою мірою.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є визначення потенціалу технології доповненої реальності як конкурентної переваги в туристичному бізнесі. Для досягнення поставленої мети з'ясовано рівень запровадженості технології доповненої реальності у туристичному бізнесі; визначено перспективи розвитку AR-технологій; надано рекомендації щодо можливостей застосування доповненої реальності в туристичному бізнесі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій поступово змінює звичні моделі ведення бізнесу і змушує учасників ринку пристосовуватися до нових умов та шукати нові шляхи подальшого розвитку. Туристичний індустрія не стала винятком, інтегруючи нові технології і створюючи на їх основі нові продукти та послуги.

Так, серед Глобальних цілей сталого розвитку країн (ЦСР) до 2030 р., ухвалених на Саміті ООН у 2015 р., важливе місце посідає необхідність створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям, у рамках чого зазначається, що розвиток енергоефективних галузей промисловості, а також інвестиції в наукові дослідження та інновації є важливими чинниками, що сприяють сталому розвитку. Включення до Глобальних цілей туристичної сфери як такої, що може стати потужною силою у просуванні сталого розвитку в економічному, соціальному та екологічному

напрямах, зумовило необхідність переглянути роль технологій із погляду операцій, управління і знань. Зокрема, йдеться про потребу створення «розумних» напрямів, де технології сприятимуть створенню більш стійкого і конкурентоспроможного туристичного сектору.

Водночас значна увага туристичними підприємствами приділяється Інтернет-маркетинговим технологіям як ключовому інструменту просування туристичного бізнесу. Так, UNWTO розробила та опублікувала довідник з електронного маркетингу, який, окрім іншого, містить практичну інформацію про останні тенденції та розробки у сфері мобільного маркетингу й соціальних мереж, а також наводить ефективні стратегії електронного маркетингу з використанням новітніх технологій. Утім, аналіз діяльності Всесвітньої туристичної організації свідчить, що попри активізацію нею зусиль у напрямі застосування нових технологій для розвитку туристичної діяльності, такі новітні технології, як віртуальна реальність та доповнена реальність, нині не входять до кола її інтересів.

І хоча доповнена реальність бере свій початок ще з 1950-х років, здебільшого її використання носило фрагментарний та експериментальний характер. І лише в останні декілька років технологія поступово виходить на масовий ринок, викликаючи при цьому помірний інтерес у користувачів. Так, на рис. 1 зображено динаміку змін популярності терміна *augmented reality* (доповнена реальність) відносно найвищої точки на графіку починаючи з 2004 р.

Як видно з графіка, ключовими подіями, що стимулювали подальший розвиток AR-технологій, стали випуск гри *Pokemon Go* студією Niantic у 2016 р., що зібрала \$600 млн. за перші три місяці після випуску, а річний прибуток перевищив вартість усього ринку VR-ігр, та презентація операційної системи iOS 11 компанією Apple із вбудованою технологією доповненої реальності у 2017 р.

Проте, незважаючи на достатньо рівну динаміку популярності технології доповненої реальності, більшість прогнозів свідчить про значне розширення ринку в найближчі роки. Зокрема, такі джерела, як Statista [5], CCS Insight [8], ARTillery Intelligence [4] та низка інших, наводять приблизно однакові моделі розвитку доповненої реальності в майбутньому (рис. 2).

Прогнозуючи збільшення обсягу ринку доповненої реальності у діапазоні від \$2 до \$200 млрд. до 2022 р., більшість спеціалістів погоджується, що існуючі технології дають змогу досить легко створювати застосунки, що працюють на принципах AR, і це спонукатиме бренди, стартапи, агентства та розробників інтенсифікувати діяльність щодо залучення даної технології.

Разом із тим високий потенціал доповненої реальності засвідчують і представники найкрупніших технологічних компаній, таких як Apple, Facebook, Samsung, Google та Microsoft. Розглядаючи AR-технологію як довгостроковий і базовий для подальших розробок проект, зазначені компанії забезпечують найбільші інвестиції у розвиток даного напрямку [11].

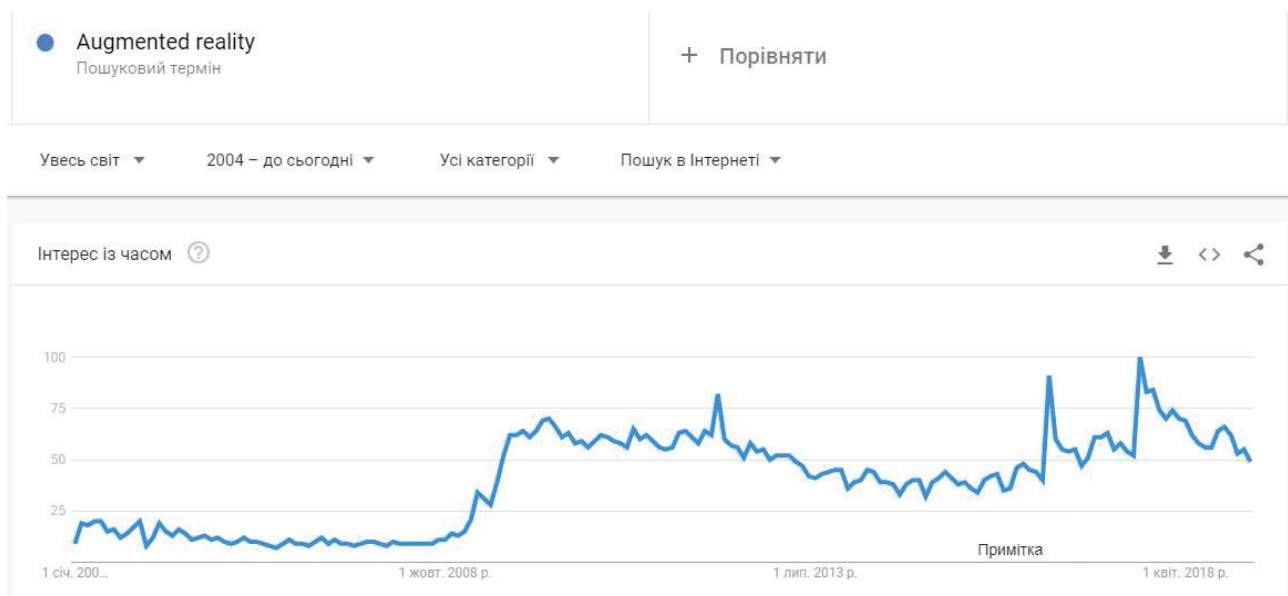


Рис. 1. Популярність терміна *augmented reality* у пошуковій системі Google

Джерело: дані отримані із сервісу Google Trends

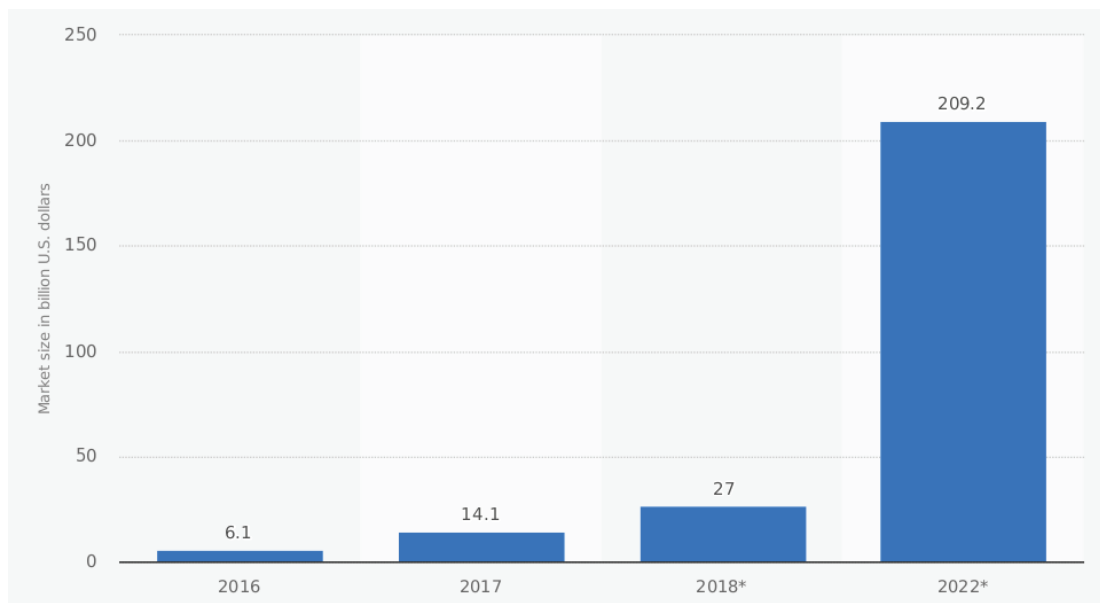


Рис. 2. Прогноз зміни обсягу ринку доповненої та віртуальної реальності до 2022 р. (млрд. дол.)

Джерело: [9]

Говорячи про доповнену реальність, необхідно відрізнити її від віртуальної і змішаної. Доповнена реальність (AR) – це середовище, яке у реальному часі доповнює фізичний світ, яким ми його бачимо, цифровими даними за допомогою будь-яких пристроїв: смартфонів, планшетів тощо. Віртуальна реальність (VR) – це створений технічними засобами світ, який передається людині через органи чуття. Змішана, або гібридна, реальність об'єднує обидва підходи. Тобто віртуальна реальність створює власний світ, у який може зануритися людина, а доповнена додає віртуальні елементи в реальний світ. Таким чином, VR взаємодіє лише з користувачами, а AR – з усім зовнішнім світом.

Перевагою доповненої реальності є те, що користування нею вимагає лише наявності смартфона, що підтримує дану функцію. Смартфони, своєю чергою, вирішують три основні завдання для масового впровадження AR: вбудована довготривала батарея, доступ до Інтернету та екосистема для застосунків. Додатковим стимулом упровадження нових технологій для таких компаній, як Apple, Samsung та ін., є факт збільшення циклу заміщення мобільних пристроїв користувачами з двох до трьох років, що впливає на рівень прибутків компаній [6]. Таким чином, запровадження технології доповненої реальності дає змогу поновити цикл і спонукати споживачів до придбання нових версій смартфонів та інших приладів.

Із технічного погляду важливим поштовхом до подальшого розвитку AR-технологій послу-

гувала презентація набору інструментальних засобів розроблення програмного забезпечення ARKit компанією Apple та ARCore компанією Google у 2017 р., що надає розробникам доступ до потужної бази шаблонів і значно спрощує процес створення програм на основі AR-технології. Зокрема, виділяють чотири типи доповненої реальності:

1) AR на основі маркерів, або розпізнавання зображень. Даний метод вимагає наявності спеціальних візуальних об'єктів (QR-кодів, спеціальних знаків), розміщених у просторі, та камер для їх зчитування.

2) Безмаркерна геолокаційна AR. Переважно використовує такі технології, як GPS, компас, гіроскоп та акселерометр, для надання інформації виходячи з положення користувача. На базі карти застосунки надають інформацію про події в даному регіоні, спливаючу бізнес-рекламу, навігаційну допомогу тощо.

3) Проекційна AR. Передбачає проектування штучного світла на об'єкт і дає змогу взаємодіяти з ним (так звані голограми).

4) AR на основі заміщення. Повністю або частково замінює оригінальний вигляд на доповнений.

Такі технології знаходять варіанти застосування у багатьох сферах діяльності людини: у маркетингу, розвагах, моді, медицині, архітектурі, мистецтві та багатьох інших. Разом із тим доповнена реальність може і має використовуватися також і в туризмі. За допомогою систем доповненої реальності споживачі мають змогу знайти будь-яку інформацію стосовно плану-

вання відпочинку. Наприклад, вони можуть здійснити попередній перегляд туристичної дестинації, зрозуміти, що пропонує готель або ресторан, які визначні місця варто відвідати.

Серед основних варіантів використання технології доповненої реальності у туристичній діяльності можна виділити такі:

1) Засоби розміщення. Доповнену реальність можна використовувати для взаємодії із гостями до, під час та після їх перебування. Новизна і привабливість технології спонукатиме користувачів завантажити застосунок готелю, що дасть змогу об'єкту розміщення справити перше враження на гостя та налагодити з ним канал прямого зв'язку. Через застосунок готелю користувач зможе взаємодіяти з інтерактивними елементами, розміщеними в інтер'єрі, такими як карта місцевості або готелю, за наведення на які з'являтиметься додаткова інформація про визначні місця, послуги готелю чи його планування; територія готелю може використовуватися як майданчик для деяких популярних ігор, що сприятиме більш захопливому знайомству з нею; готелі з багатою історією можуть продемонструвати зовнішній вигляд та облаштування інтер'єру будівлі з минулих часів; залучення інтерактивної реклами; попередній перегляд майбутніх подій тощо.

AR-технології мають безперечну цінність і для сайтів-агрегаторів, таких як Booking.com, Hotels.com та ін. Під час вибору місця розташування користувач матиме змогу переглянути зовнішній вигляд майбутнього номеру з візуалізацією ціни та рейтингів, а можливість додання фільтрів стане у нагоді під час пошуку житла, знаходячись безпосередньо у певній локації.

2) Заклади харчування. Найпоширенішим варіантом застосування AR-технологій у ресторані може бути інтерактивне меню, яке з'являтиметься під час наведення користувачем камери смартфона на певний продукт. Зокрема, доповнена реальність дасть змогу вирішити проблему із внесенням змін у меню, що пов'язана із високою вартістю передруку кольорових сторінок. Так, використання застосунку дасть змогу швидко вносити зміни у склад страви та її зображення, показувати рекомендовані напої та гарніри на одній сторінці зі стравою, використовувати відеоролики для демонстрації процесу приготування.

До актуальних варіантів використання AR-технологій можна також віднести запровадження інтерактивного перекладу меню на мову гостя з наданням додаткової інформації, а також створення 3D-ігор, які залучатимуть ді-

тей в ігровий процес, надаючи тим самим їхнім батькам можливість насолодитися стравами й атмосферою ресторану.

3) Транспорт. Застосування технології доповненої реальності на транспортних засобах обмежується лише уявою розробників, утім, найбільшу користь для туристів мають застосунки, пов'язані з полегшенням орієнтування у системі транспорту туристичної дестинації, пропонуючи інформацію щодо зупинок, варіантів пересадок, об'єктів та пам'яток, що розташовані у певній локації, тощо. Окремий інтерес AR-технології представляють для авіакомпаній, спрощуючи процес надання інформації пасажиром, у тому числі й рекламної, у більш захопливий для тих спосіб.

Проте слід зауважити, що перед запровадженням AR-технологій необхідно чітко усвідомити ціль та бажані результати. Зокрема, доцільно відповісти на низку питань, наприклад:

- яку проблему має вирішити даний застосунок (виокремити на тлі конкурентів, підвищити залученість аудиторії, привернути увагу молодого покоління);
- який результат має бути у підсумку (емоція, думка, дія);
- яка аудиторія буде ним користуватися (важливо розуміти цільову аудиторію, її вік і ступінь схильності до використання AR-технологій, в яких умовах вони будуть їх використовувати, з якою метою, як часто і за допомогою яких пристроїв);
- де й як буде використовуватися застосунок (удома/у подорожі, самостійно чи в офісі туристичного агентства з менеджером);
- як відбуватиметься просування AR-рішення (перед тим як завантажити застосунок, користувачі мають дізнатися про нього та зацікавитися);
- який контент буде відображений у застосунку.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Результати проведеного аналізу свідчать про досить високу ймовірність широкого розповсюдження технології доповненої реальності у найближчому майбутньому, що стає викликом для багатьох сфер економіки. Компанії, які зважаться стати ранніми послідовниками щодо застосування AR-технологій, мають можливість отримати значну конкурентну перевагу, оскільки нова технологія, вірогідно, викликатиме значний інтерес серед користувачів, що дасть змогу відносно легко доносити до них потрібну інформацію, у тому числі й рекламну, і максимально залучати їх у бізнес-процеси.

Разом із тим висока функціональність та гнучкість AR-технології забезпечує широкий спектр можливостей її застосування. Наведені приклади використання доповненої реальності у туристичному бізнесі не є вичерпними, що зумовлює необхідність проведення більш глибоких досліджень у цьому напрямі. Проте високий потенціал технології перетворює її на потужний маркетинговий інструмент.

Бібліографічний список:

1. İlhan İ., Çeltek E. Mobile Marketing: Usage of Augmented Reality in Tourism. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*. 2016. Vol. 15. Issue 2. P. 581-599.
2. Kečkeš A.L., Tomicic I. Augmented Reality In Tourism – Research And Applications Overview. *Interdisciplinary Description of Complex Systems*. 2017. № 15 (2). P. 157-167.
3. Keller B., Shmidt R., Möhring M., Bayer C. R. Augmented Reality In The Travel Industry: A Perspective How Modern Technology Can Fit Consumer's Needs In The Service Industry. *Naples Forum on Service*. 2015. Naples. P. 101-120.
4. Mobile AR: Who's Using it? When? And How? URL : <https://artillery.co/artillery-intelligence/mobile-ar-usage-and-consumer-attitudes/> (дата звернення: 07.02.2019).
5. The Potential of Augmented Reality. URL: <https://www.statista.com/chart/15310/augmented-and-virtual-reality-shipment-forecast/> (дата звернення: 07.02.2019).
6. The reality of VR/AR growth. URL : <https://techcrunch.com/2017/01/11/the-reality-of-vr-ar-growth/> (дата звернення: 07.02.2019).
7. UNWTO. World Tourism Organization. URL : <http://www2.unwto.org/press-release/2018-08-27/unwto-highlights-confirm-another-record-year-2017> (дата звернення: 07.02.2019).
8. Virtual Reality and Augmented Reality Device Market Worth \$1.8 Billion in 2018. URL : <https://www.ccsinsight.com/press/company-news/3451-virtual-reality-and-augmented-reality-device-market-worth-18-billion-in-2018> (дата звернення: 07.02.2019).
9. Божко Л.Д. Віртуальний туризм: нові віяння. *Культура України*. 2015. Вип. 49. С. 151-160.
10. Костин К.Б. Форсайт розвитку технологій доповненої реальності в міжнародному туризмі. *Известия СПбГЭУ*. 2016. № 6 (102). С. 57-63.
11. Новая разработка от Apple: как iPhone будет дополнять вашу реальность. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2017/09/19/629231/> (дата звернення: 07.02.2019).
12. Петриченко П.А. Використання систем доповненої реальності у сфері туристичних послуг. *Матеріали VII міжнародної наукової конференції*. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. С. 360-362.

References:

1. İlhan İ., Çeltek E. Mobile Marketing: Usage of Augmented Reality in Tourism. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*. 2016. Vol. 15 Issue 2. P. 581-599.
2. Kečkeš A. L., Tomicic I. Augmented Reality In Tourism – Research And Applications Overview. *Interdisciplinary Description of Complex Systems*. 2017. № 15 (2). P. 157-167.
3. Keller B., Shmidt R., Möhring M., Bayer C. R. Augmented Reality In The Travel Industry: A Perspective How Modern Technology Can Fit Consumer's Needs In The Service Industry. *Naples Forum on Service*. 2015. Naples. P. 101-120.
4. Mobile AR: Who's Using it? When? And How? URL: <https://artillery.co/artillery-intelligence/mobile-ar-usage-and-consumer-attitudes/> (accessed 07.02.2019).
5. The Potential of Augmented Reality. URL: <https://www.statista.com/chart/15310/augmented-and-virtual-reality-shipment-forecast/> (accessed 07.02.2019).
6. The reality of VR/AR growth. URL: <https://techcrunch.com/2017/01/11/the-reality-of-vr-ar-growth/> (accessed 07.02.2019).
7. UNWTO. World Tourism Organization. URL: <http://www2.unwto.org/press-release/2018-08-27/unwto-highlights-confirm-another-record-year-2017> (accessed 07.02.2019).
8. Virtual Reality and Augmented Reality Device Market Worth \$1.8 Billion in 2018. URL: <https://www.ccsinsight.com/press/company-news/3451-virtual-reality-and-augmented-reality-device-market-worth-18-billion-in-2018> (accessed 07.02.2019).
9. Bozhko L. D. (2015) Virtualnyi turizm: novi viiannia [Virtual tourism: new trends]. *Kultura Ukrainy*. Vol. 49. pp. 151-160.
10. Kostin K. B. (2016) Forsayt razvitiya tekhnologiy dopolnennoy realnosti v mezhdunarodnom turizme [Foresight of Augmented Technology Development in International Tourism]. *Izvestiya SPbGEU*. Vol. 6 (102). pp. 57-63.
11. Novaya razrabotka ot Apple: kak iPhone budet dopolnyat vashu realnost [New development from Apple: how the iPhone will augment your reality]. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2017/09/19/629231/> (accessed 07.02.2019).
12. Petrychenko P. A. (2013) Vykorystannia system dopovnenoj realnosti u sferi turystychnykh posluh [Augmented reality systems in tourism]. Proceedings of the VII mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi, Lviv: LNU by the name of Ivan Franko, pp. 360-362.

УДК 351:330.34:338.43

Соколюк С.Ю.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Уманського національного університету садівництва

Sokolyuk Sergey

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Business, Trade and Stock Exchanges,
Uman National University of Horticulture

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

CONCEPTUAL BASES OF THE MECHANISM OF STATE REGULATION FORMATION AND SUPPORT OF INNOVATION DEVELOPMENT OF AGRARIAN SECTOR ENTERPRISES

Визначено сутність державного регулювання та державної підтримки. Висвітлено нормативно-правове забезпечення щодо питань регулювання і підтримки аграрного сектору. Виокремлено елементи державної підтримки та розглянуто бюджетне фінансування досліджень, прикладних наукових і науково-технічних розробок в агросекторі. Запропоновано організаційно-економічний механізм державного регулювання і підтримки інноваційного розвитку підприємств аграрного сектору та охарактеризовано принципи його побудови. Доведено ефективність державного регулювання і підтримки суб'єктів господарювання у межах агросектору через забезпечення позитивного впливу інноваційних процесів на виробництво аграрно-промислової продукції.

Ключові слова: державне регулювання, фінансова підтримка, організаційно-економічний механізм, інноваційний розвиток, підприємства аграрного сектору.

Определена сущность государственного регулирования и государственной поддержки. Освещено нормативно-правовое обеспечение по вопросам регулирования и поддержки аграрного сектора. Выделены элементы государственной поддержки и рассмотрено бюджетное финансирование исследований, прикладных научных и научно-технических разработок в агросекторе. Предложен организационно-экономический механизм государственного регулирования и поддержки инновационного развития предприятий аграрного сектора и охарактеризованы принципы его построения. Доказана эффективность государственного регулирования и поддержки субъектов хозяйствования в рамках агросектора через обеспечение положительного влияния инновационных процессов на производство аграрно-промышленной продукции.

Ключевые слова: государственное регулирование, финансовая поддержка, организационно-экономический механизм, инновационное развитие, предприятия аграрного сектора.

Improving the efficiency of agricultural and industrial production depends on the proper development of scientific and technical activities within the relevant areas of the agricultural sector and its support at the state level. The article substantiates the relevance of the formation and implementation of the mechanism of regulation and support of innovative development of enterprises of the agricultural sector by the state. The essence of state regulation and state support is defined. The methods of state regulation of economic processes are underlined. Regulatory affairs on regulation and

support of the agricultural sector are shown. The elements of state support of the agricultural sector are highlighted. The budget financing of research, applied scientific and technical developments in the agricultural sector, which contribute to the efficiency and environmental friendliness of agricultural and industrial production is examined. The organizational and economic mechanism of state regulation and support of innovative development of the enterprises in agrarian sector is offered and the principles of its construction are described. The main components of the mechanism of state regulation and support of innovative development of enterprises in the agricultural sector and the priority directions of innovative activity of agricultural producers within the formed innovative environment are determined. The system of provision of the mechanism of state regulation and support of innovative development of the enterprises in agrarian sector is described. Its designated components will define potential opportunities of development of the innovative sphere and will promote consecutive introduction of innovations. The efficiency of state regulation and support of business entities within the agricultural sector through the positive impact of innovative processes on the production of agricultural and industrial products is proved.

Keywords: *state regulation, financial support, organizational and economic mechanism, innovative development, enterprises of the agrarian sector.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах ринкових відносин підприємства аграрного сектору виступають основними суб'єктами господарської діяльності, успішний розвиток яких залежить значною мірою від рівня їхньої інноваційної активності. Створення, впровадження та освоєння інновацій безпосередньо у виробництві аграрно-промислової продукції забезпечить відновлення позитивної динаміки основних економічних показників діяльності підприємств і підвищення їхньої ефективності. Тому нині інновації мають велике значення в процесі підвищення конкурентоспроможності аграрно-промислового виробництва та розвитку економіки країни. Однак сталий інноваційний розвиток галузей аграрного сектору не виникає спонтанно, а вимагає наявності ефективного організаційно-економічного механізму державного регулювання та підтримки сільськогосподарських підприємств, що передбачає створення необхідних економіко-правових та господарсько-фінансових передумов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблеми державного регулювання та підтримки інноваційного розвитку суб'єктів підприємництва висвітлено в наукових працях багатьох вітчизняних учених-економістів, а саме: О.А. Бутенко, Н.Ю. Гладинець, О.Є. Гудзь, І.В. Комарова, Н.С. Кузишин, С.В. Майстро, О.А. Мартинюк, О.Я. Мединська, А.С. Музиченко, Л.І. Омеляненко, Н.М. Польова, Н.В. Філіппова та ін. Вони зробили значний внесок у розвиток ефективного механізму управління інноваційною діяльністю у межах країни, регіонів і господарюючих

суб'єктів. При цьому недостатньо уваги приділено дослідженню концептуальних основ формування організаційно-економічного механізму стимулювання державою інноваційних перетворень в аграрному секторі.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті – визначення ролі державного регулювання та фінансової підтримки в процесі функціонування підприємств аграрно-промислового виробництва на інноваційній основі та теоретико-методологічне обґрунтування формування і реалізації організаційно-економічного механізму регулювання та підтримки інноваційного розвитку підприємств аграрного сектору з боку держави.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Державне регулювання становить систему заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру з боку держави щодо діяльності господарюючих суб'єктів для забезпечення гармонійного розвитку, у т. ч. на інноваційній основі. Така система заходів, інструментів, методів, механізмів і засобів здійснення підтримуючої, компенсаційної та регулюючої діяльності держави забезпечує вплив не лише на діяльність суб'єктів господарювання, а й ринкову кон'юнктуру для створення оптимальних умов ефективного функціонування ринків аграрно-промислової продукції та вирішення складних соціально-економічних проблем аграрної економіки і економіки сільських територій [1, с. 34]. При цьому державне регулювання економічних процесів здійснюється на основі економічних, адміністративних та інституціональних методів. Хоча економічні методи впливу, на нашу думку, найдієвіші та найефек-

тивніші в процесі стимулювання та активізації інноваційної діяльності підприємств аграрного сектору, однак їх слід поєднувати з інституціональними й адміністративними для підвищення результативності функціонування суб'єктів аграрно-промислового виробництва.

Варто зазначити, що не лише важливо визначитися щодо методів державного регулювання економічних процесів, а й механізмів та інструментів, що будуть забезпечувати гармонійний розвиток суб'єктів господарювання у межах аграрного сектору. Тим більше що діапазон їх досить широкий, а саме: економічні, інституційні, організаційні, соціальні, інформаційні, психологічні та ін. Вплив таких механізмів та доцільність їх застосування можуть різнитися. Проте системна і комплексна державна політика має опиратися на достатньо широкий арсенал механізмів і засобів, що будуть забезпечувати реалізацію процесів – від дослідження поточного стану справ до контролювання реалізованих заходів.

Державне регулювання поєднує у собі державну підтримку, адміністративний та правовий вплив, а також міри обмежувального характеру. Таким чином, державна підтримка аграрного сектору економіки як невід'ємна частина державного регулювання являє собою сукупність різних інструментів і форм економічного впливу на розвиток сільського господарства для формування стабільності й конкурентоздатності підприємств різноманітних організаційно-правових форм господарювання, створення можливостей для насичення ринку якісним продовольством, розвитку сільських територій і досягнення продовольчої безпеки країни [2, с. 112]. Вона виступає основним механізмом реалізації державної аграрної політики та є свідомим створенням сприятливих економічних, правових, організаційних та інших умов розвитку аграрно-промислового виробництва, забезпеченого матеріальними та фінансовими ресурсами [3, с. 60].

Із метою подолання негативних тенденцій та створення умов для позитивної динаміки розвитку підприємств аграрно-промислового виробництва в Україні здійснюється нормативно-правове регулювання щодо питань державної підтримки аграрного сектору, які знайшли відображення у законах України «Про державну підтримку сільського господарства України», «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року», у «Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року», а також у регіональ-

них програмах розвитку агропромислового комплексу, яких налічується станом на 2018 р. близько п'ятдесяти. Крім того, Кабінет Міністрів України щороку приймає низку постанов щодо регулювання окремих питань державної підтримки аграрного сектору, а також щодо виконання державного бюджету. Така сукупність документів робить правову систему регулювання та підтримки основних сфер аграрного сектору економіки нашої країни досить складною.

Фінансова підтримка сфер аграрного сектору з держбюджету, як правило, спрямовується на значущі заходи розвитку сільського господарства, які не можуть фінансуватися самостійно підприємствами аграрно-промислового виробництва або за рахунок кредитування банківських структур. Державна підтримка агросектору охоплює [4]: бюджетне фінансування програм і заходів, які спрямовуються на розвиток галузей агросектору, пільговий режим оподаткування, часткову компенсацію процентних ставок за користування кредитами комерційних банків, списання безнадійної заборгованості перед бюджетом тощо.

Нині державна фінансова підтримка потребує стабільного надходження видатків та їх оптимізації, особливо фінансування аграрної науки, якій держава має приділити підвищену увагу, адже вона виступає запорукою відродження аграрно-промислового виробництва країни. А тому пріоритет у збільшенні обсягів фінансування наукових розробок у сфері аграрного сектору має бути наданий тим галузям та виробництвам, які забезпечують зростання доданої вартості, а також економічності та екологічності аграрно-промислового виробництва. Фінансування досліджень, прикладних наукових і науково-технічних розробок та новітніх інновацій в агросекторі має мінливий характер, хоча в 2017-2018 рр. прослідковується тенденція до його підвищення (рис. 1).

Нині існує необхідність не стільки одержання державної фінансової підтримки для забезпечення активізації інноваційної діяльності підприємств аграрно-промислового виробництва, скільки ефективного її використання. Цьому має слугувати формування організаційно-економічного механізму державного регулювання і підтримки інноваційного розвитку підприємства аграрного сектору, що буде забезпечувати зацікавленість сільськогосподарських товаровиробників у творчому процесі розроблення та впровадження інновацій.

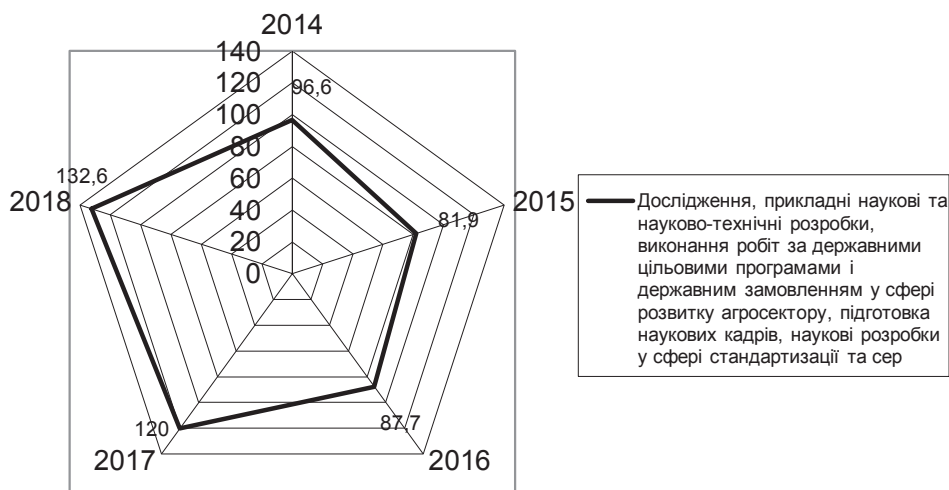


Рис. 1. Бюджетне фінансування науково-дослідних розробок в агросекторі, млн. грн.

Джерело: складено автором з використанням даних Міністерства аграрної політики та продовольства України

Формування такого механізму повинне відбуватися на підставі таких принципів [5, с. 24]:

- достатності, публічності і контролі виділених бюджетних засобів і жорсткого планування бюджетного фінансування;
- своєчасності надання підтримки й сприяння у вирішенні першочергових завдань аграрного сектору;
- доступності, гнучкості й прозорості державної підтримки для різноманітних організаційно-правових форм господарювання;
- врахування регіональних особливостей у процесі фінансування бюджетних програм і формування єдиного ринкового простору.

Механізм державного регулювання і підтримки інноваційної діяльності у межах підприємств агросектору передбачає використання певного набору організаційних та фінансово-економічних заходів, які, з одного боку, дають змогу місцевим громадам розробляти довгострокові плани регіонального розвитку, а з іншого – забезпечують ефективність державного регулювання через активізацію інноваційного розвитку підприємств аграрно-промислового виробництва. Професійний розподіл повноважень між окремими ланками управлінської системи в процесі інноваційної діяльності аграрних підприємств та злагодженість дій її керуючого та керованого складників визначатимуть результативність механізму у цілому.

Організаційно-економічний механізм державного регулювання і підтримки інноваційного розвитку підприємств аграрного сектору повинен включати суб'єктні (уряд, державні інститути) та об'єктні (підприємства аграрно-промислового виробництва, наукові установи, заклади

вищої освіти) складники, систему забезпечення, а також методи та заходи державного регулювання, що є основою формування інноваційного середовища, в якому визначаються пріоритетні напрями інноваційної діяльності сільськогосподарських товаровиробників (рис. 2).

У представленому механізмі система забезпечення виступає найважливішим елементом у процесі державного регулювання і підтримки інноваційної діяльності в агросекторі. Вона передбачає наявність нормативно-правового, наукового, інформаційно-аналітичного, ресурсного, матеріально-технічного забезпечення із застосуванням методів державного регулювання та організаційних і фінансово-економічних заходів управління розвитком підприємств аграрно-промислового виробництва на інноваційній основі. Дія таких заходів спрямована на активізацію інноваційних процесів та сприяє досягненню поставлених цілей і одержанню запланованих результатів у процесі функціонування підприємств аграрного сектору.

Нормативно-правове забезпечення організаційно-економічного механізму державного регулювання і підтримки інноваційного розвитку підприємств аграрного сектору містить нормативно-законодавчі акти прямого чи опосередкованого впливу та окреслює правові основи його здійснення, регламентує права та повноваження учасників у сфері інноваційної діяльності, а також методи реалізації державної політики розвитку аграрно-промислових суб'єктів підприємництва на інноваційних засадах. Наукове забезпечення передбачає здійснення наукових розробок, освоєння прогресивних, стратегічних конкурентоспроможних технологій, упро-



Рис. 2. Організаційно-економічний механізм державного регулювання і підтримки інноваційного розвитку підприємств аграрного сектору

Джерело: розробка автора

вадження їх у наукоємне аграрно-промислове виробництво і реалізацію якісної наукоємної сільськогосподарської продукції на продовольчому ринку.

Інформаційно-аналітичне забезпечення функціонування механізму державного регулювання і підтримки інноваційної діяльності має за мету надання повної та достовірної інформації про інноваційно активні підприємства аграрно-промислового виробництва, пріоритетні державні інноваційні програми та проекти в аграрній галузі, розвиток інноваційного потенціалу та інноваційних процесів як на національному і регіональному рівнях, так і в межах суб'єктів господарювання, а також інноваційне середовище загалом. Воно забезпечує розвиток розгалуженої мережі засобів зв'язку та спеціалізованих комунікаційних мереж, прискорює обмін джерелами інформації і накопичення їх у спеціальних базах даних. Ресурсне забезпечення базується на аналізі стану всіх видів ресурсів, задіяних в аграрно-промисловому виробництві, визначенні їх потреби та раціональному й оптимальному використанні. У межах підприємств аграрного сектору воно стосується забезпечення садивним матеріалом, відновлення і збере-

ження родючості ґрунтів, підвищення показників урожайності сільгоспкультур тощо.

Матеріально-технічне забезпечення організаційно-економічного механізму державного регулювання і підтримки інноваційного розвитку підприємств аграрного сектору передбачає наявність відповідної техніки та сучасних технологій, необхідних для організації процесу аграрно-промислового виробництва інноваційної продукції, та спрямоване на відтворення і розвиток матеріально-технічної бази, комплексну механізацію і поступову автоматизацію технологічних процесів та виготовлення матеріальних ресурсів.

Система забезпечення у межах механізму регулювання і держпідтримки інноваційного розвитку в сукупності своїх структурних складників відображає головні аспекти організації інноваційної діяльності в аграрно-промисловому виробництві, управління та вдосконалення інноваційних процесів на рівні окремих підприємств агросектору.

Формування та реалізація запропонованого організаційно-економічного механізму державного регулювання і підтримки інноваційного розвитку на рівні підприємств аграрного

сектору забезпечить переорієнтацію їх виробничо-господарської діяльності, що сприятиме активізації техніко-технологічних та інших зрушень в аграрно-промисловому виробництві й створить відповідні умови щодо впровадження у практику інноваційних розробок. Саме вони повинні стати основою визначення та підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в агросекторі, а також «відповідати загальнодержавним інтересам та враховувати ті невідкладні завдання, які випливають із сучасного стану та структури економіки України» [6, с. 77]. Гнучка система державного регулювання і підтримки підприємств агросектору спрямована на відновлення вітчизняного аграрно-промислового виробництва, у т. ч. на інноваційній основі, захист та збереження природо-ресурсного середовища, розвиток привабливості сільських регіонів, забезпечення добробуту сільського населення та підвищення якості життя на селі.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Ефективне державне регулювання та державна підтримка інноваційного розвитку забезпечують позитивний вплив інноваційних процесів на виробництво аграрно-промислової продукції та сприяють їх активізації на сільськогосподарських підприємствах, створюють нові робочі місця і підвищують добробут усіх верств населення, що задіяні у цьому процесі. Інноваційний розвиток можливий лише за умови поєднання інтересів державної влади і суб'єктів господарської діяльності, тому що держава може виділити кошти, організувати наукове співтовариство, допомогти спрогнозувати розвиток та збудувати пріоритети, але процес освоєння грошей та вихід на ринок – це завдання самих господарських суб'єктів. Для цього необхідно спрямовувати організаційно-економічні заходи і важелі в єдиний механізм, де функціонування підприємств агросектору, які використовують у своїй виробничо-господарській діяльності бюджетні кошти, буде зорієнтовано на освоєння новітньої техніки та технологій.

Бібліографічний список:

1. Авсянников Н.М. Инновационный менеджмент. Москва, 2002. 176 с.
2. Музиченко А.С., Голуб Т.І. Сучасний стан державної підтримки розвитку аграрного сектору України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 6 (2). С. 112-115.
3. Гудзь О.Є. Фінансово-кредитна інфраструктура аграрної сфери України. *Економіка АПК*. 2009. № 6. С. 58-63.
4. Майстро С.В. Напрями державної підтримки аграрного сектору та її вплив на конкурентоспроможність продукції на світовому ринку. *Державне управління: теорія та практика*. 2005. № 2. URL : <http://academy.gov.ua/ej/ej2/txts/galuz/05msvpsr.pdf> (дата звернення: 20.01.2019).
5. Державні програми підтримки аграрного сектору: проект «Реформа у галузі сільського господарства, вдосконалення нормативно-правової бази». Київ : USAID, 2007. 44 с.
6. Гладинець Н.Ю. Концептуальні засади формування механізму регулювання інноваційної діяльності в регіоні. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2011. Вип. 33. Ч. 1. С. 74-79.

References:

1. Avsiannikov N.M. (2002). Innovatsionnyy menedzhment [Innovative management]. Moscow. (in Russian).
2. Muzychenko A.S., Golub T.I. (2016) Suchasnyj stan derzhavnoji pidtrymky rozvytku aghrarnogho sektora Ukrajinjy [The current state of state support to the development of the agrarian sector of Ukraine]. *Scientific Herald of Uzhhorod National University*. Vol. 6 (2), pp. 112-115.
3. Gudz O.Ye. (2009). Finansovo-kredytna infrastruktura ahrarnoi sfery Ukrainy [Financial and credit infrastructure of the agrarian sector of Ukraine]. *Ekonomika APK*. No. 6, pp. 58-63.
4. Maistrov S.V. (2005). Napriamy derzhavnoi pidtrymky ahrarnoho sektora ta yij vplyv na konkurentospromozhnist produktsii na svitovomu rynku [The directions of state support to the agrarian sector and its impact on the competitiveness of products in the world market]. *Public Administration: Theory and Practice*. No. 2. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej2/txts/galuz/05msvpsr.pdf> (accessed 20 January 2019).
5. Derzhavni prohramy pidtrymky ahrarnoho sektora: Proekt «Reforma u haluzi silskoho hospodarstva, vdoskonalennia normatyvno-pravovoi bazy» [State programs for support of the agrarian sector: the project «Reform in the field of agriculture, improvement of the regulatory framework»] (2007). Kyiv: USAID. (in Ukrainian).
6. Gladynets N.Yu. (2011) Kontseptualni zasady formuvannia mekhanizmu rehulivannia innovatsiinoi diialnosti v rehioni [Conceptual principles of forming a mechanism for regulating innovation activity in the region]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series «Economics»*. Vol. 33. No. 1, pp. 74-79.

УДК 338.242:339,37

Ткаченко А.М.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Запорізького національного технічного університету

Tkachenko Alla

Dr.Sc. (Economics), Prof.
Head of the Department of Business, Trade and Stock Exchanges
Zaporozhye National Technical University

КОРПОРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МОРСЬКОЇ ПОРТОВОЇ ГАЛУЗІ

THE MARITIME INDUSTRY'S CORPORATE GOVERNANCE

У статті зазначено, що сьогодні корпоративне управління для підприємств морської портової галузі набуло помітного поширення. Таке посилення уваги викликано не просто збігом обставин, а перш за все зростанням кількості підприємств корпоративного типу та їхнім бажанням розвиватися. Усе це дає поштовх для менеджерів різноманітних рівнів поглиблювати розвинену практику корпоративного керування підприємств морської портової галузі. Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних основ корпоративного управління під час загострення конкуренції та переходу від економіки пропозицій до економіки попиту. Корпоративне керування на підприємствах морської портової галузі не є абстрактною метою, воно націлене на успіх започаткованих корпоративних цілей за допомогою функціонування ефективної структури управління, всередині якої знаходяться зацікавлені особи, керівники, котрі можуть найбільш дієво домагатися успіху цілей корпорації. У статті наголошено, що корпоративне керування підприємств морської портової галузі – це чіткий спосіб керування, котрий спирається на певні принципи та норми законодавства, збалансовує та зважає на інтереси всіх учасників даних корпоративних відносин, реалізує їхні обов'язки та права, забезпечує діяльність у прозорому режимі за сприятливими для всіх учасників «правилами гри», продукує механізм взаємодії між органами фірми та системи для виконання ними ефективного керування та контролю і має на меті досягнення панівного розвитку підприємства та виконання прав кожного власника. Рівень корпоративного управління на підприємствах морської портової галузі є єдиним чинником, що зумовлює інвестиційний клімат у державі, позначається на ефективності діяльності суб'єкта господарювання, характеризує міру безпеки прав вкладників та врахування зацікавлень інших осіб. Одним із провідних чинників, який позначається на успішній діяльності підприємств морської портової галузі, є перспектива його доступу до інвестиційних ресурсів.

Ключові слова: корпоративне управління, морська портова галузь, інвестиційні ресурси, ефективна структура управління.

В статье указано, что сегодня корпоративное управление для предприятий морской портовой отрасли получило заметное распространение. Такое усиление внимания вызвано не просто стечением обстоятельств, а прежде всего ростом количества предприятий корпоративного типа и их желанием развиваться. Все это дает толчок для менеджеров различных уровней углублять развитую практику корпоративного управления предприятий морской портовой отрасли. Целью статьи является обоснование теоретико-методологических основ корпоративного управления при обострении конкуренции и переходе от экономики предложения к экономике спроса. Корпоративное управление на предприятиях морской портовой отрасли не является абстрактной целью, оно нацелено на успех начатых корпоративных целей посредством функционирования эффективной структуры

управління, всередині якої знаходяться зацікавлені особи, керівники, які можуть найбільш ефективно досягати успіху цілей корпорації. В статті відзначається, що корпоративне управління підприємств морської портової галузі – це чіткий спосіб управління, який ґрунтується на певних принципах і нормах законодавства, балансує і враховує інтереси всіх учасників даних корпоративних відносин, реалізує їх обов'язки і права, допомагає здійснювати діяльність в прозорому режимі оптимізованим для всіх учасників «правилами гри», виробляє механізм взаємодії між органами фірми і системою для виконання ними ефективного управління і контролю і має на меті досягнення домінуючого розвитку підприємства і виконання прав кожного власника. Рівень корпоративного управління на підприємствах морської портової галузі є єдиним фактором, що впливає на інвестиційний клімат в державі, впливає на ефективність діяльності підприємства, характеризує ступінь безпеки прав вкладників і врахування інтересів інших осіб. Одним з провідних факторів, який впливає на успішність діяльності підприємств морської портової галузі, є перспектива доступу до інвестиційних ресурсів.

Ключові слова: корпоративне управління, морська портова галузь, інвестиційні ресурси, ефективна структура управління.

The article states that today the corporate governance for the enterprises of the maritime industry has become widely distributed. This increase in attention is due not only to the coincidence of circumstances, but above all to the growth in the number of enterprises of a corporate type, and their desire to develop. All this gives impetus to managers of various levels to deepen the developed practice of corporate management of enterprises in the maritime industry. The purpose of the article is to substantiate the theoretical and methodological foundations of corporate governance in the face of increased competition and the transition from the supply economy to the demand economy. Corporate governance in the maritime industry is not an abstract goal, it is aimed at the success of the established corporate goals through the operation of an effective management structure, within which there are stakeholders, managers who can most effectively achieve the goals of the corporation. According to the corporate governance rules, in order to achieve the objectives of the seaports, management should be carried out in such a way as to ensure both the development of the entity as a whole and the exercise of the right of the owner to generate income. Corporate governance should protect the rights and obligations of owners, regulate relationships and balance the urgent interests of all participants, based on a code of rules and norms that would ensure transparency and accountability in achieving the goal of a corporate enterprise. It should be emphasized that corporate governance of seaports enterprises is a clear management method based on certain principles and norms of legislation, balances and takes into account the interests of all participants in the data of corporate relations, realizes their duties and rights, ensures operation in a transparent regime, for the "rules of the game", which is acceptable to all participants, produces a mechanism for interaction between the bodies of the firm and the system for their effective management and control, and aims to achieve the dominant development of the yemstva and implementation of the rights of each owner. The level of corporate governance in the maritime industry is the only factor that determines the investment climate in the state, affects the effectiveness of the entity, characterizes the degree of security of depositors' rights and takes into account the interests of other persons. One of the leading factors that affects the success of the marine port industry is the prospect of its access to investment resources. At the same time, enterprises in the maritime industry can not rely on the trust of owners and external financing if they do not take measures to introduce productive corporate governance, namely, adequate protection of depositors' rights, safe governance mechanisms and control, transparency and openness in their work

Keywords: corporate governance, seaport industry, investment resources, effective management structure.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В останні роки корпоративне управління для підприємств морської портової галузі набуло помітного поширення. Таке посилення уваги викликано не просто збі-

гом обставин, а перш за все зростанням кількості підприємств корпоративного типу, та їхнім бажанням розвиватися. Усе це дає поштовх для менеджерів різноманітних рівнів поглиблювати розвинену практику корпоративного керування підприємств морської портової галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Вагомий внесок у розвиток передової наукової думки про спрямування та природу корпоративного керування зробили зарубіжні науковці: Д. Баюра, І. Бондар, О. Вакульчик, П. Друкер, В. Євтушевський, К. Майєр, Є. Палига, Н. Супрун. Теоретико-прикладні основи корпоративного керування розглядалися в роботах таких учених, як: А. Бухвалов, В. Воротін, Л. Довгань, А. Затулко, П. Ільчук, Э. Коротков, А. Козаченко, В. Коваль, М. Небава, І. Ненно, С. Румянцев, Я. Функ та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Незважаючи на те що дослідження корпоративних процесів для підприємств морської портової галузі активно здійснюється впродовж попередніх десятиліть багатьма науковцями, нині за загострення конкуренції існує нагальна потреба в подальшому його дослідженні.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних основ корпоративного управління під час загострення конкуренції та переходу від економіки пропозицій до економіки попиту.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Нинішнє корпоративне керування – це доволі тонка система, котра пов'язує норми законодавства, внутрішні нормативні документи та багаторівневу будову керування, досвід господарювання в державному та недержавному секторах, що уможливорює підприємствам морської портової галузі реалізовувати потенційні резерви доступу та впроваджувати їх у практичну діяльність. Саме охоплення подібного діапазону царин діяльності підприємств морської портової галузі та панівний рівень впливу їхньої роботи зумовлюють актуальність дослідження питань корпоративного керування. Додатковим чинником вагомості вивчень у царині корпоративного керування є тривкий період функціонування корпоративного керування, внаслідок чого в міжнародній економіці сформувалися головні економічні об'єкти, вплив яких на світовий простір можна зіставляти зі ступенем впливу окремих країн [1, с. 180-182]. Основні принципи корпоративного керування були закладені лише наприкінці XVIII ст. Безпосередньо нормативно-правове

регулювання корпоративної діяльності розпочалося у XIX ст. [2, с. 367].

У другій половині XIX ст. суб'єкти господарювання отримали повне правоутворення та детальне законодавче регламентування їхньої діяльності у більшості країн Європи. Із цього часу розпочався наступний етап розвитку корпоративного управління, пов'язаний із початком створення господарських об'єднань незалежних юридичних осіб. Першою такою корпорацією була «Стандарт Ойл» Дж.Д. Рокфеллера.

Третій етап еволюції систем розвитку корпоративного управління розпочався у 20-х роках XX ст. Наприкінці XX ст. практика всебічного регулювання діяльності корпорацій отримала назву «корпоративне управління».

Останнім етапом історії розвитку корпоративного керування можна припускати період із 50-х років XX ст. і дотепер. Чималим здобутком на даному етапі розвитку корпоративного керування став розвиток внутрішніх корпоративних правил. У 1968 р. Європейське економічне співтовариство прийняло директиву про корпоративне законодавство. Наприкінці XX ст. комітет Кедбюрі опублікував авангардний Кодекс корпоративного керування, результатом якого стало здійснення правила «прозорості» – корпорації почали опубліковувати фінансову звітність. Також на цьому етапі розвитку сформувалися основні моделі корпоративного керування, зокрема англо-саксонська (однорусна) та європейська (дворусна). Отже, корпоративне керування як система управління будь-якими економіко-організаційними векторами діяльності корпорацій набуває надзвичайної важливості та забезпечує дотримання інтересів власників та суспільства загалом [3, с. 11-16].

Предметом корпоративного керування є організаційно-управлінські взаємини між учасниками корпоративних підприємств морської портової галузі, оскільки корпоративне управління (corporate governance) має справу з тим, як влаштована та реалізується влада в організації. Корпоративне керування не варто ототожнювати з управлінням корпораціями. Сутність корпоративного керування зазвичай полягає у вирішенні протиріч між принципом і агентом. У класичній теорії принципом виступає власник суб'єкта господарювання, а агентами – топ-менеджери [4, с. 81].

На думку одного з провідних науковців корпоративного керування Боба Трікера, XX ст. було епохою менеджменту, а XXI ст. буде епохою

корпоративного керування (governance). Відмінність між термінами «менеджмент» і «корпоративне керування» пояснюється тим, що менеджмент – це керування суб'єктом господарювання, а корпоративне керування – це процес спостереження за тим, щоб фірма ефективно розвивалася в потрібному напрямі. Через це відмінність між цими поглядами носить ґрунтовну природу для того, щоб зрозуміти філософію самого характеру корпоративного керування. Варто наголосити, що підприємства морської портової галузі потребують визначення фронтального напрямку їхньої роботи та реалізації нагальних завдань корпоративного керування їхньою діяльністю. Корпоративне керування підприємств морської портової галузі являє собою делікатний порядок економічних відносин, що включає багато внутрішніх і зовнішніх елементів [5, с. 49].

У широкому твердженні корпоративне керування можна досліджувати як порядок, за допомогою якого спрямовується та контролюється діяльність підприємств морської портової галузі. У межах системи корпоративного керування зазвичай позначаються завдання та функції власників із приводу контролю над діяльністю управлінців, а також відповідальність безпосередньо самих менеджерів перед власниками за наслідки роботи підприємств морської портової галузі. Відповідна система корпоративного керування підприємствами морської портової галузі постійно підтримує зростання акціонерного капіталу суб'єкта господарювання. Основні підходи до формування корпоративного керування підприємствами морської портової галузі ґрунтуються на загальноекономічних, правових та культурологічних домінантах. На думку Д.О. Баюри, корпоративне керування можна охарактеризувати як систему планомірного функціонування суб'єкта господарювання [6, с. 62]. В Енциклопедії корпоративного керування надано співзвучне визначення, а саме: корпоративне керування – це порядок управління суб'єктами господарювання та контролю над їхньою роботою та охоплює прийоми, котрі вище керівництво компаній спрямовує на роботу та організує захист інтересів власників [7, с. 203].

Процес корпоративного керування підприємствами морської портової галузі обіймає поодинокі періоди, а саме планування, здійснення заходів та контроль над їх реалізацією. Корпоративне керування підприємствами морської портової галузі – це не тільки практика, себто функція, а й певні інститути керування (за-

гальні збори акціонерів, правління, наглядова рада, комітети тощо). Як усякий вид правління суб'єктом господарювання, корпоративне керування підприємствами морської портової галузі вимагає організаційного забезпечення, інакше кажучи, належних інструментів керівництва. Таким чином, корпоративне керування підприємствами морської портової галузі можна досліджувати з багатьох аспектів.

Аналіз останніх досліджень говорить, що серед науковців не існує єдиного бачення щодо сутності корпоративного керування. Досить часто під корпоративним керуванням розуміють менеджмент узагалі або ж стратегічне керування підприємством тощо. Тому аналіз сутності та практики здійснення корпоративного керування в економічному секторі України та, зокрема, для підприємств морської портової галузі є дуже актуальним.

У сучасній економічній зарубіжній та вітчизняній науковій літературі не існує єдиного визначення корпоративного управління стосовно підприємств морської портової галузі. Це пояснюється різноплановістю точок зору науковців, мети дослідження та національними традиціями держави. Для того щоб збагнути, що таке корпоративне керування, варто впорядкувати судження різних дослідників із цього питання. Варто звернути увагу на те, що сучасна література, яка присвячена дослідженню теоретичних засад корпоративного керування підприємствами морської портової галузі, не включає однозначного визначення його сутності, тому варто їх класифікувати за такими напрямками.

1. Відповідна увага до інтересів власників, дотримання їх привілеїв та обов'язків.

Заслуговує на увагу системний підхід П. Друкера про те, що поліпшення корпоративного керування варто спрямовувати на створення таких макетів керування, в яких власники були б зацікавлені та реально могли б запроваджувати свої обов'язки та права по відношенню до власності [8, с. 89].

На думку Е.М. Короткова, корпоративне керування спирається на пріоритети інтересів власників та їхній ролі у розвитку суб'єкта господарювання, керування, котре враховує здійснення прав власності, прогнозує взаємодію власників, побудоване на стратегії піднесення фірми у цілому, це керування, яке продукує корпоративну культуру, себто комплекс спільних звичаїв, установок, правил поведінки [9, с. 241].

2. Механізм взаємодії між учасниками корпоративних взаємин.

Розвиток корпоративного керування належить до внутрішніх прийомів забезпечення роботи фірм і контролю над ними. Ключовим елементом для зростання ефективності є корпоративне керування, що включає весь комплекс стосунків між правлінням фірми, її радою директорів, власниками та стейкхолдерами. Корпоративне керування також розкриває механізми, за підтримкою яких характеризуються цілі фірми, виділяються засоби щодо їх досягнення і контролю над її роботою [10].

Науковці Н. Міноу та Р. Монкс уважають, що корпоративне керування та взаємозв'язки поміж різноманітними учасниками проявляються передусім у формуванні векторів розвитку та діяльності фірми [11, с. 6].

За визначенням С. Вартік і П. Кочран, корпоративне керування являє собою захисний механізм, який охоплює чимало аспектів, що торкаються теорій, концепцій і практики рад директорів. Це сфера, котра зосереджується на взаємовідношеннях між радою директорів, власниками, вищим керівництвом, аудиторамі, регуляторамі та іншими стейкхолдерами [11, с. 9].

3. Баланс, рівновага та зацікавленість учасників корпоративних взаємин.

Колін Майєр Він стверджує, що корпоративне керування як організаційний уклад, за котрим певний суб'єкт господарювання представляє й обслуговує інтереси своїх вкладників, передбачає подолання питань контролю управлінської діяльності в угодах, коли корпоративна власність та корпоративний контроль відділяються внаслідок розпорошення акціонерної власності. Дослідник наголошує, що першорядна функція корпоративного керування має забезпечити діяльність фірми у зацікавленнях власників, які забезпечують суб'єкт господарювання фінансовими ресурсами [12, с. 25].

А.В. Козаченко зазначає, що корпоративне керування – це функція виборних органів суб'єкта господарювання, спрямована на підтримку балансу інтересів управлінців та власників, на отримання найбільшого прибутку від усіх видів роботи товариства в межах норм чинного законодавства [13, с. 34].

Відомий науковець Є.В. Палига характеризує корпоративне керування як сукупність діянь, які пов'язані з утворенням суб'єктів господарювання, оптимізацією їх побудови, методами і формами урядової допомоги; плануванням, організацією, збутом, контролем, стимулюванням виробничо-економічної діяльності фірми;

погоджуванням інтересів власників фірми, прирізом через прийняття постанов щодо використання прибутку [14, с. 25].

4. Корпоративна чесність, фінансова прозорість та відповідальність.

Національна комісія із цінних паперів та фондового ринку в «Принципах корпоративного управління» зазначає про те, що прозорість та правдиве представлення інформації є головними вимогами дієвого корпоративного керування. Діяльність суб'єктів господарювання у прозорому режимі, за прийнятими для всіх «правилами гри» дає можливість підвищити його прибутковість, підтримує захист та реалізацію інтересів вкладників, сприяє залученню зовнішніх і внутрішніх інвестицій [15].

Екс-президент Світового банку Д. Вулфенсон у 1999 р. відзначив, що корпоративне керування перш за все полягає у забезпеченні корпоративної прозорості, чесності та відповідальності.

Відповідно до принципів корпоративного керування, представлених Організацією економічного співробітництва і розвитку, порядок корпоративного керування має забезпечувати вчасне й правильне розкриття інформації з усіх провідних проблем, які стосуються суб'єкта господарювання, включаючи його фінансовий стан, ефективність, власність та управління товариством [10].

5. Кодекс положень і правил.

Удосконалення корпоративного керування на національному рівні є пріоритетним вектором зусиль багатьох держав. Одним із важелів, який використовується для досягнення цієї мети, є запровадження національних кодексів корпоративного керування [15].

Відповідно до визначення Світового банку, корпоративне керування пов'язує у собі норми законодавства, нормативні домінанти і практику господарювання в приватному секторі, що дає змогу суб'єкту господарювання залучати людські і фінансові ресурси, продуктивно втілювати в життя господарську діяльність, тим самим подовжувати свою діяльність, нагромаджувати довготривалу економічну діяльність шляхом підвищення вартості капіталу та дотримуватися при цьому інтересів усіх осіб, які приймають участь у роботі фірми та у житті громади загалом [16, с. 51].

Український дослідник Д.В. Задихайло аналізує корпоративне управління як сукупність економічних, юридичних, організаційних правил і норм, у межах яких працює суб'єкт

господарювання і на засадах яких вибудовуються стосунки між усіма її учасниками [17, с. 23].

6. Порядок реалізації керування та нагляду.

Американські фахівці з питань корпоративного керування зазначають, що сутність корпоративного керування – не у владі, а в забезпеченні продуктивності процесу прийняття управлінських рішень. Саме тому реформи у сфері управління лише самі по собі не призведуть до більш стабільної роботи суб'єкта господарювання. Має бути система, за якої топ-менеджери фірми та рада директорів разом формують рішення і залучають до цього власників [18, с. 86].

Український дослідник С.А. Румянцев наголошує, що корпоративне керування – це порядок вибраних та призначених органів, які виконують управління роботою суб'єктів господарювання, що віддзеркалює баланс інтересів власників і спрямована на збереження максимально потенціального прибутку від усіх видів діяльності фірми згідно з вимогами чинного законодавства [19, с. 13].

Відповідно до принципів корпоративного керування Національної комісії із цінних паперів і фондового ринку, продуктивне керування вимагає присутності в корпоративній структурі фірми системи, яка зобов'язана продукувати потрібні умови для вчасного обміну інформацією та плідної взаємодії між органами суб'єкта господарювання [15].

Корпоративне керування як порядок керування організаційно-правовою сферою бізнесу, оптимізацією організаційних побудов, структурою внутрішньо- та міжфірмових стосунків фірми відповідно до мети аналізують фахівці з питань корпоративного керування Л.Є. Довгань, В.В. Пастухова та Л.М. Савчук [21].

7. Досягнення окреслених цілей.

На думку В.А. Євтушевського, корпоративне керування – це процес регулювання господарем плину його корпоративних прерогатив для отримання доходу, керування суб'єктом господарювання, покриття витрат через отримання частини майна під час його ліквідації [22, с. 10].

За визначенням М.І. Небави, корпоративне керування – це процес регулювання власником плину його корпоративних прерогатив із метою отримання доходу, керування суб'єктом господарювання, здійснення допустимих спекулятивних дій згідно з корпоративними привілеями, покриття витрат через отримання частини майна під час його ліквідації [23, с. 12].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Корпоративне керування на підприємствах морської портової галузі не є абстрактною метою, воно націлене на успіх започаткованих корпоративних цілей за допомогою функціонування ефективної структури управління, всередині якої знаходяться зацікавлені особи, керівники, котрі можуть найбільш дієво домагатися успіху цілей корпорації. Згідно з положеннями корпоративного керування, для досягнення цілей на підприємствах морської портової галузі управління має здійснюватися так, щоб забезпечити як розвиток суб'єкта господарювання у цілому, так і виконання права власника на отримання доходу. Корпоративне керування має захищати права й обов'язки власників, урегульовувати стосунки та збалансувати нагальні інтереси всіх учасників, опираючись на кодекс положень і норм, що забезпечувало б дотримання прозорості та відповідальності у досягненні мети корпоративного підприємства. Варто наголосити, що корпоративне керування підприємствами морської портової галузі – це чіткий спосіб керування, котрий спирається на певні принципи та норми законодавства, збалансовує та зважає на інтереси всіх учасників даних корпоративних відносин, реалізує їхні обов'язки та права, забезпечує діяльність у прозорому режимі, за сприйнятливими для всіх учасників «правилами гри», продукує механізм взаємодії між органами фірми та систему для виконання ними ефективного керування та контролю і має на меті досягнення панівного розвитку підприємства та виконання прав кожного власника. Рівень корпоративного управління на підприємствах морської портової галузі є єдиним чинником, що зумовлює інвестиційний клімат у державі, позначається на ефективності діяльності суб'єкта господарювання, характеризує міру безпеки прав вкладників та врахування інтересів інших осіб.

Одним із провідних чинників, який позначається на успішній діяльності підприємств морської портової галузі, є перспектива його доступу до інвестиційних ресурсів. Водночас підприємства морської портової галузі не можуть сподіватися на довіру власників та надходження зовнішнього фінансування, якщо вони не вживають заходів стосовно запровадження продуктивного корпоративного керування, а саме придатної охорони прав вкладників, безпечних механізмів управління та контролю, прозорості та відкритості у своїй роботі.

Бібліографічний список:

1. Ільчук П.Г., Корольова О.Г. Корпоративне управління: історичні аспекти та тенденції розвитку. Львів, 2009. 180-182 с.
2. Функ Я.И., Михальченко В.А., Хвалеу В.В. Акционерное общество. Минск : Амалфея, 1999. 608 с.
3. Супрун Н.А. З історії акціонерного підприємництва в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.). *Економіка: проблеми теорії та практики*. 2003. Вип. 176. С. 11-16.
4. Бухвалов А.В. Корпоративное управление как объект научных исследований. *Российский журнал менеджмента*. 2005. Т. 3. № 3. С. 81-96.
5. Воротін В.Є. Корпоративне управління: використання досвіду світової господарської практики в Україні. *Збірник наукових праць УАДУ*. 2001. Вип. 2. С. 48-59.
6. Баюра Д. Корпоративне управління як об'єкт наукового дослідження. *Вісник Київського національного університету. Економіка*. 2008. Вип. 99-100. 120 с.
7. Енциклопедія корпоративного управління / за наук. ред. І.К. Бондар. Київ, 2006. Т. 2.
8. Друкер П. Задачи менеджмента в XXI веке ; пер. с англ. Москва : Вильямс, 2004. С. 272.
9. Антикризисное управление : учебник / под ред. проф. Э.М. Короткова ; 2-е изд., доп. и перераб. Москва : ИНФРА-М, 2006. 620 с.
10. Принципы корпоративного управления ОЭСР. URL : <http://www.oecd.org/dataoecd/57/18/32159669.pdf>.
11. Довгань Л.Є., Пастухова В.В., Савчук Л.М. Корпоративне управління : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2007. 180 с.
12. Майєр К. Корпоративне управління в ринкових та перехідних економіках. *У пошуках кращого директора: Корпоративне управління в ринкових та перехідних економіках* ; пер. з англ. ; наук. ред. С. Синиця. Київ : Основи, 1996. 189 с.
13. Козаченко А.В., Воронкова А.Э., Коренев Э.Н. Основы корпоративного управления : пособие. Луганск : ВГУ, 2001. 480 с.
14. Палига Є.М. Корпоративне управління виробництвом в умовах постприватизаційних відносин : дис. ... д-ра екон. наук : 08.06.02 ; НАН України ; Інститут регіональних досліджень. Львів, 2002. 182 с.
15. Рішення Національної Комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Принципів корпоративного управління» від 11.12.2003 № 571. URL : <http://nssmc.gov.ua/activities/corpmanagement>.
16. Вакульчик О.М. Корпоративне управління: економіко-аналітичний аспект Дніпропетровськ : Пороги, 2003. 257 с.
17. Задихайло Д.В., Кібенко О.Р., Назарова Г.В. Корпоративне управління : навчальний посібник. Харків : Еспада, 2003. 688 с.
18. Корпоративное управление ; пер. с англ. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2007. 286 с.
19. Румянцев С.А. Українська модель корпоративного управління: становлення та розвиток. Київ : Знання, 2003. 149 с.
20. Коваль В.В., Котлубай В.О., Горбаченко С.А. Стан та особливості удосконалення механізмів регулювання портової галузі України. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 16. С. 144-149.
21. Довгань Л.Є., Пастухова В.В., Савчук Л.М. Корпоративне управління : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2007. 180 с.
22. Євтушевський В.А. Основи корпоративного управління : навчальний посібник. Київ : Знання-Прес, 2002. 317 с.
23. Небава М.І. Теорія корпоративного управління. Київ : ЦУЛ, 2004. 357 с.
24. Затулко А.В. Проблеми та перспективи розвитку морських портів України. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=170>.
25. Ненно І.М. Передумови та чинники розвитку морської портової галузі України. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. Т. 16. Вип. 3 (37). С. 110-124.

References:

1. Ilchuk P.G., Korolova O.G. Korporativne upravlinnya: Istorichni aspekti ta tendentsiyi rozvitku. – Lviv, 2009. – 180-182 p.
2. Funk Ya.I., Mihalchenko V.A., Hvaleu V.V. Aktsioner-noe obschestvo. – Minsk: Amalfeya, 1999. – 608 s.
3. Suprun N.A. Z Istoriyi aktsionernogo pidpriemnitstva v Ukrayini (druga polovina XIX – pochatok XX st.) // Ekonomika: problemi teorii ta praktiki. Zbirnik nauk. prats. – Dnipropetrovsk, 2003. – Vip. 176. – P.11-16.
4. Buhvalov A.V. Korporativnoe upravlenie kak ob'ekt nauchnykh issledovaniy // Rossiyskiy zhurnal menedzhmenta, Tom 3, #3, 2005, P. 81-96.
5. VorotIn V.E. Korporativne upravlinnya: vikoristannya dosvidu svitovoyi gospodarskoyi praktiki v Ukrayini // Zb. nauk pr. UADU / Za zag. red. V.I. Lugovogo, V.M. KnyazEva. – K.: Vid-vo UADU, 2001. – Vip. 2. – P. 48-59.
6. Bayura D. Korporativne upravlinnya yak ob'ekt naukovogo doslidzhennya // Naukove vidannya. Visnik Kiyivskogo natsionalnogo universitetu. Ekonomika / za red.V.D. Bazilevicha, K.: Vid-vo KNU. 2008. – Vip. 99-100 – 120 p.
7. Entsiklopediya korporativnogo upravlinnya/ Nauk. Red. I.K. Bondar. – K., 2006. – T. 2.
8. Druker P. Zadachi menedzhmenta v XXI veke.: Per. s angl.: – M.: izdatelskiy dom «Vilyams», 2004. – P. 272.
9. Antikrizisnoe upravlenie: Uchenik. – 2-e izd dop. i pererab./ Pod red. prof. E.M. Korotkova. – M.: INFRA-M, 2006. – 620 p.

10. Printsipy korporativnogo upravleniya OESR. Elektronniy resurs. Rezhim dostupu: <http://www.oecd.org/dataoecd/57/18/32159669.pdf>
11. Dovgan L.E., Pastuhova V.V., Savchuk L.M. Korporativne upravlinnya. Navchalniy posibnik. – K.: Kondor, 2007. – 180 p.
12. Mayer K. Korporativne upravlinnya v rinkovih ta perehldnih ekonomikah // U poshukah kraschogo direktora: Korporativne upravlinnya v rinkovih ta perehldnih ekonomikah : Per. z angl. / Nauk. red. S. Sinitsya. – K.: Osnovi, 1996 – 189 p.
13. Osnovni korporativnogo upravleniya: posob. dlya stud. vyish. ucheb. zav. / A.V. Kozachenko, A.E. Voronkova, E.N. Korenev. – Lugansk : VNU, 2001. – 480 p.
14. Paliga E.M. Korporativne upravlinnya virobnitstvom v umovah postprivatizatsiy nih vldnosin: Dis. d-ra ekon. nauk: 08.06.02 / NAN UkraYini; Institut regionalnih doslidzhen. – L., 2002. – 182 p.
15. Rishennya Natsionalnoyi Komisiyi z tsinnih paperiv ta fondovogo rinku «Pro zatverdzhennya Printsipiv korporativnogo upravlinnya» vid 11.12.2003 r. – # 571. Elektronniy resurs NKTsPFR: Rezhim dostupu: <http://nssmc.gov.ua/activities/corpmanagement>.
16. Vakulchik, O.M. Korporativne upravlinnya: ekonomiko-analitichniy aspekt [Tekst]. – Dnipropetrovsk : Porogi, 2003. – 257 p.
17. Zadihaylo, D.V. Korporativne upravlinnya : Navch. posibnik / D.V. Zadihaylo, O.R. Klbenko, G.V. Nazarova. – H. : Espada, 2003. – 688 p.
18. Korporativnoe upravlenie // Per. s angl. M.: Alpina Biznes Buks, 2007 r. – 286 p.
19. Rumyantsev S.A. UkraYinska model korporativnogo upravlinnya: stanovlennya ta rozvitok. – K.: Znannya, 2003. – 149 p.
20. Koval V.V. Stan ta osoblivosti udoskonalennya mehanizmiv reguluyuvannya portovoyi galuzi UkraYini / V.V. Koval, V.O. Kotlubay, S.A. Gorbachenko // Ekonomika i susplstvo. – 2018. – Vipusk 16. – P. 144-149.
21. Dovgan L.E., Pastuhova V.V., Savchuk L.M. Korporativne upravlinnya. Navchalniy posibnik. – K.: Kondor, 2007. – 180 p.
22. Evtushevskiy V.A. Osnovi korporativnogo upravlinnya: Navch. posib. – K.: Znannya-Pres, 2002. – 317 p.
23. Nebava M.I. Teoriya korporativnogo upravlinnya. – K.: TsUL, 2004. – 357 p.
24. Zatulko A.V. Problemi ta perspektivi rozvitku morskikh portiv UkraYini / A.V. Zatulko [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=170>.
25. Nenno I.M. Peredumovi ta chinniki rozvitku morskoyi portovoyi galuzi UkraYini // Rinkova ekonomika: suchasna teoriya i praktika upravlinnya. – Tom 16. Vip. 3 (37). – P. 110-124.

УДК 65.331.378

Шостаковська А.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та маркетингу
Європейського університету

Мухіна Г.В.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Донецького юридичного інституту
Міністерства внутрішніх справ України

Shostakovska Antonina

Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Department of management and marketing,
European University

Mukhina Galyna

Candidate of Pedagogy Sciences,
Associate Professor of the Department of socially-humanistic disciplines,
Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

УПРАВЛІННЯ МОТИВАЦІЄЮ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ВИЩИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

MANAGEMENT OF MOTIVATION OF SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL WORKERS IN HIGHER EDUCATION UNITS

Особливість стану української вищої освіти полягає у тому, що уповільнений процес модернізації відбувається на тлі прискорених євроінтеграційних процесів, що призводить до асинхронності реформування галузі. У статті проаналізовано сучасні форми і методи матеріальної та нематеріальної мотивації праці працівників сфери вищої освіти України як важливого чинника підвищення ефективності праці. Дослідження сучасного стану управління мотивацією у вищих школах та розроблені рекомендації підкріплено аналізом статистичної інформації щодо якості фінансового забезпечення галузі освіти. Отримані результати розрахунків показали низький рівень фінансового забезпечення праці науковців та викладачів, що призводить до необхідності підвищувати рівень психологічного стимулювання для запобігання загостренню існуючих та виникненню нових проблем в освітній та науковій галузі. Узагальнення основних напрямів наукових досліджень щодо забезпечення ефективності управління мотивацією, а також вивчення зарубіжного досвіду дали змогу окреслити класифікацію методів мотивації персоналу: методи, що не потребують інвестицій із боку організації або установи; методи, що потребують інвестицій та розподіляються безадресно або адресно.

Ключові слова: науково-педагогічна діяльність, управління мотивацією, стимулювання праці, матеріальна мотивація, моральна мотивація.

Особенность состояния украинского высшего образования заключается в том, что замедленный процесс модернизации происходит на фоне ускоренных интеграционных процессов, что приводит к асинхронности реформирования отрасли. В статье проанализированы современные формы и методы материальной и нематериальной мотивации труда работников сферы высшего образования Украины как важного фактора повышения эффективности труда. Исследование современного состояния управления мотивацией в высших

школах и разработанные рекомендации подкреплены анализом статистической информации относительно качества финансового обеспечения отрасли. Полученные результаты расчетов показали низкий уровень финансового обеспечения труда ученых и преподавателей, что приводит к необходимости повышать уровень психологического стимулирования для предотвращения обострения существующих и возникновения новых проблем в образовательной и научной отрасли. Обобщение основных направлений научных исследований по обеспечению эффективности управления мотивацией, а также изучение зарубежного опыта позволили определить классификацию методов мотивации персонала: методы, не требующие инвестиций со стороны организации или учреждения; методы, требующие инвестиций, которые распределяются безадресно или адресно.

Ключевые слова: научно-педагогическая деятельность, управление мотивацией, стимулирование труда, материальная мотивация, моральная мотивация.

The peculiarity of the state of Ukrainian higher education is that the slower process of modernization takes place against the backdrop of accelerated European integration processes, which leads to the asynchronous reform of the industry. The article analyzes contemporary forms and methods of material and non-material labor motivation of the employees of the sphere of higher education of Ukraine as an important factor in improving the efficiency of labor. The assessment of the current state of motivation management in higher schools and the recommendations developed, supported by the analysis of statistical information, on the quality of financial support of the education sector. The obtained results of the calculations showed the low level of financial support for the work of scientists and teachers, which leads to the need to increase the level of psychological stimulation, in order to prevent the exacerbation of existing and the emergence of new problems in education and the scientific field. In the absence of an adequate level of pay, in the future there will be a trend of outflow of young high school employees. At the same time, in connection with the development of the latest technologies in education and science, the youth themselves are a significant reformer force. The study of the motivational component in the management system of the teaching staff was conducted on the basis of the Donetsk Law Institute. The importance of non-material methods of motivation of scientific and pedagogical workers is grounded on the basis of the analysis of motivation in pedagogical activity using the questionnaire "Analysis of the motivational activity of teachers". The generalization of the main directions of scientific research on ensuring the effectiveness of the management of motivation, as well as the study of foreign experience, allowed to outline the classification of methods of motivation of staff: methods that do not require investment from the organization or institution; methods that require investment and are distributed without address or address.

Keywords: scientific and pedagogical activity, motivation management, labor stimulation, material motivation, moral motivation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі економічного, науково-технологічного та соціального розвитку України ефективність вітчизняної вищої освіти знаходиться у прямій залежності від якості роботи науково-педагогічного складу вищих навчальних закладів. Розвиток української освіти та науки в рамках сьогоднішніх євроінтеграційних процесів, висуває до науковців і викладачів вищої школи низку нових, неадаптованих до свідомості вимог.

Діяльність науково-педагогічного працівника має високу соціальну значущість і посідає одне із центральних місць у державотворенні, формуванні національної свідомості й духовної культури українського суспільства [1]. Творчий характер праці науковців і викладачів зумовлює різноманіття їхніх особистісно значущих

потреб (і, відповідно, мотивів), а відсутність об'єктивних критеріїв оцінки результатів праці практично унеможлиблює винагороду саме за ефективну працю. Зазначена теза є основною прикладною проблемою в процесі мотивування працівників вищої школи [2, с. 172].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Про актуальність проблеми мотивації у вищих навчальних закладах свідчить і широке коло наукових публікацій. Дослідженню проблем мотивації персоналу в теоретичному і практичному аспектах присвячено роботи відомих вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема: А. Маслоу, Ф. Геруберга, Л. Портера, С. Бандура, Д. Богині, М. Генкша, Г. Дмитренко, В. Жигалова, С. Занюка, А. Кибанова, А. Колот, М. Мартиненко, В. Никифоренко, В. Онікієнко, В. Шинкаренко та ін.

Оцінкою науково-педагогічного потенціалу займалися такі вітчизняні науковці, як Я. Абсалямова, О. Амоша, С. Гринецька, Л. Федулова, Г. Тетерятник, О. Попович, Л. Коган, А. Колот, В. Куценко, С. Пирожков та ін. Дослідженню нематеріального чинника в стимулюванні праці працівників присвячено наукові доробки О. Тужилкіна, В. Юкіша, А. Азарової, О. Ковальчука, Г. Іванченка, С. Іванової та ін.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). В умовах реформування системи вищої освіти в Україні проблема мотивації праці набуває великого значення. Відсутність належних стимулів до творчої праці призводить до неможливості досягнути поставлених цілей щодо кардинальних змін в освітньому процесі навчальних закладів та підвищення показників продуктивності праці й дисципліни в трудових колективах. У зв'язку із цим виникає гостра необхідність у дослідженні діючої системи та сучасних методів мотивації під час управління вищою школою.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Успіх людини в будь-якій діяльності значною мірою залежить від здібностей людини та її прагнення досягти високих результатів, тобто від мотивації досягнення. Сама природа мотивації досягнення, компоненти, що характеризують її, свідчать про те, що вона ефективно впливає на формування особистості й тому є важливим засобом реалізації професійних цілей [3, с. 314]. Однак що б ми не говорили, матеріальне мотивування праці сьогодні на першому плані. Якщо керівник відповідно оцінює роботу працівників, які працювали над прогресивними проектами, то в майбутньому він матиме справжніх помічників та відданих справі людей.

Розкриття проблем мотивації персоналу у вищих навчальних закладах та пошук шляхів їх подолання вимагає аналізу сучасного стану вмотивованості професорсько-викладацького складу на рівні держави. Статистичні дані [4; 5] останніх років підтверджують той факт, що оплата праці в галузі освіти не є конкурентоздатною, що призводить до розвитку кризи у цій сфері.

З проведеного аналізу (рис. 1) статистичних даних по Україні щодо розподілу кількості працівників сфери освіти за розмірами нарахованої їм заробітної плати за два останні роки можна зробити низку важливих для дослідження висновків. У 2018 р. населенню Укра-

їни, яке задіяне в галузі освіти, у середньому нараховувалася заробітна плата у розмірі від 3 200,00 грн. до 15 000,00 грн. Детальний аналіз відсоткового групування оплати праці показав, що найбільша питома вага (15,9%) працівників у 2018 р. отримували заробітну плату у розмірі 10 000,01–15 000,00 грн., що на 4,6% більше, ніж у 2017 р.

Також у 2018 р. спостерігається різке зниження відсотка робітників сфери освіти, заробітна плата яких становила 3 200,00–4 000,00 грн. – 12,3%. У 2017 р. питома вага працівників цієї групи була найбільша і зафіксована на рівні 19,2%. Цікавим є той факт, що частка високооплачуваних працівників, у яких заробітна плата понад 15 000,00 грн. за місяць, у 2017 р. була найменшою із загальної кількості та становила 5,7%, а вже у 2018 р. відсоток працюючих у цій групі збільшився до 9,1%.

Про загальну непривабливість галузі освіти свідчить й аналіз середньої заробітної плати найманих працівників основних сфер економіки, наведений у табл. 1.

За статистичними даними, у 2018 р. середня заробітна плата працівника освіти становила 8 364 грн., що на 20,9% менше середнього рівня в економіці. Також за наведеним аналізом можна зробити висновок, що практична реалізація в окремих галузях економіки своїх професійних знань викладачу є фінансово привабливішою. Наприклад, середня оплата праці за місяць спеціаліста у фінансовій або страховій сфері у два рази більша, ніж отримує науковець-викладач. Зрозуміло, що така нерівномірність в оцінці професійних навичок не може не впливати на якість та темп розвитку освітніх послуг у нашій країні. Управління мотивацією науковців та викладачів потребує зосередженої уваги у створенні ефективної системи науково-менеджменту у вищих навчальних закладах.

Якщо науковця-викладача розглядати як об'єкт мотивації, то головний інтерес представляють його знання та набутий досвід, який вимірюється матеріальними витратами і витратами часу на його накопичення. Основними вимогами для якісної реалізації потенційних можливостей викладача з боку навчального закладу є забезпечення високого рівня безпеки, надійності та передбачуваності.

Створення ефективної системи мотивації працівників вищих навчальних закладів неможливе без важливого підґрунтя у вигляді системи матеріального заохочення. Влучно було

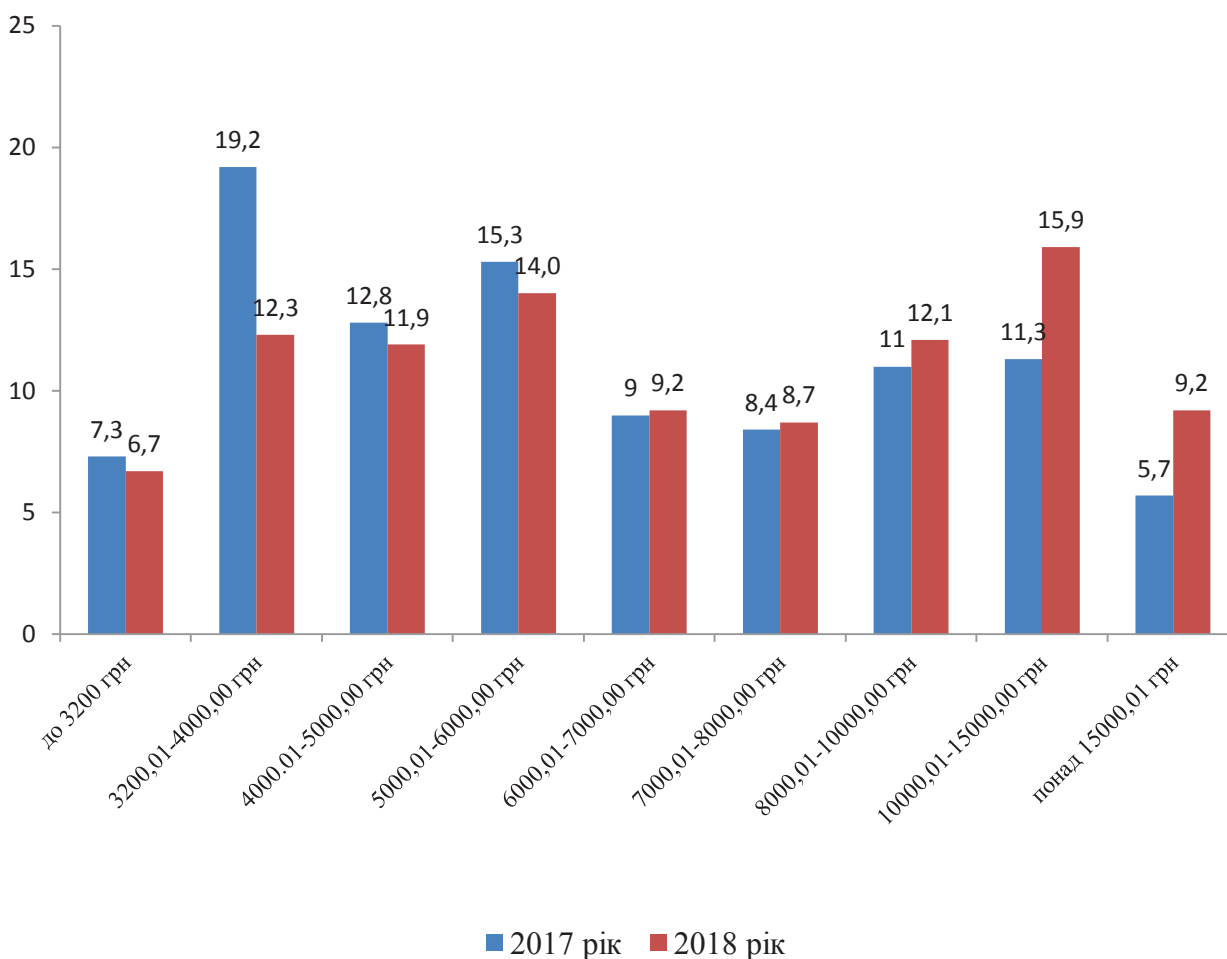


Рис. 1. Оцінка рівня оплати праці в освітній сфері України за 2017–2018 рр.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз середньої заробітної плати працівників за основними видами економічної діяльності у 2018 р.

Вид економічної діяльності	Середня заробітна плата, грн.	Середня заробітна плата, % до середнього рівня в економіці	Середня заробітна плата, % до мінімальної заробітної плати (3 723 грн.)
Фінансова та страхова діяльність	18088	171,1	485,9
Інформація і телекомунікації	15518	146,8	416,8
Промисловість	11563	109,4	310,6
Оптова та роздрібна торгівля	10962	103,7	294,4
Транспорт	10670	100,9	286,6
Освіта	8364	79,1	224,7
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	8204	77,6	220,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	7340	69,4	197,2

продемонстровано у працях [6; 7] важливість матеріального аспекту мотивації, що склалася у науці та освіті загалом. Сьогодні фахівців не задовольняють ні умови роботи (застаріла матеріально-технічна база, тощо), ні заробітна плата, ні перспективи наукового зростання (шлях від кандидатської до докторської іноді

розтягується на десятиліття). Але найгострішою є житлова проблема, розв'язати яку, працюючи в наукових установах та навчальних закладах, дуже складно.

Отже, базовим елементом під час формування системи управління мотивацією працівників вищих закладів освіти, має стати мотиваційна

сітка оплати праці. Структурними частинами мотиваційної сітки слід виділити групи фінансового заохочення за відповідними видами виконуваної викладачами роботи. Розроблення мотиваційної сітки оплати праці працівників вищого навчального закладу повинне містити низку притаманних галузі особливостей. Проте вважаємо за потрібне створення універсальної мотиваційної сітки, яка може бути адаптована до об'єктивної ситуації в окремому навчальному закладі.

Під час упровадження фінансової системи мотивації слід приділити не менше уваги комплексу негрошових видів і форм стимулювання науковці та викладачів. У своїх працях А. Маслоу наголошує на тому, що для кожної людини важливу роль відіграють не лише матеріальні потреби, а й інші, зокрема потреба визнання, потреба кар'єрного росту тощо [8].

Мотиваційна сфера особистості – це складна система різних мотивів, які відображають різні боки діяльності людини. Некономічні, або нематеріальні, методи мотивації працівників займають у системі мотивації важливе місце. Нематеріальне стимулювання в організаціях та установах, насамперед, спрямоване на задоволення мотиву підвищення соціального статусу працівника в трудовому колективі в результаті одержання ним більш високої відповідальної посади, посилення зацікавленості працівника самим процесом опанування новими знаннями, вміннями та практичними навичками; поглиблення інтересу щодо професійного спілкування з професіоналами як в організації, так і поза її межами [9, с. 53].

Існує багато шляхів, що дають змогу мотивувати науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів та стимулювати їх роботу без вкладення значних грошових коштів. Одним із головних завдань вищого навчального закладу є створення умов для мотивації науково-педагогічних працівників на те, щоб досягнути позитивних результатів у професійній діяльності.

Відповідно до ст. ст. 143-145 КЗпП України, до працівників підприємств, установ, організацій можуть застосовуватися будь-які заохочення, які містяться у затверджених трудовими колективами правилах внутрішнього трудового розпорядку. Заохочення застосовуються власником або уповноваженим ним органом разом або за погодженням із виборним органом первинної профспілкової організації (профспілко-

вим представником) підприємства, установи, організації. Працівникам, які успішно й сумлінно виконують свої трудові обов'язки, надаються передусім переваги та пільги в галузі соціально-культурного і житлово-побутового обслуговування (путівки до санаторіїв та будинків відпочинку, поліпшення житлових умов і т. ін.). Таким працівникам надається також перевага під час просування по роботі [10].

Як засвідчує практика, основними видами неекономічних методів стимулювання є:

- чинники, що не потребують інвестицій із боку організації або установи;
- чинники, що потребують інвестицій та розподіляються безадресно;
- чинники, що потребують інвестицій компанії та розподіляються адресно.

Розглянемо детальніше деякі з них. Отже, найбільш поширеним нематеріальним чинником мотивування, який застосовується в багатьох компаніях усього світу, є ті види нематеріальної мотивації, що не потребують інвестицій із боку навчального закладу. До них відносять, перш за все, особисте та загальне визнання заслуг працівника; залучення працівників до процесу прийняття рішень; мотивацію вільним часом або модульну систему компенсації вільним часом тощо.

Суть особистісного визнання полягає у тому, що працівники, які особливо відзначилися, згадуються в спеціальних доповідях вищому керівництву організації, представляються йому, отримують право підписувати документи, у розробленні яких вони брали участь, персонально вітаються адміністрацією у зв'язку зі святами та сімейними датами [11, с. 160-161].

Загальне визнання працівника розповсюджено набагато ширше у вищих навчальних закладах освіти України. Воно полягає у публічному визнанні. Публічне визнання – публічна демонстрація вдячності за сумлінну працю та зусилля науково-педагогічних працівників, а саме: поширення інформації щодо особистісних досягнень викладача у багатотиражних газетах, нагородженні почесними знаками, грамотами, внесення імен працівників у спеціальних книгах, оголошення подяки, занесення прізвища працівника до Книги пошани, поміщення фотографії працівника на Дошці пошани, до галереї трудової слави, присвоєння почесних звань, наприклад «Найкращий викладач», «Найкращий науковець». Часто загальне визнання здійснюється не саме по собі,

а супроводжується нагородженням преміями, цінними подарунками тощо.

Значення нематеріальних методів мотивації науково-педагогічних працівників підтверджують результати аналізу мотивації у педагогічній діяльності за допомогою опитувальника «Аналіз мотиваційної діяльності педагогів» у Донецькому юридичному інституті. В опитувальнику серед мотиваційних установок було названо прагнення професійного успіху, усвідомлення соціальної значимості педагогічної праці, прагнення самоствердження, добре відношення та професійне розуміння колег, бажання проявляти творчість у роботі, можливість самостійно планувати свою діяльність, прагнення професійного росту, повагу і підтримку з боку адміністрації, прагнення щодо отримання великого матеріальної винагороди.

В оцінці мотивів «значимі для самого себе» проводилося ранжування мотивів від найбільш до найменш значущих. Більшість викладачів найбільш значущими для себе визначили такі мотиви, як: бажання проявляти творчість у роботі – 100%; усвідомлення соціальної значимості педагогічної праці – 81,8%; повага і підтримка з боку адміністрації – 72,7%; прагнення професійного росту – 72,7%.

Проте у визначенні мотивів, що є головними в колективі, опитувані викладачі визначили інші мотиви діяльності: можливість самостійно планувати свою діяльність – 72,7%; прагнення щодо просування по службі – 63,6%; хороше ставлення керівництва, сприятливий мікроклімат на кафедрі – 54,5%.

Нематеріальна мотивація спрямована на задоволення психологічних та соціальних потреб людини. Значне місце в ієрархії мотиваційних чинників займає група чинників мотивації, до якої відносять ті, що потребують певних інвестицій та розподіляються безадресно. До таких видів нематеріальної мотивації відносять: організацію харчування за рахунок установи, забезпечення співробітників проїзними квитками, надання права на безкоштовне використання спортивних залів, басейнів тощо. Наприклад, сьогодні значна частина керівників вищих навчальних закладів позитивно відноситься до того, що їхні підлеглі ведуть здоровий спосіб життя, та надає їм право безкоштовно використовувати спортивні споруди навчальних установ. Мотивування науково-педагогічних працівників до здорового способу життя робить їх активним, змінює в позитивний бік ставлення до керівництва та позитивно впливає на фор-

мування сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі.

Найменше у вищих навчальних закладах застосовуються нематеріальні чинники мотивації, що потребують інвестицій компанії та розподіляються адресно, наприклад безвідсоткові позики на поліпшення умов проживання, придбання товарів тривалого користування, додаткова оплата відпусток.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, стратегічним напрямом кадрової роботи вищих навчальних закладів має бути раціонально сформована система управління мотивацією персоналу закладу, яка б поєднувала на рівноправних засадах фінансовий та психологічний складники. У першу чергу науковцю-викладачу, який задіяний в освітній діяльності, слід забезпечити високий рівень фінансової безпеки. Матеріальне заохочення виступає головним чинником під час формування у викладача необхідної системи цінностей, відповідальності, зацікавленості в процесі виконання покладених на нього обов'язків. Проте, як показало дослідження, нематеріальна мотивація є не менш важливою, ніж матеріальна. Нематеріальна мотивація сприяє розвитку творчого потенціалу науково-педагогічних працівників, підвищує якість трудового життя, призводить до демократизації управління навчальним закладом, сприяє задоволенню потреб вищого порядку – в належності та причетності, визнанні та самоствердженні, самовираженні.

Таким чином, одним з основних завдань керівництва вищих навчальних закладів має бути формування цілісного механізму застосування матеріальних і нематеріальних методів мотивації, їх пристосування до особливостей кожного окремого працівника, адже тільки комплексне застосування всього спектру мотиваційних методів може забезпечити максимальне підвищення ефективності їхньої роботи.

Бібліографічний список:

1. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник. Київ, 2009. 472 с.
2. Рудченко С.М. Стимулирование трудовой деятельности научно-педагогических работников. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2012. Вип. 56. С.171-176.
3. Макаренко С.С. Формування мотивації досягнень у структурі мотиваційної сфери особистості вчителя. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 314-323.

4. Про розподіл працівників за розмірами нарахованої їм заробітної плати у 2017 році: Експрес-випуск Державного комітету статистики України від 16.02.2017 № 43/0/09.Звн-17. *База даних Держстату України*. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html (дата звернення: 20.02.2019).
5. Про розподіл працівників за розмірами нарахованої їм заробітної плати у 2018 році : Експрес-випуск Державного комітету статистики України від 18.05.2019 № 127/0/09.Звн-18. *База даних Держстату України*. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html (дата звернення: 20.02.2019).
6. Назимко Є.С., Тетерятник Г.К. Професійна й економічна привабливість наукової сфери для молоді: стан і перспективи підвищення. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2011. № 1. С. 91-98.
7. Онопрієнко В. Довгожителі у науці: дисбаланс поколінь чи збереження традицій? *Вісник Національної академії наук України*. 2006. № 6. С. 57-65.
8. Маслоу А.Г. Мотивация и личность. Санкт-Петербург, 1999. 478 с.
9. Азарова А.О., Ковальчук О.А. Дослідження множини чинників нематеріальної мотивації на підприємстві. *Економічний простір*. 2010. № 5. С. 53-58.
10. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. № 50. С. 143-145.
11. Білецька К.В. Основи менеджменту : навчальний посібник. Луцьк : Волинський національний університет імені Л. Українки, 2012. 228 с.
2. Rudchenko S.M. Stimulirovanie trudovoy deyatel'nosti nauchno-pedagogicheskikh rabotnikov. *Sotsialni tehnologii: aktualni problemi teorii ta praktiki*. 2012. Vip. 56. S.171-176.
3. Makarenko S.S. Formuvannya motivatsiyi dosyagen v strukturl motivatsiynoi sferi osobistosti vchitelya. *Naukoviy visnik Lvivskogo derzhavnogo universitetu vnutrishnih sprav*. 2013. № 1. S. 314-323.
4. Pro rozpodil pratsivnikiv za rozmlrami narahovanoi yim zarobitnoyi plati u 2017 rotsi: Ekspres-vipusk Derzhavnogo komitetu statistiki Ukrayini. №43/0/09.Звн. *База даних Держстату України* URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html (data zvernennya 20.02.2019).
5. Pro rozpodil pratsivnikiv za rozmirami narahovanoi yim zarobitnoyi plati u 2018 rotsi: Ekspres-vipusk Derzhavnogo komitetu statistiki Ukrayini – №127/0/09.Звн. *База даних Держстату України* URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html (data zvernennya 20.02.2019).
6. Nazimko E.S., Teteryatnik G.K. Profesiyna y ekonomichna privablivist naukovoyi sferi dlya molodi: stan i perspektivi pldvischennya. *Problemi pravoznavstva ta pravoohoronnoyi diyalnosti*. 2011. №1. S. 91-98.
7. Onoprienko V. Dovgozhiteli u nauksl: disbalans pokolln chi zberezheniya traditsiy? *Visnik Natsionalnoyi akademiyi nauk Ukrayini*. 2006. №6. S. 57-65.
8. Maslou A. G. Motivatsiya i lichnost. Sankt-Peterb-ugr. 1999. 478 s.
9. Azarova A.O., Kovalchuk O.A. Doslidzhennya mnozhini chinniklv nematerialnoyi motivatsiyi na pid-priemstvi. *Ekonomichniy prostir*. 2010. № 5. S. 53-58.
10. Kodeks zakoniv pro pratsyu Ukrayini: Zakon Ukrayini vid 10 grudnya 1971 roku №322-VIII / Verhovna Rada URSR. *Vidomosti Verhovnoy Rady URSR*. 1971. № 50. St. 143-145.
11. Biletska K.V. Osnovi menedzhmentu: navchal'nyy posibnik. Lutsk: Volinskiy natsionalniy universitet imeni L. Ukrayinki, 2012. 228 s.

References:

1. Ortinskiy V.L. Pedagogika vischoyi shkoli: navch. poslb. dlya studentiv vischih navchalnih zakladiv. Kyiv. 2009. 472 s.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 339.138

Мельникова М.В.

доктор економічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
відділу економіко-правових проблем містознавства
Інституту економіко-правових досліджень
Національної академії наук України

Богачов О.С.

здобувач
Інституту економіко-правових досліджень
Національної академії наук України

Melnykova Marina

Doctor of Economic Science, Associate Professor,
Leading Researcher Department of Economic and Legal Problems of City-study,
Institute of Economic and Legal Research of NAS of Ukraine

Bogachov Oleksiy

Competitor of scientific degree,
Institute of Economic and Legal Research of NAS of Ukraine

СТРАТЕГІЇ ПРОВАЙДЕРІВ НА РИНКУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ПОСЛУГ МІСТА

STRATEGIES OF PROVIDERS IN THE CITY'S MARKET OF INFORMATION AND COMMUNICATION SERVICES

У статті розглянуто аспекти формування та використання стратегій, що сприяють підвищенню конкурентоспроможності та стійкості позицій провайдерів на ринку інформаційно-комунікаційних послуг (ІКП) міста. Виявлено особливості стратегій провайдерів на ринку ІКП міста, спрямованих на поліпшення якості та зручності надання послуг за умови не зниження рівня ефективності господарювання. Ці особливості полягають у використанні провайдерами конкурентних та партнерських стратегій. Формування конкурентних стратегій здійснюється за допомогою комплексу маркетингу послуг, що включає зовнішній, внутрішній та двосторонній маркетинг. Використання партнерських стратегій зумовлене різними можливостями провайдерів реалізувати конкурентну стратегію. Обґрунтовано необхідність урахування умов, що складаються у сфері ІКП міста, під час реалізації партнерських стратегій провайдерами.

Ключові слова: провайдери, ринок інформаційно-комунікаційних послуг міста, конкурентні стратегії, комплекс маркетингу послуг, партнерські стратегії.

В статье рассмотрены аспекты формирования и использования стратегий, способствующих повышению конкурентоспособности и устойчивости позиций провайдеров на рынке информационно-коммуникационных услуг (ИКУ) города. Выявлены особенности стратегий

провайдерів на ринку ІКУ міста, направлених на покращення якості та зручності надання послуг при умові не зниження рівня ефективності господарювання. Ці особливості заключаються в використанні провайдерами конкурентних і партнерських стратегій. Формування конкурентних стратегій здійснюється за допомогою комплексу маркетингу послуг, включаючого зовнішній, внутрішній і двосторонній маркетинг. Використання партнерських стратегій обумовлено різними можливостями провайдерів реалізувати конкурентну стратегію. Обґрунтована необхідність урахування умов, складованих в сфері ІКУ міста, при реалізації партнерських стратегій провайдерами.

Ключевые слова: провайдерів, ринок інформаційно-комунікаційних послуг міста, конкурентні стратегії, комплекс маркетингу послуг, партнерські стратегії.

In this paper, we examine some aspects of the development and use of strategies that contribute to improving the competitiveness and sustainability of providers' position in the market of information and communication services of the city. The city's market of information and communication services and the functions and interests of its participants have been characterized. The main interest of providers in the market of information and communication services is to provide the competitiveness. The competitiveness of providers in the market of information and communication services seriously depends on the efficiency of economic management and on the level of quality of services and their convenient provision for the subscriber. This can be achieved through the development and implementation of appropriate competitive strategies. These competitive strategies are developed with the help of a marketing mix for services. It includes the external marketing (pricing, communications, product distribution channels), internal marketing (motivation of staff to provide high-quality services), and the two-way marketing (service quality control). The implementation of a competitive strategy depends on the type of a provider. Interregional providers have a significant economic potential, which allows them to implement competitive strategies independently. Regional, city and district providers usually add partnership strategies to competitive ones. To implement joint projects, the partnership strategies are developed on combining the efforts of several providers operating in the city's market of information and communication services. The implementation of the partnership strategy depends on the technical and technological, organizational and economic, and institutional and legal conditions prevailing in the sphere of the city's market of information and communication services. The partnership strategy allows providers to reduce the cost of implementing the projects which are aimed at improving the quality of services and their convenient provision, and helps to ensure the efficiency of economic management.

Keywords: providers, market of information and communication services of the city, competitive strategies, marketing mix for services, partnership strategies.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Нині на ринку інформаційно-комунікаційних послуг України діє приблизно 300 провайдерів, які надають послуги 2,24 млн. осіб. Розвиток українського ринку інформаційно-комунікаційних послуг характеризується такими тенденціями. На початок жовтня 2018 р., за даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, доходи від надання інформаційно-комунікаційних послуг (ІКП) становили 1,5 млрд. грн., що на 12% більше, ніж за аналогічний період 2017 р. При цьому кількість абонентів зменшилася на 5,5% порівняно з показником на початок жовтня 2017 р. Ринок ІКП України має територіальну диференційованість. Так, у великих містах ним охоплено дві третини домогосподарств, які можуть отримувати ІКП, що відповідає середньоєвропейському показнику. У малих містах із населенням менше 50 тис. осіб лише п'ята частина

домогосподарств є замовниками інформаційно-комунікаційних послуг [1]. Зазначені обставини зумовлюють актуальність та своєчасність розгляду проблем розвитку ринку інформаційно-комунікаційних послуг на рівні міста та забезпечення результативної діяльності на ньому основних учасників – провайдерів на підставі розроблення та реалізації відповідних стратегій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Вітчизняними та зарубіжними вченими та практиками докладно досліджено різні аспекти розвитку ринку інформаційно-комунікаційних послуг. Зокрема, У.Б. Андрусів та О.О. Казанською виявлено економічні та правові проблеми розвитку ринку ІКП в Україні та за кордоном [2; 3]; С.В. Гончаренко, Т.М. Халімон, О.Е. Цундер визначено шляхи конвергенції, умови та чинники конкурентоспроможності підприємств-провайдерів, що надають ІКП [4-6]; А. Бітельовою, Є. Дергач,

Д.В. Оніщенко узагальнено особливості використання маркетингу провайдером та запропоновано підходи до розроблення ними маркетингових стратегій [7; 8]. Однак питання забезпечення ефективності діяльності, підвищення конкурентоспроможності, укріплення позиції провайдерів на ринку ІКП міста та стратегій, які для цього використовуються, досліджено недостатньо, що зумовило вибір мети даного дослідження.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета дослідження полягає у визначенні особливостей стратегій провайдерів на ринку інформаційно-комунікаційних послуг міста та розробленні рекомендацій щодо їх формування й використання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ринок інформаційно-комунікаційних послуг міста, як і будь-який ринок послуг, відрізняється предметом обміну, локальним характером, динамічністю, територіальною сегментацією, високою швидкістю обороту послуг, чутливістю до змін кон'юнктури, специфікою організації виробництва і надання послуг, мінливістю та невизначеністю результату для споживача. У попередніх роботах [9; 10] авторів статті обґрунтовано визначення терміна «ринок інформаційно-комунікаційних послуг», докладно розглянуто його загальноекономічні характеристики, а також інституційні аспекти його розвитку як локального ринку на рівні міста. Як визначається в роботі [9, с. 82], ринок ІКП міста являє собою систему взаємовідносин між його учасниками (провайдерами, абонентами, державою, магістральними провайдерами, органами місцевого

самоврядування та власниками підземних комунікацій) із надання, розповсюдження і реалізації інформаційного потоку. Основні характеристики ринку ІКП міста представлено в табл. 1.

Виходячи з табл. 1, розглянемо докладніше учасників ринку, які згруповані за функціональною ознакою. Функції основних учасників ринку ІКП міста, абонентів та провайдерів полягають у такому. Абоненти (фізичні і юридичні особи) виконують функції замовника та для задоволення власних потреб купують у провайдера індивідуальний інформаційний потік. Провайдери виконують як організаційні функції (побудова та обслуговування кабельних мереж, отримання та розподіл інформаційного потоку), так і комерційні функції (придбання інформаційних потоків у магістральних провайдерах, формування пакетів послуг та продаж їх абонентам).

Що стосується допоміжних учасників, то магістральні провайдери формують та продають інформаційні потоки провайдерам, а власники підземних комунікацій надають дозвіл провайдерам розміщувати комунікації в інженерних мережах. Регулююча функція держави на ринку ІКП міста полягає у прийнятті законодавчих актів, антимонопольних обмежень, ліцензуванні, наданні податкових пільг провайдерам. У результаті створюється підприємницьке середовище у сфері ІКП міста, поліпшуються умови для зайнятості населення, запобігання концентрації й монополізації. Органи місцевого самоврядування, виконуючи функцію регулювання ринку ІКП міста, узгоджують проекти розміщення комунікацій провайдера у комунальних інженерних мережах, контролюють виконання угод із міськими установами.

Таблиця 1

Характеристика ринку у сфері інформаційно-комунікаційних послуг міста

Ознака	Зміст ознаки
Предмет обміну	Інформаційно-комунікаційна послуга, під якою розуміється надання провайдером інформаційного потоку абоненту за допомогою комунікацій, спрямоване на задоволення його потреб.
Учасники ринку за функціональною ознакою	Основні (абоненти та провайдери), допоміжні (магістральні провайдери та власники підземних комунікацій), регулюючі (держава та органи місцевого самоврядування).
Сегменти ринку	Сегментування по споживачах ІКП-абонентах за статтю, віком, матеріальним добробутом. Сегментування по виробниках ІКП-провайдерах: за територією поширення інформаційного потоку, технологією прокладки комунікацій; кількістю абонентів.
Попит та пропозиція	Перевищення пропозиції над попитом: на певній території до чотирьох провайдерів пропонують послуги одному абоненту
Стан конкурентного середовища	Зумовлений ціною, якісною, територіальною конкуренцією між провайдерами за споживача. Має місце також конкуренція між провайдерами за інформаційний потік, кваліфіковані кадри, технологію передачі даних.
Якість послуг	Якість послуг залежить від технологій, що використовуються для передачі інформаційного потоку, сервісного обслуговування; швидкості усунення збоїв обладнання; профілактичних ремонтів.
Зручність реалізації послуг	Можливості вибору каналів під час надання послуги IP-TV, використання різних способів оплати, програми бонусів, лояльності, знижок за річну передплату.

Джерело: складено авторами за даними [9; 10]

Абоненти та провайдери мають різноспрямовані інтереси на ринку ІКП міста. Так, абоненти зацікавлені у зручному отриманні максимуму якісних послуг за мінімальною ціною. Інтереси провайдера на ринку ІКП міста полягають у зайнятті та підтримці стійкої позиції за рахунок відповідного рівня конкурентоспроможності, який залежить від ефективності господарювання. Тому провайдер прагне мінімізувати витрати на побудову, обслуговування та експлуатацію кабельних мереж і максимізувати прибуток шляхом купівлі за мінімальною ціною інформаційного потоку у магістрального провайдера та залучення якомога більшої кількості абонентів для продажу пакетів послуг за цінами, що складаються на ринку ІКП міста [9, с. 83]. Однак реалізація завдання залучення абонентів нерозривно пов'язана з підвищенням якості та зручності надання послуг. Тому провайдери для забезпечення належного рівня конкурентоспроможності використовують відповідні стратегії, спрямовані на поліпшення якості та зручності надання послуг за умови не зниження рівня ефективності господарювання.

Розроблення конкурентних стратегій здійснюється за допомогою методології маркетингу, включаючи системний підхід та комплекс маркетингу послуг, що докладно розглянуто в роботах [8; 11-13]. Зокрема, О. Звягінцева підкреслює, що результати маркетингового аналізу ринку, споживачів, конкурентів та впливу чинників економічного середовища доцільно використовувати для вибору інструментів комплексу маркетингу з метою підвищення ефективності виробничо-комерційної діяльності підприємства [12, с. 92]. Також вона визначає принципи впровадження комплексу маркетингу на підприємствах України: послідовності, зваженості, врахування віддачі на вкладений капітал (ефективності) [12, с. 102]. Н.В. Гайванович приділяє увагу особливостям формування ціни (оплати за послугу), каналам дистрибуції послуг і правилам формування маркетингових комунікацій, а також характеризує три види маркетингу послуг: внутрішній, зовнішній та маркетинг взаємодії (двосторонній маркетинг) [13, с. 147-152]. На рис. 1 розкрито зміст склад-



Рис. 1. Комплекс маркетингу послуг для провайдерів, що діють на ринку ІКП міста

Джерело: складено авторами за даними [8; 11; 13]

ників комплексу маркетингу послуг для розроблення конкурентної стратегії провайдерів, що діють на ринку ІКП міста.

Слід зазначити, що на ринку ІКП міста діють різні за рівнем охоплення території провайдери: районні, міські, регіональні та міжрегіональні [10, с. 131]. Вони відрізняються рівнем технічного оснащення, підготовкою персоналу, принципами цінової та збутової політики. Тому міжрегіональні провайдери, які мають відповідний потенціал, звичайно, самостійно реалізують конкурентні стратегії, сформовані на принципах комплексу маркетингу та спрямовані на підвищення конкурентоспроможності та зміцнення позицій на ринку ІКП території присутності, зокрема міста. Районні, міські та регіональні провайдери, що діють на ринку ІКП міста, зазвичай володіють порівняно меншим потенціалом самостійної реалізації конкурентних стратегій і використовують також партнерські стратегії.

Прикладом партнерської стратегії є реалізація проекту щодо поєднання зусиль трьох або чотирьох провайдерів, які отримують інформаційний потік у магістрального провайдера та надають послуги у суміжно розташованих містах. Звичайно, кожен провайдер, який працює в містах регіону (області), повинен окремо орендувати мережу, яка прокладена магістральним провайдером від обласного центру до їх міста. Якщо провайдери, абонентська база яких знаходиться у суміжно розташованих містах, поєднують зусилля, то можуть побудувати мережу між своїми містами та отримувати й розподіляти інформаційний потік із мережі, прокладеної магістральним провайдером від обласного центру до одного з трьох або чотирьох провайдерів. Це скоротить витрати провайдерів на отримання потоку від магістрального провайдера та дасть змогу покрити витрати на будівництво мережі між містами. Прийняття рішень про реалізацію партнерської стратегії про-

вайдером залежить від умов, які складаються у сфері ІКП міста (табл. 2).

Слід зазначити, що для забезпечення безперебійного отримання сигналу від магістрального провайдера міські провайдери укладають договір про постачання сигналу відразу з двома або з трьома магістральними провайдерами, що дає змогу надавати послуги абонентам, незважаючи на погіршення технічних та погодних умов, збої в обладнанні, які можуть виникнути у одного з магістральних провайдерів. Тому поєднання зусиль міських провайдерів щодо прокладання мережі між містами дасть змогу також скоротити витрати на оренду мережі одного або двох магістральних провайдерів, що забезпечують безперебійне отримання сигналу. Реалізація партнерської стратегії щодо побудови та використання мережі між міськими провайдерами дає змогу отримати економію витрат на забезпечення якості та зручності надання послуг абонентами, що сприяє підвищенню ефективності господарювання та конкурентоспроможності провайдерів – учасників проекту.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, представимо на схемі виявлені особливості стратегій провайдерів на ринку ІКП міста (рис. 2) та надамо рекомендації щодо їх використання.

Рекомендації полягають у такому. По-перше, стратегії провайдерів на ринку ІКП міста щодо підвищення якості та зручності надання послуг як умови забезпечення конкурентоспроможності та стійкості позиції мають особливості, пов'язані з необхідністю вибору між самостійною реалізацією конкурентної стратегії на засадах комплексу маркетингу або доповнення її партнерською стратегією. По-друге, перед прийняттям рішень про реалізацію партнерської стратегії доцільно оцінити переваги, які вона надає, щодо забезпечення та підвищення конкурентоспромож-

Таблиця 2

Умови, що складаються у сфері ІКП міста та враховуються під час прийняття рішень про реалізацію партнерської стратегії провайдерами

Група умов	Зміст
Техніко-технологічні	Провайдери, що надають ІКП абонентам у межах міста, отримують у магістральних провайдерів і правовласників інформаційний потік і права на трансляцію каналів телебачення. ІКП надаються провайдером у багатоповерхові та індивідуальні житлові будинки
Організаційно-економічні	Фінансова спроможність провайдерів пов'язана з рівнем попиту на ІКП, який, своєю чергою, залежить від платоспроможності наявних та потенційних абонентів
Інституційно-правові	Необхідність отримання дозволу на проектування і будівництво в органах місцевого самоврядування, узгодження проектно-кошторисної документації, оформлення ліцензії на технічне обслуговування, отримання будівельної ліцензії або укладення договору підряду з організацією, що має будівельну ліцензію, отримання ліцензії провайдера програмної послуги, оформлення дозволу на початок будівництва і введення в експлуатацію

Джерело: складено авторами за даними [10; 14]



Рис. 2. Особливості стратегій провайдерів на ринку ІКП міста

ності за рахунок зменшення витрат за умови укріплення ринкової позиції та не зменшення абонентської бази всіх партнерів. По-третє, провайдер може використовувати змішані стратегії (конкурентні та партнерські одночасно) за умови визначення їх пріоритетності та паритету щодо розподілу отриманих результатів.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Особливості стратегій провайдерів, пов'язаних із задоволенням інтересу щодо забезпечення стійкості позиції та конкурентоспроможності на ринку ІКП міста, полягають у формуванні та реалізації як конкурентних, так і партнерських стратегій. Це зумовлено різними можливостями провайдерів, які діють на ринку ІКП міста, щодо реалізації конкурентних стратегій, пов'язаних із поліпшенням якості та зручності надання послуг абоненту за умови не зниження ефективності господарювання.

Під час розроблення провайдером конкурентної стратегії за допомогою комплексу маркетингу послуг необхідно оцінювати економічний потенціал, який дасть змогу самостійно її реалізувати. Якщо потенціал є недостатнім, конкурентні стратегії доповнюються партнерськими стратегіями, які засновані на об'єднанні зусиль декількох провайдерів, що діють на ринку ІКП міста, для реалізації спільних проектів. Під час формування доцільне врахування техніко-технологічних, організаційно-економічних та інсти-

туційно-правових умов, що складаються у сфері ІКП послуг міста.

Подальших досліджень потребують питання узгодження інтересів учасників під час реалізації партнерських стратегій провайдерами на ринку інформаційно-комунікаційних послуг міста.

Бібліографічний список:

1. Інтернет та кабельне телебачення. *Національна комісія що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації*. URL: <https://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=150&language=uk> (дата звернення: 23.01.2019).
2. Андрусів У.Б. Організації кабельного мовлення: проблемні питання правової охорони. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 4. С. 241-250.
3. Казанська О.О. Дослідження економічного розвитку ринку кабельного телебачення: закордонний досвід. *Менеджер*. 2008. № 2 (26). С. 70-75.
4. Гончаренко С.В. Обґрунтування напрямів конвергентного розвитку телекомунікаційних підприємств. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2015. № 4 (14). С. 91-97.
5. Халімон Т.М. Умови та чинники конкурентоспроможності телекомунікаційних підприємств. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2017. № 3 (21). С. 69-76.
6. Цундер О.Е. Напрями підвищення конкурентоспроможності послуг операторів телекомунікацій. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2015. Вип. 2 (1). С. 169-175.

7. Бителева А., Деркач Е. Особенности маркетинга в кабельных сетях. *Теле-спутник*. 2013. № 9. С. 10-18.
8. Онщенко Д.В. Системний підхід до формування маркетингової стратегії телекомунікаційного підприємства. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2013. Вип. 1 (3). С. 378-383.
9. Мельникова М.В., Богачов О.С. Методичний підхід до дослідження ринку у сфері інформаційно-комунікаційних послуг. *Економічний простір*. 2013. № 76. С. 81-90.
10. Мельникова М.В., Богачов О.С. Інституційні аспекти розвитку сфери інформаційно-комунікаційних послуг міста. *Сучасні питання економіки і права*. 2017. Вип. 1-2 (5-6). С. 128-134.
11. Ащанулов В.В. Особливості формування маркетингової стратегії підприємства в умовах конкурентного ринку. *Держава і регіони*. 2013. № 1. С. 88-91.
12. Звягінцева О. Теоретико-методологічні засади механізму формування комплексу маркетингу підприємств України. *Вісник ТНЕУ*. 2011. № 5-1. С. 92-03.
13. Гайванович Н.В. Комплекс маркетингу у сфері послуг: процес та забезпечення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2009. № 649. С. 145-153.
14. Маркова В.Д., Трапезников И.С. Современные формы партнерства в бизнесе. *Мир экономики и управления*. 2016. Т. 16. № 4. С. 109-119.
- operator], *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti* [Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property], vol. 2 (1), pp. 169-175.
6. Khalimon T.M. (2017) Umovy ta chynnyky konkurentospromozhnosti telekomunikacijnykh pidpryjemstv [Conditions and factors of competitiveness of telecommunication enterprises]. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes* [Economy. Management. Business], vol. 3 (21), pp. 69-76
7. Biteleva A., Derkach E. (2013) Osobennosti marketinga v kabel'nykh setyakh [Features of marketing in cable networks], *Tele-sputnik*, september, pp.10-18.
8. Onishchenko D.V. (2013), Systemnyj pidkhid do formuvannja marketynghovoji strateghiji telekomunikacijnogho pidpryjemstva [System approach to formation of marketing strategy of telecommunication enterprise], *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti* [Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property], vol. 1 (2), pp. 378-383.
9. Melnykova M.V., Bohachov O.S. (2013) Metodichnyj pidkhid do doslidzhennja rynku u sferi informacijno-komunikacijnykh poslugh [Methodical approach to market research in the field of information and communication services], *Ekonomichnyi prostir* [Economic space], vol. 76, pp. 81-90.
10. Melnykova M.V., Bohachov O.S. (2017) Instytucijni aspekty rozvytku sfery informacijno-komunikacijnykh poslugh mista [Institutional aspects of the city's information and communication services sphere development], *Suchasni pytannia ekonomiky i prava* [Modern issues of economics and law], vol. 1-2 (5, 6), pp. 128-134.
11. Ashchaulov V.V. (2013) Osoblyvosti formuvannja marketynghovoji strateghiji pidpryjemstva v umovakh konkurentnogho rynku [Features of formation of the marketing strategy of the enterprise in a competitive market], *Derzhava i rehiony* [State and regions], vol. 1, pp. 88-91.
12. Zviahintseva O. (2011) Teoretyko-metodologichni zasady mekhanizmu formuvannja kompleksu marketynghu pidpryjemstv Ukrajinu [Theoretical and methodological foundations of the mechanism for the formation of the marketing mix of Ukrainian enterprises], *Visnyk TNEU* [TNEU Bulletin], vol. 5-1, pp. 92-103.
13. Haivanovych N.V. (2009) Kompleks marketynghu u sferi poslugh: proces ta zabezpechennja [Marketing mix in the service sector: the process and provision], *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"* [Bulletin of Lviv Polytechnic National University], vol. 649, pp. 145-153.
14. Markova V.D., Trapeznikov I.S. (2016) Sovremennye formy partnerstva v biznese [Modern forms of partnership in business], *Mir ekonomiky i upravlenija* [The world of economics and management], vol. 16, no. 4, pp. 109-119.

References:

1. Internet and cable television (2018). The official site of the National Commission for State regulation in the sphere of communication and informatization, available at: <http://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=150&language=uk>. (Accessed 23 January 2019).
2. Andrusiv U.B. (2009) Orghanizaciji kabeljnogho movlennja: problemni pytannja pravovoji okhorony [Cable Broadcasting Organizations: Problems of Legal Protection], *Chasopys Kyivskoho universytetu prava* [Journal of the Kyiv University of Law], vol. 4, pp. 241-250.
3. Kazanska O.O. (2008) Doslidzhennja ekonomichnogho rozvytku rynku kabeljnogho telebachennja: zakordonnyj dosvid [Research of economic development of the cable television market: foreign experience], *Menedzher* [Manager], vol. 2 (26), pp. 70-75.
4. Honcharenko S.V. (2015) Obgruntuvannja naprjamiv konverghentnogho rozvytku telekomunikacijnykh pidpryjemstv [Substantiation of directions of convergent development of telecommunication enterprises], *Ekonomika. Menedzhment. Biznes* [Economy. Management. Business], vol. 4 (14), pp. 91-97.
5. Tsunder O.E. (2015) Naprjamy pidvyshhennja konkurentospromozhnosti poslugh operatoriv telekomunikacij [Directions for competitiveness improvement of the telecommunications services'

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 330.567.2

Веремчук А.В.

аспірант, головний економіст
Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи
Національної академії наук України

Veremchuk Anna

Economist
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine

ФІНАНСОВА ІНКЛЮЗІЯ ТА ОЩАДНА ПОВЕДІНКА НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

FINANCIAL INCLUSION AND SAVING BEHAVIOR OF THE UKRAINIAN POPULATION

Питанню взаємозв'язку між фінансовою інклюзією, економічним зростанням та бідністю економісти почали приділяти увагу ще у другій половині ХХ ст. В Україні через більш повільний розвиток фінансового сектору (порівняно із західними країнами) тільки зараз дана тематика потрапляє у коло уваги дослідників. У статті розглянуто вплив фінансової інклюзії на фінансову поведінку населення України, а саме на здійснення заощаджень. Інформаційною базою дослідження є результати репрезентативного на рівні України опитування Global Findex, яке проводиться у більше ніж 140 країнах починаючи з 2011 р. (друга та третя хвили були у 2014 і 2017 рр.). На першому етапі дослідження проаналізовано здійснення заощаджень і взяття позик населенням України. Виявлено, що частка осіб, які здійснюють заощадження, зросла починаючи з 2011 р. На другому етапі визначено чинники, які впливають на ймовірність здійснення накопичень. Установлено, що до таких чинників належать як соціально-демографічні характеристики (вік, стать, освіта, дохід), так і фінансова інклюзія (наявність у респондентів дебетової картки). Отримані результати можуть бути використані для визначення форми платежів під час конструювання соціальних політик, які передбачають передачу грошових трансфертів населенню.

Ключові слова: фінансова інклюзія, заощадження, ощадна поведінка, дебетова картка, кредитна картка.

Вопросу взаимосвязи между финансовой инклюзией, экономическим ростом и бедностью экономисты начали уделять внимание еще во второй половине ХХ века. В Украине из-за более медленного развития финансового сектора (по сравнению с западными странами) только сейчас данная тематика попадает в поле внимания исследователей. В работе рассмотрено влияние финансовой инклюзии на финансовое поведение населения Украины, а именно на осуществление сбережений. Информационной базой исследования являются результаты репрезентативного на уровне Украины опроса Global Findex, который проводится в более чем 140 странах начиная с 2011 г. (вторая и третья волны были в 2014 и 2017 гг.). На первом этапе исследования проанализировано осуществление сбере-

жений и взятие займов населением Украины. Установлено, что доля лиц, осуществляющих сбережения, выросла начиная с 2011 г. На втором этапе проанализированы факторы, влияющие на вероятность осуществления накоплений. Установлено, что к таким факторам относятся как социально-демографические характеристики (возраст, пол, образование, доход), так и финансовая инклюзия (наличие у респондентов дебетовой карточки). Полученные результаты могут быть использованы для определения формы платежей при конструировании социальных политик, которые предусматривают передачу денежных трансфертов населению.

Ключевые слова: финансовая инклюзия, сбережения, сберегательное поведение, дебетовая карта, кредитная карта.

The problem of relationship between financial inclusion, economic growth acceleration and poverty reduction became a subject of economists' scientific interest since the second half of the 20th century. Absence of reliable data stimulated an increase in the number of studies on this topic. In Ukraine due to slower development of financial sector (compared to the Western countries) financial inclusion was not a topical theme until recently. To the author's knowledge, this is the first research on the influence of financial inclusion on saving behavior of the Ukrainian population. The study is based on the results of Global Findex survey. Conducted in more than 140 countries during 2011-2017, this is one of the largest dataset on financial behavior of people from variety of countries around the world. The survey is representative on the national level. At the first stage of research the saving and borrowing decisions of Ukrainians were analyzed. It was found that during 2011-2017 the share of individuals who saved money increased by 14.7 percentage points: from 25.6% to 40.3%. The growth can be observed in each income quintile group with largest change among the 20% poorest (+ 20.6 percentage points). Also according to the obtained results almost every fourth person combines savings with borrowing. Regression analysis (logistic regression) was conducted for identifying factors that influence probability of saving. It showed that age, gender, education and income as well as financial inclusion influence the likelihood of savings. Debit card holders have a higher probability to save, compared to people without debit card. To be more precise the difference in probability to save is 19.7 percentage points. At the same time, no statistically significant difference was observed between those who have credit card and those who do not possess it in likelihood to save. The results of the conducted research can be used in constructing social programs. A lot of social programs aimed at the poor include cash government transfers. Moving to non-cash type of payments can not only be more safe and convenient for people (especially in controlling monthly budgets), but also increase savings.

Keywords: financial inclusion, savings, saving behavior, debit card, credit card.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Питанню впливу фінансової інклюзії на економічне зростання і добробут домогосподарств приділяють увагу ще з другої половини ХХ ст. Як зазначає Дж. Жуанг [1], на початку дослідження даної тематики економісти дискутували щодо напряду причинного зв'язку: розвиток фінансової сфери призводить до економічного зростання чи, навпаки, економічний ріст стимулює фінансовий сектор. Відсутність точних даних стимулювала появу значної кількості досліджень про взаємозв'язок між розвитком фінансового сектору, економічним зростанням та динамікою показників бідності. На основі результатів досліджень¹ було визначено, що фінансова інклюзія пришвидшує економічне зростання, знижує бідність та згладжує

нерівність [2, с. 2]. Фінансова інклюзія при цьому тлумачиться як доступ населення і підприємств до фінансових продуктів, які відповідають їхнім потребам, зокрема можливості здійснювати банківські платежі, заощадження, брати кредити та придбати страховий поліс [3].

Одним із каналів впливу фінансової інклюзії на рівень бідності є стимулювання заощаджень. Здійснення накопичень дає змогу індивідам/домогосподарствам згладжувати споживання у часі (тобто справлятися з «шоками», які виникають через зниження/падіння доходу), накопичити певний обсяг активів, які в перспективі можуть бути витрачені на освіту або на створення/розширення власної справи. У даній роботі буде визначено, чи існує зв'язок між фінансовим включенням індивідів та здійсненням ними заощаджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. В Україні

¹ Слід зауважити, що не всі дослідження показували позитивний вплив фінансової інклюзії. Особливо це стосується впливу кредитів на добробут домогосподарств [4].

проблематика фінансової інклюзії потрапила у поле уваги дослідників відносно недавно. Так, перший форум із фінансової інклюзії був проведений у м. Київ у 2018 р. Серед українських публікацій на тематику фінансової інклюзії можна назвати статтю О.В. Акімової [5], в якій низький рівень фінансової інклюзії розглядається як один із бар'єрів для державного контролю над обігом фінансів, та статтю Є. Степанюка [6] про можливості фінансової інклюзії. Західних робіт на тематику фінансової інклюзії значно більше. Саме проблематиці взаємозв'язку між заощадженнями та фінансовою інклюзією присвячено статті А. Тгіссен [7], І. Ніанкари та Р. Мукатташ [8], П. Бачас [9] та ін.

Новизна даної роботи полягає у тому, що вперше (наскільки відомо автору) аналізується взаємозв'язок між фінансовою інклюзією та ощадною поведінкою населення України.

Формулювання цілей (**постановка завдання**). Мета статті – визначити наявність зв'язку між фінансовою інклюзією та здійсненням заощаджень населенням в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Фінансова інклюзія є одним із чинників, під впливом якого формується фінансова поведінка осіб (рис. 1). Населення отримує доступ до послуг фінансового страхування, кредитів та заощаджень, що дає змогу згладжувати впливи від коливання доходу, створювати подушку безпеки у разі втрати доходу, здійснювати інвестиції в освіту або власну справу. Якщо розглядати зв'язок між фінансовою інклюзією і заощадженнями, то стимул до здійснення накопичень забезпечується більшою безпекою

для накопичень порівняно з триманням грошей вдома та можливістю отримувати дохід у вигляді відсотків. Наприклад, П. Бачас та ін. [9] показали, що отримання грошей на дебетову картку (порівняно з отриманням готівки) користувачами соціальної програми Oportunidades у Мексиці призвело до зростання частки осіб, які тримали заощадження у банку, з 13% до 87%, а обсяг заощаджень досяг 2% річного доходу.

На основі дослідження Global Findex можна з'ясувати, чи існує зв'язок між фінансовою інклюзією на заощадженнями. Дослідження Global Findex проводиться з 2011 р. Світовим банком й охоплює більше ніж 140 країн. Усього було проведено три раунди: у 2011, 2014 та 2017 рр. Опитування є репрезентативним на рівні України. Мікродані за всі роки і по всіх країнах-учасниках дослідження знаходяться у відкритому доступі. Охоплює дослідження осіб віком від 15 років. Раніше на основі результатів даного дослідження було проаналізовано зв'язок між заощадженнями та фінансовим включенням у країнах Вишеградської групи² [7], ОАЕ та США [8].

Для подальшого аналізу із загального масиву даних будуть вибрані особи віком від 18 до 70 років. За даними Global Findex, в Україні частка осіб, які здійснювали заощадження у період із 2011 до 2017 р., зростає від 25,6% до 40,3% (рис. 2). Під здійсненням заощаджень у дослідженні розглядалося відкладення коштів за останні 12 місяців як у фінансових інституціях, так і поза їхніми межами. Збільшення частки осіб, які здійснювали заощадження, мало місце

² До країн Вишеградської групи входять Польща, Чехія, Угорщина та Словаччина.



Рис. 1. Чинники впливу на фінансову поведінку

Джерело: складено автором на основі [7]

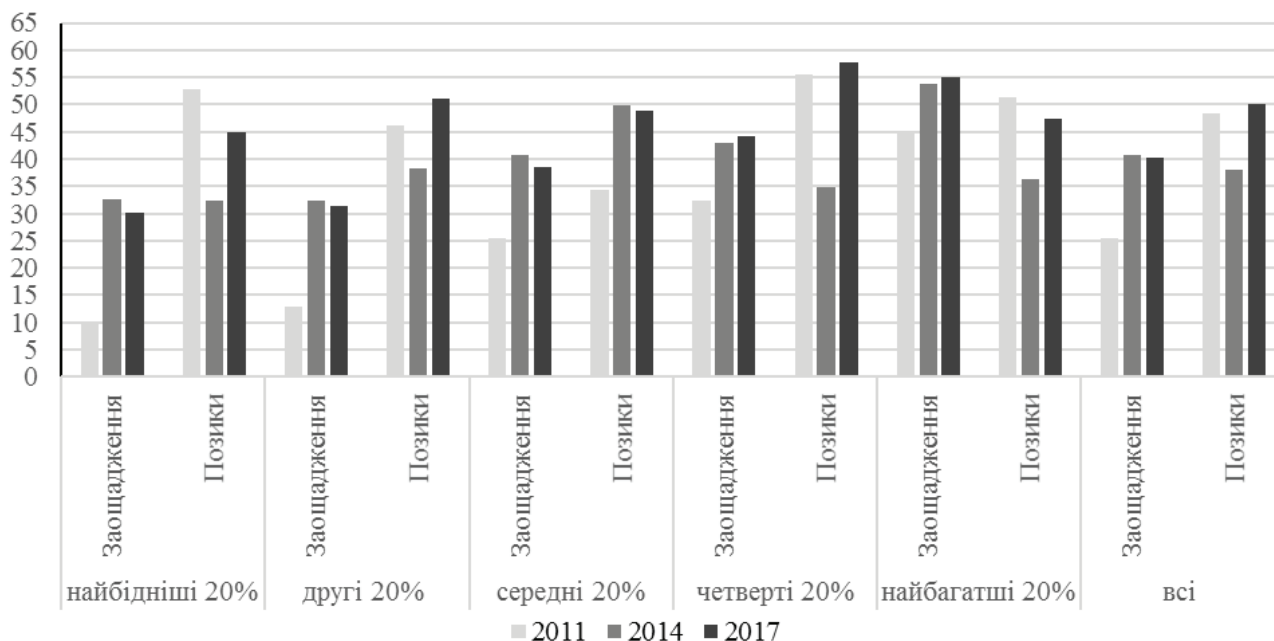


Рис. 2. Здійснення заощаджень населенням України (18-70 років), %

Джерело: розрахунки автора на основі результатів Global Findex

у кожній групі за доходами. Найсуттєвіше зростання на 20,6 в. п. відбулося серед представників із найнижчими доходами. У цілому частка осіб, які здійснювали заощадження, зростає за переходу до більш заможних груп: серед 20% найбідніших у 2017 р. заощадження здійснював кожен третій (30,3%), серед найбагатших 20% – кожен другий (55,0%).

До осіб, які здійснювали позики, належать як ті, хто брав кредити у фінансових установах, так і особи, які займали гроші у родичів або друзів. Слід зауважити, що в Україні більш поширеною практикою є позичання грошей у представників найближчого оточення порівняно з кредитами у фінансових інституціях. Так, за даними 2017 р., 51,3% позичали гроші тільки у родичів/друзів, 12,7% – тільки у фінансовій інституції, 12,3% – у фінансовій інституції та у друзів/родичів, решта – іншим способом. Як можна побачити з рис. 2, у цілому по Україні й у всіх групах за доходами (крім середньої) частка позичальників знизилася у 2014 р., а потім зросла у 2017 р. Імовірно, це є наслідком економічно-політичної нестабільності у 2014 р., пов'язаної з окупацією півострова Крим і початком конфлікту на сході країни, у результаті чого відсоток населення, готового взяти на себе боргові зобов'язання, знизився.

Станом на 2017 р. до позик зверталися близько половини представників кожної квінтільної групи. Важливим також є те, що у цілому серед населення України у віці від 18 до 70 років станом на 2017 р. 32,7% не здійсню-

вали заощаджень і не позичали, 23,1% – позичали і водночас здійснювали заощадження, 17,3% тільки заощаджували, а 27,0% – тільки позичали. Таким чином, єдиної моделі поведінки, яка підтримується більшістю, немає, і необхідно враховувати під час аналізу, що частина населення комбінує позики із заощадженнями.

Для того щоб визначити, які чинники пов'язані зі здійсненням заощаджень населенням України, було побудовано модель логістичної регресії. Залежною змінною виступала змінна «здійснення заощаджень за останні 12 місяців» (0 – якщо ні, 1 – якщо так). Як незалежні змінні в модель були включені: соціально-демографічні характеристики особи (дохід, освіта, вік і стать); змінні, пов'язані з доступом і використанням фінансових послуг (наявність дебетової картки і наявність кредитної картки). Результати моделі представлені в табл. 1. Аналогічна модель логістичної регресії (з дещо іншими незалежними змінними) для країн Вишеградської групи описана в [7].

У цілому отримана модель має право на існування, оскільки статистика Вальда вказує на те, що ми можемо відхилити гіпотезу про рівність усіх коефіцієнтів у нашій моделі нулю: має місце вплив незалежних змінних на залежну. Оскільки інтерпретація коефіцієнтів відбувається у термінах логарифму шансів (зростання на одну одиницю незалежної змінної призводить до збільшення логарифму шансів залежної змінної на величину коефіцієнта), її переважно оминають. Інтерпретують тільки знак коефіцієнта: якщо він

Чинники, пов'язані зі здійсненням заощаджень

Залежна змінна	Здійснення заощаджень			
	Коефіцієнти	Стандартні похибки	Граничні ефекти	Стандартні похибки
Квінтіль за доходом: Найбідніші 20% – базова категорія				
Другі 20%	0.186	(0.329)	0.0374	(0.0659)
Середні 20%	0.474	(0.312)	0.0988	(0.0640)
Четверті 20%	0.628**	(0.301)	0.133**	(0.0622)
Найбагатші 20%	0.840**	(0.297)	0.181**	(0.0619)
Вік: особи віком 18–35 років – базова категорія				
Особи віком 36 +	-0.472**	(0.201)	-0.102**	(0.0441)
Стать: жінки – базова категорія				
Чоловіки	0.570**	(0.186)	0.123**	(0.0397)
Освіта: респондент має середню або нижчий рівень освіти – базова категорія				
Вища освіта	0.334*	(0.184)	0.0722*	(0.0402)
Наявність дебетової картки: респондент не власник картки – базова категорія				
Наявність дебетової картки	0.897***	(0.198)	0.197***	(0.0423)
Наявність кредитної картки: респондент не власник картки – базова категорія				
Наявність кредитної картки	-0.00542	(0.210)	-0.00115	(0.0443)
Константа	-1.409***	(0.329)		
N	817			
Wald	Wald chi2(9) = 58.23 Prob > chi = 0.0000			
Pseudo R2	0.0919			

* p < 0.10, ** p < 0.05, *** p < 0.001

Джерело: розрахунки автора на основі результатів Global Findex 2017

більший за 0, то за зміни незалежної змінної відбувається зростання ймовірності, що залежна змінна дорівнює 1. Наприклад, ми бачимо, що коефіцієнт для четвертого квінтіля вищий за нуль, відповідно, ми можемо сказати, що порівняно з особами, які належать до 20% найбідніших, представники четвертого квінтілю мають вищу ймовірність здійснювати заощадження.

Аналізуючи граничні ефекти, можна сказати, що ймовірність здійснення заощаджень протягом останніх 12 місяців у осіб четвертого і п'ятого квінтілів вища порівняно з найбіднішими 20% (на 13,3 і 18,1 в. п. відповідно). Водночас незначущість коефіцієнтів для третього і другого квінтілів указує на відсутність відмінності в ймовірності здійснювати заощадження між ними і 20% найбіднішими. Порівняно з жінками для чоловіків ймовірність здійснювати накопичення на 12,3 в. п. вища. Існують і відмінності за віком: особи у віці від 36 років менш схильні накопичувати кошти порівняно з особами 18-35 років (мають ймовірність на 10,2 в. п. нижчу). Особи з вищою освітою мають на 7,2 в. п. вищу ймовірність здійснювати накопичення порівняно з тими, хто не закінчив ВНЗ. Ймовірно, освіта університетського рівня впливає на фінансову грамотність громадян та їхню фінансову поведінку.

Власники дебетових карток мають на 19,7 в. п. вищу ймовірність здійснювати нако-

пичення порівняно з особами, у яких дебетової картки немає³. Водночас серед власників і не власників кредитної картки відмінностей (статистично значущих) у ймовірності здійснювати накопичення не було виявлено.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Основні результати проведеного дослідження свідчать, що поки що в Україні немає певного домінуючого типу фінансової поведінки в аспекті заощаджень – здійснення позик. Майже кожен четвертий протягом 2017 р. здійснював заощадження і позичав гроші, близько третини населення тільки позичали гроші і майже кожен п'ятий тільки заощаджував. Водночас за період 2011-2017 рр. частка осіб, які заощаджували протягом року, зросла, і зростання мало місце у кожній квінтільній групі, виділеній за доходами. Аналіз чинників, які впливають на заощадження, показав, що існує зв'язок між фінансовою інклюдією (у дослідженні – наявність дебетової картки) та здійсненням накопичень. На основі цього можна припустити, що соціальні програми, у межах яких державні трансферти здійснювалися б безготівковим шляхом, створювали б сприятливі умови для здійснення накопичень в організованій формі

³ Станом на 2017 р., за даними Global Findex, 54,8% осіб мають дебетову картку, 31,3% – кредитну (серед осіб у віці 18-70 років).

серед населення. Це є особливо важливим для низькодохідних груп населення, для яких приріст активів у перспективі міг би сприяти переходу в більш високодохідні групи.

Бібліографічний список:

1. Financial Sector Development, Economic Growth, and Poverty Reduction: A Literature Review / [J. Zhuang, H. Gunatilake, Y. Niimi та ін.]. *Asian Development Bank Economics Working Paper Series*. 2009. № 173. P. 1-38. URL : <https://think-asia.org/bitstream/handle/11540/1829/economics-wp173.pdf?sequence=1> (дата звернення: 20.02.2019).
2. The Global Findex Database 2014. Measuring Financial Inclusion around the World / A. Demirguc-Kunt ed et. *World Bank Policy Research Working Paper*. 2015. № 7255. P. 2-88. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/187761468179367706/pdf/WPS7255.pdf> (дата звернення: 20.02.2019).
3. Financial Inclusion. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/overview> (дата звернення: 20.02.2019).
4. Cull R., Ehrbeck T., Holle N. Financial Inclusion and Development: Recent Impact Evidence. *CCAP Focus Note*. 2014. № 92. P. 1-11. URL : <https://www.cgap.org/sites/default/files/researches/documents/FocusNote-Financial-Inclusion-and-Development-April-2014.pdf> (дата звернення: 20.02.2019).
5. Акімова О.В. Фінансова інклюзія та інші передумови розвитку фінансового моніторингу в Україні. *Молодий вчений*. 2015. № 12. С. 195-199. URL : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/12/210.pdf> (дата звернення: 20.02.2019).
6. Степанюк Є. От лозунгов к делу. Зачем нужна финансовая инклюзия. 2018. URL : <https://finance.liga.net/ekonomika/opinion/ot-lozungov-k-delu-zachem-nujna-finansovaya-inklyuziya> (дата звернення: 20.02.2019).
7. Thiessen A. Financial behaviour in the V4 countries using the Global Findex Database. *Scientific papers of the University of Pardubice. Series D, Faculty of Economics and Administration*. 2014. № 31. P. 71-82. URL : https://dk.upce.cz/bitstream/handle/10195/58654/ThiessenA_FinancialBehaviour_2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 20.02.2019).
8. Niankara I., Muqattash R. Financial Inclusion, Saving and Borrowing Behaviors in the United Arab Emirates and the United States: A Comparative Analysis. Preprints. 2018. P. 1-27. URL : <https://www.preprints.org/manuscript/201807.0445/v1> (дата звернення: 20.02.2019).
9. Bachas P., Gertler P., Higgins S., Seira E. How Debit Cards Enable the Poor to Save More. *NBER Working Paper*. 2018. № 23252. P. 1-40. URL : <https://www.nber.org/papers/w23252.pdf> (дата звернення: 20.02.2019).

References:

1. Zhuang J., Gunatilake H., Niimi Y., Khan M.E., Jiang Y., Hasan R., Khor N., Lagman-Martin A.S., Bracey P., Huang B. (2009) Financial Sector Development, Economic Growth, and Poverty Reduction: A Literature Review. *Asian Development Bank Economics Working Paper Series*. no 173. P.1-38. Available at: <https://think-asia.org/bitstream/handle/11540/1829/economics-wp173.pdf?sequence=1> (accessed 20 February 2019).
2. Demirguc-Kunt A., Klapper L., Singer D., Oudheusden P. (2015) The Global Findex Database 2014. Measuring Financial Inclusion around the World. *World Bank Policy Research Working Paper*. no. 7255. P. 2-88. Available at: <http://documents.worldbank.org/curated/en/187761468179367706/pdf/WPS7255.pdf> (accessed 20 February 2019).
3. Financial Inclusion. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/overview> (дата звернення: 20.02.2019).
4. Cull R., Ehrbeck T., Holle N. Financial Inclusion and Development: Recent Impact Evidence. (2014) *CCAP Focus Note*. № 92. P. 1-11. Available at: <https://www.cgap.org/sites/default/files/researches/documents/FocusNote-Financial-Inclusion-and-Development-April-2014.pdf> (accessed 20 February 2019).
5. Akimova O.V. (2015) Finansova inkluzija ta inši peredumovy rozvytku finansovoho monitorynhu v Ukraїni [Financial inclusion and other prerequisites of development of financial intelligence in ukraine]. *Molodyj vchenyj*. № 12. pp. 195-199. Available at: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/12/210.pdf> (accessed 20 February 2019).
6. Stepanjuk Je. (2018) Ot lozungov k delu. Zachem nužna fynansovaja ynkljuzyja. [From slogans to actions. Why do we need financial inclusion]. Available at: <https://finance.liga.net/ekonomika/opinion/ot-lozungov-k-delu-zachem-nujna-finansovaya-inklyuziya> (accessed 20 February 2019).
7. Thiessen A. (2014) Financial behaviour in the V4 countries using the Global Findex Database. *Scientific papers of the University of Pardubice. Series D, Faculty of Economics and Administration*. No. 31. P. 71-82. Available at: https://dk.upce.cz/bitstream/handle/10195/58654/ThiessenA_FinancialBehaviour_2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y (accessed 20 February 2019).
8. Niankara I., Muqattash R. (2018) Financial Inclusion, Saving and Borrowing Behaviors in the United Arab Emirates and the United States: A Comparative Analysis. Preprints. P. 1-27. URL: <https://www.preprints.org/manuscript/201807.0445/v1> (accessed 20 February 2019).
9. Bachas P., Gertler P., Higgins S., Seira E. (2018) How Debit Cards Enable the Poor to Save More. *NBER Working Paper*. № 23252. P. 1-40. Available at: <https://www.nber.org/papers/w23252.pdf> (accessed 20 February 2019).

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.14

Малишко В.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету
імені Григорія Сковороди

Доброскок С.С.

здобувач кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету
імені Григорія Сковороди

Malyshko Vitalina

Candidate of economic Sciences, associate Professor,
Associate Professor of Finance, banking and insurance
State higher educational institution
«Pereyaslav-Khmelnitsky state pedagogical University
named after Hryhoriy Skovoroda»

Dobroskok Stephanie

applicant of the Department of Finance, banking and insurance
State higher educational institution
«Pereyaslav-Khmelnitsky state pedagogical University
named after Hryhoriy Skovoroda»

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ВИДІВ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

ANALYSIS OF THE MAIN TYPES OF FINANCIAL POLICY OF UKRAINE

У статті охарактеризовано фінансову політику України та здійснення її реалізації. Виділено основні види фінансової політики: бюджетно-податкову, грошово-кредитну і політику управління державним боргом. Указано, яку роль відіграє кожна з них в економічних процесах країни. Зазначено головні інструменти бюджетно-податкової та грошово-кредитної політики, їх мету та особливості формування, від чого залежить рівень забезпеченості держави ресурсами, що включає в себе політика управління державним боргом. Проаналізовано виконання державного бюджету України, динаміку податкових та неподаткових надходжень до державного бюджету, процентні ставки рефінансування банків Національним банком, державний та гарантований державою борг України.

Ключові слова: фінансова політика, бюджетно-податкова політика, грошово-кредитна політика, політика управління державним боргом, соціально-економічний розвиток.

В статье охарактеризована финансовая политика Украины и пути ее реализации. Выделены основные виды финансовой политики: бюджетно-налоговую, денежно-кредитную

и политику управления государственным долгом. Указано, какую роль играет каждая из них в экономических процессах страны. Указаны главные инструменты бюджетно-налоговой и денежно-кредитной политики, их цели и особенности формирования, от чего зависит уровень обеспеченности ресурсами государства, что включает в себя политика управления государственным долгом. Проанализировано выполнение государственного бюджета Украины, динамику налоговых и неналоговых поступлений в государственный бюджет, процентные ставки рефинансирования банков Национальным банком, государственный и гарантированный государством долг Украины.

Ключевые слова: финансовая политика, бюджетно-налоговая политика, денежно-кредитная политика, политика управления государственным долгом, социально-экономическое развитие.

Basis of state regulation of Finance and a tool for achieving macroeconomic, regional and sectoral balance in economic development is fiscal policy. Its effectiveness is possible provided a reasonable prediction of the development of the national economy based on certain priorities and points of growth. Therefore, consistency, transparency and subordination of fiscal policy to the goals and objectives of General economic policy is an important conceptual approach that will contribute to the effective use of the inherent financial leverage and to ensure the strengthening of public Finance, Finance of economic entities, which is relevant for introducing strategic planning. The article describes the financial policy of Ukraine and its implementation. The basic types of financial policies: fiscal, monetary and debt management policies. Specified the role of each of them in the economic processes of the country. There are the main tools of fiscal and monetary policies, their goals and characteristics of the formation. What determines the level of endowments of the state. That includes the policy of public debt management. Analyzed the implementation of the state budget of Ukraine, the dynamics of tax and non-tax revenues to the state budget of Ukraine, interest rates of banks refinancing by the National Bank of Ukraine, public and publicly guaranteed debt of Ukraine. State financial policy is an important component of the state economic policy and at the same time an independent implementation of the corresponding functions. Such subordination and interdependence requires a clear definition of priorities of socio-economic development of the state, mobilize the necessary financial resources and their concentration on achieving their goals. Only with this understanding of the notion «financial policy» when it is aimed primarily at ensuring conditions for the development of the economy and to build up the financial resources of the country, perhaps the prosperity of our country in the future.

Keywords: financial policy, fiscal policy, monetary policy, policy of public debt management, economic and social development.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Фінансова політика України – форма реалізації функцій фінансів, яка спрямована на досягнення цілей держави з мінімальними витратами й достатньою ефективністю, тому розгляд даної теми є досить актуальною проблемою і потребує подальших досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Значний внесок у дослідження теоретичних та практичних засад формування та реалізації фінансової політики України зробили такі вітчизняні вчені: І. Адаменко, В. Андрущенко, Т. Боголіб, О. Василик, Л. Лисяк, І. Лютий, В. Малишко, К. Павлюк, Ю. Пасічник, Д. Полозенко, В. Федосов, І. Чугунов, С. Юрій, І. Янжул та ін.

Проте, незважаючи на значну кількість публікацій із дослідження фінансової політики, є ще

дуже багато питань, які потребують подальшого дослідження та вивчення в умовах сучасних суспільних трансформацій.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті – охарактеризувати та проаналізувати основні види фінансової політики України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Фінансова політика як програма регулювання фінансових відносин є специфічною сферою державної діяльності. Первинність фінансових відносин порівняно з політикою держави визначає те, що суспільство не вільне у виборі фінансової політики. Зміст фінансової політики породжується наявними фінансовими відносинами. Фінансова політика – це політика використання фінансів у системі вартісної (грошової) форми реалізації економічних законів товарного господарства. Фінансова політика – це свідомий перерозпо-

діл (через формування й використання грошових фондів) фінансових ресурсів в інтересах суспільного розвитку.

В умовах трансформаційної економіки фінансова політика зазнає суттєвих змін. Якщо до недавнього часу вітчизняна економічна наука виходила, по суті, виключно з об'єктивного характеру фінансів під дією економічних законів, то останнім часом суб'єктивний чинник домінує над об'єктивними. Незважаючи на певні об'єктивні закономірності організації фінансових відносин на всіх рівнях, їх механізм функціонування значною мірою залежить від конкретних суб'єктів із відповідними вподобаннями політичного, економічного і гуманітарного характеру [1].

Реалізація фінансової політики держави здійснюється у вигляді комплексу заходів, які втілюються через фінансове право, фінансову систему і фінансовий механізм для найбільш повного виконання фінансами своїх функцій. Через норми фінансового права та елементи фінансової системи і фінансового механізму здійснюється реалізація положень концепції економічного розвитку держави. Якщо остання відсутня, то навряд чи можна говорити про будь-яку фінансову політику в державі.

До основних видів фінансової політики держави належать бюджетно-податкова політика, грошово-кредитна політика і політика управління державним боргом, адже саме ці види розкривають сутність фінансової політики держави. Інші види фінансової політики держави, які зустрічаються в роботах дослідників, будемо вважати похідними або комбінаторними, які поєднують у собі окремі елементи фінансової політики і політику держави в інших сферах [2].

Бюджетно-податкова політика як складова частина фінансової політики держави відіграє важливу роль в економічних процесах країни та має проводитися відповідно до принципів ефективності досягнення соціально-економічного розвитку країни. Шляхи застосування бюджетно-податкової політики залежать від економічних умов, в яких перебуває економічна система певної країни, та цілей, поставлених перед урядом, що приймає відповідні рішення.

Головними інструментами бюджетно-податкової політики є обсяги та структура державних видатків і система оподаткування [3].

Від величини та динаміки доходів державного бюджету залежить рівень забезпеченості

держави ресурсами для виконання покладених на неї завдань. Для того щоб визначити цей рівень, дослідимо динаміку співвідношення дохідної і видаткової частин державного бюджету України за 2008-2018 рр. (табл. 1).

Таблиця 1
Виконання державного бюджету України з 2008 по 2018 р. (млн. грн.)

Рік	Доходи	Видатки
2008	231686,3	241454,5
2009	209700,3	242437,2
2010	240615,2	303588,7
2011	314616,9	333459,5
2012	346054,0	395681,5
2013	339180,3	403403,2
2014	357084,2	430217,8
2015	534694,8	576911,4
2016	616274,8	684743,4
2017	793265,0	839243,7
2018	928108,3	985842,0

Джерело: розроблено авторами на основі даних Міністерства фінансів України та Державної служби статистики України

Аналізуючи дану таблицю, можна зазначити, що перевищення видатків бюджету над його доходами спостерігається протягом усього досліджуваного періоду. Відхилення між дохідною і видатковою частинами державного бюджету України свідчить про неефективну політику формування та використання доходів бюджету. Для поліпшення ситуації органам державного управління у своїй діяльності потрібно прагнути до збалансованого розподілу видатків і доходів. Для того щоб досягти цього, необхідно мати чітко налагоджену систему управління бюджетом, яка змогла б забезпечити ефективне використання бюджетних ресурсів [1].

Вагомим інструментом бюджетного регулювання, який дає змогу обґрунтувати основні напрями та обсяги використання фінансових ресурсів бюджету в майбутніх періодах, узгоджувати бюджетну політику у сфері доходів, видатків, дефіциту бюджету, є перспективне прогнозування видатків бюджету. Прогнозний показник частки видатків зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті на 2020 р. становить 32,7%, найбільше середне значення цього показника за наведений період становлять видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення – 8,46%; освіту – 6,78%; економічну діяльність – 3,59%; охорону здоров'я – 4,04%; загальнодержавні функції –

Держава та регіони

3,67%; найменше – видатки на охорону навколишнього природного середовища – 0,35%; житлово-комунальне господарство – 0,76%; духовний та фізичний розвиток – 0,92%; оборону – 1,55%; громадський порядок, безпеку та судову владу – 2,54% (табл. 2) [4].

Таблиця 2

Прогноз частки видатків зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті на 2020 р., %

Функціональна класифікація	2020
Загальнодержавні функції	3,67
Оборона	1,55
Громадський порядок, безпека та судова влада	2,54
Економічна діяльність	3,59
Охорона навколишнього природного середовища	0,35
Житлово-комунальне господарство	0,76
Охорона здоров'я	4,04
Духовний та фізичний розвиток	0,92
Освіта	6,78
Соціальний захист та соціальне забезпечення	8,46
Всього	32,66

Джерело: розроблено авторами за даними Міністерства фінансів України

Особливістю формування бюджетно-податкової політики є те, що акцент у наповненні доходної частини бюджету зроблено на податкові і неподаткові надходження. Аналіз динаміки податкових та неподаткових надходжень до державного бюджету України можна побачити на основі даних (табл. 3-4).

У 2014-2018 рр. податкові надходження становили найвагомішу частину всіх доходів бюджету, що відображало високу залежність надходжень державного бюджету України від податкової системи, а отже, і від стану виробництва в країні та розвитку економіки у цілому. Переважання податкових надходжень у бюджеті держави України відповідає загальним тенденціям формування доходів держав із ринковою економікою [5].

Основною метою грошово-кредитної політики є стабільність національної грошової одиниці та грошового обігу за рахунок контролю над емісією грошей і кредитним механізмом [3].

Грошово-кредитну політику можна визначити як вид фінансової політики держави, за допомогою якої держава найчастіше через центральний банк країни регулює обсяг грошової маси в обігу з метою забезпечення стабільного економічного зростання, повної зайнятості, цінової стабільності, рівноваги платіжного балансу.

Основними інструментами грошово-кредитної політики є встановлення норм обов'язкового резервування для комерційних банків, операції на відкритому ринку, рефінансування комерційних банків, процентна політика (регулювання облікової ставки) (табл. 5).

Таблиця 3

Динаміка податкових надходжень до державного бюджету України (млн. грн.)

Податкові надходження	2014	2015	2016	2017	2018
Збір ПДВ	189241	246858	329911	434041	506168
Податок на доходи фізичних осіб	12646	45062	59810	75033	91124
Акцизний податок	44941	63111	90122	108293	124104
Податок на прибуток підприємств	39942	34776	54344	66912	82327
Місцеві податки і збори	–	–	–	695	–
Плата за користування надрами	18199	36990	39699	43876	40974
Ввізне мито	12389	39881	20001	23898	28 077
Відшкодування ПДВ	-50216	-68405	-94405	-120061	-131659
Інше	13038	11146	4396	-5535	9049
Всього	280178	409418	503879	627154	750162

Джерело: розроблено авторами на основі даних Міністерства фінансів України та Державної служби статистики України

Таблиця 4

Динаміка неподаткових надходжень до державного бюджету України (млн. грн.)

Податкові надходження	2014	2015	2016	2017	2018
Надходження бюджетних установ	22084	26406	34074	35528	52619
Надходження від НБУ	22807	61804	38164	44379	50549
Доходи від власності та підприємницької діяльності (окрім НБУ)	5662	9281	13426	27175	40123
Адміністративні збори та платежі	5306	15008	8027	10438	15311
Інше	12496	7508	9944	10883	15311
Всього	68355	120006	103635	128 402	171387

Джерело: розроблено авторами на основі даних Міністерства фінансів України та Державної служби статистики України

Таблиця 5

**Процентні ставки рефінансування банків Національним банком України
за 2014–2018 рр. (% річних)**

Механізми рефінансування	2014	2015	2016	2017	2018	2019 (січень)
Облікова ставка НБУ ¹	14,0	22,0	14,0	14,5	18,0	18,0
Середньозважена ставка за всіма інструментами	15,57	25,22	17,36	15,92	19,22	19,46
У тому числі:						
кредити, надані шляхом проведення тендера ²	15,77	24,70	17,73	15,72	19,65	18,00
кредити овернайт ³ операції репо	15,47	25,21	18,55	16,03	19,12	20,00
кредити, надані для підтримання довгострокової ліквідності банків	–	–	–	–	–	–
стабілізаційні кредити	–	–	–	–	–	–
операції своп	–	–	–	–	–	–
кредити рефінансування під заставу майнових прав на кошти банківського вкладу (депозиту), розміщеного в НБУ	–	–	–	–	–	–
інші кредити	–	–	–	–	–	–
інші короткострокові кредити ⁴	19,87	–	–	–	–	–
Інші довгострокові кредити під програми фінансового оздоровлення	17,40	26,03	16,00	–	–	–

¹Відповідно до рішення правління Національного банку України від 31 січня 2019 р. № 88-рш «Про розмір облікової ставки».

²До 1998 р. – кредитні аукціони.

³До 2001 р. – ломбардні кредити.

⁴Кредити, надані відповідно до Постанови Правління НБУ від 24.02.14 № 91, яка з 31.05.2014 втратила чинність згідно з Постановою Правління НБУ від 28.05.2014 №318.

Використання цих інструментів дає можливості безпосередньо і опосередковано впливати на пропозицію грошової маси в обігу. На сучасному етапі розвитку грошово-кредитної політики її головна мета, яка переслідується більшістю розвинутих країн світу, – це боротьба з інфляційними процесами, а основними інструментами при цьому виступають операції на відкритому ринку й управління обліковою ставкою.

Ще один вид фінансової політики у сфері фінансового ринку – управління

державним боргом – передбачає використання державою комплексу заходів щодо встановлення обсягів та умов залучення коштів, їх використання і погашення, а також забезпечення належної платоспроможності держави. Політика управління державним боргом включає: формування боргової стратегії, націленої на забезпечення сталості та обґрунтованості рівня державного боргу; досягнення збалансованої структури боргу; активне управління ринковою частиною державного боргу; збереження потенціалу рефінансування боргу за зміни кон'юнктури фінансових ринків; виконання цільових орієнтирів щодо вартості обслуговування боргу і допустимого ступеня ризику; утримання заборгованості державного сектору економіки на економічно прийнятному рівні [5].

Якщо аналізувати структуру державного та гарантованого державою боргу

в Україні (табл. 6), то слід відзначити переважання в їх складі зовнішнього боргу, що несе в собі значні валютні ризики, які й реалізувалися повною мірою під час фінансової кризи. Аналізуючи темпи зростання державного боргу за останні п'ять років, можна зробити висновок, що державні запозичення мають чітку тенденцію до зростання. Отже, ці кошти не спрямовувалися на модернізацію економіки, не сприяли економічному зростанню, а «проїдалися», тобто сприяли тому, що в майбутньому може виникнути ситуація, коли погашення боргів і відсотків по них ляже важким тягарем на економіку України. Але перед урядом як ніколи гостро стоїть завдання у розробленні такої боргової стратегії, в якій державний борг розглядатиметься не з позицій боргового тягара на національну економіку, а як інструмент у механізмі забезпечення стабільного економічного зростання країни, забезпечення необхідних темпів приросту ВВП та повної зайнятості, стримування інфляційних процесів, забезпечення фінансування соціальних програм, формування достатніх обсягів кредитних

Таблиця 6

**Державний та гарантований державою
борг України з 2014 по 2018 р. (млн. дол. США)**

	2014	2015	2016	2017	2018
Загальний борг	69794,8	65505,7	70970,9	76305,2	78323,0
Зовнішній борг	38792,2	43445,4	45604,6	48989,4	50462,5
Внутрішній борг	31002,6	22060,2	25366,2	27315,8	27860,5

Джерело: розроблено авторами на основі даних Міністерства фінансів України та Державної служби статистики України

ресурсів для розвитку підприємницької діяльності, залучення необхідних обсягів іноземних інвестицій. Для збереження економічної безпеки України під час вибору боргового джерела пріоритет повинен надаватися внутрішнім запозиченням, однак перешкодою цьому є слабкий розвиток і погана організація ринку внутрішніх державних запозичень, що не дає змогу залучити необхідний обсяг фінансових ресурсів і змушує вдаватися до зовнішніх позик [6].

Успіх у реалізації фінансової політики пов'язаний з ефектом репутації влади. Позитивна репутація сприяє сталості й дієвості фінансової політики, навпаки, негативна репутація знижує ефективність реалізації фінансової політики. Влада, яка має позитивну репутацію, справляє більш вагомий вплив на ринкові очікування економічних суб'єктів. Українське негативно впливають на реалізацію фінансової політики існуючий дисбаланс повноважень між гілками влади, закритість влади для суспільства [1].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Основою державного регулювання фінансів та інструментом досягнення макроекономічної, регіональної й галузевої збалансованості економічного розвитку є фінансова політика.

Сьогодні мають досліджуватися і розглядатися проблеми взаємозв'язку наявних важелів державної фінансової політики, яка завжди спрямована, з одного боку, на забезпечення потреб країни в стабільних надходженнях доходів бюджету, що визначає вплив податкового навантаження на економіку, а з іншого – на формування необхідних умов господарювання підприємницьких структур, що передбачає передачу в їх розпорядження необхідних фінансових ресурсів у процесі їх первинного розподілу.

Бібліографічний список:

1. Смагін В.Л. Фінансова політика держави і розвиток фінансового ринку в Україні. URL : <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/34926/16-Smagin.pdf?sequence=1> (дата звернення: 15.02.2019).
2. Малишко В.В. Фінансова політика України на сучасному етапі. *Траекторія науки*. 2017. Т. 3. № 1. С. 4.1-4.8. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/trna_2017_3_1_6 (дата звернення: 15.02.2019).
3. Ярема Б.П., Ситник Н.С. Бюджетно-податкова політика України та напрями її реалізації. URL: [file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/Vchnu_ekon_2016_2\(1\)_16.pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/Vchnu_ekon_2016_2(1)_16.pdf) (дата звернення: 15.02.2019).

4. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетно-податкова політика в умовах інституційних перетворень. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2014. № 4. С. 79-91. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2014_4_8 (дата звернення: 15.02.2019).
5. Гарбар Ж.В. Державна фінансова політика України у сфері фінансового ринку. URL : http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_09/149.pdf (дата звернення: 15.02.2019).
6. Сизранцев Г.О. Управління державним боргом України: проблеми та напрями оптимізації. URL : http://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2013-12_0-pages-56_60.pdf (дата звернення: 15.02.2019).

References:

1. Smagin, V.L. (2009), *Finansova polityka derzhavy i rozvytok finansovoho rynku v Ukraini* [Financial policy and financial market development in Ukraine], available at: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/34926/16-Smagin.pdf?sequence=1>. (Accessed 15 February 2019).
2. Malysheko, V. V. (2017), *Finansova polityka Ukrainy na suchasnomu etapi* [Financial policy of Ukraine at the present stage], the Path of science. Vol. 3, No. 1. P. 4.1-4.8, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/trna_2017_3_1_6. (Accessed 15 February 2019).
3. Yarema, B.P., Sytnik N.S. (2016), *Biudzhethno-podatкова polityka Ukrainy ta napriamy yii realizatsii* [Fiscal policy of Ukraine and directions of its implementation], available at: [file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/Vchnu_ekon_2016_2\(1\)_16.pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/Vchnu_ekon_2016_2(1)_16.pdf) (Accessed 15 February 2019).
4. Chugunov, I.Y., Makogon V.D. (2014), *Biudzhethno-podatкова polityka v umovakh instytutsiinykh peretvoren* [Budget and tax policy in the conditions of institutional changes], Bulletin of Kyiv national trade-economic University. No. 4. S. 79-91, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2014_4_8. (Accessed 15 February 2019).
5. Garbar, J.V. (2009), *Derzhavna finansova polityka Ukrainy v sferi finansovoho rynku* [State financial policy of Ukraine in the sphere of the financial market], available at: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_09/149.pdf. (Accessed 15 February 2019).
6. Sizentsev, G.A. (2013), *Upravlinnia derzhavnym borhom Ukrainy: problemy ta napriamy optymizatsii* [Management of the state debt of Ukraine: problems and directions of optimization], available at: http://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2013-12_0-pages-56_60.pdf. (Accessed 15.02.2019).

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.1

Бенько М.М.

доктор економічних наук,
професор кафедри обліку та оподаткування
Київського національного торговельно-економічного університету

Приймак Н.В.

аспірант кафедри обліку та оподаткування
Київського національного торговельно-економічного університету

Benko Mykola

Doctor of Economics,
Professor of the Department of Accounting and Taxation
Kyiv National University of Trade and Economics

Priyamak Natalia

post-graduate student of the Department of Accounting and Taxation
Kyiv National University of Trade and Economics

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ

TOPICAL ISSUES OF ACCOUNTING METHODOLOGY OF FINANCIAL INSTRUMENTS FOR LENDING TO TRADE ENTERPRISES

Статтю присвячено актуальним питанням бухгалтерського обліку фінансових інструментів кредитування підприємств торгівлі. Запропоновано методичний підхід до вдосконалення бухгалтерського обліку фінансових інструментів кредитування, що базується на їх оцінці за справедливою вартістю. Методичний підхід передбачає розподіл фінансових інструментів кредитування на дві групи: перша група – це зобов'язання, пов'язані з отриманням таких грошових коштів, як позика або кредит для забезпечення безперебійної діяльності підприємства; друга група – це зобов'язання, що пов'язані з продажем товарів (гарантійне обслуговування, зобов'язання щодо налагодження та обслуговування в подальшому проданого товару). Запропонований методичний підхід забезпечить удосконалення бухгалтерського обліку фінансових інструментів кредитування в системі рахунків бухгалтерського обліку та звітності.

Ключові слова: фінансові інструменти кредитування, фінансове зобов'язання, визнання, оцінка, амортизована вартість, ефективна ставка відсотка, кредит, гарантійне обслуговування, фінансова звітність підприємства.

Статья посвящена актуальным вопросам бухгалтерского учета финансовых инструментов кредитования предприятий торговли. Предложен методический подход к совершенствованию бухгалтерского учета финансовых инструментов кредитования,

основанный на их оценке по справедливой стоимости. Методический подход предполагает распределение финансовых инструментов кредитования на две группы: первая группа – это обязательства, связанные с получением таких денежных средств, как заем или кредит для обеспечения бесперебойной деятельности предприятия; вторая группа – это обязательства, связанные с продажей товаров (гарантийное обслуживание, обязательства по наладке и обслуживанию в дальнейшем проданного товара). Предложенный методический подход обеспечит совершенствование бухгалтерского учета финансовых инструментов кредитования в системе счетов бухгалтерского учета и отчетности.

Ключевые слова: финансовые инструменты кредитования, финансовое обязательство, признание, оценка, амортизированная стоимость, эффективная ставка процента, кредит, гарантийное обслуживание, финансовая отчетность предприятия.

The article is devoted to the problem of the reflection of financial resources of lending to trade enterprises in financial accounting. Financial lending instruments are instruments accounted for and, consequently, they are carried at amortized cost as the amount at which a financial liability is measured at initial recognition, net of paid funds (principal, interest expense or other payments, related to the initiation of a financial liability), reduced by the amount of accumulated depreciation calculated using the effective interest rate, – the difference between the initially recognized amount and the amount of the repayment of financial instrument. Accordingly, in the initial recognition of financial liabilities measured at amortized cost, the direct costs associated with the emergence of such financial liabilities are deducted from the fair value of the asset. Proposed on the basis of factual credentials, consider listing and reporting the listed groups of financial instruments for lending to trading companies. The specificity of financial instruments in trade enterprises for certain product groups is that, with the emergence of financial assets, when a product is sold, financial liabilities arise that need to be reflected in accounting. For example, the sale of goods with a warranty, or the subsequent servicing of such a product. Such obligations should be charged from the moment of the sale of goods, and the maturity period may not be determined. Thus, as a result of the analysis, it was determined that a new methodology should be introduced to accurately reflect the financial instruments of lending to trade enterprises, which should take into account different components of the origin that influence the accounting and recognition of such instruments in the financial statements. The author proposes, in order to accurately reflect the fair value of financial instruments of crediting trade enterprises, to divide them into two groups: Group 1 is a liability associated with the receipt of cash, such as a loan, to ensure uninterrupted activity of the enterprise; Group 2 is a liability that arises at the time of sale of the product: warranty service, the obligation to set up and service the product subsequently sold. On the concrete materials of the enterprise, there is proposed a method of displaying financial accounting and reporting financial instruments of crediting trade enterprises.

Keywords: financial instruments of lending, financial liability, recognition, valuation, amortized cost, effective interest rate, loans, warranty service, annual financial statements of company.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сферу визнання фінансових ресурсів залучається все ширше коло об'єктів бухгалтерського обліку. Це зумовлено основною ознакою фінансових ресурсів: з одного боку, це контракт, який одночасно призводить до виникнення (збільшення) фінансового активу в одного підприємства, з іншого, – фінансове зобов'язання чи інструмент власного капіталу в іншого [1].

Удосконалення бухгалтерського обліку фінансових ресурсів, засобів або джерел утворення засобів підприємства є актуальним питанням і потребує постійного наукового пошуку. Методика бухгалтерського обліку фінансових інструментів кредитування залежить від виду та призначення фінансового ресурсу.

У МСБО 9 запропоновано три методичні підходи до бухгалтерського обліку фінансових ресурсів [2]:

1) за справедливою вартістю. Результат переоцінки відображається у складі прибутку або збитку звітного періоду. Методика подібна до товарної групи;

2) за справедливою вартістю. Результат переоцінки відображається у складі сукупного доходу;

3) за амортизованою вартістю.

Кожен із цих методичних підходів передбачає ідентифікований підхід до кожного фінансового інструменту. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій із фінансовими інструментами в банках України надає змістову характеристику зазначеним підходам і деталізує їх відповідно до виду фінансового інструменту та його

призначення з урахуванням емісійного доходу, ефективної ставки відсотку, переоцінки фінансового інструменту тощо [3].

Отже, методики бухгалтерського обліку фінансових інструментів відрізняються і вибираються індивідуально з урахуванням видів фінансових інструментів. Стосовно фінансових інструментів кредитування підприємств торгівлі також необхідно застосовувати ідентифікований підхід залежно від призначення та умов використання фінансових інструментів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Окремі актуальні питання організації та методики бухгалтерського обліку фінансових інструментів знайшли відображення у працях вітчизняних науковців, таких як: Ф.Ф. Бутинець [4], Л.О Шкварчук [5], С.Ф. Голов, В.М. Костюченко [6], Р.А. Слав'юк [7], В.А. Замлинський [8], Н.К. Василенко [9], М.О. Власенко [10], Т. Войтенко [11], О.І. Коблянська [12], Р.Є. Грачова [13] та ін. Однак низка проблемних питань бухгалтерського обліку фінансових інструментів кредитування саме підприємств торгівлі, їх оцінки залишається недостатньо розробленою і вимагає вирішення з урахуванням особливостей діяльності підприємств торгівлі. Зокрема, слід відзначити певну «зарегульованість» порядку визнання і бухгалтерського обліку фінансових інструментів. Порядок визнання і бухгалтерського обліку фінансових інструментів на всіх етапах їхнього життєвого циклу, відображення в балансі, фінансовій звітності підприємства та результатах діяльності на відповідну звітну дату забезпечують чотири міжнародних стандарти [1; 2; 14; 15]. Така кількість регулюючих стандартів породжує багато проблемних запитань у фахівців бухгалтерського обліку.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою публікації є дослідження організації і методики обліку фінансових інструментів кредитування підприємств торгівлі та розроблення пропозицій удосконалення методики бухгалтерського обліку фінансових інструментів кредитування підприємств торгівлі залежно від призначення таких інструментів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Діюча методика бухгалтерського обліку фінансових інструментів кредитування, що застосовується у практичній діяльності підприємств торгівлі, потребує вдосконалення,

оскільки не дає змоги оцінити вплив витрат таких операцій на фінансово-майновий стан підприємства (витрати нараховуються і визнаються в період їх виникнення і відносяться на фінансовий результат того ж самого періоду). Ця інформація розкривається у примітках до фінансової звітності, але користувачі не спроможні оцінити вплив витрат на фінансово-майновий стан підприємства на дату звітності та на майбутнє. Це суперечить положенням бухгалтерської науки, нормам міжнародних стандартів фінансової звітності і бухгалтерського обліку, згідно з якими користувачі фінансової звітності приймають рішення щодо майбутніх подій та діяльності підприємства в наступних періодах.

Для вдосконалення організації бухгалтерського обліку фінансові інструменти кредитування підприємств торгівлі – зобов'язання залежно від механізму їх виникнення необхідно поділяти на дві групи:

- перша група – *зобов'язання, що пов'язані з отриманням кредиту* для забезпечення безперебійної діяльності підприємства;

- друга група – *зобов'язання, що пов'язані з продажем товарів*: гарантійне обслуговування, зобов'язання щодо налагодження та обслуговування в подальшому проданого товару.

Фінансові інструменти кредитування – це інструменти, що обліковуються до погашення, відповідно, вони обліковуються за амортизованою вартістю, як сума, за якою оцінюється фінансове зобов'язання під час первісного визнання, за вирахуванням сплачених коштів (основної суми боргу, процентних витрат або інших платежів, пов'язаних з ініціюванням фінансового зобов'язання), зменшена на величину накопиченої амортизації, розрахованої з використанням ефективної ставки відсотка, – різниці між первісно визнаною сумою та сумою погашення фінансового інструменту. Відповідно, за первісного визнання фінансових зобов'язань, оцінених за амортизованою собівартістю, із суми їхньої справедливої вартості вираховуються прямі витрати, пов'язані з виникненням таких фінансових зобов'язань.

Дослідження наукових та професійних першоджерел дало змогу запропонувати методику бухгалтерського обліку фінансових інструментів кредитування підприємств торгівлі, що наведена нижче. Методика бухгалтерського обліку та оцінки зазначених груп фінансових інструментів кредитування підприємств розроблена на основі даних торговельного підприємства

«Національна мережа будівельних гіпермаркетів «Нова Лінія» [16].

Методика бухгалтерського обліку та оцінки фінансових інструментів кредитування першої групи – *зобов'язань, що пов'язані з отриманням кредиту* для забезпечення безперебійної діяльності підприємства. Припустимо, що підприємство 31 березня 2015 р. отримало кредит на суму 10 000 000 грн. під 30% річних, який буде погашено через три роки. Під час отримання кредиту підприємство сплатило комісію за його видачу в розмірі 300 000 грн. Виплата відсотків за кредитом по договору здійснюється в кінці звітного року. Перший платіж – 31 березня 2016 р. Отже, для розрахунку первісної вартості фінансового зобов'язання, за якою цей фінансовий інструмент (кредит) буде зараховано на баланс підприємства, потрібно розрахувати ефективну ставку відсотка: $((300\ 000 / 3) + (10\ 000\ 000 * 0,3)) / 10\ 000\ 000 = 0,31$ (31%).

Ефективна ставка відсотка становить 31%.

Амортизована собівартість фінансового зобов'язання, за якою фінансовий інструмент оцінюється за первісного визнання, розраховується так:

- розраховується дисконтована вартість грошових потоків від кредиту із застосуванням методу ефективного відсотка, яка становить 4 448 218 грн.:

$(10\ 000\ 000 \times 1 / (1 + 0,31)^3)$, де ³ – це кількість років;

- розраховується дисконтована вартість грошових потоків від процентів за кредитом за перший, другий і третій періоди (також із застосуванням методу ефективного відсотка). Дисконтована вартість становить 5 372 692 грн.:

$(10\ 000\ 000 \text{ грн.} \times 30\% \times (1/1,31 + 1/(1,31)^2 + 1/(1,31)^3)$.

Таким чином, амортизована собівартість кредиту за його первісного визнання становить 9 820 910 грн. (4 448 200 грн. + 5 372 576 грн.).

Методику бухгалтерського обліку операцій з отримання кредиту в системі рахунків бухгалтерського обліку відображено в табл. 1.

Амортизована собівартість фінансового зобов'язання – це сума, за якою фінансове зобов'язання оцінюється за первісного визнання. Таким чином, кредит буде первісно зараховано на баланс підприємства за амортизованою собівартістю в сумі 9 820 910 грн., розрахунок якої наведено вище (згідно з § 9 МСБО 39).

Методику і результати оцінки кредиту на наступні відповідні звітні дати наведено в табл. 2.

Методику бухгалтерського обліку фінансового інструменту кредитування за результатами розрахунків витрат по кредиту та амортизованій вартості фінансового інструменту ілюструє табл. 3.

Таким чином, у фінансовій звітності за МСФЗ станом на 31.12.2016 буде відображено:

1) у Балансі (Звіті про фінансовий стан) довгострокова кредиторська заборгованість як дов-

Таблиця 1

Методика бухгалтерського обліку операцій з отримання кредиту за амортизованою вартістю

№ з/п	Зміст бухгалтерського запису	Дебет	Кредит	Сума, грн.
1	Відображено отримання кредиту	311	501	10 000 000
2	Відображено оплату комісії за отримання кредиту*	501	311	300 000
3	Визнано витрати на сплату комісії за видачу кредиту у первісній вартості фінансового зобов'язання за кредитом (9820910 – 9700000)*	92	501	120910

*Відповідно до п. 5.1 МСФЗ 9 фінансові зобов'язання первісно визнаються за їх справедливою вартістю мінус витрати на операцію, що прямо відносяться на придбання фінансового зобов'язання [2]

Таблиця 2

Розрахунок витрат по кредиту та амортизованій вартості фінансового інструменту за період дії кредиту

Дата	Фінансові витрати за ефективною ставкою відсотка (31%)	Фінансові витрати (30%)	Визнання витрат на сплату комісії, грн. (гр.2 - гр.3)	Довгострокова кредиторська заборгованість, грн.
31.03.2015 р.	X	X	X	9820910
31.03.2016 р.	3044482	3000000	44482	9865392
31.03.2017 р.	3058272	300000	58272	9923664
31.03.2018 р.	3076336	300000	76336	10000000

Методика бухгалтерського обліку витрат за фінансовими інструментами кредитування

№ з/п	Зміст бухгалтерського запису	Дебет	Кредит	Сума, грн.
Станом на 31.03.2016				
1	Відображено амортизацію комісії за отримання кредиту	92	501	44482
2	Проведено нарахування процентів за кредитом	95	684	300000
3	Проведено оплату процентів	684	311	300000
Станом на 31.12.2016				
4	Відображено амортизацію комісії за отримання кредиту (58272* 3/4)	92	501	43704

гострокові кредити банків у сумі 9 909 096 грн. (9 865 392 грн. + 43 704 грн.);

2) у Звіті про сукупний дохід (про прибутки і збитки) за період із 31.03.2016 по 31.12.2016 як адміністративні витрати – 43 704 грн.

Зазначена методика є типовою у бухгалтерському обліку щомісячного нарахування відсотків.

Методика бухгалтерського обліку та оцінки фінансових інструментів кредитування другої групи – *зобов'язань, що виникають у момент продажу товару*, разом із фінансовим активом.

Специфіка фінансових інструментів у торговельних підприємствах щодо окремих груп товарів полягає у тому, що разом із появою фінансових активів під час реалізації товару виникають фінансові зобов'язання, які необхідно відображати в обліку. Наприклад, продаж товарів із гарантією або з подальшим обслуговуванням такого товару. Такі зобов'язання повинні нараховуватися з моменту реалізації товарів, а термін їх погашення може бути не визначеним. Більше того, торговельні мережі фактично порушують свої зобов'язання, що виникають під час реалізації подібної групи товарів, оскільки не формують такі нарахування чи фонди. Тобто у своїй обліковій політиці підприємства наголошують, що такі зобов'язання вони будуть нараховувати за умов настання подій, для яких передбачається таке нарахування, і витрати будуть визнані як витрати періоду, в якому було проведено гарантійний ремонт чи обслуговування.

У наукових дослідженнях цієї проблемі приділяється незначна увага, але вона важлива, оскільки в даній ситуації є порушення вимог міжнародних стандартів, викривлення даних звіту про фінансовий стан підприємства, тому що покриття таких зобов'язань може й виникає непередбачено і потребує термінового рішення проблеми – реальних витрат, що суттєво впливають на оборотний капітал. Відповідно,

зазначені зобов'язання треба створювати, нараховувати і відображати у звітності для надання правдивої інформації користувачам. Вони повинні розуміти, що у торговельного підприємства є ресурси, які можуть бути використані в будь-який момент із настанням гарантійних подій. Нарахування такого резерву прийнято називати забезпеченням наступних витрат і платежів, який фактично є специфічним видом кредитування підприємства самого себе з відстрочкою в часі. Як фінансовий інструмент такий ресурс повинен відображатися в обліку, згідно з МСФЗ 9, за справедливою вартістю. Аналіз його вартості та переоцінка повинні проводитися щорічно.

У розробленні методики бухгалтерського обліку та оцінки фінансових інструментів кредитування другої групи скористаємося даними Національної мережі будівельних гіпермаркетів «Нова Лінія». Підприємство 01.07.2017 реалізувало кондиціонери на загальну суму 41 600 грн. (собівартість кондиціонера – 23 400 грн.). Дана операція розглядається без урахування ПДВ. За умовами продажу до ціни контракту включено безоплатне гарантійне обслуговування кондиціонера один раз на рік протягом трьох років.

Витрати підприємства за калькуляцією, пов'язані з обслуговуванням кондиціонера, становлять 1 000 грн. Норма валового прибутку підприємства із сервісного обслуговування становить 50%.

Розглянемо, як така операція повинна відображатися у фінансовому обліку та звітності підприємства станом на 31.12.2018.

У цьому разі операція з продажу товару такої групи передбачає виникнення одночасно у підприємства фінансового активу і фінансового зобов'язання. Тобто фінансовий актив виникає у вигляді дебіторської заборгованості від продажу товару (кондиціонеру), фінансове зобов'язання – у вигляді довгострокової кредиторської заборгованості від гарантійного обслуговування кондиціонера.

При цьому фінансовий актив припиняє існування після надходження коштів на поточний рахунок і передачі товару (кондиціонера) покупцю. Щодо фінансового зобов'язання на гарантійне обслуговування кондиціонера, то воно залишається в обліку на балансі підприємства.

Розрахунок загальної суми грошових потоків від реалізації послуги з безоплатного гарантійного обслуговування кондиціонера:

- загальна сума собівартості витрат підприємства на проведення гарантійного обслуговування 1 000 грн. x 3 роки = 3 000 грн.

Сума доходів від реалізації послуги з урахуванням норми валового прибутку 50%: 3 000 x (100% : 50%) = 6 000 грн.

Отже, структура загального доходу від реалізації кондиціонера в розмірі 41 600 грн. така:

- дохід від реалізації кондиціонера – 35 600 грн. (41 600 – 6 000);

- дохід від реалізації послуг (гарантійне обслуговування) – 6 000 грн., або 2 000 грн. на рік.

Методику бухгалтерському обліку операції з фінансовим інструментом кредитування під час реалізації товару, що знаходиться на гарантійному обслуговуванні, без урахування податкових зобов'язань з ПДВ, ілюструє табл. 4.

Таким чином, у фінансовій звітності за МСФЗ станом на 31.12.2018 буде відображено у Балансі (Звіті про фінансовий стан), у пасиві довгострокові зобов'язання будуть відображені за статтею «довгострокова кредиторська за-

боргованість» у вартості гарантійного обслуговування за третій рік – 2 000 грн., а поточні зобов'язання як поточна кредиторська заборгованість – у вартості гарантійного обслуговування за другий рік – 2 000 грн.

У Звіті про сукупний дохід (прибутки і збитки) доходи від реалізації товарів, робіт, послуг будуть відображені на суму 37 600 грн. (356 00 грн. + 2 000 грн.), а собівартість реалізованих товарів, робіт, послуг – 24 400 грн. (23 400 грн. + 1 000 грн.).

Запропонована методика бухгалтерського обліку фінансових інструментів кредитування підприємств торгівлі дає можливість достовірно, за справедливою вартістю відобразити такі інструменти в обліку та фінансовій звітності.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У результаті проведеного дослідження встановлено, що для достовірного відображення у бухгалтерському обліку і звітності фінансових інструментів кредитування підприємств торгівлі необхідно впровадити більш досконалий методичний підхід, що забезпечить урахування різноманітних аспектів оцінки, визнання та обліку фінансових інструментів кредитування та їх розкриття у звітності. Запропонований методичний підхід здатен певною мірою вирішити проблемні питання обліку та звітності фінансових інструментів кредитування.

Таблиця 4

Методика бухгалтерського обліку операції з фінансовим інструментом кредитування під час реалізації товару, що знаходиться на гарантійному обслуговуванні

№ з/п	Зміст бухгалтерського запису	Дебет	Кредит	Сума, грн.
На 01.07.2015				
1	Нараховано доходи від реалізації кондиціонера	361	702	35600
2	Списано собівартість кондиціонера	902	281	23400
3	Отримано грошові кошти від покупця	311	505	41600
4	Зменшено довгострокову кредиторську заборгованість на вартість поставленого товару	505	361	35600
5	Зменшено довгострокову кредиторську заборгованість на вартість гарантійного обслуговування за перший рік	505	377	2000
На 31.12.2018				
1	Нараховано дохід від реалізації послуг з гарантійного обслуговування	377	703	2000
2	Списано матеріали на проведення гарантійного обслуговування	23	201	756
3	Нараховано заробітну плату працівникам, які проводили гарантійне обслуговування	23	661	200
	Нараховано ЕСВ на заробітну плату працівникам, які проводили гарантійне обслуговування	23	65	44
4	Визнано собівартість гарантійного обслуговування	903	23	1000
5	Зменшено довгострокову кредиторську заборгованість на вартість гарантійного обслуговування за другий рік	505	377	2000

Бібліографічний список:

1. Фінансові інструменти: подання : Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 32 (МСБО 32) (зі змінами від 01.01.2012). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_029 (дата звернення: 19.02.2019).
2. Фінансові інструменти : Міжнародний стандарт фінансової звітності 9 (МСФЗ 9) (зі змінами від 01.01.2012). URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_016 (дата звернення: 19.02.2019).
3. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій із фінансовими інструментами в банках України : Постанова НБУ від 21.02.2018 № 14. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014500-18> (дата звернення: 19.02.2019).
4. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах : навчальний посібник. Житомир : Рута, 2003. 544 с.
5. Шкварчук Л.О. Фінансовий ринок : навчальний посібник. Київ : Знання, 2013. 882 с.
6. Костюченко В.М., Голов С.Ф. Бухгалтерський облік та фінансова звітність за міжнародними стандартами : практичний посібник. Київ : Лібра, 2008. 880 с.
7. Слав'юк Р.А. Фінансові інструменти: оцінка і відображення у звітності банків : монографія ; за ред. Р.А. Слав'юка. Київ : УБС НБУ, 2015. 307 с.
8. Замлинський В.А. Інформаційно-облікова система в умовах запровадження міжнародних стандартів та глобалізації економічного простору. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія «Економічні науки»*. 2013. № 1 (6). С. 114-117.
9. Василенко Н.К. Облік і аналіз фінансових інструментів хеджування грошових потоків підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09. Київ, 2012. 21 с.
10. Власенко М.О. Міжнародна практика визнання та класифікації фінансових інструментів. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля*. 2013. № 1 (190). Ч. 1. С. 19-23.
11. Войтенко Т. Переход на МСФО: первое применение. *Налоги и бухгалтерский учет*. 2012. № 23. С. 34-41.
12. Коблянська О.І. Бухгалтерський та податковий облік фінансових кредитів. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2013. Вип. № 2 (17). С. 246-251.
13. Грачова Р.Є. Фінансові інструменти: найважливіше. *Дебет-Кредит*. 2008. № 48. URL : <http://dtkr.com.ua/show/1cid03870.html>.
14. Фінансові інструменти: розкриття інформації : Міжнародний стандарт фінансової звітності 7 (МСФЗ 7) (зі змінами від 01.01.2012). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_007 (дата звернення: 19.02.2019).
15. Фінансові інструменти: визнання та оцінка : Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 39 (МСБО 39) (зі змінами від 17.10.2013). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_015 (дата звернення: 19.02.2019).
16. Національна мережа будівельних гіпермаркетів «Нова Лінія». URL : <https://www.nl.ua>.

References:

1. Finansovi instrumenty: podannia. Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 32 (MSBO 32) (zi zminamy vid 01.01.2012 r.) [Financial Instruments: presentation. International standard of accounting 32 (IAS 32) (with amendments of 01.01.2012)]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_029 (accessed 19 February 2019).
2. Finansovi instrumenty. Mizhnarodnyi standart finansovoi zvitnosti 9 (MSFZ 9) (zi zminamy vid 01.01.2012 r.) [Financial Instruments. International standard of financial reporting 9 (IFRS 9) (with amendments of 01.01.2012)]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_007 (accessed 19 February 2019).
3. Instruksiia z bukhhalterskoho obliku operatsii iz finansovymy instrumentamy v bankakh Ukrainy Postanova NBU vid 21.02.2018 № 14 [Instruction on accounting of financial instruments' operations in Ukrainian banks Regulation of NBU]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014500-18> (accessed 19 February 2019).
4. Butynets F.F. (2003) *Bukhhalterskyi oblik u zarubizhnykh krainakh: navch. posibnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv spetsialnosti 7. 050106 «Oblik i audyt»* [Accounting in foreign countries: manual for high education students specialty 7. 050106 "Accounting and Audit"]. Zhytomyr: Ruta. pp. 544 (in Ukrainian).
5. Shkvarchuk (2013) *Finansovyi rynek: navchalnyi posibnyk* [Financial market: manual]. Kyiv: Znanntia. (in Ukrainian).
6. Kostuchenko V.M., Holov S.F. (2008) *Bukhhalterskyi oblik ta finansova zvitnist za mizhnarodnymy standartamy: praktychnyi posibnyk* [Accounting and financial reporting according to international standards: practice manual. Kyiv: Libra, pp. 880. (in Ukrainian).
7. Slaviuk R.A. (2015) *Finansovi instrumenty: otsinka i vidobrazhennia u zvitnosti bankiv: monohrafiia* [Financial instruments: evaluation and representation in banks' reporting: monograph]. Kyiv: UBS NBU, pp. 307.
8. Zamlynskyi V.A. (2013) *Informatsiino-oblikova sistema v umovakh zaprovadzhennia mizhnarodnykh standartiv ta hlobalizatsii ekonomichnoho prostoru* [Informational accounting system in the conditions of international standards introduction and globalization of economic space]. *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii. Seriia "Ekonomichni nauky"* [Scientific works of the Poltava State Agrarian Academy. Series "Economic Science"], vol. 1, no. 6, pp. 114-117.

9. Vasylenko N.K. (2012) *Oblik i analiz finansovykh instrumentiv khedzhuvannia hroshovykh potokiv pidpnyemstv: avtoreferat dysertatsii kandydata ekonomichnykh nauk: 08.00.09 «Bukhhalterskyi oblik, analiz ta audit»*; KNTEU [Accounting and analysis of financial instruments of enterprises' cash flows hedging: author's abstract of Candidate of economic science: 08.00.09 "Accounting, analysis and audit"] (PhD Thesis), Kyiv National University of Trade and Economics.
10. Vlasenko M.O. (2013) *Mizhnarodna praktyka vyznannia ta klasyfikatsii finansovykh instrumentiv* [International practice of financial instruments recognition and classification]. *Visnyk Shidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu im. Volodymyra Dalia* [Herald of the East Ukrainian National University named after Volodymyr Dal], vol. 1, no. 190, pp. 19-23.
11. Voitenko T. (2012) *Perehod na MSFO: pervoe primenienie. Nalohy i bukhhalterskyi uchet* [Transition to IFRS: first application. Taxes and accounting], no. 23, pp. 34-41.
12. Koblianska O.I. (2013) *Bukhhalterskyi ta podatkovyi oblik finansovykh kredytiv* [Accounting and tax accounting of financial credits]. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy* [Herald of the University of Banking of the National Bank of Ukraine], vol. 2, no. 17, pp. 246-251.
13. Hrachova R.Ye. (2008) *Finansovi instrumenty: naivazhlyvishe. Debet-Kredyt* [Financial instruments: the most important. Debit-Credit] (electronic journal), no 48. Available at: <http://dtk.com.ua/show/1cid03870.html> (accessed 19 February 2019).
14. *Finansovi instrumenty: rozkryttia informatsii. Mizhnarodnyi standart finansovoi zvitnosti 7 (MSFZ 7) (zi zminamy vid 01.01.2012 r.)* [Financial Instruments: information disclosure. International standard of financial reporting 7 (IFRS 7) (with amendments of 01.01.2012)]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_007 (accessed 19 February 2019).
15. *Finansovi instrumenty: vyznannia ta otsinka. Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 39 (MSBO 39) (zi zminamy vid 01.01.2012 r.)* [Financial Instruments: recognition and measurement. International Accounting Standard 39 (with amendments of 01.01.2013)]. Available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_015 (accessed 19 February 2019).
16. *Natsionalna merezha budivelnykh hipermarketiv "Nova Liniia"* [National network of construction hypermarkets "Nova Liniia"]. Available at: <https://www.nl.ua>.

УДК 657

Монташевич С.М.

Суддя Долинського районного суду
Івано-Франківської області

Шутка С.Є.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту
Національного лісотехнічного університету України

Montashevich Svitlana

Judge of the Dolynsky District Court
Ivano-Frankivsk region

Shutka Svitlana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Department of Accounting and Audit
Ukrainian National Forestry University

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЕДЕННЯ ОБЛІКУ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ В УКРАЇНІ

LEGISLATIVE REGULATION OF ACCOUNTING OF EXPORT-IMPORT OPERATIONS IN UKRAINE

Однією з основних форм економічних відносин України із зарубіжними країнами є проведення зовнішньоекономічної діяльності. Експортно-імпортні операції як складник зовнішньоекономічної діяльності підприємства є найважливішим джерелом одержання прибутку окремим підприємством і державою у цілому. А нормативно-правове забезпечення становить основу правильного ведення обліку на підприємстві. Законодавче забезпечення сприяє чіткому веденню обліку експортно-імпортних операцій, їх оподаткуванню та прозорому веденню підприємництва. У статті досліджено стан нормативно-правового регулювання бухгалтерського обліку експортно-імпортних операцій, надано перелік основних законодавчих актів, які його регулюють, запропоновано низку заходів для поліпшення діяльності підприємства.

Ключові слова: *нормативно-правове забезпечення, облікова система, зовнішньоекономічна діяльність, експортні операції, імпортні операції, вдосконалення.*

Одной из основных форм экономических отношений Украины с зарубежными странами является проведение внешнеэкономической деятельности. Экспортно-импортные операции как составляющая внешнеэкономической деятельности предприятия являются важнейшим источником получения прибыли отдельным предприятием и государством в целом. А нормативно-правовое обеспечение является основой правильного ведения учета на предприятии. Законодательное обеспечение способствует четкому ведению учета экспортно-импортных операций, их налогообложению и прозрачному ведению бизнеса. В статье исследовано состояние нормативно-правового регулирования бухгалтерского учета экспортно-импортных операций, дан перечень основных законодательных актов, которые его регулируют, предложен ряд мер по улучшению деятельности предприятия.

Ключевые слова: *нормативно-правовое обеспечение, учетная система, внешнеэкономическая деятельность, экспортные операции, импортные операции, совершенствование.*

Foreign economic activity under current conditions is an important sector of business and economic activity. Influenced by economic globalization and integration processes, Ukraine's international relations are expanding and deepening every year. And the main feature of a market economy is competition, entrepreneurship, rivalry for maximum profits. The basis for entrepreneurship in Ukraine is the country's legislative framework. Choice of the optimal system of legal business regulation should, on the one hand, provide business representatives with the necessary conditions; on the other hand – to fill the budget of the country. This task is important for the country, as the further effective economy development depends directly on the efficiency of the business. The experience of developed economies shows that the most effective legal system for business is the one that allows free business development and operating in a competitive environment. Consequently, the development of international economic relations of Ukraine requires a comprehensive study of the infrastructure of foreign economic transactions by enterprises, in particular its legislative and regulatory framework. This article contains investigation into the status of statutory regulation of accounting of export-import operations, provides a list of the main legislative instruments, proposes ways to improve the legislative framework for accounting. Legal accounting regulation is a system of legislative and regulatory acts, according to which the company carries out its business and financial activity and conducts its accounting and financial reporting. These regulations have a certain hierarchical subordination. Theoretical and methodological research basis are the main principles of accounting in Ukraine, scientific works and articles, regulatory documents.

Keywords: *regulatory support, accounting system, foreign economic activity, export operations, import operations, improvement.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проведення зовнішньоекономічної діяльності у сучасних умовах господарювання є ваговою сферою економічної та господарської діяльності підприємства. Під впливом глобалізації економіки та інтеграційних процесів міжнародні відносини України з кожним роком розширюються та поглиблюються. А головною рисою ринкової економіки є конкуренція, підприємництво, суперництво за максимальний прибуток.

Основою підприємницької діяльності в Україні є законодавча база країни. Вибір оптимальної системи правового регулювання підприємництва повинен забезпечити його представників необхідними умовами, та, з іншого боку, наповнювати бюджет країни. Це завдання є важливим для країни, оскільки подальший ефективний розвиток економіки безпосередньо залежить від ефективності бізнесу. Досвід розвинених країн показує, що найефективнішою правовою системою для бізнесу є та, яка надає підприємствам вільний розвиток та конкурентне середовище.

Отже, законодавчо-нормативне забезпечення є важливим для всебічного дослідження інфраструктури проведення зовнішньоекономічних операцій підприємствами за розвитку міжнародних економічних відносин України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Питанням норма-

тивно-правового регулювання бухгалтерського обліку в Україні та обліку експортно-імпорتنих операцій присвячено значну кількість праць вітчизняних науковців, таких як Ф. Бутинець, Т. Демчук, І. Жиглей, Л. Кадуріна, Ю. Лисенко, І. Волкова, Ю. Кузьмінський, А. Максименко та ін. Проте важливим є подальше вивчення впливу нормативно-правового забезпечення на функціонування облікової системи експортно-імпорتنих операцій та його узгодження.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є узагальнення знань щодо правових механізмів регулювання ведення обліку зовнішньоекономічної діяльності в Україні, огляд законодавчих актів, які регулюють ведення обліку експортно-імпорتنих операцій, та визначення шляхів підвищення практичної реалізації положень чинного законодавства стосовно нормативно-правового регулювання обліку зовнішньоекономічної діяльності, зокрема експортно-імпорتنих операцій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Правове регулювання бухгалтерського обліку – це система законодавчих і нормативних актів, згідно з якими підприємство здійснює господарську та фінансову діяльність і забезпечує свою бухгалтерську та фінансову звітність. Вони мають певну ієрархічну підпорядкованість.

Уся система правового регулювання бухгалтерського обліку в Україні представлена законами та іншими підзаконними нормативними акта-

ми, положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, наказами, інструкціями, що приймаються центральними органами спеціальної компетенції, а саме Міністерством фінансів, Національним банком України, Державною службою статистики та іншими відомствами; методичними рекомендаціями з ведення бухгалтерського обліку, які розробляються і затверджуються, враховуючи особливості та потреби певних видів діяльності підприємства та його робочої документації.

З одного боку, основними документами, які регламентують систему бухгалтерського обліку в Україні, є:

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» від 16.07.1999 № 996.

2. Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку (НП(С)БО та П(С)БО).

3. Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ), видані Радою з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку від 01.01.2012.

4. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань та господарських операцій підприємств та організацій та розроблена до нього Інструкція із застосування від 30.11.1999 № 291.

5. Методичні рекомендації із застосування реєстрів бухгалтерського обліку від 29.12.2000 № 356.

6. Порядок подання фінансової звітності від 28.02.2000 № 419.

Ці нормативні документи визначають концептуальні основи, напрями та принципи, згідно з якими повинні вести облік всі підприємства.

З іншого боку, регулювання експортно-імпорتنих операцій здійснюється низкою нормативно-правових документів, а саме:

1. Господарським кодексом України від 16.01.2003 № 436-IV.

2. Митним кодексом України від 13.03.2012 № 4495-VI.

3. Податковим кодексом України від 02.12.2010 № 2755-VI.

4. Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 № 959-XII.

5. Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів» від 10.08.2000 № 193 та іншими нормативними документами.

На зовнішніх ринках фундаментом регулювання діяльності підприємств України є Закон «Про зовнішньоекономічну діяльність». Він визначає основні терміни, що використовуються у практиці зовнішньоекономічної діяльнос-

ті; встановлює основні принципи та правила здійснення зовнішньоекономічної діяльності; встановлює перелік можливих видів зовнішньоекономічної діяльності; законодавчо регулює зовнішньоекономічну діяльність; виділяє коло суб'єктів, які можуть здійснювати зовнішньоекономічну діяльність, їхні права та обов'язки; корегує економічні відносини України з іншими державами та міжнародними міжурядовими організаціями; відстоює інтереси та права держави та її суб'єктів, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність; визначає відповідальність України як держави та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності з порушенням законодавства України або зобов'язань, пов'язаних із виконанням договору, а також визначає санкції, які можуть бути застосовані до них [1].

Згідно із Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність», для здійснення експортно-імпорتنих операцій експортери повинні укласти договори (контракти) з контрагентами за власним бажанням, використовувати відомі міжнародні рекомендації, які не суперечать законодавству України. Зовнішньоекономічний контракт – це юридично оформлена письмова угода двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їхніх іноземних партнерів із метою встановлення, зміни, припинення, прав і обов'язків зовнішньоторговельної діяльності за підписом керівника суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності [2].

Укладання договорів на експорт товарів проводиться у письмовій формі. Під час складання тексту зовнішньоекономічного договору (контракту) суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності мають право використовувати відомі міжнародні звичаї, рекомендації міжнародних органів та організацій.

Права та обов'язки сторін зовнішньоекономічних договорів (контрактів) визначаються правом країни, вибраної сторонами під час укладання договору (контракту) або в результаті подальшої угоди. За відсутності домовленості між сторонами щодо права, що застосовується до експортних контрактів (контрактів), законодавство країни, де продавець установив своє місце проживання або основне місце діяльності в договорі купівлі-продажу (тобто український експортер) [3].

Основні законодавчі акти, що регулюють оформлення та виконання ЗЕД-контрактів, укладених українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності з їхніми іноземними партнерами:

- Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV;
- Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV;
- Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 № 959-XII;
- Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 № 2709-IV;
- Положення про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів), затверджене Наказом Мінекономіки європейської інтеграції від 06.09.2001 № 201.

Також Кабінетом Міністрів України у сфері нормативно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності затверджено низку документів, зокрема:

- Порядок продовження строків розрахунків за зовнішньоекономічними операціями, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 29.12.2007 № 1409;
- Порядок ведення Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 № 428;
- Порядок узгодження цін у контрольованих зовнішньоекономічних операціях, за результатами якого укладаються договори, що мають двосторонній або багатосторонній характер, для цілей трансфертного ціноутворення, визначено процедуру узгодження цін у контрольованих зовнішньоекономічних операціях, за результатами якого укладаються договори, що мають двосторонній або багатосторонній характер, для цілей трансфертного ціноутворення, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 17.07.2015 № 504;
- Порядок поставок продукції в рамках Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Білорусь про виробничу і науково-технічну кооперацію підприємств і організацій оборонних галузей промисловості, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 26.09.2005 № 984;
- Порядок державного експортного контролю за проведенням переговорів, пов'язаних з укладенням зовнішньоекономічних договорів (контрактів) щодо здійснення експорту товарів, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 06.06.2012 № 500 тощо [4].

Під час облікового забезпечення експортно-імпортних операцій доцільно враховувати також Офіційні правила тлумачення торговельних термінів Міжнародної торгової палати

Інкотермс [5], які встановлюють зобов'язання продавця щодо поставки, переходу ризиків і витрат, пов'язаних із товаром.

Метою цих правил є запобігання ймовірним суперечкам і судовим спорам, які можуть виникнути між продавцем і покупцем. Кожна умова визначає зобов'язання продавця і покупця, розподіл витрат і ризиків, а також відповідальність сторін за виконання контракту, а також установлює:

- момент, коли продавець виконує свої зобов'язання щодо поставки товару;
- хто відповідає за товари для експорту та імпорту, митне оформлення та розподіл витрат у цьому разі;
- хто відповідає за організацію оплати і перевезення товарів, а також за тих, хто несе ризик загибелі і пошкодження товару;
- пакет документів, які необхідні для доставки, а також того, хто їх передає і за чий рахунок;
- упаковка, яка необхідна для товарів, і особа, яка її забезпечує;
- інші зобов'язання щодо виконання договору, наданого сторонами (наприклад, перевірка якості товарів).

Однією з умов вивезення товару через митний кордон є виконання процедур з декларування товару на митниці. Згідно з Митним кодексом України, митному органу, який здійснює митне оформлення, подається митна декларація. Порядок подання вантажної митної декларації та її заповнення визначається Постановою Кабінету Міністрів України «Питання, пов'язані із застосуванням митних декларацій», яка визначає вимоги до оформлення і використання митних декларацій, на підставі яких декларуються товари, що переміщуються (пересилаються) через митний кордон України підприємствами, та інші товари, що, відповідно до законодавства України, декларуються шляхом подання митної декларації, передбаченої для підприємств, а також порядок внесення змін до митних декларацій, їх відкликання та визнання недійсними [6].

Під час заповнення митної декларації важливими є питання формування митної вартості експортованих та імпортованих товарів. Визначення митної вартості імпортованих товарів регулюється ст. 57, а експортних товарів – ст. 66 Митного кодексу України.

Ще однією особливістю здійснення експортних операцій є те, що, відповідно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», експорт товарів може підлягати ліцензуванню.

Ліцензії можуть видаватися суб'єктам господарської діяльності на основі отриманих ними квот або гарантії сплати вивізного (експортного) мита під час перетину товарів митного кордону України.

Окрім ліцензування, законодавством встановлене обмеження в товарах, які можуть експортуватися за кордон чи імпортуватися з-за кордону. Зокрема, у ст. 17 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» визначено заборону окремих видів експорту та імпорту.

Введення заборони на експорт або імпорт з інших підстав можливе лише за умови, що це дозволено міжнародними договорами, учасником яких є Україна.

Перелік товарів, експорт або імпорт яких через територію України заборонений, визначається виключно законами України.

Методологія обліку експортних операцій визначається принципами ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності, які встановлені Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» та НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до складання фінансової звітності». Зокрема, необхідно відзначити принцип нарахування та відповідності доходів і витрат, відповідно до якого для визначення витрат звітного періоду повинні порівнюватися доходи звітного періоду з витратами, які понесені під час отримання цих доходів. Окрім того, доходи та витрати звітного періоду визнаються на момент їх здійснення незалежно від дати надходження коштів.

Організація обліку експортних операцій зумовлена тим, що платежі за такими видами операцій здійснюються в іноземній валюті. Відповідно до П(С)БО 21, операції в іноземній валюті за первісного визнання відображаються у валюті звітності, тобто у грошовій одиниці України, шляхом конвертації сум в іноземній валюті на дату операції (дата визнання активів, зобов'язань, власного капіталу, доходів і витрат). Подальший облік експортно-імпортних операцій вимагає правдивої оцінки активів, зобов'язань, що виникають із цих операцій, шляхом визначення курсових різниць за монетарними статтями. Правила розрахунку курсових різниць регулюються П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів».

Курсова різниця – це різниця між оцінками однакової кількості одиниць іноземної валюти за різних валютних курсів [10].

Об'єктом обліку для визначення суми курсових різниць є: наявні грошові кошти; ресурси в установах банків; ресурси на дорозі; грошові та платіжні документи; цінні папери; ресурси

у розрахунках з юридичними та фізичними особами; баланс цільового фінансування з бюджету; заборгованість в іноземній валюті.

Відповідно до стандартів бухгалтерського обліку, курсові різниці виникають або на дату розрахунку (операції), або на дату складання фінансової звітності (якщо звітний період – місяць). Вони визначаються лише монетарними статтями балансу [11]. Відповідно, немонетарні статті не перераховуються, тобто між ними немає курсових різниць.

Розрахунки в експортно-імпортній діяльності підприємства до 07.01.2019 були встановлені Законом України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті».

Нині прийнято Закон України «Про валюту і валютні операції», відповідно до якого Національний банк України визначає зміст, форму, частоту, терміни, спосіб і порядок надання інформації про валютні операції. Він також має право встановлювати граничні терміни платежів за експорт та імпорт товарів, а також мінімальні граничні суми експортних та імпортних операцій із товарами, на які розповсюджуються встановлені відповідно для цього Закону граничні строки розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів [12].

Порушення резидентами розрахункового періоду тягне за собою нарахування пені за кожен день прострочення в розмірі 0,3% від суми неотриманих грошових коштів у контракті (вартість недоставлених товарів) у національній валюті (у разі здійснення розрахунків за зовнішньоекономічним договором (контрактом) у національній валюті) або в іноземній валюті, перерахованій у національну валюту за курсом Національного банку України, встановленим у день виникнення заборгованості. Загальна сума нарахованих відсотків не може перевищувати суми неотриманих грошових коштів за договором (вартість недоставленого товару).

Розрахунок встановленого законом строку розрахунків за експортною операцією починається з наступного календарного дня після дня оформлення митної декларації або акту, рахунку-фактури чи іншого документа, що засвідчує виконання робіт, надання транспортних, страхових послуг [13].

Якщо, відповідно до експортного договору, резидент експортує товар без його вивезення з митної території України, банк не здійснює контролю над строками розрахунків за такою угодою (крім випадків, передбачених Інструкцією № 136).

Якщо, згідно з договором, передбачено постачання продукції, виконання робіт, надання транспортних послуг, страхових послуг, оплати в кілька етапів, банк контролює умови оплати експортних операцій окремо за кожним фактом поставки продукції, виконанням робіт, надання транспорту, страхових послуг, а під час імпорتنих операцій – окремо за кожним фактом здійснення платежу.

Розрахунок установленого законом строку розрахунків за імпортною операцією починається з наступного календарного дня після дня здійснення авансового платежу, виставлення векселя на користь постачальника товару, що імпортується.

Під час застосування розрахунків у формі документарного акредитиву момент, коли платіж здійснюється на користь нерезидента, є датою списання коштів із банківського рахунку [14].

Банк починає підрахунок періоду розрахунку: на експортну операцію – з наступного календарного дня після дня оформлення митної декларації або підписання документа, що засвідчує виконання робіт, надання послуг; для імпоротної операції – з наступного календарного дня після дня передоплати, виставлення векселя на користь постачальника товару, який імпортується.

Також, згідно з Інструкцією № 136, передбачено, що експортна та імпортна операції можуть бути за наявності належним чином оформлених документів про припинення зобов'язань за цими операціями зарахуванням за певних умов, а саме «вимоги впливають із взаємних зобов'язань між резидентом і нерезидентом, які є контрагентами за цими операціями; вимоги однорідні; строк виконання за зустрічними вимогами настав або не встановлений, або визначений моментом пред'явлення вимоги; між сторонами не було спору щодо характеру зобов'язання, його змісту, умов виконання тощо» [13].

Однак, відповідно до Постанови № 410, уповноважені банки не можуть знімати з контролю експортні операції клієнтів на підставі документів про припинення зобов'язань зарахуванням зустрічних однорідних вимог: в іноземній валюті 1 групи Класифікатора іноземних валют та банківських металів та в інших валютах (якщо загальна сума зобов'язань, що припиняються зарахуванням у межах одного договору щодо експорту товарів, перевищує в еквіваленті 500 тис. дол. США) [15].

Оподаткування експортно-імпорتنих операцій здійснюється відповідно до Податкового кодексу України.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, дослідивши експортно-імпорتنі операції, як складову частину зовнішньоекономічної діяльності, ми виявили, що дана ділянка обліку регулюється низкою нормативних актів (кодекси, закони, інструкції, положення тощо).

З одного боку, важливими документами, які регламентують систему бухгалтерського обліку в Україні, є Закон «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність», НП(С)БО та ПСБО, МСФЗ та інші нормативні документи, які визначають концептуальні основи, напрями та принципи, згідно з якими повинні вести облік усі підприємства.

З іншого боку, регулювання експортно-імпорتنих операцій здійснюється низкою нормативно-правових документів, а саме кодексами, Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність», П(С)БО 21, положеннями, інструкціями та іншими нормативними документами.

Необхідно відзначити, що нормативно-правові засади регулювання експортно-імпорتنих операцій характеризуються постійним оновленням, тому основні проблеми зовнішньоекономічної діяльності в регулюванні та обліку експортно-імпорتنих операцій виявляються в нестабільній правовій базі, тобто нестабільному законодавстві, що постійно змінюється. Для поліпшення потрібно вжити низку заходів, зокрема створити чітку систему державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, переглянути й удосконалити митно-тарифний механізм, урегулювати нормативно-правове забезпечення щодо обліку експортно-імпорتنих операцій.

Перспективою подальших досліджень є вдосконалення нормативно-правового забезпечення функціонування облікової системи експортно-імпорتنих операцій на підприємствах України.

Бібліографічний список:

1. Степаненко О.І. Особливості оподаткування експортних операцій. Фінанси, облік і аудит. Київ : КНЕУ. 2004.
2. Шутка С.Є., Колінько Н.І. Основні аспекти обліку експортних операцій суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. Серія економічна*. 2016. Вип. 26.2. С. 253-260.
3. Коблянська Г.Ю. Нормативно-правова основа здійснення експортних операцій. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2006. Вип. 10. Ч. 2. С. 102-107.

4. Кіян О., Козаченко О.В., Стрельцова Є.Л. Теоретико-правові засади адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані* : монографія. Миколаїв : Іліон, 2016. С. 477-498.
5. Інкотермс. Офіційні правила тлумачення торговельних термінів Міжнародної торгової палати (редакція 2000 року). Правила Міжнародної торгової палати від 01.01.2000. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988_007.
6. Положення про митні декларації : Постанова Кабінету Міністрів України «Питання, пов'язані із застосуванням митних декларацій» від 21.05.2012 №450. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/450-2012-%D0%BF>.
7. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
8. Гордолопов В.Ю. Методологічні положення бухгалтерського обліку експортно-імпорتنних операцій підприємств. *Агросвіт*. 2018. № 13. С. 15-27.
9. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 № 959-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.
10. Коваль О., Балабайкіна Н. Методика бухгалтерського обліку експортних-імпорتنних операцій. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2010. № 4. С. 31-35.
11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів» : Наказ Міністерства фінансів України від 10.08.2000 № 193. URL : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
12. Про валюту і валютні операції : Закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19>.
13. Про затвердження Інструкції про порядок здійснення контролю над експортними, імпортними операціями : Постанова Національного банку України від 24.03.1999 № 136. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0338-99>.
14. URL : <https://www.buh24.com.ua/rozrahunki-za-eksporno-importnimi-operatsiyami>.
15. Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України : Постанова Національного банку України від 13.12.2016 № 410. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0410500-16>.
3. Kobljansjka Gh.Ju. Normatyvno-pravova osnova zdijsnennja eksportnykh operacij. Naukovi praci Kirovoghgradskogho nacionalnogho tekhnichnogho universytetu. Ekonomichni nauky: zb. nauk. pr. Kirovograd: KNTU, 2006. Vyp. 10, ch. 2. S. 102-107.
4. Kijan O. Teoretyko-pravovi zasady administratyvno-pravovogho rehuljuvannja zovnishnjoekonomichnoji dijalnosti. Pravovyj vplyv na nepravomirnu povedinku: aktualni ghvani: monoghrafija / O.V. Kozachenko, Je.L. Streljcov. MON Ukrajinu, NU «OJuA», Kaf. krym. prava ta in. krym.-prav. dyscyplin Mykolajiv. in-t. prava, PRC NAPrNU, GhO «Vseukr. Asociacija krym. prava». Mykolajiv. Ilion, 2016. S. 477-498.
5. Inkoterms. Oficijni pravyla tлумachennja torghoveljnykh terminiv Mizhnarodnoji torghovoji palaty (redakcija 2000 roku). Pravyla Mizhnarodnoji torghovoji palaty vid 01.01.2000 r. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988_007.
6. Polozhennja pro mytni deklaracii: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrajinu «Pytannja, pov'jazani iz zastosuvannjam mytnykh deklaracij» vid 21.05.2012r.#450. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/450-2012-%D0%BF>.
7. Mytnyj kodeks Ukrajinu vid 13.03.2012 # 4495-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
8. Ghordopolov V.Ju. Metodologichni polozhennja bukhghaltersjkogho obliku eksportno-importnykh operacij pidprijemstv. Aghrosvit. 2018. # 13. S. 15-27.
9. Pro zovnishnjoekonomichnu dijalnistj: Zakon Ukrajinu vid 16.04.1991 r. # 959-XII / Verkhovna Rada Ukrajinu. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.
10. Kovalj O., Balabajkina N. Metodyka bukhghaltersjkogho obliku eksportnykh-importnykh operacij. Bukhghaltersjkyj oblik i audyt. 2010. # 4. S. 31-35.
11. Polozhennja (standart) bukhghaltersjkogho obliku 21 «Vplyv zmin valjutnykh kursiv»: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrajinu vid 10.08.2000 r. # 193. URL : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
12. Pro valjutu i valjutni operacii: Zakon Ukrajinu vid 21.06.2018 r. # 2473-VIII / Verkhovna Rada Ukrajinu. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19>.
13. Pro zatverdzhennja Instrukcii pro porjadok zdijsnennja kontrolju za eksportnymy, importnymy operacijamy: Postanova Nacionalnogho banku Ukrajinu vid 24.03.1999 r. # 136. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0338-99>.
14. Internet-resurs: <https://www.buh24.com.ua/rozrahunki-za-eksporno-importnimi-operatsiyami>.
15. Pro vrehuljuvannja sytuaciji na ghroshovo-kredytnomu ta valjutnomu rynkakh Ukrajinu: Postanova Nacionalnogho banku Ukrajinu vid 13.12.2016 r. # 410. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0410500-16>.

References:

1. Stepanenko O.I. Osoblyvosti opodatkuvannja eksportnykh operacij. Finansy, oblik i audyt. K.: KNEU. 2004.
2. Shutka S.Je., Kolinjko N.I. Osnovni aspekty obliku eksportnykh operacij sub'ektiv zovnishnjoekonomichnoji dijalnosti. Naukovyj visnyk Nacionalnogho lisotekhnichnogho universytetu Ukrajinu: serija ekonomichna. Ljviv: RVV NLTU Ukrajinu. 2016. Vyp. 26.2. S. 253-260.

НОТАТКИ